

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Бондаренко Вікторія Володимирівна

УДК 373.3.09:316.77](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ
АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЗАЄМОДІЇ УРОЧНОЇ ТА
ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 - теорія і методика виховання

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
(доктора філософії)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. В. Бондаренко

Науковий керівник: Комар Ольга Анатоліївна, доктор педагогічних наук,
професор

Умань – 2019

АНОТАЦІЯ

Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.07 – Теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2019.

У дисертації проаналізовано стан розробленості проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено модель формування соціально-комунікативної активності, що складається з п'яти блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольо-регулюючий та результативний; обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності (позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія ХХІ століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії); визначено критерії (соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький, нульовий) сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів;

– *уточнено* сутність понять: «соціально-комунікативна активність молодшого школяра» (інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб),

«формування соціально-комунікативної активності молодших школярів» (спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики);

– подальшого розвитку набули зміст, засоби, форми і методи формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці діагностичного інструментарію, програми та методичних рекомендацій формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та впровадженні їх в освітню діяльність початкової школи; змісту форм і методів формування соціально-комунікативної активності молодших школярів (інтерактивні виховні заходи, інтерактивні уроки, інтерактивні перерви, інтерактивні самопідготовки); авторської програми інтерактивних гурткових занять «Ідея» у контексті діяльності лабораторії «Взаємодія ХХІ століття»; блоку виховних заходів.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані в роботі початкової школи; під час викладання у педагогічних закладах вищої освіти курсів «Теорія і методика виховання», «Методика виховної роботи»; в системі підвищення кваліфікації вчителів початкових класів та соціальних педагогів.

На основі аналізу змісту понять: «активність» «соціальна активність», «соціалізація», «комунікативна активність» «*соціально-комунікативна активність молодшого школяра*» уточнена як інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра визначаємо як спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики.

Визначено особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів: якісний і кількісний розвиток інтелекту, який проявляється у здатності сприймати навколишню дійсність, запам'ятовування більшої кількості інформації, розмірковування; активне реагування дітей на яскраве, нове, цікаве для них; розвиток особистісних якостей в мотиваційній, інтелектуальній, вольовій, емоційній, комунікативній, інтерактивній, соціальній сферах та сфері оцінних та самооцінних відносин молодшого школяра (В. Кремень); ефективність всіх видів діяльності молодшого школяра залежить не лише від рівня засвоєних знань і володіння прийомами розумової діяльності, а й від рівня самооцінки; підвищена емоційна збудливість негативно впливає на волю і на самоволодіння дітей.

Доведено, що зміст *урочної та позаурочної* діяльності має розвивально-виховну спрямованість і забезпечує формування ключових компетентностей молодшого школяра. Навчально-виховний процес в урочній і позаурочній діяльності має спільні завдання у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів. Урочна діяльність передбачає проведення різних типів інтерактивних уроків та перерв. Позаурочна діяльність має такі особливості у процесі формування соціально-комунікативної активності: опосередкований вплив учителя на школяра, що сприяє активізації всіх видів учнівської діяльності; підвищення ролі учня у виборі способів використання вільного часу; прагнення до самовиховання й формування певних життєвих

установок; збагачення особистого досвіду, знань; здобуття необхідних вмінь та навичок реалізації різних видів діяльності; підвищення пізнавальної активності; задоволення та формування нових та спільних інтересів школярів; організація практичної, суспільно-корисної діяльності; дозвілля; формування самостійності.

У структурі соціально-комунікативної активності виділяємо такі компоненти: афективний, когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний.

Афективний компонент соціально-комунікативної активності визначає емоційний аспект ставлення до процесу соціально-комунікативної взаємодії; когнітивний компонент соціально-комунікативної активності охоплює соціально-комунікативну інформацію, яка є результатом отримання життєвого досвіду; мотиваційно-ціннісний компонент включає спектр ціннісних орієнтацій особистості молодшого школяра у сфері його життєдіяльності; діяльнісно-практичний компонент забезпечує ефективне формування управлінських, організаторських, виконавських здібностей молодшого школяра.

Показниками соціально-адаптаційного критерію є рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності. Показниками сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів за когнітивним критерієм є оволодіння системою знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів в процесі спілкування та соціальної взаємодії. Мотиваційний критерій охоплює прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти вміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності. Сформованість соціально-комунікативної активності молодших школярів за комунікативно-діялісним критерієм характеризується практичним досвідом соціальної комунікації, здатністю до співпраці в колективі, самостійністю, ініціативністю, відповідальністю у здійсненні колективної справи.

На основі визначених критеріїв та показників схарактеризовано рівні (високий, середній, низький, нульовий) сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Високий рівень сформованості соціально-комунікативної активності мають 12,35 % молодших школярів. Для цієї категорії учнів характерне домінування потреби в самостійних творчих діях. Вони володіють високим рівнем саморегуляції, учні діють ініціативно, формулюють проблему, гіпотезу, обговорюють її, розробляють, а потім самостійно, творчо реалізують план пошуку та підводять підсумки зробленої роботи. Вміють самостійно зорганізуватися в групу для спільної діяльності. Молодші школярі отримують задоволення від спільної діяльності, творчого самовираження.

У молодших школярів з *середнім рівнем* сформованості соціально-комунікативної активності (31,05 %) – стійка зацікавленість до соціально-комунікативних дій, саморегуляція перевищує зовнішню спонуку. Учні частково перебудовують відомі їм способи соціально-комунікативної діяльності для виконання завдання в новій ситуації.

Молодші школярі, які виявляють *низький рівень* сформованості соціально-комунікативної активності (46,2 %), потребують керівництва соціально-комунікативними діями. Під впливом заохочень вчителя і під його контролем школярі включаються у репродуктивну діяльність, саморегуляція дій має виконавський характер.

Нульовий рівень (10,4 %) характеризує соціально-комунікативну пасивність молодшого школяра, проявляється індиферентне ставлення учнів до соціальних взаємин, комунікативних дій, до конструктивної міжособистісної взаємодії, активного процесу спілкування. Учні не проявляють щонайменшу ініціативу в комунікативній співпраці. Процес соціально-комунікативної взаємодії має виключно механічний характер.

Встановлено, що більшість вчителів початкових класів відчують значні труднощі щодо формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, зокрема у виборі ефективних форм і методів формування соціально-комунікативної активності. Педагогічна діяльність у напрямку формування соціально-комунікативної активності молодших школярів лише частково торкається даної проблеми, але і не має чітко окреслених та цілеспрямованих дій.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань було використано **комплекс методів**: *теоретичні* – аналіз та синтез філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури – для з'ясування суті та особливостей формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, моделювання – для розроблення моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; *емпіричні* – вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за молодшими школярами, опитування, анкетування, тестування, бесіди, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) – для виявлення стану сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів та перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов; *методи математичної статистики* – для кількісного та якісного аналізу досягнутих результатів експерименту.

Ефективність упровадження педагогічних умов (*позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії*) формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності підтверджена позитивними змінами, які були виявлені у процесі здійснення контрольного зрізу експериментальної роботи та значно помітною динамікою рівнів

сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів експериментальної групи. Відмінності у рівнях сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів є наслідком упровадження актуальних педагогічних умов для успішної реалізації процесу формування соціально-комунікативної активності учнів зазначеної вікової категорії у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Ключові слова: соціально-комунікативна активність, формування соціально-комунікативної активності, молодші школярі, урочна діяльність, позаурочна діяльність, взаємодія урочної та позаурочної діяльності, педагогічні умови.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації

- Бондаренко В. В. Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий, 2009. Вип. 29. С. 56–62.
- Бондаренко В. В. Соціально-комунікативна активність особистості молодшого школяра як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 166. С. 24–27.
- Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Умань: ПП Жовтий. 2010. Вип. 35. С. 236–243.
- Бондаренко В. В. Роль учнівського самоврядування у формуванні соціально-комунікативної активності молодшого школяра. *Науковий*

часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 17: Теорія і практика навчання та виховання. Київ, 2011. Вип. 16. С. 219–231.

- Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. Вип. 39, ч. 1. С. 92–97.*
- Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в освітньому середовищі. *Наука і освіта. 2011. № 4. С. 42–44.*
- Бондаренко В. В. Интерактивное обучение как основа социально-коммуникативной активности младших школьников. *Наука и мир. 2015. Т. 2, № 8. С. 40–43.*
- Бондаренко В. В. Психолого-педагогические условия формирования социально-коммуникативной активности личности младшего школьника в процессе урочной деятельности. *Наука и мир. 2015. Т. 2, № 9. С. 39–41.*
- Бондаренко В. В. Модель формирования социально-коммуникативной активности младших школьников в процессе интерактивного обучения. *Наука и мир. 2015. Т. 2, № 11. С. 56–61.*

Опубліковані праці апробаційного характеру

- Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – актуальна проблема сучасної освіти. *Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 трав. 2010 р. Херсон, 2010. С. 30–35.*
- Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Роль едукативного*

середовища в підготовці вчителя початкової школи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2010 р. Умань: ПП Жовтий, 2010. С. 36–39.

- Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Традиції та інновації в підготовці вчителя початкової школи: матеріали Всеукр. наук.- практ. конф., 3–4 лист. 2011 р. Умань: ПП Жовтий, 2011. С. 21–24.*
- Бондаренко В. В. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. *Інновації в освіті: здобутки та перспективи: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф., 11 жовтня 2017 р. Умань, 2017. С. 19–23.*

***Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації***

14. Бондаренко В. В. Формування позитивної мотивації молодших школярів до розвитку соціально-комунікативної компетентності. *Калейдоскоп: Збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2017. Вип. 9. С. 13–23.*

15. Бондаренко В. В. Цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології. *Калейдоскоп: Збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: Візаві. 2018. Вип. 10. С. 10–22.*

ABSTRACT

Bondarenko V. V .Formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of lessons and extracurricular activities – Qualification research paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences (doctor of philosophy) in specialty 13.00.07 – Theory and methodology of education. – Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Uman, 2019.

In the dissertation research for the first time the pedagogical conditions of formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction

of lesson and extra-curricular activity were grounded for the first time; components, criteria, indicators and levels of formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of junior pupils were determined in the interaction of the junior and extra-curricular activity, a model of formation of social and communicative activity junior pupils in the interaction of lessons and extracurricular activities.

On the basis of the analysis of philosophical, psychological, sociological, and pedagogical literature, the essence and structure of the concepts «social and communicative activity of junior schoolchildren», «formation of social and communicative activity of junior pupils» has been specified.

Further development of forms and methods of formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of lesson and extracurricular activities took shape.

The practical significance of the results obtained is the development of diagnostic tools, content program and methodological recommendations on the formation of social and communicative activity of junior schoolchildren and their implementation in the educational and educational activity of primary school: a comprehensive methodology for diagnosing the levels of formation of social and communicative activity of junior pupils; content of forms and methods of formation of social and communicative activity of junior pupils (interactive educational events, interactive lessons, interactive interruptions, interactive self-training, author's program of interactive classes «Idea»for the social development system based on the activity of the laboratory «Interaction of the 21st Century», a creative block of educational and educational activities devoted to philosophical reflections «Journey to my Universe», a seminar-training for teachers of elementary school «Formation of social and communicative activity of junior schoolchildren is a necessary condition for the formation of a harmonious person» and a program of a methodical seminar for primary school teachers «The most valuable human being in the fact that she lives among people».

The main provisions and conclusions of the study can be used in the educational work of the elementary school of general educational institutions, boarding schools; during teaching at higher education pedagogical institutions the courses «Theory and Methodology of Education», «Methodology of Educational Work»; in the system of raising the level of qualification of teachers, educators, class leaders, organizers, school psychologists and social educators; in the system of postgraduate pedagogical education.

The scientific novelty of the obtained results is that: for the first time, the pedagogical conditions for the formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of formal and extracurricular activities – the formation of positive motivation of junior pupils for the development of social and communicative competence; creation and activity of the laboratory of formation of social and communicative activity of junior schoolchildren «Interaction of the XXI century»; purposeful use in interactive technology lesson and extracurricular activities; mastering the experience of constructive, social and communicative interaction, provided by the optimal combination of different forms and methods of education; The model of formation of social and communicative activity consisting of five blocks: target, content, organizational-methodical, control-regulating and effective; the criteria, indicators and levels of formation of social and communicative activity among the younger students are determined; the essence of the concept of «social and communicative activity» is clarified; the features of the manifestation of social and communicative activity in younger students in the process of interaction between lesson and extra-curricular activity are revealed, which deepens the understanding of this phenomenon; The development, means, forms and methods of formation of social and communicative activity of junior pupils became the further development.

As a result of the analysis of scientific sources, we have identified and clarified the essence of the concept of «social and communicative activity of the junior schoolboy». «Social and communicative activity of the junior schoolboy» is a significant integral quality that covers the characterization of the way of life of

the personality in all its spheres, which manifests itself in the ability to self-activity, in which the younger student constantly, independently, initially, persistently, consciously, systematically, creatively, responsibly interacts with the outside world through socialization and internalization, through the use of skills competently, within the framework of moral and value education, to build a social and communicative process in accordance with a child's needs, aspirations, interests, goals, ideals.

Formation of social and communicative activity of a junior schoolboy is a specially organized and purposeful process of mastering a younger student with social and communicative knowledge, skills and skills of interaction in all spheres of vital activity (relevant for his age); social and communicative competence (which are in the range of key competencies of the individual); ensuring the ability to independently, proactively, persistent, conscious, individually creative, psychologically comfortable, responsible social and communicative interaction in accordance with their own desires, urgent needs, goals in the context of universal values, humanity and social ethics.

A number of peculiarities are defined in the process of formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of lesson and extracurricular activities. The first group of factors include the following: sensitivity of the junior school age to the formation of social and communicative activity; significant opportunities for employment and extra-curricular activities and their interaction in general education institutions in order to provide conditions for the formation of social and communicative activity among younger students. The second group of factors is those that complicate the process of formation of social and communicative activity of junior schoolchildren: insufficient attention to this issue in the domestic pedagogical theory and practice; lack of proper implementation of the purposeful process of formation of social and communicative activity in elementary school; the imperfection of the process of formation of social and communicative activity in the interaction of paid and extracurricular activities; the lack of specific methodological recommendations for

the use of this interactive forms and methods of education and upbringing; lack of pedagogical conditions for the successful formation of social and communicative activity; the low level of teachers' experience in accordance with the essence of the notion of social and communicative activity and the awareness of the need for the formation of this phenomenon among junior pupils; superficial perception by parents of the importance of forming social and communicative activity in their children; low level of knowledge and skills of junior pupils for the organization of competent and comfortable social and communicative interaction.

In accordance with the study of the methodological structure of social and communicative activity, we identified the following components: affective, cognitive, motivational, value, activity and practical.

The affective component of social and communicative activity determines the emotional aspect of the attitude to the process of social and communicative interaction; the cognitive component of social and communicative activity embraces social and communicative information that is the result of obtaining life experience; motivational-value component includes a range of value orientations of the personality of the junior pupil in the field of his life; operational and practical component provides efficient formation of managerial, organizational, executive abilities of the individual.

We have identified such a criterion in the process of formation of social and communicative activity: social-adaptive, cognitive, motivational, communicative-activity. The criteria for social and communicative activity are characterized by the dominance of internal or external motivation (ie, actual expression of will or mediation) – motivational; availability-lack of knowledge about the surrounding environment, interaction with it, the process of communication and its cultural traditions, moral rights and duties in the communicative space – cognitive; the preponderance of reproductive manifestations or creative in the process of activity, adaptation to circumstances or their creation, orientation in social processes, human qualities – moral or immoral – social and adaptive; the ratio of independent communication activity and amateur in the process of social and communicative

interaction, which involves a communicative-interactive type of communication, passive or active life position communicative possession – communicative-activity.

On the basis of definite criteria and indicators, levels (high, average, low) of social and communicative activity of junior pupils in the interaction of lesson and extracurricular activities are characterized.

According to the results of the preliminary stage of the dissertation, a significant number of primary school students (46,2 %) found a low level of social and communicative activity.

It has been established that the majority of primary school teachers are experiencing significant difficulties in forming social and communicative activity of junior pupils, in particular in choosing effective forms and methods for forming social and communicative activity; pedagogical activity in the direction of formation of social and communicative activity of junior schoolchildren only partly addresses this problem, does not have well-defined and purposeful actions.

A set of methods: theoretical (analysis and synthesis of philosophical, sociological, psychological and pedagogical literature for the clarification of the essence and peculiarities of the formation of social and communicative activity of junior pupils in the interaction between lesson and extracurricular activities) was used to achieve the set goal and to solve the specified tasks; empirical (studying and generalization of pedagogical experience, observation of junior schoolchildren, questioning, testing, conversation), modeling – for model development, pedagogical experiment – for revealing the state of formation of social and communicative activity among junior pupils and confirming the effectiveness of the substantiated pedagogical conditions; statistical for quantitative and qualitative analysis of the achieved results of the experiment on the basis of comparative analysis of the experimental and control groups.

The effectiveness of the introduction of pedagogical conditions for the formation of social and communicative activity of junior pupils and the interaction of lessons and extracurricular activities is confirmed by the positive changes that were identified during the implementation of the control section of the

experimental work and the significant dynamics of the levels of social and communicative activity of the junior pupils of the experimental group. Differences in the levels of formation of social and communicative activity of junior pupils are the result of the introduction of certain topical pedagogical conditions for successful implementation of the process of formation of social and communicative activity of pupils of the mentioned age category in the interaction between the employment and extracurricular activities.

Key words: social and communicative activity, formation of social and communicative activity, junior schoolchildren, lesson activity, extra-curricular activity, interaction of lesson and extracurricular activities, pedagogical conditions.

REFERENCES

1. Bondarenko V. V. Orhanizatsiino-metodychne zabezpechennia protsesu formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti osobystosti molodshoho shkoliara. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly: zb. nauk. pr. Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*. Uman: PP Zhovtyi, 2009. Vyp. 29. S. 56–62.
2. Bondarenko V. V. Sotsialno-komunikatyvna aktyvnist osobystosti molodshoho shkoliara yak psykhologo-pedahohichna problema. *Visnyk Cherkaskoho universytetu*. 2009. № 166. S. 24–27.
3. Bondarenko V. V. Istoriia rozvytku teorii i praktyky sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly: zb. nauk. pr. Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny* Uman: PP Zhovtyi. 2010. Vyp. 35. S. 236–243.
4. Bondarenko V. V. Rol uchnivskoho samovriaduvannia u formuvanni sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshoho shkoliara. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. Ser. 17: Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia. Kyiv, 2011. Vyp. 16. S. 219–231.
5. Bondarenko V. V. Spetsyfika pedahohichnoi stratehii vchytelia pochatkovoii shkoly v protsesi formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti

- molodshoho shkoliara v urochnii diialnosti. *Psykhologo-pedahohichni problemy silskoi shkoly*: zb. nauk. pr. Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. Uman: PP Zhovtyi O. O., 2011. Vyp. 39, ch. 1. S. 92–97.
6. Bondarenko V. V. Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv v osvithomu seredovyschi. *Nauka i osvita*. 2011. № 4. S. 42–44.
 7. Bondarenko V. V. Ynteraktyvnoe obuchenye kak osnova sotsialno-kommunikatyvnoi aktyvnosti mladshykh shkolnykov. *Nauka y myr*. 2015. T. 2, № 8. S. 40–43.
 8. Bondarenko V. V. Psykhologo-pedahohycheskye uslovyia formyrovannia sotsialno-kommunikatyvnoi aktyvnosti lychnosti mladsheho shkolnyka v protsesse urochnoi deiatelnosti. *Nauka y myr*. 2015. T. 2, № 9. S. 39–41.
 9. Bondarenko V. V. Model formyrovannia sotsialno-kommunikatyvnoi aktyvnosti mladshykh shkolnykov v protsesse ynteraktyvnoho obuchenia. *Nauka y myr*. 2015. T. 2, № 11. S. 56–61.
 10. Bondarenko V. V. Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshoho shkoliara – aktualna problema suchasnoi osvity. *Psykhologo-pedahohichni umovy orhanizatsii rozvyvalnoho seredovyscha v zakladakh osvity*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf., 6–7 trav. 2010 r. Kherson, 2010. S. 30–35.
 11. Bondarenko V. V. Istoriia rozvytku teorii i praktyky sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv. *Rol edukatsiinoho seredovyscha v pidhotovtsi vchytelia pochatkovoii shkoly*: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 7–8 zhovt. 2010 r. Uman: PP Zhovtyi, 2010. S. 36–39.
 12. Bondarenko V. V. Spetsyfika pedahohichnoi stratehii vchytelia pochatkovoii shkoly v protsesi formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshoho shkoliara v urochnii diialnosti. *Tradytzii ta innovatsii v pidhotovtsi vchytelia pochatkovoii shkoly*: materialy Vseukr. nauk.- prakt. konf., 3–4 lyst. 2011 r. Uman: PP Zhovtyi, 2011. S. 21–24.

13. Bondarenko V. V. Model formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi aktyvnosti molodshykh shkoliariv u vzaiemodii urochnoi ta pozaurochnoi diialnosti. *Innovatsii v osviti: zdobutky ta perspektyvy: materialy Mizhnar. nauk.- prakt. konf.*, 11 zhovtnia 2017 r. Uman, 2017. S. 19–23.
14. Bondarenko V. V. Formuvannia pozytyvnoi motyvatsii molodshykh shkoliariv do rozvytku sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti. *Kaleidoskop: Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*. Uman: Vizavi. 2016. Vyp. 45. S. 13–23
15. Bondarenko V. V. Tsilespryamovane vykorystannia v urochnii ta pozaurochnii diialnosti interaktyvnoi tekhnolohii. *Kaleidoskop: Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*. Uman: Vizavi. 2018. Vyp. 45. S. 10–22

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	28
1.1. Історико-педагогічний аналіз теорії і практики формування соціально-комунікативної активності особистості, що зростає.....	28
1.2. Соціально-комунікативна активність: сутність та структура.....	42
Висновки до першого розділу.....	79
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	83
2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної активності учнів початкової школи.....	83
2.2. Аналіз стану сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів.....	93
Висновки до другого розділу	118
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЗАЄМОДІЇ УРОЧНОЇ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	121
3.1. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.....	121
3.2. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності	133
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	175
Висновки до третього розділу.....	189
ВИСНОВКИ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	196
ДОДАТКИ.....	230

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний період розвитку нашої держави та суспільства є часом складних історичних перетворень, які охоплюють всі сфери соціального життя; освітні процеси та заклади, що є фундаторами у процесі виховання, зокрема у формуванні ключових компетентностей особистості молодшого школяра. Ці перетворення, які вводять українську освіту в європейський освітній простір, потребують удосконалення національної школи, виховання особистості відповідно до нових вимог соціального життя.

Політичні, соціальні та освітні пріоритети сучасності детермінують на державному рівні особливі підходи до освітнього процесу, розширюють горизонти виховання та формування особистості. Визначені стратегічні орієнтири, векторно спрямовані на соціально-комунікативний розвиток особистості, окреслені в Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року, Законі України «Про освіту», нових стандартах змісту початкової освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепції нової української школи, в яких стверджується, що особистість має формуватися соціально активною, досвідченою, ініціативною, високоосвіченою, свідомою, відповідальною перед людьми, з високими духовними цінностями.

Відповідальна місія у розв'язанні означеного завдання належить початковій школі, що полягає у психолого-педагогічній адаптації дитини до шкільного навчання, фізичному, інтелектуальному, соціальному і духовному розвитку. Особливе навантаження у формуванні ключових компетентностей бере на себе перший рівень повної загальної середньої освіти, серед яких: вільне володіння державною мовою; допитливість, прагнення шукати і пропонувати нові ідеї, досліджувати; інноваційність, тобто відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі; уміння вчитися впродовж життя; інформаційно-комунікативна, загальнокультурна, громадянська, соціальна. Початкова школа створює психолого-педагогічні

умови для оволодіння вміннями спілкуватися та співпрацювати у різних видах діяльності і формах взаємодії, здатності до самовираження, виховання емоційно-ціннісного ставлення дитини до самої себе, інших людей, суспільства і природи.

Важливим видом життєдіяльності особистості, що зростає, є соціально-комунікативна, під час якої вона набуває досвіду взаємодії з однолітками та іншими людьми, оволодіває найкращими зразками усного мовлення.

Проблема формування активності особистості в аспекті педагогічної думки висвітлювалася такими вченими як К. Альбуханова-Славська, І. Бех, П. Блонський, С. Гончаренко, О. Залужний, П. Зінченко, І. Зязюн, О. Коберник, В. Лозова, А. Макаренко, В. Пирогов, В. Сухомлинський та ін.

Формування соціальної активності у різних аспектах представлена в працях Ю. Азарова, Н. Анікеєва, Л. Архангельського, Л. Гордіна, А. Зосімовського, О. Киричука, Т. Коннікової, Е. Малах, Т. Мальковської, Н. Огурцова, В. Тернопільської, Д. Фельдштейна та ін.

Психологічне підґрунтя соціальної активності особистості розкривається у працях Л. Божович, Д. Леонтєва, В. Мерліна, Л. Славіної, С. Рубінштейна, Ш. Надірашвілі та ін.

Зв'язок соціальної активності з комунікацією та спілкуванням розглядали у своїх наукових працях Н. Азарова, Б. Ананьєв, О. Безпалько, О. Леонтєв, Б. Ломов, Н. Максимовська, В. М'ясищев, М. Петрова, Л. Філонов, Г. Хмара та ін.

Соціально-комунікативні процеси, формування соціально-комунікативних навичок та здібностей у дітей різних вікових категорій відображено в наукових працях В. Афанасьєва, С. Вдовіної, О. Дурманенко, А. Цветкової та ін.

Урочну та позаурочну діяльність в процесі виховання молодшого школяра окреслили С. Гаряча, М. Іванчук, Т. Калечиц, Л. Канішевська, З. Кейліна, В. Киричок, Б. Кобзар, О. Коркішко, Н. Кудикіна, О. Лавроненко, Н. Онищенко, І. Романова, Л. Серих, К. Слесик, А. Сліпощук та ін.

До питань, пов'язаних із використанням інтерактивної технології в освітньому процесі, звертались у своїх наукових працях В. Болотов, Н. Волков, М. Горват, Д. Джонсон, Р. Джонсон, А. Зимняя, Г. Коберник, О. Комар, С. Коротаєва, Н. Морева, В. Оржеховська, Л. Пироженко, О. Пометун, В. Рубцов, Дж. Спіро, М. Трачук, А. Уваров, Р. Хон, Г. Цукерман та ін.

Однак, не зважаючи на наявність означених досліджень, багато аспектів проблеми формування в молодших школярів соціально-комунікативної активності ще не знайшли свого наукового розв'язання. Зокрема, недостатньо розкритий потенціал урочної та позаурочної соціально-комунікативної діяльності учнів початкових класів.

Актуальність дослідження визначається наявністю *суперечностей*, які потребують результативного і швидкого розв'язання, зокрема, між:

- важливістю формування соціально-комунікативної активності молодих школярів і недостатньою увагою до цього питання у вітчизняній педагогічній теорії і практиці;
- вимогами суспільства до удосконалення процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів і реальним станом його здійснення в початковій школі;
- значними можливостями урочної та позаурочної діяльності у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів та нерозробленістю відповідних методичних рекомендацій.

Отже, актуальність проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, її недостатня розробленість і наявні суперечності зумовили вибір теми нашого дослідження – **«Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у відповідності до тематики

наукової роботи кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного університету імені Павла Тичини «Формування ціннісних орієнтацій учнів в освітньо-виховному середовищі загальноосвітньої школи» (реєстраційний номер 0116U000115). Тему дослідження затверджено рішенням вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 22.10.2007 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 28.10.2008 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та результатів діагностування обґрунтувати і експериментально перевірити педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

1. З'ясувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці, розкрити зміст і уточнити поняттєво-категоріальний апарат дослідження.
2. Визначити особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.
3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів.
4. Розробити модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови її реалізації.

Об'єкт дослідження – формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань було використано **комплекс методів**: *теоретичні* – аналіз та синтез філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури – для з'ясування суті та особливостей формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, моделювання – для розроблення моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; *емпіричні* – вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за молодшими школярами, опитування, анкетування, тестування, бесіди, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) – для виявлення стану сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів та перевірки ефективності обґрунтованих педагогічних умов; *методи математичної статистики* – для кількісного та якісного аналізу досягнутих результатів експерименту.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні були задіяні такі заклади: Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ступенів» Миколаївської обласної ради, Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради, Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка Одеської обл., Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської обл. Загальна кількість респондентів – 938 молодших школярів, 28 учителів початкової школи та 202 батьків.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* розроблено модель формування соціально-комунікативної активності, що складається з п'яти блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольнорегулюючий та результативний; обґрунтовано педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності

(позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія ХХІ століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії); визначено критерії (соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний), показники та рівні (високий, середній, низький, нульовий) сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів;

– *уточнено* сутність понять: «соціально-комунікативна активність молодшого школяра» (інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб), «формування соціально-комунікативної активності молодших школярів» (спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики);

– *подальшого розвитку набули* зміст, засоби, форми і методи формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці діагностичного інструментарію, програми та методичних рекомендацій формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та впровадженні їх в освітню діяльність початкової школи; змісту форм і методів формування соціально-комунікативної активності молодших школярів (інтерактивні виховні заходи, інтерактивні уроки, інтерактивні перерви, інтерактивні самопідготовки); авторської програми інтерактивних

гурткових занять «Ідея» у контексті діяльності лабораторії «Взаємодія ХХІ століття»; блоку виховних заходів.

Основні положення та висновки дослідження можуть бути використані в роботі початкової школи; під час викладання у педагогічних закладах вищої освіти курсів «Теорія і методика виховання», «Методика виховної роботи»; в системі підвищення кваліфікації вчителів початкових класів та соціальних педагогів.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес закладів загальної середньої освіти: Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс» «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ступенів» Миколаївської обласної ради (довідка № 841 від 03.09.2018 р.), Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради (довідка № 741 від 07.09.2018 р.), Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка Одеської обл. (довідка № 346 від 01.10.2018 р.), Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської обл. (довідка № 279/1 від 09.10.2018 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження оприлюднені на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2010); «Дошкільна, передшкільна та початкова ланка освіти; реалії та перспективи» (Одеса, 2011); «Науково-педагогічна спадщина О. Захаренка як джерело виховання особистості (Черкаси, 2012); «Дидактика Яна Амоса Коменського як універсальне мистецтво надання та здобуття освіти» (Умань, 2014); «Дидактика Яна Амоса Коменського: від минулого до сьогодення» (Умань, 2015); «Модернізація педагогічної освіти: виклики ХХІ століття» (Київ, 2016); «Формування особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (Умань, 2017); «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські,

психологічні та педагогічні аспекти» (Умань 2017), «Творча спадщина Василя Сухомлинського у вітчизняному та міжнародному вимірах» (Кропивницький, 2018); *всеукраїнських* – «Сучасні технології розвитку професійності майбутніх вчителів» (Умань, 2008); «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ» (Умань, 2009), «Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти» (Херсон, 2010); «Традиції та інновації у підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2011), «Підготовка майбутніх вчителів до професійної діяльності в умовах варіативного змісту початкової освіти» (Бердянськ, 2011); «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2014); «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2015); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2016); «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (Кам'янець-Подільський, 2017), «Інновації в освіті: здобутки та перспективи» (Умань 2017), «Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Умань, 2018).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у 15 одноосібних публікаціях, з яких 9 відображають основні наукові результати дисертації, 4 – апробаційного характеру, 2 – додатково висвітлюють наукові результати.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (388 найменувань), 30 додатків на 143 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 348 сторінок, з них 195 сторінок основного тексту. Робота містить 33 таблиці, 2 рисунка.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Історико-педагогічний аналіз теорії і практики формування соціально-комунікативної активності особистості, що зростає

Перш, ніж розглядати поняття «соціально-комунікативна активність», необхідно простежити його першооснови, ґрунт, на якому воно поступово розбудовувалось, формувалось, розширювалася його понятійна сутність.

Примітивна соціальна активність (діяльність) зародилася в первісному суспільстві в період пізнього матріархату з появою елементарних знарядь праці, у зв'язку з чим дівчата та хлопці виконували свої певні соціальні ролі, по-своєму виявляли соціальну активність.

На етапі пізнього патріархату виділяється спеціальна соціальна активність, що зумовлена здобуванням засобів для елементарного виживання. Готовність до соціально активного життя визначалася практичними випробуваннями з гендерним розподілом обов'язків [209, с. 13-14].

У процесі розвитку людського суспільства вчені різних епох та періодів почали глибше цікавитися роллю людини в суспільстві, її вихованням, навчанням. Почали приділяти увагу формуючим рисам особистості, її задаткам, вмінням, особливостям.

Представник епохи Відродження, французький письменник-гуманіст Ф. Рабле, вбачав сутність виховання у побудові вільних інтересів та розвитку активності особистості [302, с.92].

Французький філософ М. Монтень вважав, що освіта – є, насамперед, розвитком інтелекту учнів, самостійності у процесі мислення; виявляється у сформованості критичного ставлення до будь-яких поглядів і авторитетів.

В залежності від державного попиту, соціального устрою, пануючого світогляду суспільних мас, очевидно, що змінювався суспільний запит стосовно морального та інтелектуального змісту людської особистості, а, отже, змінювалася сутність поняття «активність особистості».

Чеський педагог Я.-А. Коменський виділяв такі суттєві елементи у структурі тогочасної особистості: вона знає все, знає витoki знань, є володарем самої себе, має здорову фізичну організацію; все, чим володіє, і що її оточує, обумовлює існуванням Бога на Землі [173, с.56]. На нашу думку, тільки активна особистість може володіти такою характеристикою.

Представник німецької демократичної педагогіки Ф. А. Дістервег розглядав активність, ініціативність як самодіяльність, самостійність у служінні добру, істині і красі, вважав її важливою рисою особистості. Педагог виокремлював особливість розвитку активності – неодмінною умовою будь-якої освіти [113, с. 7].

Німецький педагог-реформатор В. Лай розумів дитину активно діючою частиною соціального середовища, а її діяльність – проекцією на оточуючий світ. Тому особливим центром виховного процесу, за його дослідженнями, є не діяльність педагога, а активна діяльність самої дитячої особистості, яку треба правильно організувати, попередньо вивчивши її духовні потреби, психофізіологічні особливості. Серед найважливіших дитячих рефлексів, на думку В. Лая, інстинкт боротьби займав перше місце, оскільки саме він допоміг людині посісти місце «господаря світу». Провідна ідея вченого полягала в заміні покликання школи для суспільства. Тобто, школа повинна була не навчати, а спонукати до дії: саме в цьому – єдність сприйняття, аналізу, усвідомлення, формування світогляду та індивідуальної активної діяльності [207, с. 257].

А. Біне виступав за перетворення особистості учня в ініціативного конструктора власної освіти. Його педагогічний погляд був спрямований проти абсолютного вчительського авторитету як засобу навчання.

Педагогічний погляд швейцарського педагога А. Фер'єра розкривається в концепції школи як духовного провідника у розвитку дитини. Школа має створювати людей, у яких знання наскрізно втілились у їхню «плоть і кров», спроможних застосовувати ці знання в життєвій практиці [209, с. 82, 83].

У 1920-1930 роках педагогічна наука англomовних країн виокремила педoцентризм як головну освітню ідею. Англійський вчений Д. Адамс, американські вчені Х. Рагг і А. Шумахер основоположними принципами шкільного виховання вважали свободу, дитячу ініціативу, інтереси дитини. Тобто, дитина у процесі становлення власної особистості і є для себе рушійною силою. Педагогічний акцент на розвитку дитячої ініціативності говорить про те, що дитина повинна була володіти рисою активності.

А. Нейл у 1924 році створив школу Саммерхіл, концепція діяльності якої базувалася на демократії та свободі. Провідною метою закладу було формування соціально активної особистості. Дитина навчалась та виховувалась за власне вибраними факультативами за інтересами [209, с. 84-85].

Соціальна активність в історичному аспекті розглядалася і як соціалізація особистості.

На сьогоднішній день як теоретично, так і методологічно аналізуються та вивчаються проблеми оновлення освітнього змісту. Надзвичайно відкритим стоїть питання щодо створення належних умов для соціалізації особистості молодшого школяра, її ефективного формування. Цінним вітчизняним доробком є, на нашу думку, відповідно до соціально-педагогічних аспектів цієї проблеми, наукові дослідження А. Капської [144], В. Кременя [191], Н. Лавриченко [204], О. Савченко [314] та ін.

Витоки наукового пошуку щодо розв'язання проблеми соціалізації особистості простежуються в роботах таких зарубіжних учених: Г. Тарда, Г. Гоббса, Дж. Дьюї, Е. Дюкєргейма, Дж. Міда, Т. Парсонса, Ж.-Ж. Руссо, Ж. Піаже, Б. Скіннера, Л. Фейєрбаха [238, с. 234-278].

В процесі дослідження соціальної діяльності ми визначили її своєрідну структурність та наукову багатогранність. Соціальна діяльність – концентрація соціально важливих дій, які виконуються певною особистістю чи групою людей у різноманітних сферах. Також в ході процесу соціальної діяльності мають значення рівні соціальної організації суспільства, їхні соціальні цілі, інтереси та погляди. Особливістю соціальної діяльності є цілеспрямованість особистості, соціальної групи чи класу та виявлення ініціативи під час реалізації завдання. Умовно види соціальних дій можна групувати таким чином:

- ✓ цілеспрямована дія, що може змінити певну соціальну систему чи умови діяльності;
- ✓ дія, спрямована на врівноваження умов діяльності;
- ✓ дія, що допомагає пристосуватися до певної соціальної умови чи діяльності;
- ✓ інтегративна дія, за допомогою якої відбувається входження індивіда чи групи до більш масштабної соціальної системи [331, с. 79].

Чільне місце у вивченні соціальної сутності особистості займає німецький філософ та педагог П. Наторп. Процес дослідження соціальності індивіда розпочався виокремленням у зарубіжній науці самостійної галузі «соціальна педагогіка», основоположником якої і є П. Наторп. Згідно з його науково-педагогічними поглядами, предметом соціальної педагогіки є «соціальні умови виховання і виховні умови соціального життя» [247, с.194-205].

Домінуючу ідейну позицію епохи Просвітництва та Нового часу посіли ідеї щодо головного значення ролі середовища. Тогочасний педагогічний погляд окреслював середовище життя людини, його беззаперечний вплив на гармонізацію її особистісно-суспільного розвитку. На наш погляд, це має важливе значення під час визначення сутності поняття «соціалізація», а, отже, і поняття «соціальна активність». Праці Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці концентрують унікальний матеріал про систему соціального

виховання, яка б допомогла людині гідно та ціннісно адаптуватися в будь-яких соціальних умовах [209, с. 58-64].

До вивчення поняття «соціалізація», проблеми соціального виховання, його особливих умов у 19 столітті зверталися такі вчені як І. Оберлі, Р. Оуен, Ф. Фребель. Їхні праці висвітлюють особливості створення виховуючого соціального середовища. Метою вчених було прагнення розв'язати проблеми наступного змісту: створення державної системи виховання; окреслення глобального спектру гармонійного розвитку особистості; анулювання політизації виховання; визначення ролі для соціального середовища для соціалізації особистості.

Середньовіччя відкривало проблему соціального виховання, що відповідала розвитку тогочасного суспільства – відмову від земних радощів. У цей період розвитку суспільства особливо важливим було виховання аскетизму, слухняності, покірливості, підлеглих авторитету. Ті об'єктивні процеси, які сприяли розвитку унікальної індивідуальності, позитивно впливали на її соціальну належність та взаємодію, фактично засуджувалися [209, с. 73-77].

На основі аналізу праць та наукових поглядів учених різних епох, різних наук, певного географічного місцезнаходження відповідно до явищ «соціалізація» та «соціальна активність» ми відслідкували тісний зв'язок цих понять з навчанням та вихованням як тотальним освітнім процесом. Суспільство, якщо особистість знаходиться в його структурі, неформально корегує її виховання, навчання, формує її структуру у позитивному чи негативному руслі. Але навчання, виховання, яке отримує особистість від таких соціальних інститутів, як сім'я, школа, штучно формує індивіда, який собою, своїми набутими цінностями впливає на суспільство, до якого потрапляє. Таким чином, особистість набуває освітньої збалансованості у соціальному аспекті. Для виконання власне своїх соціальних функцій особистість користується мовленням, власним лексичним словником, особливою мімікою, жестами, використовує індивідуальну комунікативну

здатність. Поєднання соціальної активності особистості з грамотним використанням комунікативних умінь, що застосовується у процесі соціалізації, певним чином уособлює таке наукове поняття як «соціально-комунікативна активність».

Зміною наукового ракурсу соціально-комунікативної активності, згідно з нашим аналізом наукової літератури, є психоаналітична система З. Фрейда і «особистісного контролю» Е. Еріксона.

Філософська теорія З. Фрейда, пропонує погляд на новонароджену людину як асоціальну істоту, якою володіють лише природжені інстинкти. Це наявність трьох елементів особистості: Ід – джерела енергії, що живиться потягом до задоволення; Его, яке здійснює контроль над поведінковою основою особистості; Супер-его, що виконує моральну та оцінювальну функцію, надає соціально-комунікативній активності дещо конфліктного характеру. Це формує соціальні відносини пасивного вигляду [358, с. 256].

На відміну від американської, французька соціологія досягла більше результатів у вивченні соціально-комунікативної активності. Її трактування досить ґрунтовне і містить сукупність взаєморозумінь, взаємовідношень із суспільством, в яких індивід взаємодіє в ході процесу формування особистості. Ці дослідження належать французькому соціологу Ш. Лов [238].

Особливого значення для досліджень педагогічних аспектів соціально-комунікативної активності набув розгляд соціально-комунікативної активності як процесу соціального виховання. Особистість для оволодіння соціально-комунікативною активністю повинна послідовно засвоювати різноманітні соціальні ролі, займати певні позиції в соціальному процесі, який дозволить зрозуміти зразки і моделі системи суспільних цінностей.

Дослідження проявів соціально-комунікативної активності ми знаходимо і в роботах російських філософів, соціологів, психологів, педагогів.

У російській педагогічній науці видатний педагог П. Каптерев відокремлював лінію соціальної обумовленості виховання та освіти. Він вважав, що шлях виховання та здобуття освіти повинен привести підростаюче покоління до суспільно-політичної організації [146, с. 57].

Поняття соціально-комунікативної активності, яке має витоки з соціальної активності та соціалізації, є багатоаспектним, у зв'язку з чим доводиться здійснювати глибокий історичний аналіз його походження, трансформації та розвитку.

У 1956 році термін «соціалізація» як першовиток соціально-комунікативної активності було внесено до реєстру американської соціологічної асоціації. У кінці 60-х років проблема соціалізації стала міждисциплінарною і почала цікавити велику кількість різних спеціалістів – філософів, соціологів, педагогів і психологів [238, с. 89-97].

Саме у цей період багато російських вчених починають досліджувати проблему соціалізації, намагаються дійти спільного висновку у процесі структурування та трактування поняття. Останнє є дуже важливим для наукової теорії. На той час наука потребує чітких визначень основних її категорій. Адже необхідним було напрацювання категоріального інструментарію для нових наукових досліджень.

У галузі вітчизняної соціальної педагогіки поняття соціалізації висвітлюється А. Капською як процес взаємообумовленої взаємодії особистості і оточуючого соціального середовища [145].

На думку Н. Лавриченко, соціалізація являє собою педагогічний процес, що контролюється, скеровується у правильному напрямку для формування соціальної наповненості особистості, як передумови засвоєння соціального досвіду [204].

Український соціолог і філософ М. Лукашевич усвідомлює поняття соціалізації як процес формування особистості, який забезпечує її набуттям стабільних соціальних контактів, збагачує суспільними цінностями. У процесі соціалізації людина починає правильно

орієнтуватися у побудові соціальних відносин, засвоює визначені раніше норми поведінки та має можливість збагатитися соціальним досвідом від попередніх поколінь [215].

На нашу думку, історія формування поняття соціалізації має пряме відношення до розвитку поняття соціально-комунікативної активності. Визначення поняття «соціально-комунікативна активність» окреслюється багатогранністю самого феномену соціалізації та різноманітністю його форм. У цьому плані не можна не погодитись з Д. Берналом, який відмітив неможливість дати визначення цьому науковому поняттєвому феномену в лаконічній формі. Адже воно є багатобічне, багатоаспектне, має багато проявів та зв'язків з іншими якостями структури особистості. Існують труднощі у ході визначення поняття соціально-комунікативної активності, оскільки воно змінювалося залежно від змін у розвитку суспільства та особистості, її потреб, форм взаємодії, форм активності та розвитку комунікативного процесу, його особливостей, специфічних вимог та звичок відповідно до минулих часових епох та сучасності. Тому визначення поняття передбачає ширину та глибину його наукового змісту.

Не дивно, що взагалі в науці має місце багато різних визначень одного й того ж явища. Наукові визначення детермінуються рівнем опрацювання наукової теорії та практики. Вони змінюються, уточнюються, відшліфовуються у відповідності з її розвитком, із відкриттям нових бачень, мірою заглиблення дослідників у процес педагогічних спостережень.

В процесі вивчення соціально-особистісної парадигми поняття соціально-комунікативної активності вважаємо розглянути за необхідне теорію соціального наuczіння американського психолога А. Бандури. Її автор розкриває гіпотезу, яка глибше пояснює процес взаємодії психіки особистості з оточуючими соціальними силами, ніж розуміння діяльності внутрішнього психічного апарату людини, який реагує на подразники. Тобто, не коректно враховувати лише внутрішні імпульси та внутрішні

мотиви людини у проявах взаємодії. Адже неможливо ніякими внутрішніми мотивами пояснити всі види та варіанти поведінки особистості [26, с. 13-14].

Важливо, що при формуванні соціально-комунікативної активності особистості як процесу, який можна розглядати складовою концепції теорії соціального наочіння, не варто використовувати лише індивідуальні імпульси особистості до дії. На нашу думку, вони є формальними детермінантами діяльності, які полегшують сприйняття глибокого процесу формування соціально-комунікативної активності.

Трактуючи поняття соціально-комунікативної активності, різні дослідники виділяють свої сторони та специфічні особливості, які різняться в залежності від змісту і мети, що ставиться у дослідженні. Процес соціально-комунікативної активності окремі автори бачать процесом «входження» особистості в соціальне середовище будь-якого соціального інституту, і він має на меті її психологічну адаптацію. У процесі нашого теоретичного аналізу стало відомо, що процес адаптації є нероздільним з процесом активності та ініціативності особистості.

Більшість вітчизняних психологів відзначають, що психіка людського індивіда з моменту народження є соціальною. І в ході розвитку та формування особистості не лише суспільство впливає на неї, але й особистість обов'язково має вплив на суспільство, в якому перебуває. Отже, залежність розвитку двобічна, тобто відбувається взаємодія формувань як особистості, так і суспільства, яке виступає її середовищем життя.

Поняття «соціально-комунікативна активність» охоплює категоріальну інтеграцію наукових понять. Воно уособлює процес, в якому індивід виступає передумовою, основою всього суспільного розвитку і одночасно стає результатом процесу, що виражає «єдність об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього, природного і суспільного, тобто всю складність, багатогранність взаємообумовленості індивіда і суспільства». Така структурна складність говорить про те, що детермінація розвитку особистості

передбачає визначальну роль його діяльній природи. Активність індивіда завжди протистоїть зовнішньому впливові на нього [238, с. 56].

Можна говорити про успішне володіння соціально-комунікативною активністю тоді, коли людина ефективно адаптувалася у суспільстві, відчуває комфорт при перебуванні у ньому, може чинити психологічний опір тим явищам, які заважають її особистісній реалізації та самоствердженню.

Соціально-комунікативна активність виступає складним діалектичним, але цілісним процесом розвитку і саморозвитку, є єдністю двох суперечливих сторін. Якщо людина не сприймає соціальних умов, що пропонує їй суспільство, не хоче або не може засвоїти їх, не здатна до утвердження в них, то вона не зможе виявляти суспільну активність, і не впливатиме соціум. Процес засвоєння соціального досвіду є нездійсненим без виявлення активності особистості у різноманітних сферах діяльності.

Спираючись на принцип діяльній сутності людини, її активності, такі вчені як Г. Андреева, Т. Алавідзе, Є. Антонюк визначають соціально-комунікативну активність також як двосторонній процес. Але науковий нюанс полягає у тому, що індивід засвоює соціальний досвід шляхом входження у соціальне середовище і активно відтворює усю систему соціальних зв'язків за рахунок активного включення у середовище життя. Як результат досліджень, це визначення набуло найбільшого поширення у вітчизняній соціальній психології. Отже, з точки зору принципу діяльності, соціально-комунікативна активність – це процес взаємодії індивіда і суспільства, результатом якого є «конкретно-історична форма їх соціальності. Соціальність індивіда – це завжди конкретно-історичне явище, бо його основою є конкретно-історичні умови діяльності, які висувають свої вимоги до змісту і направленості якостей і властивостей індивідів» [4, с. 129].

Завдяки соціально-комунікативній активності людина розширює свої можливості для психологічного, інтелектуального, а інколи, і фізичного зростання і розвитку; досягає успіху у справах, які є для неї життєво важливими.

Науковці стверджують, зокрема і білоруський психолог Л. Виготський, що особистість з народження набуває соціальної належності і стає соціальною істотою [86, с. 15]. Та не завжди це є позитивним процесом. Адже дитина з народження може потрапити в умови, які лише вважаються соціальними. На нашу думку, дійсно соціальними умовами, в яких дитина набуває соціальних та комунікативних навичок, можна вважати лише позитивні умови. Коли дитина засвоює негативний досвід у суспільстві, яке її оточує; коли її родина є неблагонадійною і створює їй умови для життя, які несуть страждання, вводять дитину в групу ризику, – ці умови ми сприймаємо як асоціальні.

Щоб у дитячої особистості формувалися позитивні риси характеру, вона із самого народження має бути оточена любов'ю та опікою батьків. Дитина потребує багатогранного радісного світу, щоб потрапивши у складно структурований соціальний світ суспільства, частиною якого їй доведеться стати, змогла правильно засвоїти та передати життєві цінності.

Взаємовідносини маленької особистості зі світом постійно і безперервно змінюються: починається процес пристосування у ньому з природної цікавості до нового. Дитина оволодіває діями через предмети-іграшки, шляхом правильно організованої ігрової діяльності. Таким чином виконує соціальні дії, набуває соціального досвіду. З часом світ її спілкування розширює горизонти, і все більше людей у ньому бере участь. Дитині доводиться пізнавати нові соціальні ролі; у неї формуються перші уявлення про себе як невіддільну частину соціального світу, зароджується самооцінка. Дитяча особистість поступово відкриває для себе навколишній світ, починає розумітися на соціальних процесах, які відбуваються навколо неї, і в яких вона бере участь, оцінює соціальні сфери як зовні так і зсередини. Молодший школяр вчиться співвідносити рольові взаємозалежності, засвоює принципи морально-культурних відносин. В процесі практичної соціальної діяльності для дитини стають зрозумілими певні поведінкові шаблони. В її уяві закріплюється чітко окреслений

асортимент ціннісно-нормативних моделей, образів, зразків, які стануть соціальним інструментарієм у майбутньому. Від перших соціальних та комунікативних знань, від засвоєних соціокультурних норм залежить формування її соціально-комунікативної активності.

Для того, аби ширше пізнати історичну сутність поняття соціально-комунікативної активності, ми звернулися до наукових досягнень А. Андрєєвої. Науковець виокремлює три сфери, в яких розгортається весь зміст процесу соціально-комунікативної активності особистості. Це – діяльність, спілкування і самосвідомість. Діяльнісна сфера, має особливість постійного збільшення, розширення у процесі соціально-комунікативної активності [11, с. 167]. Постійна зміна діяльності приводить особистість до вміння орієнтуватися у системі соціальних ролей. Здійснюючи нові види діяльності, молодший школяр через спілкування засвоює правильні форми комунікативних зв'язків. На основі соціально-комунікативного досвіду формується самосвідомість, яка є рушійною силою для повноцінного розвитку особистості.

У процесі історико-теоретичного аналізу ми звернули особливу увагу на досвід соціально спрямованого виховання особистості А.Макаренка. На нашу думку, приклад його виховної системи є унікальним у аспекті формування соціально орієнтованої особистості. Основним правилом у роботі А. Макаренка було «якомога більше поваги до людини і якомога більше вимог до неї». Педагог спонукав своїх вихованців до активної, енергійної діяльності, цілеспрямованості, відповідальності за свої вчинки, суспільної активності, поваги до людей та їх інтересів. Вимогливість до особистості в педагогічних поглядах А. Макаренка була індикатором поваги до неї. Для виховання активної особистості необхідно створити традиції у процесі, які б повторювалися, удосконалювалися, поновлювалися, замінювалися кращими та актуальнішими.

Виховання, формування особистості, за педагогічною системою А. Макаренка, – це процес, у якому діти не можуть бути пасивними, для кожної дитини – своя роль у маленькому соціумі. Кожна особистість

виступає органом «колективного організму», який виконує психологічну та трудову функцію за індивідуальними нахилами та уподобаннями. Педагог, який дійсно виховує особистість, який розуміється на процесі її формування, повинен вміти заглянути глибоко в її психіку, зрозуміти з чого почати формувати певну рису або який механізм змусити працювати для досягнення педагогічної цілі [219].

В. Сухомлинський акцентував на духовному вихованні особистості, яка «віддана інтересам суспільства», соціально інтегрована і здатна захоплюватись «високим та благородним»; виробляє в собі «непримиренність до байдужості, нетерпимість до морального зла». Педагог відзначав, що в молодших класах особливо велике значення має соціалізація, «сприйнятливність особистості до колективу», до вчителя, який одним словом може «вирішити долю дитини на все життя» [341].

Особистість, як суб'єкт діяльності, здатна формуватися лише завдяки розгортанню процесів у сфері комунікації (мається на увазі розгалуження соціальної діяльності). Особливу роль відіграє процес розвитку особистості у напрямку усвідомлення соціальної дійсності, яка має стати базою для створення індивідуальної системи особистих принципів, значень, сенсів. Це допоможе їй правильно орієнтуватися в суспільних процесах, відрізнити позитивні та негативні тенденції їх розвитку та обирати сприятливі умови для власне комфортного процесу соціалізації. Соціально-комунікативна діяльність індивіда є важливою, коли він соціально-комунікативно активний, та продуктивний (напрацьовує стійкі соціальні зв'язки, які б приносили взаємну користь).

В. Мухіна означає процес соціально-комунікативної активності як ідентифікацію людини у символіці культури. Коли людина соціально-комунікативно активна, вона має можливість оволодіти не лише соціальними знаками, моделями, образами, символами, вона вчиться думати іншими способами та категоріями, які пропонує їй певне суспільне оточення [245, с. 202].

Є. Соколов здійснив цікаву спробу подати соціально-комунікативну активність як єдиний процес, який складається з наступних компонентів:

- гомінізації, тобто прилучення індивіда до роду;
- соціальної адаптації, яка означає стандартизацію мови, жестів, сприймання морально-психологічних стереотипів, формування соціального характеру, засвоєння загальних цінностей, значень, символів;
- інкультурації – засвоєння класичної культурної спадщини, збагачення духовного світу особистості;
- інтерналізації, що включає розвиток специфічної ієрархії мотивів, цінностей, інтересів, формування почуття особистісної ідентичності, відповідності між різними психічними процесами і станами [238, с. 119].

Досягнення історії розвитку людських здібностей задані в об'єктивних явищах матеріальної та духовної культури. Щоб оволодіти ними, аби зробити їх своїми здібностями органічно до своєї індивідуальності, людина повинна вступити у певні відношення з явищами навколишнього світу через інших людей, тобто у процесі спілкування з ними. Так поступово у процесі комунікації дедалі повніше і глибше розкриваються різні грані людської особистості [238, с. 78].

Соціально-комунікативна активність є своєрідною здатністю особистості до ініціювання змін в соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах; у спектрі зв'язків та взаємодій, що передбачають безпосередні чи опосередковані контакти, реалізацію соціальних відносин, регуляцію соціального процесу, ціннісне ставлення до нього, обмін інформацією, співпереживання, взаєморозуміння, сприймання, відтворення, вплив групи на людину чи однієї людини на іншу.

За суттю, соціально-комунікативна активність – це активний процес психологічного проникнення особистості дитини у різні соціальні групи, її потенційна або набута здатність до взаємодії на основі засвоєних норм, ідеалів, цінностей. Головним чинником соціально-комунікативної активності виступає її соціальна діяльність, яка виражається у грі, навчанні, комунікативних контактах,

праці. Соціально-комунікативна активність сприяє продуктивній та безболісній самореалізації особистості.

Отже, зміст соціально-комунікативної активності визначається, враховуючи історичне становлення поняття, з одного боку, всією сукупністю соціальних впливів та зв'язків, з іншого – ставленням до них, та індивідуальними потенціями сприйняття. В цьому плані процес соціально-комунікативної активності можна охарактеризувати як поступове розширення індивідом сфери його спілкування і діяльності, як процес розвитку саморегуляції, становлення самосвідомості та формування соціально активної життєвої позиції.

Процес проведеного історично-теоретичного аналізу понять «соціальна діяльність», «соціальна активність», «соціалізація» дає підстави зрозуміти витоки та категоріальну складність поняття «соціально-комунікативна активність». Адже кожен вчений розглядає складові поняття чи його трансформацію з власне індивідуальної точки зору. Кожен відкриває суб'єктивно значущі елементи процесів соціальної діяльності, соціальної активності чи соціалізації. Враховуючи багатоаспектні історичні співвідношення поняття «соціально-комунікативна активність» з вище зазначеними поняттями, вважаємо за необхідне об'єктивно синтезувати та уточнити сутність поняття «соціально-комунікативна активність» у наступному параграфі.

1.2. Соціально-комунікативна активність особистості: сутність і структура

Різні аспекти поняття соціально-комунікативної діяльності наукою досліджуються вже близько тридцяти років. Орієнтація освітнього процесу на активність та соціальну активність того, хто вчиться, його активну, пізнавальну, комунікативну, саморозвиваючу діяльність спрямовували такі вчені, як: Ж. Абдільдін [1], К. Абульханова-Славська [2], О. Бодальов [37],

І. Зимня [126], А. Маркова [226], Л. Мітіна [234], Н. Талізїна [344], Г. Щукїна [279] та їн.

Соціально-комунїкативнї процеси, формування соціально-комунїкативних навичок та здїбностей у дїтей рїзних вікових категорїй відображено в наукових працях В. Афанасьєва [19], С. Вдовїної [74], О. Дурманенко [116], О. Коберника [156], В. Тернопільської [347] та їн.

У процесї виявлення онтологічної, гносеологічної та етимологічної основ поняття «соціально-комунїкативна активність» відкриваються його багатоаспектність, комплексність та глибина взаємозв'язків складових. Це поняття широкого спектру розуміння, тому потребує ґрунтовного аналізу в дослідженнях наук, що вивчають особистість та її структурнї компоненти.

Формування соціально-комунїкативної активності особистості представили у своїх роботах Л. Божович [36], Н. Бочарїна [56], Л. Петько, яка визначила це поняття характерною рисою способу життєдїяльності соціального суб'єкта та показником рївня «спрямованості здїбностей, знань, навичок, концентрації вольових, творчих зусиль щодо реалїзації невідкладних потреб, інтересів, мети, завдяки освоєнню, збереженню життєво важливих зв'язків з природним і соціальним середовищем» та тематично інтерпретувала у своєму дослідженні [276, с. 7].

За дослідженнями В. Киричука соціально-комунїкативна активність підлітка – «стійке, особистісне утворення динамічного характеру» у вигляді інтегральної якості, яка містить в собі емоційно-почуттєві, інтелектуальнї, характерологічнї властивості та якості, «що проявляються у вільному, свідомому й ініціативному, внутрішньо необхідному спілкуванні індивїда із собі подібними» [152, с. 12-15].

З урахуванням того, що поняття «соціально-комунїкативна активність» вивчається багато років, процес його формування в особистості молодшого школяра – проблема, яка в науці перебуває у стані дослідження і потребує специфічної теоретично-практичної зорїєнтованості в аспекті формування учня молодшого шкільного віку.

Тому в процесі означення соціально-комунікативної активності виникли складнощі у зв'язку з віковими особливостями учнів молодшого шкільного віку. А саме з тим, що особистість молодшого школяра знаходиться в активній швидкозмінній динаміці розвитку всіх психічних процесів, на різних стадіях становлення особистісних сфер, у різних інтегративних проявах їхнього взаємозв'язку.

Активність молодшого школяра – необхідний чинник, який бере участь у його особистому розвитку. Якщо учень у молодшому шкільному віці залишається відданий сам собі, то його активність легко може прийняти такі форми, які негативно впливатимуть на його розвиток, оскільки тренуватимуть лише негативні риси характеру. Дуже часто дорослі власною бездіяльністю або байдужим ставленням (батьки, дідусі та бабусі, вихователі, вчителі) до дітей спричиняють поширену сьогодні гіперактивність, у результаті чого доводиться навіть проводити психокорекцію у психологів та лікувати дітей у психіатрів. Тому завданням дорослих є спрямовувати розвиток молодшого школяра в правильне русло, коригувати її діяльність, організовувати, збагачувати умови формування активності молодшого школяра.

У навчально-виховному процесі молодший школяр повинен хотіти засвоїти ті знання, які йому дає вчитель чи вихователь. Лише у взаємодії активної навчальної діяльності з активним сприйманням учнів учитель може успішно передати, а учень якісно засвоїти суспільний досвід у цілому.

Розвиток особистості – це результат взаємодії трьох чинників – біологічного, соціального та активності. В її активності, спрямованій та керованій дорослим, здійснюється справжня єдність біологічного і соціального. Активність, яка належить здоровому дитячому організму, повинна перетворитися у свідому раціональну дорослу діяльність. У власній діяльності молодший школяр пізнає світ та змінює його. В різних видах своєї діяльності маленька особистість постійно вступає у взаємодію з іншими людьми та спілкується з ними.

З раннього дитинства активність особистості приймає виконавчий характер. Дитина чекає вказівки дорослого для того, щоб почати діяльність. І дуже важливо, що до порядку дій вона привчається завдяки дорослому. Виконавча активність необхідна для розвитку та діяльності молодшого учня, адже саме завдячуючи їй відбувається оволодіння потрібними, відпрацьованими, найбільш результативними та економними засобами та прийомами дій. Багаторазове повторення дії веде до утворення відповідної навички. Але для того, щоб підготувати ініціативну особистість, творчо працюючу, яка вміє по-новому поглянути на застаріле та звичне, самостійно поставити та вирішити завдання чи знайти новий раціональний підхід щодо вирішення знайомої проблемної ситуації, – варто формувати саме в молодшому шкільному віці активність, спрямовану на соціальне оточення, та розвивати комунікативні уміння [216, с.50-55].

Соціально-комунікативна активність – поняття, не означене окремою категорією у словниках психологічного, педагогічного, соціологічного та філософського змісту. Тому нашим завданням вважаємо окреслити його етимологічну сутність.

Російський науковець І. Рибаків у своєму дослідженні «Розвиток соціально-комунікативних здібностей молодших школярів в умовах цілорічного пришкільного табору» висвітлив власне бачення соціально-комунікативної активності молодших школярів у тому, що СКА є стимулом, збудником конкретної соціальної та предметної діяльності, пробуджуючою силою у формуванні соціального досвіду дитини [312, с. 33].

Незважаючи на наявність досліджень з питання формування соціально-комунікативної активності, наукових обґрунтувань цього поняття у контексті формування особистості молодшого школяра недостатньо для його глибокого осмислення та встановлення внутрішнього діяльнісного апарату особистості, розвиток та формування якого дозволив би формувати СКА як здатність особистості до цілісної та успішної самоактуалізації, самореалізації

та формування соціально-комунікативної компетентності, конкурентоспроможності та успішної соціалізації.

У процесі вивчення та аналізу наукової літератури щодо поняття «СКА» ми дійшли висновку, що воно понятійно незавершене і кожен дослідник інтерпретує його в своїй специфічній області дослідження. Поняття «соціально-комунікативна активність» потребує подальшого вивчення в контексті формування особистості молодшого школяра.

На нашу думку, характеризувати його нелогічно без категорії особистості (категорія особистості в сучасному освітньому контексті та в суспільній свідомості займає одне з основних місць, і надає можливості для цілісного підходу, системного аналізу та синтезу психічних функцій, процесів, станів, властивостей людини) [300, с.115], оскільки навіть лексичні складові цього поняття («активність», «соціальна активність», «комунікативність»), мають тісний логічний зв'язок і навіть часткове семантичне калькування відносно категорії «особистість» та її структури.

Структура особистості – «цілісне системне утворення, сукупність соціально значущих психічних властивостей, відносин і дій індивіда, що склалися у процесі онтогенезу і визначають його поведінку, як поведінку свідомого суб'єкта діяльності і спілкування» [299, с. 297].

Розглянемо докладніше зміст лексичних компонентів поняття соціально-комунікативна активність.

Основоположним в базовій характеристиці поняття СКА є активність особистості – «здатність людини до планомірного і цілеспрямованого перетворення дійсності, яка виявляється у наполегливості, принциповості, послідовності у відстоюванні поглядів і дій, нетерпимості до недоліків, енергійності, ініціативності та інших морально-вольових якостях» [298, с 15].

Активність особистості реалізується в активній життєвій позиції, яка передбачає відповідальність за свої обов'язки, вимогливе ставлення до себе та інших, колективізм, творчий підхід до діяльності.

Найбільший розвиток отримала ідея активності в працях представників школи С. Рубінштейна у зв'язку з категорією суб'єкта [309].

До дидактики активності особистості з особливою увагою ставився В. Пирогов. Він вважав, що школа повинна приділяти першочергову увагу формуванню активної життєвої позиції особистості школяра, оскільки саме від школи залежить рівень активності особистості в суспільному житті, а відповідно – і життя колективу. В поняття «активність» (діяльність) вчений вважав необхідним «включати» поряд з вчинками і зовнішніми діями школярів їх мислинневу працю, участь у повсякденній боротьбі поглядів, вміння відстоювати свою позицію, бути емоційно та інтелектуально стійким до аморальних поглядів [278, с.3].

Психологи А. Петровський та М. Ярошевський розглядають активність як здатність до саморуху, в процесі якого особистість відтворює себе, тобто є суб'єктом активності, діяльний стан якого детермінований зсередини, з боку його відношення до світу та реалізується в процесах поведінки суб'єкта [275, с. 207]. Суб'єкт – це людина, яка пізнає цей світ та впливає на нього з метою підкорення своїм інтересам (потребам) [381, с.84].

Суб'єктність – це здатність діяльної особи свідомо та цілеспрямовано налагоджувати зв'язки зі світом та будувати їх власним волевиявленням, передбачувати наслідки та брати на себе відповідальність за здійснений результат.

Розглядаючи внутрішню організацію активності суб'єкта, психологи виділяють основи, на яких базується активність: мотиваційна основа, цільова, інструментальна та зовнішня, тобто діяльність, дії та операції [275, с. 214].

Український педагог С. Гончаренко розглядає активність учнів у навчально-виховному процесі як дидактичний принцип, що вимагає від педагога особливої організації освітнього процесу, яка сприяє підвищенню рівня ініціативності та самостійності молодших школярів, ґрунтовному засвоєнню знань, напрацюванню нових необхідних для життя умінь та

навичок, розвитку в учнів спостережливості, уважності, мислення, мови й мовлення, пам'яті, творчої уяви. [95, с.21].

Науковець Л. Орбан-Лембрик вважає, що погляд на особистість, як на функціональну характеристику людини, спирається на поняття «соціальна функція людини», «соціальна роль». Подібне сприйняття особистості порушує цілісне розкриття її особливого внутрішнього світу. А зовнішня поведінка особистості не є принциповим відображенням її глибинного світу. Тобто, беруться до уваги ті потенції особистості, у нашому випадку молодшого школяра, що є регуляторами його поведінки, – це: самосвідомість, витоки вольової сфери, стрижень характеру. Вказані духовно-потенційні основи обов'язково реалізуються через взаємодію з соціумом, а відносини у дитячому колективі здійснюють вплив на зазначені основи. Враховуючи важливість взаємодіяльності внутрішніх та зовнішніх чинників, все ж таки головною самобутньою якістю молодшого школяра є світогляд, який є наслідком відтворення соціальної реальності, де перебуває та накопичує досвід молодший учень. Саме завдяки світогляду формується неповторний характер особистості – психологічний скелет людини, її опора та стабільність, яка контролює та скеровує форми активності, спрямовані на задоволення соціальних та комунікативних потреб «у цьому контексті особистість розглядається як міра цілісності людини» [286, с.55].

Ми розділяємо таку думку, тому не одразу перейшли до визначення соціального виду активності, як родового поняття соціально-комунікативної активності, оскільки розглядатимемо не лише зовнішню сторону активності, що виражається в соціальній активності, а й внутрішню. Це пов'язано з тим, що при формуванні СКА молодшого школяра ми повинні змусити запрацювати внутрішні, спонукаючі до соціально-комунікативної діяльності соціально значущі психічні процеси особистості. Адже правильно здійснена мотивація, представлений орієнтований результат, сукупність внутрішніх утворювань (інструментальна активність) – знання, навички та уміння, які є компетентнісною суттю, відіграють вирішальну роль у формуванні

функціональної грамотності в аспекті соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра.

Соціальна активність – «сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтованої на розв’язання завдань» [331, с. 10], що постають перед суспільною одиницею, у нашому випадку, особистістю молодшого школяра.

Поняття «соціальна активність» Л. Кизименко, Л. Бедна визначають свідомою та цілеспрямованою діяльністю людини, що орієнтована на трансформацію об’єктивних соціальних умов та на формування соціальних якостей особистості [151, с. 4].

У соціологічному словнику соціальна активність трактується як характеристика способу життєдіяльності суб’єкта чи групи, що фіксує свідому спрямованість його діяльності і поведінки на зміну соціального середовища, умов, відповідно до назрілих потреб, інтересів, цілей, ідеалів або на консервацію існуючого стану речей; розвитку, вияву соціальних ініціатив, участі у вирішенні актуальних соціальних завдань, постійної взаємодії з іншими соціальними суб’єктами. Через соціальну активність реалізуються діяльнісні потенції суб’єкта: культура, уміння, знання, потреби, інтереси, прагнення, здатність охоплювати своєю діяльністю світ.

У науковій літературі висвітлені три основні підходи щодо визначення поняття соціальної активності. По-перше, соціальна активність – це наднормативна, ініціативна, творча діяльність, самодіяльність. В. Мордкович окреслює соціальну активність дуже важливою соціальною якістю людини. Особистість, яка володіє соціальною активністю, здатна до виважених соціальних взаємодій, отже, спроможна до енергійної діяльності, при цьому відстоює власні потреби та інтереси, усвідомлено трансформує ті області дійсності, які входять у коло її інтересів [236, с.15]. По-друге, Т. Мальковською [222] В. Мараловим [225] поняття «соціальна активність» розглядається як поведінка особистості. По-третє, за В. Бехтеревим, соціальна активність – це риса, властивість, інтегративна якість особистості [32, с. 134].

У процесі дослідження ми виявили, що поняття «соціальна активність» семантично взаємодіє з такими поняттями, як діяльність, соціальна відповідальність, спілкування, життєва позиція, соціалізація, соціальна адаптація, громадський обов'язок тощо.

Психологи Л. Божович [38], А. Леонтьєв [210], В. Мерлін [231], Л. Славіна [326] розуміють поняття соціальної активності особистості як якість особистості, що охоплює систему дій, потреб і мотивів поведінки. Це вміння особистості не лише адаптуватися в соціальних обставинах, а й враховувати та змінювати їх відповідно морально-ціннісних внутрішніх вимог. П. Бергером представлена точка зору, що соціальна активність особистості розвивається в результаті повторювання, освоєння соціальних ролей [28, с.65].

Педагогічна наука поняття «соціальна активність» досліджувала як головну якість у характеристиці особистості, яка є суб'єктом суспільних відносин – Т. Коннікова [175, с. 24]. Н. Анікєєва визначала соціальну активність як міру прояву соціальної дієспроможності [14, с. 43]. Ю. Азаров розглядав соціальну активність як відповідальне та зацікавлене ставлення до праці, суспільства, духовного та суспільного життя [3, с. 67].

А. Макаренко у своїх педагогічних працях неодноразово підкреслював, що виховання соціально активної особистості повинно здійснюватися через колектив і в колективі [220, с.231].

Підсумовуючи погляди на проблему, соціальна активність – здатність особистості продуктивно діяти в суспільстві та взаємодіяти в ньому з учасниками соціального процесу, виявляти ініціативу діяльності та виступати в ролі об'єкта, на який соціальна діяльність спрямована. Соціальна активність здійснюється в індивідуальній, груповій, колективній, масовій формах і проявляється у сферах життя людини, де вона є необхідною – побутовій діяльності, трудовій, професійній, культурно-дозвіллевій.

А. Кратко, Е. Якуба виділяють три варіанти прояву соціальної активності. Згідно першого варіанту, виникає можливість відкрити широкий

діапазон цінностей індивіда, рівень його соціальності відносно орієнтації на коло вподобань як соціально обмеженої групи, так і ширших спільнот, суспільства в цілому. Соціальна активність може мати різну векторну спрямованість: альтероцентричну (альтруїстичне служіння родині та близьким) та соціоцентричну (самозречена посвята власного життя соціальним потребам, вирішення суспільних суперечностей, задоволення потреб колективу чи суспільства).

У сучасний період розвитку суспільства зростає значення спрямованості особистості на здобуття загальнолюдських цінностей. Полегшити засвоєння суспільно корисних рис можна, наділивши молодшого школяра якістю соціальної активності. І навпаки – для соціально активної особистості загальнолюдські цінності – висхідні, визначальні. Перший спосіб виявляє спектр рушійних спонук, цінностей, потреб (основа соціальної активності).

Другий – характеризує міру засвоєння цінностей, глибину прийняття соціального процесу. При цьому, методологічне розуміння соціальної активності включає в себе три функції – раціональну, чуттєво-емоційну, рольову.

Молодший школяр сприймає цінності відповідно до потенцій, які відповідають за почуття, вольові якості, залежно від емоційного налаштування на процес взаємодії і знань. Рівень емоційного сприйняття забезпечує неглибоке засвоєння цінностей, хоч і в яскравій формі. Знання надають порівняно ґрунтовніше засвоєння цінностей. Використовуючи вольову сферу, можна утворити та сформувані соціальні установки, тобто готовність діяти, реалізацію власних бажань, цінностей. Але лише при органічному поєднанні усіх трьох рівнів, що виступають відображенням гармонії відповідних психічних процесів, здійснюється повноцінне засвоєння, усвідомлення загальнолюдських цінностей, утворюються відповідні соціально-психологічні установки. У зв'язку з цим, показниками соціальної активності є свідоме приєднання до соціального життя, високий рівень значимості суспільних інтересів як особистих, глибоке розуміння

особистістю своєї суспільної позиції, почуття відповідальності за суспільні процеси.

Відповідно третього способу відкриваються особливості ціннісних реалізацій. Параметрами реалізації цінностей є форми, характер, масштаби, та результати діяльності. Аналіз діяльності базується на реалізації інтересів, соціальних ролей. Має значення їх формальність, стандартність; рівень творчості, новацій у способах реалізації; несуперечливість реалізації внутрішнім процесам; існування розриву між цінностями, ціннісними орієнтаціями, соціальними установками, діяльністю. Аби виявити внутрішню єдність процесу реалізації, варто співставити ціннісні орієнтації, соціальні установки та діяльність особистості.

Масштабність визначається з'ясуванням наявності додаткових зобов'язань, що особистість бере на себе відповідно до обраної цілі, порівняно вагомішими спеціалізованими ролями.

При вивченні форм активності важливо виявити одноманітність чи багатоплановість соціально активних проявів; втілення в життя обраних цілей, цінностей, інтересів у різних формах. У процесі дослідження продуктивним є співставлення рівнів розвитку форм соціально-комунікативної активності та виявлення зв'язку між ними.

Необхідними умовами існування та розвитку форм активності виступають зв'язок форм активності та їх взаємопроникнення. І навпаки – активність є неповноцінною, якщо її форми не доповнюють, а суперечать одна одній, є неузгодженими.

Розглянемо третій лексичний компонент соціально-комунікативної активності – «комунікативність», а також аналізуватимемо поняття «комунікативні уміння» та «комунікативна активність».

Поняття «комунікація» – змістовна сутність соціальної взаємодії, яка характеризує структуру міжособистісних і ділових зв'язків між людьми, особливості обміну інформацією у людському спілкуванні. «Основним

завданням процесу комунікації є досягнення соціальної спільності при збереженні індивідуальності кожного з учасників» [298, с. 156].

Значний вклад у розробку проблеми спілкування особистості внесли Б. Ломов (системний підхід до спілкування) [213]; В. Панфьоров (концепція функцій людини як суб'єкта спілкування) [269]. В. Афанасьєв [19], Л. Буєва [64], М. Каган [136], визначають у філософському аспекті дослідження роль спілкування у формуванні особистості та її життєдіяльності.

А. Мудрик розглядав спілкування як фактор формування особистості школяра, виокремлюючи декілька стадій у формуванні комунікативних умінь: засвоєння стандартних навичок, їх автоматизація у застосуванні, розвиток імпровізаційності, стадія переносу з однієї стадії на іншу [241, с. 95].

Комунікативну активність та діяльність досліджували такі науковці, як О. Чернічкіна [368], М. Смірнов [328] та ін. Вивчення окремих проявів комунікативної активності здійснювалось у напрямку виявлення взаємозв'язків з індивідуальними психологічними якостями особистості (Жемчугова [121], Є. Ільїн [133], Є. Коваленко [166]), в аспекті кола спілкування (Я. Коломінський [169]). Г. Щукіна розглядала спілкування школярів у процесі пізнавальної діяльності [280, с. 65].

О. Бодальов визначав комунікативну активність та підходи до її вивчення складним багатоконпонентним психологічним утворенням. Він ототожнював поняття «активність у спілкуванні» та «комунікативна активність». Науковець відзначав, що в психології цей вид активності розуміється як стан взаємодіючих людей, який характеризується бажанням до здійснення міжособистісних контактів та вольових зусиль; як якість комунікативної діяльності, в якій виражається особистість людини з її ставленням до мети, змісту, форми, результатів спілкування і бажанням мобілізувати свої пізнавально-вольові зусилля на рішення різноманітних завдань. А також цьому виду активності належить прояв творчого ставлення індивіда до партнерів спілкування, особистісне утворення, що виражає

пізнавальний, емоційний, поведінковий відгук на звернення другої людини [37, с. 45 - 47].

Науковець С. Васюра вважає, що комунікативна активність визначає своєрідний характер взаємодії людини в різноманітних ситуаціях спілкування, насамперед у тих, в яких вона об'єктивно необхідна. Комунікативна активність – це здатність людини самостійно, ініціативно вибудувати спілкування з людьми, бути автором чи співавтором різних форм міжособистісної взаємодії до самодетермінації і саморозвитку в спілкуванні і через спілкування, уміння вносити в їхню індивідуальність зміни, проявляючи тим самим метаіндивідуальність [70, с.4,17-23].

Відповідно до наукових поглядів Г. Андрєєвої, комунікативні навички та вміння мають зв'язок з організацією взаємовідносин і виявляються у здатності суб'єкта спілкування встановлювати соціальні контакти, врегульовувати ситуації взаємодії і досягати в міжособистісних стосунках комунікативної мети [11, с. 78].

За О. Леонтєвим, спілкування – це «необхідна умова і складова частина будь-якої діяльності людини» [210, с. 89].

Комунікативний процес – це не стільки обмін інформацією, взаємозбагачення знаннями, скільки процес взаємодії, взаємовпливу. Він розкриває емоційно-почуттєвий фон учасників, наповнює не лише інтелектуально, а в першу чергу – емоційно, енергетично.

Щоб пізнати особливості формування рис особистості, у тому числі соціальних та комунікативних, необхідно враховувати її життя в соціумі.

Якщо структурувати діяльність відносно найближчої чи найвіддаленішої мети, виникає можливість виокремити кілька рівнів поведінки. При цьому кожен з рівнів диспозицій ніби «відповідальний» за регуляцію певного рівня поведінки. Елементарні фіксовані установки належать до першого рівня і відповідають за регуляцію поведінкових актів, пряму реакцію особистості на відповідну ситуативну модель.

До явищ руху діяльності належить феномен волі, за наявності якого людина долає життєві перепони та труднощі. Завдяки вольовим якостям створюються нові мотиви, які збуджують активність. Дуже важливу роль відіграє уява особистості в конструюванні нових мотивів та передбачень, в образному фантазуванні результату особистісної активності. Коли молодший школяр робить вольове зусилля, всередині особистості відбувається стрес, який мобілізує внутрішні ресурси такі, як пам'ять, уява, мислення до соціально-комунікативної активності [4, с. 121].

Формування особистості молодшого школяра є процесом багатограним та в ідеалі має бути цілісним. Не може формуватися лише одна риса із актуалізацією одного процесу. Процес формування інструментальної основи особистості – тотальний, який активізує всі сфери особистості, її багатовимірну сутність.

Вивченню особистості молодшого школяра, формуванню його особливостей присвячені наукові праці таких вчених, як О. Савченко [278], Ш. Амонашвілі [7], Є. Проскура [295], Г. Горбань [97], Т. Браїлко [61], О. Люблінська [216], Є. Кузнецова [195], С. Гаряча [89], М. Гордійчук [98], Н. Витковська [77], Т. Герлянд [90], О. Карапетрова [147], О. Лавроненко [205], Л. Сікорська [324] та ін.

Коли молодший школяр вливається у шкільне середовище, провідним видом його діяльності є навчання. Структура навчання, а саме дії, певні предметні операції, які забезпечують оволодіння змістом освітнього процесу, першими мотивами і формами спілкування між учнями та учителем, результатами, оцінками та формуванням самооцінки, – стає основою його життєдіяльності.

У процесі навчання та виховання в міру того, як учні оволодівають словом, навчаються читати, користуватися підручником й іншими книжками, зростає значення слова, мовлення, розширюються комунікативні навички [115с. 122-125,140]. Якщо при формуванні соціально-комунікативної активності підлітків можна було б не звертати увагу на розвиток

мовленнєвих особливостей, то для молодших школярів мовленнєві навички – важлива основа в процесі формування соціально-комунікативної активності.

Згідно з даними дослідження Ж. Піаже, мовлення дітей шести-восьми років виявляється в таких його функціональних формах: повторення, монолог, колективний монолог, усвідомлення [277, с. 5].

Молодший шкільний вік – це сензитивний період для формування соціально-комунікативної активності. Сензитивність виявляється у тому, яка найменша сила зовнішнього впливу необхідна для виникнення певної психічної реакції, формування риси, у нашому випадку, соціально-комунікативної активності [169, с.211].

При формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів варто звертати увагу на їхні емоційні та індивідуально-типологічні особливості, вольові якості, на засвоєння учнями морально-етичних цінностей, норм і правил поведінки, на взаємовідносини з іншими дітьми, становлення їх самосвідомості.

Для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів є важливим сформованість таких психічних функцій: сенсорний розвиток, увага, пам'ять, мислення, мовлення, уява, самосвідомість, воля, емоційний та моральний розвитки.

Сформованість сенсорного розвитку визначається: сформованістю зорового сприймання, як провідника при ознайомленні з навколишнім світом; засвоєнням сенсорних зразків; зростанням цілеспрямованості, планованості, самокерованості; усвідомленням сприймання, та встановленням взаємозв'язків сприймання з мовленням та мисленням.

Відповідно до сформованості уваги визначаємо такі особливості: зростання концентрації, обсягу та стійкості уваги; формування елементів довільності; керування даною психічною функцією на основі розвитку мовлення і пізнавальних процесів. Увага набуває форми опосередкованості, з'являються елементи післядовільної уваги.

Пам'ять молодших школярів характеризується мимовільністю та образністю; набуває інтелектуальної сутності, об'єднуючись з мовленням та мисленням. Завдяки словесно-змістовій пам'яті реалізується опосередковане пізнання та розширення сфери пізнання. У цьому віці закладається база для перетворення процесу запам'ятовування в індивідуальну розумову діяльність, яка спрямована на оволодіння різними прийомами запам'ятовування. Особливим для процесу формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра є накопичення досвіду поведінки і спілкування з дорослими та однолітками, який стає провідником до розвитку особистості молодшого школяра.

Мислення є особливою психічною функцією, що формується у молодшому шкільному віці. За рахунок нього молодший школяр розв'язує розумові задачі, уявляє їхні умови, засвоює мову (це призводить до розв'язання розумових задач); починає розуміти причини явищ. Дитячі запитання є показником допитливості та свідченням проблемності мислення молодшого школяра. В учнів даної вікової категорії з'являється нове співвідношення розумової та практичної діяльності – практичні дії утворюються на основі попереднього міркування; підвищується планомірність мислення; відбувається перехід від використання готових зв'язків і відносин до розуміння складніших.

Мовлення молодших школярів – психічна функція з наступними особливостями: воно перетворюється на універсальний засіб спілкування та втрачає явище ситуативності; набуває виразності; зв'язності; логічності; послідовності. У молодших учнів з'являються роздуми як засіб розв'язання розумових завдань; мовлення стає засобом пізнання та особливим видом довільної діяльності. У молодших учнів воно набуває своїх індивідуальних функцій – планувальної, звукової, діяльнісної, фонетичної (завершується процес фонетичного розвитку).

Така психічна функція як уява набуває довільного характеру – молодший учень створює задум, сплановує та реалізовує його. Уявлення

набуває форм особливої діяльності – перетворюється на фантазування, переходить у внутрішню будову особистості, зникає потреба в наочних еталонах для створення образів.

Наступна психічна функція – самосвідомість. Її сформованість визначається критичним ставленням до дорослих та однолітків, здатністю до оцінювання своїх досягнень у конкретних видах діяльності; сформованістю диференційованої самооцінки, самокритичністю; розвитком здатності мотивувати самооцінку; усвідомленням себе в певному часі.

Відповідно до вольової функції у молодшого школяра формується: боротьба мотивів; з'являється самоконтроль; спроможність виявляти вольові зусилля; здатність спонукати до діяльності дорослих та дітей.

Емоційний розвиток, як наступна психічна функція, охоплює соціальні норми вираження почуттів, зміну ролей емоцій в процесі діяльності, довільні та усвідомлені, інтелектуальні та естетичні почуття.

У молодших школярів перебувають у стані формування перші моральні судження та оцінки, виникає свідомо моральність – поведінка опосередковуються моральними нормами [291 с. 5-10].

Процес формування соціально-комунікативної активності молодших школярів потребує розвитку особистісних сфер: вербальної або комунікативної, інтерактивної, сфери оцінних та самооцінних відносин, мотиваційної. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми додамо ще чотири сфери особистості молодшого школяра, які відіграватимуть провідну роль у процесі формування соціально-комунікативної активності. Це – інтелектуальна, вольова, емоційна, соціальна. Зупинимось на кожній з них, даючи їм головну характеристику в аспекті нашого дослідження.

Ми розділяємо думку Н. Волкової, яка вважає, що у молодшому шкільному віці інтелект набуває якісного і кількісного розвитку. Він проявляється у можливостях молодшого школяра сприймати світ, який є його навколишньою дійсністю. Молодший учень може запам'ятовувати більший

обсяг інформації, багато розмірковує, помічає, інтеріоризує, створюючи особистий досвід тощо. Відповідно до кількісних змін інтелектуального резерву молодших школярів визначаємо наступні: підвищення темпу процесу сприймання і збільшенням масштабу засвоєної інформації, вищий рівень запам'ятовування власне вилученої інформації з навколишнього світу. Якісні зміни характеризуються зростанням пізнавальної ефективності, глибоким усвідомленням життєвих процесів. Молодші школярі активно та експресивно реагують на яскраві барви оточуючого середовища, новий фон навчально-виховної діяльності, цікаві ситуації для них. В учнів молодшого шкільного віку відбувається подальший розвиток особистісних якостей, продовжується процес формування інтелектуальної, вольової, емоційної сфери, налагоджується процес спілкування з ровесниками та дорослими, які беруть активну участь у житті молодших школярів [76, с.75, 77].

Окрім розвитку та формування вищезазначених сфер, ми вважаємо, що для формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра мають важливе місце в особистісному зростанні ще декілька сфер розвитку.

Соціальна сфера молодшого школяра є відображенням орієнтаційної міри особистості молодшого школяра в оточуючому його світі (шкільне середовище, сімейні стосунки з батьками, соціальне середовище розвитку, часове орієнтування та ін.). Орієнтація молодшого школяра в навколишньому середовищі охоплює інструментальну особистісну основу молодшого школяра та знання, якими він повинен володіти у відповідний період життя. Елементарні знання, вміння й навички у молодшому шкільному віці достатньо образно неоформлені, уривчасті, мають відсутність системності, оскільки молодший учень розуміє їх у логіці життя, але не в логіці наукового бачення.

Комунікативна сфера молодшого школяра є сферою розкриття здатності проявляти самостійну активність у процесі ведення діалогів, полілогів, дотриманні норм та правил етикету в процесі спілкування. Для молодших школярів має особливе значення здатність виконувати активну

мовну діяльність. Ми маємо на увазі лексичний запас, володіння потрібними формами мовного висловлювання, багатство та виразність мовного вираження, усвідомлення змісту монологу та діалогу інших людей, ініціювання комунікативного процесу, творчу мовленнєву поведінку у спілкуванні.

Молодший школяр, який має сформованість інтерактивної сфери, розкривається через уміння самостійно організувати процес взаємодії з іншими людьми та адаптуватися до вимог у груповій діяльності. З розвитком інтерактивної сфери молодший школяр здійснює взаємодію та комунікативний процес з людьми, що є його оточенням, орієнтується, спостерігає за поведінкою ровесників, узгоджує, бере активну участь в об'єднанні зусиль з метою налагодження соціально-комунікативних відносин. Для розуміння рівня сформованості інтерактивної сфери слід розглядати головне відношення ситуації розвитку, що характеризується співвідношенням вимог та очікувань, які спрямовані від суспільства (в якому він займає певний статус (соціальна ситуація)) до молодшого школяра, і соціально-комунікативних потенцій молодшого школяра (його внутрішня позиція). Це співвідношення породжує нові мотиви, інтереси, потреби учнів молодшого шкільного віку.

Завдяки сформованості у молодшого школяра сфери оцінних та самооцінних відносин, він має здатність аналізувати особливості ставлення до себе оточуючих його людей, та власне ставлення до них. Самооцінка молодшого школяра є особливим рівнем розвитку його самосвідомості. Коли особистість молодшого учня психічно та інтелектуально зростає до рівня самосвідомості, вона починає усвідомлювати себе, своє існування, розуміти власні вчинки та мотиви поведінки, її цілі, аналізувати своє ставлення до навколишньої дійсності. Молодший школяр, вміючи оцінювати себе, вчиться самостійно регулювати свою поведінку. Від його самооцінки залежить ефективність соціально-комунікативної діяльності та рівень прояву соціально-комунікативної активності. Високий рівень розвитку самооцінки у

формуванні соціально-комунікативної активності дозволяє молодшому школяреві інтегрувати досягнення та прагнення. Для реалізації позитивного формування соціально-комунікативної активності у взаємодії урочної та позаурочної діяльності молодший школяр потребує сформованості нової самооцінки та самосвідомості.

Мотиваційна сфера забезпечує молодшого школяра свідомим прагненням ходити до школи, перебувати в нових умовах з новим оточенням, виконувати нові соціальні ролі, брати участь у новій діяльності, у соціально-комунікативних формах міжособистісної взаємодії. Мотивація є системою мотивів поведінки та діяльності. На поведінку молодших школярів впливають соціальні мотиви: прояв цікавості до навколишнього дорослого світу та прагнення ідентифікувати себе з дорослими; мотиви до створення та збереження позитивних стосунків з дітьми та батьками, з вчителями; мотиви до самореалізації власних цілей; мотиви до конкурентноспроможності (молодший школяр бажає бути успішним); процесуальні мотиви [173, с 111-116].

Емоційна сфера – це рушійна сила розвитку та формування молодших школярів. Вона охоплює переживання маленької особистості відповідно до нового в її житті, сумніви, подив, радість від нових знань, набутих вмінь, спілкування та взаємодії – це все стає основою для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. Розвиток моральних почуттів відбувається через організацію групових занять та ігор, що сприяють формуванню відповідальності та дружелюбності. Молодший шкільний вік особливий підвищеною емоційною вразливістю. Думка вчителя для молодших учнів є авторитетною та пріоритетною – це призводить до певної своєрідної залежності від нього та потреби у постійній підтримці. Категорії молодших школярів притаманний розвиток почуття симпатії.

Успішність молодших школярів залежить від розвитку вольової сфери його особистості. За допомогою вольової сфери відбувається виконання цілеспрямованих дій, долання труднощів у навчанні, вихованні та соціально-

комунікативній взаємодії, формуванні соціально-комунікативної активності. Розвинена волюва сфера сприяє молодшому школяреві у підпорядкуванні своєї активності, довільній регуляції поведінки; розвитку вмінь активно керувати власною увагою, думкою, пам'яттю, потребами. Підвищена Емоційна збудливість у молодших школярів негативно впливає на його волю та самоволодіння.

Інтелектуальна сфера відображає систему розумових операцій: мислення, пам'ять, сприймання, увага та ін. [331, с.87].

Соціально-комунікативна активність пов'язана з особистісним і соціальним благополуччям. Вона вимагає розуміння того, яким чином молодші школярі можуть забезпечити оптимальну взаємодію між собою, зокрема як ресурс для себе, власної сім'ї та безпосереднього соціального середовища, а також знання про способи взаємодії, які будуть сприяти цьому. Для успішної міжособистісної та соціальної співучасті важливим є розуміння норм поведінки й манер, які є загальноприйнятими в суспільстві.

Ініціативність пов'язана з умінням індивіда перетворювати ідеї на дії. Уміння й навички пов'язані з активною діяльністю особистості для задоволення власних потреб.

Ми самостійно виводили термін «соціально-комунікативна активність» на основі дослідження значення його лексико-семантичних складових, яке висвітлено в діяльнісному аспекті педагогічної, психологічної, соціально-психологічної, соціологічної та філософської літератури. А також дослідили основи активності, соціальної активності, соціалізації, комунікативності та комунікативної активності.

Отже, в результаті аналізу наукових джерел поняття *«соціально-комунікативна активність молодшого школяра»* – це інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра визначаємо як спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики.

Дослідження методологічної структури соціально-комунікативної активності, показали, що вчені виділяють переважно чотири її компоненти.

О. Киричук [152], Л. Петько [256], визначають чотири провідні компоненти соціально-комунікативної активності – аксіологічний, когнітивний, афективний, праксеологічний, Г. Коберник [156] – афективний когнітивний, аксіологічний, праксеологічний (в іншому ціннісному порядку); С. Тарасюк [321] доводить, що соціально-комунікативна активність містить лише три компоненти, об'єднуючи когнітивний та аксіологічний в один. Нашому дослідженню, в контексті формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра, сутнісно відповідні такі компоненти: афективний, когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний.

Афективний компонент соціально-комунікативної активності визначає емоційний аспект ставлення до процесу соціально-комунікативної взаємодії: прагнення оволодіння навичками міжособистісного спілкування, взаємодіяльності, особистісних потреб; наявність емоційного-почуттєвого досвіду, задоволення від комунікативних контактів, побудованих на позитивній основі товариських взаємин, симпатії; переживання приємного самопочуття у процесі власної діяльності. Ми виділяємо наступні завдання у процесі формування афективного компоненту:

- сформувати емоційне ставлення до процесу формування соціально-комунікативної взаємодії;

- сформувати емоційну установку щодо прагнення оволодіння навичками міжособистісного спілкування;
- сформувати позитивний емоційно-почуттєвий досвід молодшого школяра з метою відчуття потреби у спілкуванні та соціальної взаємодії;
- забезпечити соціально-комунікативний процес психологічно комфортними умовами, в процесі яких особистість молодшого школяра отримуватиме задоволення, яке перетвориться у потребу спілкування.

Когнітивний компонент соціально-комунікативної активності охоплює соціально-комунікативну інформацію, яка є результатом отримання життєвого досвіду: отримання знань про навколишній світ, оточуюче природне та суспільне середовище; про міжособистісні стосунки людей; особливості їхнього спілкування та взаємодії; використання накопичених в процесі засвоєння досвіду засобів та прийомів пізнання світу та його особливостей, в якому проживає молодший школяр; уміння, навички, способи взаємодії з однолітками та дорослими, свідоме освоєння та аналітично-синтетичне виведення різноманітних правил для рішення нових завдань. Когнітивний компонент покликаний сформувати:

- когнітивний апарат соціально-комунікативної активності у вигляді знань, умінь та навичок про соціальне та навколишнє середовище, які стануть базою для формування у молодшого школяра соціально-комунікативної активності;
- досвід комунікативних відносин у міжособистісній взаємодії;
- вміння відтворення інтеріоризованого досвіду;
- самосвідомість молодших школярів для формування умінь творчо реорганізувати засвоєні правила в процесі рішення нових завдань.

Мотиваційно-ціннісний компонент включає: спектр мотиваційних потенцій, ціннісних орієнтацій молодших школярів у сфері його життєдіяльності, гуманне ставлення до оточуючого світу; осмислення і

створення матеріальних та духовних вартостей, що є складовими культури людства – здоров'я, любов, освіта, праця, творчість, краса, порядність, чесність та ін.; соціальне спрямування на адаптацію до умов спілкування та суспільної взаємодії з метою задоволення соціальних та особистих потреб за умови співробітництва, партнерства; недопустимість байдужості, взаємозаперечення, натомість рівноправність у стосунках, рівнозначність у світогляді. Відповідно мотиваційно-ціннісного компоненту ми визначили такі завдання:

- організувати умови для формування мотивації молодшого школяра до процесу формування соціально-комунікативної активності;
- сформувати ціннісні орієнтації молодшого школяра;
- сформувати гуманне ставлення до оточуючого світу;
- забезпечити умови для осмислення і особистісного прийняття духовних та матеріальних вартостей;
- сформувати вміння ціннісно інтегруватися у соціальне середовище з метою соціально-комунікативної взаємодії та власної особистісної самореалізації;
- сформувати навички соціальної взаємодії на принципах моралі, гуманності, партнерства та рівнозначності інтересів.

Діяльнісно-практичний компонент забезпечує ефективне формування управлінських, організаторських, виконавських здібностей особистості. Вказані здібності є необхідними в різноманітних видах актуальної діяльності молодшого школяра: самоаналіз, самооцінювання, цілеспрямоване моделювання умов і засобів удосконалення на основі синтезу теоретичних знань. А також їх кількісно-якісні показники, ступінь сформованості основних сфер особистості молодшого школяра, які є провідним підґрунтям сформованості якостей соціально-комунікативної активності; міру інтенсивності та екстенсивності діяльності; результативності, масштабності, креативності. Реалізація діяльнісно-практичного компоненту потребує сформованості таких компетенцій та сфер:

- управлінські, організаторські виконавські здібності особистості молодшого школяра;
- вміння аналізу та самоаналізу, моделювання умов для міжособистісної взаємодії;
- основні сфери особистості молодшого школяра, які забезпечують формування соціально-комунікативної активності.
- вміння досягнення мети в соціально-комунікативній діяльності.

Отже, окреслений нами компонентно-структурний аналіз соціально-комунікативної активності, забезпечить формування даної якості молодшого школяра, враховуючи особливості його вікового періоду.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра має здійснюватися у взаємодії урочної та позаурочної діяльності початкової школи.

Розглянемо детальніше ці види діяльності, які забезпечать умови для виконання формувального етапу експерименту щодо формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Для опису актуальних педагогічних умов, відповідно до теми нашого дослідження, ми маємо означити урочну та позаурочну діяльність, через взаємодію яких формувалась соціально-комунікативна активність молодших школярів.

Урочна діяльність – це процес, який реалізує навчально-виховні функції у своїй основній формі урочної діяльності – уроці. Для цілісності та безперервності процесу формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів нами було обрано перерви між уроками. Але, оскільки перерви покликані для відпочинку, то ми використали організовані інтерактивні перерви.

З нашої точки зору, позаурочна діяльність – це навчально-виховний процес, який відбувається у другій половині дня, після уроків, та створює додаткові можливості творчого розвитку молодших школярів.

Учені розглядають позаурочну діяльність із різних ракурсів. У позаурочній діяльності випробувані способи організації навчально-виховного процесу: клас-група, група у складі учнів паралельних класів, різновікова група, школа подовженого дня, школа повного дня.

Школа повного дня – це модель організації освітнього процесу, що сприяє реалізації державного стандарту початкової освіти основної та додаткової і включає систему навчальних, розвивальних, соціалізуючих і оздоровчих функцій, які вдало поєднують пізнання і творчість на користь розвитку та саморозвитку молодшого школяра.

Для школи повного дня характерним є забезпечення якісної освіти на основі формування ключових компетентностей молодших школярів, що є визначеними державними стандартами.

Загальноосвітні заклади, які співпрацювали з нами в процесі нашого дослідження, мали різні моделі організації навчання. Але ми виділили і впроваджували ті форми, які, на нашу думку, були найактуальнішими в контексті формування соціально-комунікативної активності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив виявити оптимальні умови організації позаурочної діяльності у початковій школі для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Позаурочна діяльність молодших школярів у час, вільний від навчання, умовно поділяється на два періоди: перший – після закінчення уроків і до початку самопідготовки; другий – після виконання домашніх завдань. Доцільно після уроків, у позаурочний час, проводити екскурсії на природі, рухливі та спортивні ігри. У наступному позаурочному періоді варто планувати роботу відповідно до інтересів молодших школярів – колективні та групові форми відпочинку та індивідуальні позаурочні заняття [175, с. 87].

Педагоги, які викладають у позаурочній діяльності, повинні забезпечити високий рівень психоемоційного комфорту, створити доброзичливу атмосферу, надати молодшому школяреві бажання та потребу звернутися до дорослого в ситуаціях, де потрібна його допомога та підтримка. Умови

позаурочної діяльності мають сприяти відчуттю захищеності, довіри. За позаурочної діяльності враховуються специфічні особливості різних видів діяльності та сформованість сфер особистості молодшого школяра. Обсяг і зміст діяльності молодших учнів повинен відповідати рівню й характеру їхнього психічного розвитку.

Життя та діяльність у цілому не складається механічно з окремих видів різноманітних дій. Одні види діяльності є провідними і мають більше значення для подальшого розвитку молодших школярів, інші – менше. Тому треба говорити про залежність розвитку психіки не від діяльності, а від провідної діяльності – зазначає О. Леонт'єв [193, с.14]. Оскільки у молодшому шкільному віці на зміну ігровій діяльності приходять навчальна та виховна, то в урочній та позаурочній діяльності повинно відбутися поєднання ігрової, навчальної та виховної діяльності. У позаурочних формах роботи мають об'єднуватися діти різного віку. Дитячий колектив, що складається зі старших та молодших дітей є потенційно приреченим на успіх, цікавий розвиток, духовне взаємозбагачення. Він має перевагу природної передачі морального, ігрового, соціально-комунікативного досвіду.

Досліджуючи особливості спілкування дітей у різновікових групах, науковець Т. Мальцева дійшла висновку, що у різновікових групах (учні віком 6-10 років) в учасників взаємодії активно та ініціативно формується комунікативний та інтерактивний досвід, поширюється соціально-комунікативна практика вчителя та вихователя. Він залучає учнів до раціональних пошуків варіантів у організації життєдіяльності, забезпечує природну роботу механізму особистісного становлення через яскравість та багатогранність соціально-комунікативного середовища. Педагог має здійснювати індивідуальний підхід до кожної дитини у соціально-комунікативному процесі. Основним педагогічним принципом організації спільної діяльності у різновіковій групі є врахування вікових та психоемоційних особливостей, інтересів дітей. Молодші школярі, особливо 1-2-і класи, не завжди здатні до соціально-комунікативної організації;

боятися брати на себе виконання певних завдань та доручень, не бажають виконувати самостійно вид діяльності, який для них є непривабливим або складним. Тому спілкування молодших учнів із старшими школярами доцільно проводити у доступних формах, цікавій взаємодії, із використанням яскравої наочності, щоб сприяти формуванню емоційної та мотиваційної сфери молодшого школяра [205, с.40].

Аналіз наукової літератури дає можливість зробити висновок про те, що не всі форми позаурочної роботи можна використовувати з молодшими школярами. Недоцільно застосовувати наукові товариства, підготовку рефератів, конференцій через те, що вони передбачають науково-теоретичну діяльність учнів, високий рівень розвитку пізнавальних умінь: аналізу, синтезу, узагальнення тощо. Оскільки в початкових класах діти орієнтовані переважно на позицію вчителя, то більша кількість їх не володіє соціально-комунікативними здібностями. Молодші школярі шести-семи років незнайомі з прийомами аргументації. Лише у 3-4-х класах учні молодшого шкільного віку можуть вести прості дискусії.

Учні початкової школи не володіють достатнім обсягом знань, який би дозволив проводити на відповідному рівні аукціони знань. Виступи перед класом другокласники можуть підготувати лише у вигляді невеликого повідомлення. У них погано розвинене вміння працювати з довідковою, енциклопедичною літературою, що обмежує їх у можливостях працювати самостійно. Молодші школярі не володіють достатнім соціальним досвідом, комунікативними вміннями, що забезпечило б здійснення пошукової діяльності (квазі-дослідження) у сфері комунікації та взаємодії. У молодших класах важлива діяльність вчителя та вихователя у формах виховної роботи, де домінує соціально-комунікативна діяльність [133, с.84-85].

Організація урочної та позаурочної діяльності молодших школярів повинна здійснюватися, на нашу думку, з опорою на дитяче самоврядування.

Якщо у складі об'єднань молодших школярів присутні старшокласники, то варто використати їхні вміння для прискорення навчально-виховного

розвитку активу учнів. Завдяки цьому підходу молодші школярі вчитимуться соціально-комунікативній взаємодії та співпрацюватимуть з дорослими. Внутрішньокolleктивний устрій самоврядування для молодших школярів є первинним, загальношкільний – вторинним. Організація соціально-комунікативної діяльності самоврядування в межах класного колективу відіграє важливу роль у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів, але процес формування здійснюється обов'язково через взаємодію із загальношкільним самоврядуванням.

Самоврядування молодших школярів виступає основним аспектом у формуванні та вихованні учнівського колективу і самодіяльною організацією дитячого життя у школі. Його діяльність забезпечує формування вольових якостей особистості молодшого школяра, сприяє розвитку ініціативності, активності, відповідальності, демократії, самодіяльності, формує позитивну атмосферу, права та обов'язки учасників колективу, сприяє формуванню громадянських, організаторських якостей [76, с.193].

Шкільне самоврядування – форма діяльності, в якій беруть участь школярі для управління навчально-виховною діяльністю класу і школи та є засобом реалізації принципу демократизації школи [268, с 281]. Таке визначення учнівському шкільному самоврядуванню дає соціолого-педагогічний словник. Але в цьому ж словнику є ще поняття «дитяче самоврядування», яке роз'яснюється так: участь дітей в управлінні і керівництві справами свого колективу. Дитяче самоврядування одночасно є однією з головних умов розвитку самостійності молодших школярів [268, с 234].

На нашу думку, ці два поняття доповнюють одне одного, але кожне з них окремо не дає повної характеристики самоврядуванню. Слід додати, що учнівське самоврядування повинно носити ідейний характер, тобто культивувати певну ідею, яка ставить певні завдання перед діяльністю самоврядування. Учнівське самоврядування молодших школярів у результаті повинно дати особистості молодшого школяра ціннісні орієнтації – соціальні

цінності, що виступають як мета життєдіяльності та основні засоби її досягнення, тому здобувають функцію найважливіших регуляторів соціальної поведінки молодших школярів. Ціннісні орієнтації особистості молодшого школяра – це продукт соціалізації, тобто освоєння суспільно-політичних, моральних, естетичних ідеалів та непорушних нормативних вимог, які здобуваються через виконання соціальних ролей [268, с. 165].

У процесі діяльності учнівського самоврядування можна формувати соціально-комунікативну активність особистості молодшого школяра. Більше того, ці поняття дуже тісно пов'язані між собою за сутністю.

На нашу думку, з усіх видів організації учнівського колективу, учнівське самоврядування найкраще формує цілісну громадянську позицію учня, спрямовує його на взаємодію з суспільством.

Для молодшого школяра особливо потрібна сфера самовираження своєї особистості, тому що ранній шкільний вік значно багатий емоціями, почуттями, враженнями. А всі психічні процеси школяра потребують того, щоб їх тримав хтось у балансі, вивільнюючи зайве, трансформуючи набуте в корисне, додаючи відсутнє. Ця місія покладена на класного керівника.

Завдання позаурочної діяльності в контексті формування соціально-комунікативної активності молодших школярів наступні: формування та розширення соціально-комунікативних знань; використання їх у практичній діяльності; формування наукового та життєвого світогляду молодших школярів; формування інтересів до різних наук, напрямів мистецтва, спорту, виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей; організація дозвілля та відпочинку молодших школярів, культурних навичок та участь загальношкільних концертах, конкурсах, святах, виховних заходах.

Зміст позаурочної діяльності визначається загальним змістом виховання молодших школярів та забезпечує розумове, моральне, трудове, естетичне і фізичне виховання.

Позаурочна діяльність ґрунтується на принципах виховання, проте вона має і свої особливості: довільна участь, соціально-комунікативна

спрямованість діяльності молодших школярів. У процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності варто враховувати бажання молодших школярів, настрої, особистий потенціал, їхні пропозиції, спектр інтересів.

У процесі проведення занять перед учнями слід ставити завдання пошукового змісту: створення нових речей, удосконалення існуючих з використанням індивідуально творчих елементів.

Позаурочна діяльність виступає повноцінним взаємодіючим елементом урочної у навчально-виховному процесі школи. Вона являє собою логічне продовження навчально-виховної роботи, яка здійснюється на уроках. Це відбувається наступним чином: знання з математики закріплюються на гуртку «Математичний калейдоскоп», отримані на уроці екологічні знання з природознавства удосконалюються та поєднуються з практикою на екологічній екскурсії. Здійснення такого принципу передбачає використання пізнавальних, виховних, навчальних, комп'ютерних ігор, демонстрація різних дослідів, проведення експериментів, проектної діяльності.

Офіційна організація урочної та позаурочної діяльності у контексті реалізації педагогічних умов нашого дослідження дає змогу створити таку навчально-виховну систему формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів, яка спроможна виховати у них етичні, естетичні, суспільні цінності, розширити світогляд, коло потреб та спектр способів їх реалізації. Молодші учні, приймаючи активну участь в урочній та позаурочній діяльності школи, мають змогу повноцінно розвивати свої особистісні сфери, формувати компетентності, необхідні для життя в суспільстві, зокрема соціально-комунікативну.

Урочну та позаурочну діяльність в процесі виховання молодшого школяра розглядали С. Гаряча, М. Іванчук, Т. Калечиц, Л. Канішевська, З. Кейліна, В. Киричок, Б. Кобзар, О. Коркішко, Н. Кудикіна, О. Лавроненко, Н. Онищенко, І. Романова, Л. Серих, К. Слесик, А. Сліпощук та ін.

Державний стандарт початкової освіти диктує сформованість у особистості молодшого школяра інструментальної основи, яка складається із: знань, умінь і навичок практичної діяльності; здатності до соціальної та комунікативної діяльності; знань умінь та навичок інтерактивної взаємодії. Тому зміст освіти і виховання набуває практичної спрямованості, що відображається на урочній та позаурочній діяльності у початковій школі.

Школи повного дня і групи продовженого дня відкривають широкі можливості для формування у молодших школярів соціально-комунікативної активності через виконання навчальних та виховних завдань, усунення «білих плям» у знаннях. Позаурочна діяльність загальноосвітніх закладів забезпечує сприятливими умовами для задоволення широкого кола інтересів учнів, організації дозвілля та відпочинку вихованців, ведення позакласної роботи, спрямованої на профілактику бездоглядності та безпритульності молодших школярів.

Аналіз педагогічної літератури та нормативно-правових документів свідчить, що поняття «позакласна» і «позаурочна» робота не мають чіткого розмежування. Так, досліджуючи особливості ігрової діяльності молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі, Н. Кудикіна акцентує, що у понятті «позакласна робота» сутнісна опора зроблена на діяльність педагога, у той час, коли активне ставлення учня до процесу формування власної особистості залишається поза увагою. Науковець визначає позаурочний навчально-виховний процес як складову частину цілісного навчально-виховного процесу школи, що здійснюється у режимі шкільного дня у вільний від уроків час – у позаурочній діяльності [192, с.87.].

Досліджуючи особливості формування комунікативних умінь молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі, К. Слесик розглядає позакласну роботу як широке й багатозначне поняття, у яке включаються різноманітні за змістом, призначенням та способом впливу заняття. Науковець виділяє два напрямки позакласної роботи: позанавчальна та позаурочна. Головною різницею між цими двома напрямками, на думку

дослідниці, виступає не категорія керівництва нею, а причетність чи непричетність до навчальної роботи [327, с.63].

Під «позанавчальною» роботою Т. Калечиц та З. Кейліна розуміють діяльність, що здійснюється в групах на основі самоврядування за активної участі класного керівника. Під «позаурочною» діяльністю дослідниками розуміється робота, що проводиться безпосередньо педагогами з метою виконання навчальних програм на високому рівні та дотримання єдиних вимог до молодших школярів [137, с.6]. Позаурочна діяльність не завжди повинна мати добровільний і самодіяльний характер. Перше поняття являє собою позакласну виховну діяльність, а друге визначення охоплює позакласну навчальну роботу.

Досліджуючи особливості організації позакласної роботи в школі, Л. Базильчук навпаки в позаурочній діяльності виділяє два напрями освітньо-виховної роботи – позашкільну та позакласну. Позакласна, на думку вченої, – це багатоаспектна освітня й виховна робота педагогічного колективу школи в позаурочний час, спрямована на задоволення інтересів та потреб молодших школярів. Позашкільна діяльність – це освітньо-виховна робота спеціальних позашкільних закладів для дітей та юнацтва [24, с.5].

Проаналізувавши дефініції позакласної роботи, К. Слесик прийшла до висновку, що найбільш точним є визначення позаурочної роботи школи – діяльність педагогів, батьків та учнів, яку організовує школа. На нашу думку, ці терміни є синонімами за своєю сутністю. Однак у подальшій роботі будемо використовувати термін позаурочна діяльність, оскільки він найбільш точно відповідає вимогам створення органічного освітнього середовища; охоплює систему як виховного, так і навчального процесу розвитку й формування молодшого школяра у вільний від урочної діяльності час.

Процес формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра, на нашу думку, є здебільшого виховним процесом, оскільки нашим завданням є формування поведінкового та соціального аспектів особистості, знання, вміння та навички стосуються життєвих ключових компетентностей,

а не предметних. Ми розглядатимемо урочну та позаурочну діяльність як умови виховання соціально та психологічно ефективної особистості.

Навчально-виховний процес у взаємодії урочної та позаурочної діяльності має спільні цілі та завдання. Однак дослідники виділяють низку суттєвих особливостей у способах реалізації цих завдань.

Процес аналізу педагогічної літератури да змогу виявити специфічні для позаурочної діяльності аспекти: у процесі позаурочної діяльності ґрунтовно змінюється позиція молодшого школяра; безпосередній педагогічний керівний вплив змінюється на опосередкований, індивідуальний контакт учителя та молодшого школяра, що позитивно сприяє активізації всіх видів учнівської діяльності. Значно підвищується роль самого школяра у виборі способів використання вільного часу, в реалізації прагнення до самовиховання й формування певних життєвих установок. Позаурочна діяльність не регламентується єдиними обов'язковими програмами. Всі вони мають характер рекомендацій. Її зміст, методи й організаційні форми менше регламентовані, ніж у навчальному процесі [375, с.6]. Позаурочна робота реалізується переважно за рахунок діяльності дитячих самодіяльних творчих об'єднань та занять за інтересами. Індивідуалізація позаурочного навчально-виховного процесу здійснюється через надання кожній дитині можливостей вибору конкретних занять за власним бажанням [192, с.134]. Позаурочна діяльність, на відміну від урочної, особлива відсутністю оцінювання молодших школярів. Беручи участь у різних видах позаурочної діяльності, молодші школярі поповнюють особистий досвід, знання про різні види людської діяльності, здобувають необхідні вміння та навички її здійснення; розвивають спільні інтереси, підвищують власну соціально-комунікативну активність у процесі постійної міжособистісної взаємодії [24, с.5].

Позаурочна діяльність займає у молодших учнів значну частину їхнього вільного часу. Вона надає можливість розширити життєвий досвід, систематизувати та поглибити його, навчитися творчо розглядати окремі соціально-комунікативні ситуації, виявляти власну творчість у практичній,

суспільно корисній діяльності. А також, сприяє формуванню самостійності молодших школярів [163, с.8], забезпечує умовами для формування нових інтересів, накопичення колективного досвіду, повноцінного розкриття та прояву власної індивідуальності.

Позаурочна діяльність має форми організації навчально-виховного процесу, які практично реалізуються за двома значеннями, поділяючись на масову, гурткову та індивідуальну роботу (поділ визначається за кількістю учасників); бесіду, зустріч, вечір тощо (за способами проведення).

Найбільш поширена класифікація форм організації позаурочної роботи має тригранний поділ: масова або фронтальна, колективна або групова, індивідуальна [75, с.11].

Для масової роботи характерна певна епізодичність кожного заходу і значна кількість учасників взаємодії. Масова робота поділяється на заходи, що належать навчальній (олімпіади, предметні тижні, шкільні огляди знань) та виховній орієнтації (свята, ранки, збори, лінійки, паради, фестивалі, виставки, екскурсії, ігри-подорожі, конкурси, вікторини тощо).

Групові форми організації позаурочної діяльності – це об'єднання молодших школярів за інтересами: факультативи, шкільні наукові товариства, гуртки, клуби, лялькові театри, патрулі, загони друзів та ін. Особливість групової форми організації полягає у тому, що вона організовується не ситуативно, а на певний період, та містить, в основному, постійний склад партнерів взаємодії, працює за створеним планом, відповідно до розпорядку.

Індивідуальні види позаурочної роботи з молодшими школярами бувають різноманітні: учень може готувати якість практичне чи теоретичне завдання, виготовляти скарбничку добрих справ, вести спостереження чи доглядати за рослинами, тваринами; виконувати спортивні вправи; працювати над виразністю мовлення, слухаючи аудіозразок; конструювати, випилювати, моделювати, випалювати, ліпити, колекціонувати, читати, розвивати навички письма тощо.

Аналізуючи педагогічні джерела, ми виявили термін «об'єднуюча форма роботи», що охоплює своїм змістом клуби, шкільні музеї, товариства. У клубах беруть участь школярі, займаючись різноманітними видами діяльності. Є клуби для молодших школярів – клуб вихідного дня, клуб цікавих зустрічей тощо. У них працюють різні секції: з природознавства, культури, літературного читання, поезики, української мови, декоративно-прикладного мистецтва та ін.

У педагогічній літературі виділяються різні завдання позаурочної діяльності: моральне становлення особистості, формування суспільно значущих мотивів [201]; формування соціальної спрямованості та ціннісних орієнтацій школярів, патріотичної свідомості та суспільної активності, свідомої дисципліни та культури поведінки, громадянської відповідальності.

Організація різноманітної практичної діяльності (пізнавальної, трудової, технічної, естетичної, фізичної та спортивної) сприяє всебічному розвитку особистості. Організація спілкування школярів (у колективі, старших з молодшими, з дорослими, з учителями, батьками) поглиблює і розширює знання, вміння і навички учнів, набутих у процесі навчання, задовольняє їхні запити, розвиток розумових здібностей, формування початкового наукового світогляду.

Молодші школярі не завжди можуть організувати себе на виконання певних завдань, не дуже цікавої для них роботи. Тому спілкування молодших школярів зі школярами старшого віку слід проводити у доступних та цікавих для наймолодших видах діяльності [223, с.40].

Загальноосвітні заклади, які співпрацювали з нами в процесі нашого дослідження, мали різні моделі організації навчання. Але ми виділили для впровадження експерименту ті форми, які, на нашу думку, були найактуальнішими в контексті формування соціально-комунікативної активності.

Завдання вчителя – добре вивчити здібності, можливості, захоплення, таланти батьків своїх учнів, щоб успішно залучати їх до позаурочної роботи в школі.

Найбільш поширеними формами проведення позаурочної діяльності в початковій школі є гурткова робота, шкільні клуби, інтелектуальні ігрові комплекси «Поле чудес», «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Щасливий випадок», вікторини, турніри, конкурси, свята тощо.

На нашу думку, гурткова форма роботи несе для молодшого школяра багато виховних впливів. Тому вони мають використовуватися у варіативній частині урочного процесу, коли учням за власними інтересами надається право вибору серед різних факультативних курсів. У позаурочній діяльності доцільно використовувати термін «гурткова робота», оскільки за своєю сутністю він більше відповідає цілям виховання.

Зміст *урочної* та *позаурочної* діяльності має розвивально-виховну спрямованість і забезпечує формування ключових компетентностей молодшого школяра. Навчально-виховний процес в урочній та позаурочній діяльності має спільні завдання у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів. Урочна діяльність передбачає проведення різних типів інтерактивних уроків та перерв. Позаурочна діяльність має такі особливості у процесі формування соціально-комунікативної активності: опосередкований вплив учителя на школяра, що сприяє активізації всіх видів учнівської діяльності; підвищення ролі учня у виборі способів використання вільного часу; прагнення до самовиховання й формування певних життєвих установок; збагачення особистого досвіду, знань; здобуття необхідних умінь та навичок реалізації різних видів діяльності; підвищення пізнавальної активності; задоволення та формування нових та спільних інтересів школярів; організація практичної, суспільно-корисної діяльності; дозвілля; формування самостійності.

Інтерактивну технологію вважаємо провідною магістраллю у процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра. Вона

оздоблює навчання та виховання, трансформує діяльність у невимушений, цікавий, захопливий процес з максимальною активацією емоційної, мотиваційної, комунікативної, соціальної, інтерактивної сфер особистості молодшого школяра, перетворює в ігрову, найближчу для розуміння дитини, діяльність.

У результаті аналізу наукової літератури відповідно урочної та позаурочної діяльності ми виокремили ті форми роботи, які є доцільними у випадку нашого дослідження.

Актуальними формами позаурочної діяльності визначено: класні години, гурткові заняття, інтерактивні самопідготовки, індивідуальні заняття, виховні заходи, інтелектуальні ігрові комплекси, навчально-виховні блоки, вікторини, конкурси, свята, самоврядування, години милування, ведення літопису класу, екскурсії, групові справи, лінійки, зустрічі, ігри-подорожі, конкурси, ранки, бесіди, позакласні читання, колекціонування, слухання музики та ін.

Висновки до першого розділу

Проведено історико-педагогічний аналіз теорії і практики формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра; уточнено сутність та структуру ключових понять дослідження, розкрито специфічні особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Для виявлення інтегративної складової поняття «соціально-комунікативна активність молодших школярів», ми вивчали першовитоки даного феномену: поняття «соціальна діяльність», «активність», «соціальна активність», «соціалізація» та «комунікативність», «комунікативна активність», «соціально-комунікативна активність» у контексті інших вікових категорій.

Встановлено, що першооснови соціально-комунікативної активності молодшого школяра означено у працях таких вчених: Г. Тарда, Е. Дюкергейма, Т. Парсонса, Ш. Лов.

Аналіз філософських джерел дає змогу зрозуміти бачення сутності поняття «соціально-комунікативна активність» у працях вчених Г. Гоббса, Дж. Дьюї, Дж. Локка, Дж. Міда, Ж. -Ж. Руссо, Л. Фейербаха, М. Монтеня, П. Наторпа; Ф. Рабле.

У ході аналізу педагогічних концепцій визначено такі суттєві компоненти у структурі поняття соціально-комунікативної активності: володіння знаннями та собою, правильне співіснування з оточуючим світом (Я .-А. Коменський); активність, ініціативність як самодіяльність, самостійність (Ф. А. Дістервег); дитина – активно діюча частина соціального середовища, а її діяльність – проекція на оточуючий світ; єдність сприйняття, аналізу, усвідомлення, формування світогляду та індивідуальної активної діяльності (В. Лай); ініціативне конструювання власної освіти (А. Біне); активне застосування знань у життєвій практиці (А. Фер'єр).

Базовий масштаб поняття «соціально-комунікативна активність» розкрито у працях Ж. Піаже, Б. Скіннера, Дж. Дьюї, А. Бандури, А. Андрєєвої, Т. Алавідзе, Є. Антонюк, Л. Орбан-Лембрик; Л. Бедної, Л. Кизименко, В. Мордкович, С. Рубінштейна, А. Капської, В. Кременя, Н. Лавриченко, О. Савченко, С. Гончаренка, А. Макаренка, В. Сухомлинського.

З'ясовано, що зміст соціально-комунікативної активності визначається, з одного боку, всією сукупністю соціальних впливів та зв'язків, з іншого – ставленням до них, та індивідуальними потенціями сприйняття; з одного боку, це вроджена потенція, з іншого боку, – це набута, відтренована здатність; соціально-комунікативна активність – це стимул до соціальної діяльності, а соціальна діяльність є спонукою до використання соціально-комунікативної активності.

Визначено та уточнено сутність поняття *«соціально-комунікативна активність молодшого школяра»* – інтегративна якість, яка охоплює різні

способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб.

Виявлено особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів: якісно і кількісно розвивається інтелект, який проявляється у здатності сприймати навколишню дійсність, запам'ятовувати більшу кількість інформації, розмірковувати; діти активно реагують на яскраве, нове, цікаве для них; відбувається розвиток особистісних якостей в мотиваційній, інтелектуальній, комунікативній, інтерактивній, вольовій, емоційній, соціальній сферах та сфері оцінних та самооцінних відносин. Ефективність соціально-комунікативної активності молодшого школяра залежить не лише від рівня засвоєних знань і володіння прийомами розумової діяльності, а й від рівня самооцінки. Для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів є важливим сформованість таких психічних функцій: сенсорний розвиток, увага, пам'ять, мислення, мовлення, уява, самосвідомість, воля, емоційний та моральний розвитки.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – це спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, назрілих потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики.

Обґрунтовано особливості урочної та позаурочної діяльності, форми їх педагогічної реалізації. Уточнено специфіку взаємодії. На основі аналізу теорії відповідно до сутності урочної діяльності та позаурочної ми обрали для нашого дослідження актуальні форми роботи, які, на нашу думку, сприятимуть формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів. А саме: в урочній – уроки та інтерактивні перерви; у позаурочній –

класні години, гурткові заняття, інтерактивні самопідготовки, індивідуальні заняття, виховні заходи, інтелектуальні ігрові комплекси, навчально-виховні блоки, вікторини, конкурси, свята, самоврядування, години милування, ведення літопису класу, екскурсії, групові справи, лінійки, зустрічі, ігри-подорожі, конкурси, ранки, бесіди, позакласні читання, колекціонування, слухання музики та ін.

Зміст першого розділу відображено в таких публікаціях автора [44], [45], [52], [53].

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної активності учнів початкової школи

На основі аналізу та синтезу першовитоків соціально-комунікативної активності, ми пропонуємо таку сутність поняття у контексті формування особистості молодшого школяра.

Соціально-комунікативна активність молодших школярів – інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб. У структурі соціально-комунікативної активності виділяємо такі компоненти: афективний, когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний.

На нашу думку, це означення теоретично вичерпно презентує поняття «соціально-комунікативна активність молодших школярів». У такому формулюванні ми вбачаємо певну безкомпромісну вимогливість до процесу формування особистості. Причиною цього є розуміння максимальної насиченості умов та вимог в аспекті виховного процесу урочної та позаурочної діяльності відповідно даного вікового періоду.

Школа як соціальний інститут, повинна готувати до життя, адже в реальності життя – не лише академічні знання. Н. Бордовська та А. Реан впевнені, що соціалізація не зводиться до передачі знань про наукові основи. А розвиток людини в школі, як особистості і суб'єкта діяльності, обов'язково включає: розвиток інтелекту та емоційної сфери, розвиток стійкості до стресів та впевненості в собі, прийняття себе, розвиток позитивного

відношення до світу і прийняття інших, розвиток самостійності та мотивації, самоактуалізації, самовдосконалення [58, с. 171].

Формуючи в особистості молодшого учня соціально-комунікативну активність, ми повинні розвивати зазначені у першому розділі психічні процеси, особистісні сфери та відповідні їм уміння.

Аби діагностувати рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів, потрібно визначити критерії, показники та рівні її сформованості.

На основі характеристики чотирьох компонентів у системі соціально-комунікативної активності, що визначені нами на основі теоретичного аналізу наукових праць, в яких презентована структурна сутність поняття соціально-комунікативної активності, та, враховуючи вікові і психологічні особливості молодших школярів, їхнє середовище життя, ми визначили критеріальний спектр.

З метою діагностування сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів визначено *критерії* та відповідно їх *показники*: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний.

Показниками (Додаток А) *соціально-адаптаційного* критерію є рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності. Показниками сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів за *когнітивним критерієм* є оволодіння системою знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів у процесі спілкування та соціальної взаємодії. *Мотиваційний критерій* охоплює прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти уміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності. Сформованість соціально-комунікативної активності молодших школярів за *комунікативно-діялісним* критерієм характеризується практичним досвідом соціальної комунікації, здатністю до

співпраці в колективі, самостійністю, ініціативністю, відповідальністю у здійсненні колективної справи.

У педагогіці виявлений зв'язок рівнів розвитку вмінь та мотивів, який дозволяє проаналізувати особливості управління вчителем пізнавальних дій учнів. Відповідно до диференційованого підходу виділення рівнів соціально-комунікативної активності та на основі аналізу методологічної структури соціально-комунікативної активності, було визначено чотири *рівні* характеристики соціально-комунікативної активності молодших школярів: *високий, середній, низький, нульовий*.

Перший (*високий*) *рівень* сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів відображає домінування потреби в самостійних творчих діях. Характеризується високим рівнем саморегуляції. Це виражається в тому, що учні діють ініціативно, формулюють проблему, гіпотезу, обговорюють її, розробляють, а потім самостійно, творчо реалізують план пошуку та підводять підсумки зробленої роботи. Рішення завдань здійснюється різними способами, що мають новизну та високу ефективність. Уміють самі зорганізуватися в групу для спільної діяльності. Вільно володіють соціально-комунікативними навичками в процесі інтерактивної взаємодії з метою продуктивності праці на основі внутрішньої мотивації. Це рівень, коли молодші учні отримують непідробне задоволення від самодіяльності та спільної діяльності, творчого самовираження. Організація педагогом таких дій полягає в тому, щоб він створив необхідні умови для виявлення та забезпечення творчості в учнів, у рекомендаціях щодо самоосвіти та самовиховання [198,с. 15-16]. Соціально-комунікативний процес відбувається молодшими школярами свідомо.

На *середньому рівні* сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів найчастіше зустрічається стійка зацікавленість учнів до соціально-комунікативних дій, саморегуляція перевищує зовнішню спонуку. На основі саморегуляції, що зростає, учні частково перебудовують відомі їм способи соціально-комунікативної діяльності для виконання завдання в новій

ситуації. Управління діями школярів включає в себе підбір вчителем соціально-комунікативних завдань в новій ситуації, а допомога обмежується, в основному, не стільки зовнішньою привабливістю, скільки формуванням цікавості до сутності матеріалу, що вивчається, пізнається, та способів діяльності.

На *низькому рівні* сформованості соціально-комунікативної активності має місце таке керівництво соціально-комунікативними діями учнів, коли поряд з інструктажем та представленням готових зразків діяльності вчитель використовує перші ростки самостійності школярів, викликаних ситуативним зацікавленням. Зростає роль саморегуляції дій учнів, з'являється тенденція до здійснення вибору способу соціально-комунікативної діяльності із раніше відомих типових способів. Завдання, яке підбирається для усвідомлення, повинно бути розраховане на використання способів комунікативної діяльності в частково видозміненій ситуації. При необхідності вчитель допомагає молодшим учням виконати завдання за допомогою поради, згадати і застосувати пізнанні раніше способи. Педагог співпрацює зі школярами, безперервно спонукаючи їх до взаємодіяльності та актуалізуючи їхній когнітивний досвід. Ситуативна зацікавленість школярів до соціально-комунікативних дій, яка стимулює їх, нерідко викликається образністю, яскравістю мови вчителя, цікавими фактами, відповідним організаційно-методичним забезпеченням, авторитетною соціально-комунікативною активністю педагога у міжособистісній взаємодії зі школярами.

На четвертому, *нульовому рівні*, розвитку умінь, які охоплюються соціально-комунікативною активністю, коли домінантним є індеферентне відношення школярів до навчальних-виховних дій, вчитель показує їм зразки способів рішення навчально-пізнавальних завдань, пред'являє вимоги до їх застосування. Під впливом заохочень вчителя і під його контролем школярі включаються у репродуктивну діяльність, у якій формуються уміння соціально-комунікативної діяльності. Саморегуляція учнями дій носить у цьому випадку виконавський характер.

Залежно від видів прояву, ми виділяємо:

- внутрішню соціально-комунікативну активність (особисту), спрямовану на перетворення самої особистості в інтересах соціальної групи та суспільного середовища;
- зовнішню – міжособистісну, спрямовану на перетворення різних соціальних одиниць та навколишньої дійсності [276, с. 8].

На різних рівнях свого формування соціально-комунікативна активність молодших школярів має свої форми, що ідентичні стадіям розвитку досліджуваного явища. Ми визначили чотири стадії соціально-комунікативної активності: нульова, динамічно-прогресуюча, початкова, конструктивна.

Кожна з них відповідно визначається, як: активне, ініціативне, внутрішньо вмотивоване, відповідальне виконання молодшими школярами завдань педагога; самостійне знаходження дітьми шляхів повної або часткової реалізації та особистої соціально-комунікативної діяльності.

Конструктивна стадія має абсолютно позитивні характеристики проявів соціально-комунікативної активності. Молодші школярі володіють стабільною зацікавленістю у процесі спілкування; енергійною комунікативністю з однолітками; стійким почуттям задоволення від соціально-комунікативної взаємодії на основі накопиченого позитивного досвіду; постійно підтримують дружні стосунки у групі, у класі, з дорослими, в інших ситуаціях взаємодії. Вони отримують почуття натхнення від процесу спілкування. В учнів молодшого шкільного віку, які перебувають на конструктивній стадії формування соціально-комунікативної активності, наявний досвід з достатнім обсягом соціально-комунікативної інформації для здійснення соціально-комунікативної діяльності. Молодші школярі використовують його у взаємодії з навколишнім світом; володіють способами інтерактивної взаємодії; зацікавлені в людях, що знаходяться в їхньому реальному колі спілкування.

В учнів початкової школи реалізація цінностей є внутрішньо несуперечливим процесом, тобто не існує розриву між цінностями та соціальними установками. Власні інтереси реалізують самостійно з використанням новацій та творчості. Особистість сприймає цінності на емоційному та інтелектуальному рівні відповідно вольових якостей та збагачується ними на рівні самосвідомості; втілює у життя суспільні цінності та використовує власні цінності в процесі взаємодії; акумулює високу особисту значимість інтересів суспільства в цілому та конкретних спільнот, усвідомлює своє місце в суспільстві, має власну життєву позицію. Молодший школяр на цій стадії формування бере на себе зобов'язання, орієнтуючись на певні цілі; виконує більш вагомі спеціалізовані ролі; свідомо приєднується до соціального життя; ініціативно, самостійно включається в усі види діяльності; несе персональну відповідальність за вчинки. Він здатний до саморуку, в процесі якого постійно, самостійно, ініціативно, наполегливо, принципово, свідомо, планомірно, творчо, відповідально взаємодіє з навколишнім світом шляхом соціалізації та інтеріоризації; створює та налагоджує соціально-комунікативний процес; володіє інструментальною основою, яка необхідна для здійснення всіх видів діяльності. Молодший школяр володіє сформованими вольовими якостями, комунікативною активністю; активно виявляє творчий потенціал; користується накопиченим досвідом у процесі соціально-комунікативної діяльності.

Динамічно-прогресуюча стадія сформованості соціально-комунікативної активності молодшого школяра особлива тим, що рівень його емоційного сприйняття передбачає часткове поверхневе засвоєння цінностей, хоч і в яскравій формі. У молодшого учня періодично з'являється емоційна зацікавленість відносно предметної, навчальної, пізнавальної, колективної та соціально-комунікативної діяльності. У нього ситуативно з'являється потреба взаємодії у процесі вирішення емоційно охопленого завдання; іноді помітний емоційно стабільний комфортний стан у процесі спілкування. Молодший школяр періодично відчуває задоволення від взаємодії через ще

не накопичений емоційний досвід та відчуття страху, невпевненості у своїх особистісних можливостях; має занижену самооцінку та неправильне оцінювання інших людей. На цій стадії в учнів молодшого шкільного віку наявний помірний обсяг соціального та комунікативного досвіду, помітне розширення резерву знань відносно законів навколишнього світу, домінує впевненість та векторна спрямованість на пізнання засобів інтерактивної взаємодії; з'являється зацікавленість у своїх однолітках не на рівні власної предметної або корисливої потреби, а на рівні особистісної взаємодії заради спілкування та підтримання дружніх стосунків.

У зростаючій особистості частково з'являється ціннісне ставлення до значимості інтересів суспільства в цілому та конкретних груп, суб'єктів; розуміння внутрішньої потреби до самозміни; ситуативно присутній розрив між цінностями та ціннісними орієнтаціями; соціальними установками та діяльністю, коли на основі ситуативних мотивів реалізуються інші цінності. Вони виявляють бажання до спілкування та взаємодії, що межує з невідкладною потребою до комунікативних контактів. Інтереси реалізуються на стандартному рівні. Молодші школярі ініціативно виконують притаманні їм ролі. Їхня виконавська активність ситуативно переходить в ініціативну активність, що проявляється у навчально-виховній, соціально-комунікативній, суспільній діяльності, у міжособистісних стосунках. Діти періодично використовують досвід як операційну систему дій; їм притаманні елементарні організаторські навички на фоні виконавських умінь та ситуативно управлінські. Молодші учні беруть на себе відповідальність за ситуації, які їм знайомі, напрацьовані досвідом.

На початковій стадії сформованості соціально-комунікативної активності слабо виражена емоційна спрямованість особистості молодшого школяра на самодіяльність, діяльність у колективі, визначеність лише в елементарно-примітивних життєвих потребах; обмежений емоційно-почуттєвий досвід, нерозуміння задоволення від спілкування та дружніх стосунків.

Особистість молодшого школяра має вузький обсяг соціально корисної інформації; недостатній фонд життєвого досвіду відповідно вікового періоду; не знає та не використовує способи пізнання оточуючої дійсності; має слабкий рівень умінь та навичок комунікативної та інтерактивної взаємодії; має зацікавленість у пізнанні своїх однокласників та друзів у ситуаціях образи та несправедливості. Комунікативні мотиви на початковій стадії у дитини молодшого шкільного віку ґрунтуються на рівні інтересів найближчої потреби. Вона має несформованість ціннісної системи відповідно соціального спрямування, комунікативних стосунків з людьми. Її розуміння мети діяльності, завдань, форм існують за допомогою пояснень педагога; присутній розрив між цінностями та ціннісними орієнтаціями особистості молодшого школяра. Молодшим школярам, відповідно низького рівня сформованості соціально-комунікативної активності, притаманні: виконавська активність, що супроводжується керівництвом вчителя у процесі навчально-пізнавальної, виховної та соціально-комунікативної діяльності; відсутність або невміле використання учнями організаторських умінь та комунікативної активності; низький ступінь сформованості волевиявлення; пізнавальної активності; екстенсивна діяльність; низька результативність у соціально-комунікативній діяльності; несформованість інструментальної основи особистості молодшого школяра, як підґрунтя творчого самовираження. Такі діти виконують соціальні ролі формально, мають несформованість або часткову сформованість когнітивного досвіду, спрямованого на трудову, суспільну, соціально-комунікативну діяльність; перетворювальну діяльність відповідно власного «Я». Молодший школяр не відчуває відповідальності за свої вчинки.

Нульова стадія відповідає нульовому рівню сформованості соціально-комунікативної активності. Вона характеризується відсутністю емоційної спрямованості на будь-який вид діяльності, на учасників комунікативної взаємодії; відмовою від спілкування або проявом агресії при залученні до звичайних умов соціально-комунікативної діяльності; свідомим або

підсвідомим неприйняттям пропонованих ситуацій взаємодії у колективі з молодшими школярами чи дорослими; створенням учнем конфліктних ситуацій при небажанні співпрацювати. Когнітивний аспект нульової стадії охоплює: відсутність позитивного обсягу соціально корисної інформації щодо формування соціально-комунікативної активності; збіднілий фонд життєвого досвіду (для даного вікового періоду) у зв'язку з педагогічною занедбаністю або затримкою мовленнєвого чи розумового розвитку; відсутність елементарних умінь та навичок ведення інтерактивно-комунікативного процесу або прояв негативних шаблонів, деструктивних звичок спілкування, що проявляється через негативне ставлення до учасників взаємодії та використання жаргонної та вульгарної лексики.

Молодший школяр зорієнтований на власний внутрішній світ та не володіє комунікативною мотивацією, не проявляє цікавості до оточуючого світу; має несформовану систему цінностей відповідно до соціально-комунікативних взаємин, не розуміє мети діяльності, завдань, форм; не зацікавлюється стандартними умовами навчання та виховання; має несформовані соціально-комунікативні цінності. Діяльнісно-практичний компонент нульової стадії охоплює наступні характеристики: відсутність виконавської активності у молодших школярів, відсутність або невміле використання учнями організаторських умінь та комунікативної активності. У молодших школярів відсутнє або несформоване волевиявлення, проявляється екстенсивна діяльність та відсутність результативності в соціально-комунікативній діяльності. Компетентнісна основа молодшого школяра, як підґрунтя творчого самовираження, не розвивається у звичних умовах життєдіяльності та стандартних умовах навчання і виховання. Вони не виконують соціальні ролі навіть у формальному варіанті; мають несформованість або часткову сформованість знань, умінь та навичок, спрямованих на трудову, суспільну та інтеріоризовану діяльність відповідно власного «Я»; відчуття відповідальності за власні вчинки зовнішньо не виражається.

Методологічна структура соціально-комунікативної активності молодшого школяра представлена у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Методологічна структура соціально-комунікативної активності
молодшого школяра**

Компоненти	Критерії	Показники	Рівні	Стадії
<i>Афективний</i>	<i>Соціально-адаптаційний</i>	Рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності	Високий (стійка соціально-комунікативна активність з перевагою у діяльності елементів творчості)	Конструктивна (особиста соціально-комунікативна активність в діяльності)
<i>Когнітивний</i>	<i>Когнітивний</i>	Оволодіння системою знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів у процесі спілкування та соціальної взаємодії	Середній (стійка соціально-комунікативна активність учня з ситуативними творчими елементами.	Динамічно-прогресуюча (самостійне знаходження молодшими школярами вирішення проблемної ситуації; повне або часткове її здійснення)
<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	<i>Мотиваційний</i>	Прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти уміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності	Низький (ситуативна, нестійка соціально-комунікативна активність молодшого школяра)	Початкова (ініціативне, внутрішньо вмотивоване, відповідальне виконання молодшими школярами завдань педагога)
<i>Діяльнісно-практичний</i>	<i>Комунікативно-діяльнісний</i>	Практичний досвід соціальної комунікації, здатність до співпраці у колективі, самостійність, ініціативність, відповідальність у здійсненні колективної справи	Нульовий (стійка соціально-комунікативна пасивність молодшого школяра)	Нульова (відсутність ініціативних проявів, пасивність, незацікавлення процесом спілкування)

У додатку Б на таблиці представлені стадії сформованості відповідно до структури соціально-комунікативної активності молодших школярів.

2. 2. Аналіз стану сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів

Педагогічний експеримент проводився на базі таких навчальних закладів: Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ступенів» Миколаївської обласної ради, Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради, Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка Одеської області, Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської області.

В педагогічному експерименті взяло участь 938 молодших школярів, з яких: 470 – учні перших та других класів; 468 – молодші школярі третіх–четвертих класів. Щодо гендерних ознак, то дослідженням охоплено 472 дівчинки і 466 хлопчиків. Нами аналізувалися результати сформованості соціально-комунікативної активності учнів початкової школи, які знаходяться у сільській і міській місцевостях.

Початком експериментального дослідження стало здійснення ряду завдань:

- визначити рівні сформованості соціально-комунікативної активності в учнів контрольних (КГ) та експериментальних (ЕГ) груп 1–2-их та 3–4-их класів;
- визначити рівень підготовки вчителів початкової школи до формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності;

- виявити рівень підготовки батьків до формування соціально-комунікативної активності в їхніх дітей;
- встановити причини, які гальмують процес формування соціально-комунікативної активності учнів початкових класів.
- спрогнозувати педагогічні умови, які забезпечать підвищення ефективності процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Мета констатувального експерименту полягала в тому, щоб виявити наявний рівень сформованості соціально-комунікативної активності в учнів КГ та ЕГ 1–2-их, 3–4-их класів.

У процесі вибору експериментальних методик ми врахували вікові та індивідуальні особливості молодших школярів, особливості формування соціально-комунікативної активності та вплив педагогічних умов на результат експериментального дослідження. Робота проводилася відносно мети, завдань дослідження. Перед початком роботи з учителями, вихователями, що брали участь в експерименті, був проведений методичний семінар, на якому були чітко представлені мета, план, проаналізовані методики дослідження, залучено бажаючих вчителів у діяльність експериментальної лабораторії.

На базі Комунального закладу «Березківський навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ст.» Миколаївської обласної ради було створено експериментальну лабораторію формування соціально-комунікативної активності «Взаємодія XXI століття». Відповідно до мети дисертаційного дослідження, мета експериментально-дослідної роботи лабораторії полягала в тому, щоб розробити навчально-методичний комплекс, який сприятиме розвитку та формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів за допомогою інтерактивної технології навчання у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

У дослідженні були використані такі методи та методики: метод педагогічного спостереження; методика дослідження мотивації навчання у

першокласників М. Гінзбурга та анкета для оцінки рівня шкільної мотивації в учнів 2–4-их класів Н. Лусканової – вивчення мотиваційного критерію; адаптований варіант тесту «Міркуємо про життєвий досвід» для молодших школярів (складений доктором педагогічних наук Н. Щурковою, адаптований В. Івановою, Т. Павловою, Є. Степановим) та метод педагогічного спостереження – для вивчення когнітивного критерію; методика для вивчення соціалізованості особистості учня М. Рожкова – соціально-адаптаційний критерій; методика «Рукавички» Г. Цукерман з вивчення стосунків дітей з ровесниками та комунікативних умінь – для виявлення діагностики комунікативно-діяльнісного критерію (див. табл. 2.2.)

З метою вивчення афективного компоненту сформованості соціально-комунікативної активності ми використовували метод спостереження за молодшими школярами. У процесі спостереження виявляли ступінь активності учнів початкових класів в урочній та позаурочній діяльності. Звертали увагу на те, яким чином відбувалась емоційна зацікавленість молодших школярів навчально-виховним процесом: чи допомагає вчитель заохоченням, аби включити в діяльність школяра; який емоційний стан переважає; яким чином відбувається саморегуляція учнями власних дій.

Рівні сформованості показників за соціально-адаптаційним критерієм афективного компоненту ми визначали, використовуючи методику для вивчення соціалізованості особистості учня (розроблена професором М. Рожковим) (Додаток Г). Метою обраної методики є виявити рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності та встановити рівень моральної вихованості молодших школярів. Молодшим учням пропонувалися завдання відповідні даній методиці: прочитати або прослухати 20 тверджень, оцінити міру аналогічного мислення відносно них за наступною шкалою: 4 – завжди; 3 – майже завжди; 2 – іноді; 1 – дуже рідко; 0 – ніколи.

Таблиця 2.2.

**Методи та методики діагностики показників визначених критеріїв
формування соціально-комунікативної активності молодших школярів**

Критерії	Показники	Методи та методики
Соціально-адаптаційний	Рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності.	Методика для вивчення соціалізованості особистості учня М. Рожкова.
Когнітивний	Оволодіння системою знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів у процесі спілкування та соціальної взаємодії.	Адаптований варіант тесту «Міркуємо про життєвий досвід» для молодших школярів (складений доктором педагогічних наук Н. Щурковою, адаптований В. Івановою, Т. Павловою, Є. Степановим) та метод педагогічного спостереження.
Мотиваційний	Прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти вміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності.	Методика дослідження мотивації навчання у першокласників М. Гінзбурга та анкета для оцінки рівня шкільної мотивації в учнів 2-4-их класів Н. Лусканової, метод педагогічного спостереження.
Комунікативно-діяльнісний	Практичний досвід соціальної комунікації, здатність до співпраці в колективі, самостійність, ініціативність, відповідальність у здійсненні колективної справи.	Методика «Рукавички» Г. Цукерман з вивчення стосунків дітей з ровесниками та комунікативних умінь, метод педагогічного спостереження.

З метою вивчення афективного компоненту сформованості соціально-комунікативної активності ми використовували метод спостереження за молодшими школярами. У процесі спостереження виявляли ступінь активності учнів початкових класів в урочній та позаурочній діяльності.

Звертали увагу на те, яким чином відбувалась емоційна зацікавленість молодших школярів навчально-виховним процесом: чи допомагає вчитель заохоченням, аби включити в діяльність школяра; який емоційний стан переважає; яким чином відбувається саморегуляція учнями власних дій.

Для полегшення та прискорення процесу проведення обробки результатів даного етапу дослідження ми виготовили бланки кожному молодшому школяреві, у яких напроти номера судження виносяться відповідний оцінковий бал. Школярі отримують такі бланки та заповнюють

1	5	9	13	17
2	6	10	14	18
3	7	11	15	19
4	8	12	16	20

їх, відповідаючи на запитання. Відповіді на запитання діти формують самостійно, але в процесі заповнення бланків надає свою допомогу вчитель. Середня оцінка соціальної адаптованості школярів визначається, якщо всі оцінки першого рядка додаються, після чого діляться на п'ять. Оцінка самостійності вираховується на основі аналогічних арифметичних операцій з другим рядком. Оцінковий бал соціальної активності молодших школярів визначається за третім рядком. Гуманістичні нахили молодших школярів, рівень їхніх моральних норм життєдіяльності оцінюються за даними четвертого рядка.

Якщо коефіцієнт, який ми отримали, дорівнює більше, ніж три, то можна констатувати високий рівень соціалізованості молодшого школяра. Коли отримуваний коефіцієнт – менше трьох, але більше двох, це відповідає середньому рівневі розвитку соціальних якостей. Низький рівень соціалізованості визначається двома балами. Коефіцієнт, який дорівнює менше двох балів, говорить про те, що молодший школяр володіє нульовим рівнем соціальної адаптованості.

Високим рівнем сформованості за соціально-адаптаційним критерієм *афективного компоненту* соціально-комунікативної активності володіють 12,2% молодших школярів експериментальної групи та 12,1% респондентів контрольної групи. Вони мають стабільну зацікавленість у процесі спілкування, енергійно комунікують з однолітками, не виявляють страху при звертанні до дорослих, виявляють стійку та активну життєву позицію, яка виражається у домінуванні творчості, перетворенні та побудові соціальних обставин, володіють високою результативністю відповідно загальнолюдських цінностей; постійною зацікавленістю у спілкуванні та натхненним почуттям від нього, радістю від отриманого досвіду. Учні 3–4-их класів, що відповідають високому рівневі, – окрім тих проявів, які спостерігаються в учнів 1–2-их класів, мають стійке почуття захищеності та задоволення від процесу спілкування, підтримують дружні стосунки у класі та з дорослими. (див. табл. 2.3.).

Таблиця 2. 3.

**Сформованість рівнів за соціально-адаптаційним критерієм
афективного компоненту**

Компонент	Критерій	Рівень	1–2	3–4
			ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Афективний	Соціально-адаптаційний	Високий	12,2	12,1
		Середній	31,5	30,5
		Низький	45,4	46,3
		Нульовий	10,9	11,1

Відповідно до середнього рівня – 31,5% молодших школярів експериментальної групи та 30,5% молодших школярів контрольної групи зацікавлюються процесом спілкування нестабільно. Рівень емоційного сприйняття передбачає частково поверхневе засвоєння цінностей, хоч і в

яскравій формі. Молодші учні мають періодичне відчуття задоволення від взаємодії через ще не накопичений життєвий досвід, невпевненість у своїх можливостях. В учнів 3–4-их класів занижена самооцінка та сформоване неправильне оцінювання інших людей, відчувають у незнайомих ситуаціях почуття страху. У них з'являється потреба у взаємодії ситуативно, іноді мають наявний стан психологічного комфорту у процесі спілкування.

Молодші учні, що відповідають низькому рівневі сформованості за соціально-адаптаційним критерієм афективного компоненту соціально-комунікативної активності, володіють нестійкими комунікативними проявами, слабо вираженою емоційною спрямованістю на самодіяльність та соціально-комунікативну діяльність; обмеженим емоційно-почуттєвим досвідом. Відсоткові дані наступні: ЕГ – 45,4%; КГ – 46,3% молодших учнів.

Відповідно до нульового рівня сформованості за соціально-адаптаційним критерієм афективного компоненту молодшим учням характерно: відсутність емоційної зацікавленості у соціально-комунікативній взаємодії, неспроможність комунікувати з ровесниками; відмова від спілкування, прояв негативізму до людей, психологічне неприйняття різних видів соціально-комунікативних ситуацій. Числові дані становлять 10,9% ЕГ та 11,1% КГ молодших школярів.

Когнітивний компонент соціально-комунікативної активності молодших школярів ми визначали за когнітивним критерієм (оволодіння системою знань про норми і правила поведінки, про соціально-комунікативний процес та актуальність використання відповідних моральних принципів у процесі спілкування та соціальної взаємодії). Для виявлення рівнів сформованості за когнітивним критерієм когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності молодших школярів ми використали адаптований варіант тесту «Міркуємо про життєвий досвід» (складений доктором педагогічних наук Н. Щурковою, адаптований В. Івановою, Т. Павловою, Є. Степановим) (Додаток В). Для успішного проведення тесту була налагоджена абсолютна тиша. Для зручних обрахунків результату

молодшим школярам було роздано аркуші паперу. Атмосфера тестування сприяла зосередженості та психологічному комфорту молодших учнів, щирості та відвертості. Питання зачитувалися монотонним голосом, аби інтонаційна експресія не впливала на вибір відповіді. Школярам пропонувалося обрати єдиний варіант та позначити його в графі зірочкою. Запитання тесту містили наступний зміст: «На шляху стоїть однокласник. Тобі потрібно пройти. Що ти зробиш?» «Твої сусіди переїжджають на нову квартиру. Вони старі. Як ти вчиниш?», «Тебе вчитель просить виконати суспільне доручення, а ти не хочеш. Як ти вчиниш?» та ін. Зміст запитань стосується рівнів сформованості соціально-комунікативного та морального досвіду учнів початкової школи. Кількість виборів, зроблених молодшими школярами, підраховується та переводиться у відсотковий показник у відношенні із загальною кількістю учнів. Відповідно до кожної графі рахуються певні числові варіанти, які висвітлюють сформованість конкретної орієнтації, позиції, рівня вихованості. Показником, що свідчить про несформованість досвіду соціально-комунікативної взаємодії та моральних відносин, нестабільну, імпульсивну чи агресивну поведінку, є залишкове число виборів, у яких перевага не виявляється.

Таблиця 2.4.

Сформованість рівнів за когнітивним критерієм когнітивного компоненту

Компонент	Критерій	Рівні	1–2	3–4
			ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Когнітивний	Когнітивний	Високий	12,5	12,6
		Середній	31	31,1
		Низький	45,6	46,2
		Нульовий	10,9	10,1

Результати діагностування рівнів за когнітивним критерієм когнітивного компоненту представлені у таблиці 2.4.

Молодші школярі, які володіють високим рівнем сформованості когнітивного копоненту соціально-комунікативної активності за когнітивним критерієм, поділяються на наступну відсоткову кількість: 12,5% ЕГ; 12,6% КГ учнів початкової школи. Ця категорія молодших школярів охоплює достатній обсяг соціальної інформації для здійснення соціально-комунікативної діяльності; викрстовує набутий досвід, застосовує способи пізнання навколишньої дійсності та способи інтерактивної взаємодії; проявляє цікавість до людей, які знаходяться у реальному колі спілкування.

Відповідно до середнього рівня сформованості за когнітивним критерієм молодші школярі мають наявність помірного обсягу соціально-комунікативного досвіду; у них домінує впевненість та спрямованість на пізнання способів інтерактивної взаємодії; з'являється зацікавленість у своїх однолітках не на рівні корисливої потреби, а на рівні особистісної взаємодії заради спілкування та підтримки дружніх та гуманних стосунків. Відсоткові показники середнього рівня сформованості за когнітивним критерієм когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності молодших школярів наступні: 31% ЕГ та 31,1% КГ учнів.

Низький рівень сформованості за когнітивним критерієм когнітивного компоненту СКА молодших школярів характеризується вузьким обсягом соціально корисної інформації, недостатнім фондом життєвого досвіду відповідно до даного вікового періоду; незнанням та невикористанням способів пізнання оточуючої дійсності; слабким рівнем умінь та навичок комунікативної та інтерактивної взаємодії; зацікавленістю у пізнанні своїх однокласників та товаришів у ситуаціях образи та несправедливості. Кількість молодших школярів поділяється на 45,6 % ЕГ та 46,2% КГ.

Учні початкової школи, які знаходяться на нульовому рівні сформованості за когнітивним критерієм когнітивного компоненту СКА, відповідають таким відсотковим показникам: експериментальна група – 10,9%, контрольна група

– 10,1%. Школярі цієї категорії характеризуються: відсутністю позитивного соціально-комунікативного досвіду у зв'язку з педагогічною занедбаністю, порушенням нервово-психічної сфери або затримкою мовленнєвого чи розумового розвитку. Ці учні не володіють елементарними уміннями та навичками ведення комунікативно-інтерактивного процесу. Проявляють негативні шаблони поведінки, деструктивні звички спілкування, що виявляється у використанні жаргонної та вульгарної лексики та негативному ставленні до учасників соціально-комунікативної взаємодії.

Розглянемо формування *мотиваційно-ціннісного компоненту* за мотиваційним критерієм (прагнення оволодіти знаннями, уміннями та навичками соціально-комунікативної діяльності).

Для дослідження сформованості рівнів мотиваційного компоненту в учнів 1–2-их та 3–4-их класів була використана методика дослідження мотивації навчання М. Гінзбурга (Додаток Д) та анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Лусканової.

Відповідно до першої методики проводилося оцінювання різних видів мотивів, які рухають молодшими школярами у процесі відвідування школи. Молодші учні послідовно здійснюють три вибори відповідно до ситуацій та матеріалу, який їм пропонується. Школярі роблять свій вибір ситуацій. Відповідно до вибору наочних матеріалів нараховується визначена кількість балів. Зовнішній мотив оцінюється в 0 балів; навчальний мотив дорівнює 5 балам; позиційний мотив – 3 балам; соціальний мотив – 4 бали; якщо учень заохочується йти до школи оцінкою – 2 бала; коли в дитини присутній ігровий мотив – 1 бал. Методика проводиться індивідуально з кожним учнем.

Анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Лусканової відповідно до питань містила варіанти відповідей, одну з яких молодший учень повинен був обрати. Питання були наступного змісту: «Тобі подобається у школі?» «Тобі подобається, коли у вас відмінюють якісь уроки?» «Ти хотів би, що у вас у школі залишились одні перерви?» та ін. Молодші школярі обирають близький їм варіант відповіді та номер її вводять у таблицю (Додаток Е).

Після опрацювання даних кожного школяра визначається його домінуюча мотивація та її рівень, що діагностується за найбільшою кількістю набраних балів. Хоча дитина може керуватися паралельно й іншими мотивами. Про несформованість мотивації до навчання свідчить відсутність переваг, тобто різні підходи у всіх ситуаціях. Результати проведеної діагностики відповідно до даних методик свідчать про рівні сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту за мотиваційним критерієм (див. табл. 2.5.).

Високим рівнем шкільної мотивації керується 12,4% ЕГ та 12,3% КГ молодших школярів. Ця категорія молодших учнів володіє пізнавальним мотивом, прагненням виконувати вимоги, які перед ними ставить школа. Учні наполегливо виконують вчительські настанови, відповідальні та добросовісні, дуже хвилюються через невдачі. Вчитель для них є авторитетом.

Таблиця 2.5.

Сформованість рівнів за мотиваційним критерієм мотиваційно-ціннісного компоненту

Компонент	Критерій	Рівні	1–2	3–4
			ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	Високий	12,4	12,3
		Середній	30,5	30,9
		Низький	46,3	46,5
		Нульовий	10,8	10,3

Середнім рівнем керується – 30,5% ЕГ і 30,9% молодших школярів КГ. Молодші учні з середнім рівнем сформованості мотиваційного критерію успішно справляються з навчально-виховною та соціально-комунікативною

діяльністю. Вони виявляють меншу залежність від жорстких правил та вимог; благополучно почувають себе в школі, проте хочуть ходити до школи, аби спілкуватися з друзями та учителем більше, ніж конструктивно вести соціально-комунікативний процес. Їм подобається відчувати себе учнями, мати гарний портфель, зошити та ін., хочеться відтворювати образ учня більше, ніж бути ним насправді.

Низький рівень відтворює наступні відсоткові показники – 46,3% ЕГ та 46,5% КГ учнів початкової школи і характеризується неохочим відвідуванням школи, пропусками занять. Молодші учні займаються на уроках недоречними справами, ігровою діяльністю, знаходяться у вітчуженому стані відповідно до спілкування з учителем та школярами.

Кількість молодших школярів, які володіють нульовим рівнем сформованості мотиваційного критерію становить – 10,8% ЕГ та 10,3% КГ. Такі учні мають серйозні труднощі у навчанні; не виконують навчальну програму, зазнають невдач у спілкуванні з ровесниками та дорослими. Учні цієї категорії сприймають суспільство і школу як неприємне, вороже середовище та відчують себе нестерпно, проявляють агресію, часто у таких школярів спостерігаються нервово-психічні порушення.

Для виявлення рівнів сформованості *діяльнісно-практичного компоненту* соціально-комунікативної активності молодших школярів за комунікативно-діяльнісним критерієм, який характеризується практичним досвідом соціальної комунікації, здатністю до співпраці в колективі, самостійністю, ініціативністю, відповідальністю у здійсненні колективної справи, ми використали методику «Рукавички» Г. Цукерман з вивчення стосунків дітей з ровесниками та виявлення сформованості комунікативних умінь (Додаток Ж).

За правилами проведення даної методики, молодшим школярам роздаються вирізані з паперу рукавички (за кількістю учасників), три кольорових олівця. Оцінювання відбувається після спостереження за дітьми, що працюють парами, результат аналізується.

Діагностична діяльність проходить в ігровій формі. З паперу вирізають рукавички з різними незафарбованими візерунками. Кількість пар рукавичок відповідає числу пар учасників. Молодшим школярам, які сидять парами, дають кожному по одному зображенню рукавички і просять прикрасити їх однаково так, щоб вони склали пару. Діти можуть самі придумати візерунок, але спочатку їм треба домовитися між собою, який візерунок вони будуть малювати. Кожна пара учнів отримує зображення рукавичок у вигляді силуету (на праву і ліву руку) і однакові набори кольорових олівців. В ході дослідження визначені такі критерії оцінювання:

- продуктивність спільної діяльності оцінюється за ступенем схожості візерунків на рукавичках;
- вміння дітей домовлятися, приходити до спільного рішення, вміння переконувати, аргументувати та ін.;
- взаємний контроль у процесі виконання діяльності: чи помічають діти один у одного відступ від початкового задуму, як на них реагують;
- взаємодопомога в процесі малювання;
- емоційне ставлення до спільної діяльності: позитивне (працюють із задоволенням і інтересом), нейтральне (взаємодіють один з одним в силу необхідності) або негативне (ігнорують один одного, сваряться і ін.)
- проявляють відповідальність, ініціативність, використовують уміння співпрацювати;
- проявляють самостійність у тому варіанті поведінки, де вона є доцільною.

Рівні оцінювання ми модифікували відносно рівнів нашого експериментального дослідження.

Відповідно до високого рівня – рукавички прикрашені однаковим або дуже схожим візерунком. Діти активно обговорюють можливий варіант узору; доходять згоди щодо способу розфарбовування рукавичок;

порівнюють способи дії і координують їх, будуючи спільну діяльність; стежать за реалізацією прийнятого задуму.

Середньому рівневі відповідають такі особливості: схожість часткова – окремі ознаки (колір або форма деяких деталей) збігаються, але є і помітні відмінності. Учні намагаються домовитися, але особисті бажання виражені яскравіше та егоїстично важливіші для них.

Низький рівень характеризуються тим, що у візерунках переважають відмінності, а подібності зустрічаються досить рідко. Молодші учні неохоче проявляють ледь помітні спроби домовитися.

Нульовому рівневі відповідає повна відсутність подібностей та абсолютна відсутність бажання молодших школярів домовитися до співпраці.

Відповідно до рівнів сформованості за комунікативно-діяльнісним критерієм діяльнісно-практичного компоненту, ми отримали наступні діагностичні показники.

Молодші школярі, які відповідають високому рівневі сформованості комунікативно-діялісного критерію діялісно-практичного компоненту, охоплюють таку відсоткову кількість: 12,1% ЕГ та 12,2% КГ. Молодші учні, що належать до цієї категорії, беруть на себе зобов'язання у зв'язку з орієнтацією на ціль; свідомо приєднуються до соціального життя; ініціативно та самостійно включаються у всі види діяльності; несуть персональну відповідальність за вчинки, володіють комунікативною інструментальною основою, яка необхідна для здійснення всіх видів діяльності повсякденного життя; активно виявляють творчий потенціал.

Середній рівень сформованості охоплює такі показники: 31,4% ЕГ та 31,5% КГ молодших школярів. Молодші учні, які володіють середнім рівнем сформованості за комунікативно-діялісним критерієм діялісно-практичного компоненту, вміють ініціативно виконувати притаманні їм ролі; виконавську активність ситуативно переводять у ініціативну активність; беруть на себе відповідальність за ситуації, які їм знайомі, напрацьовані

досвідом; розуміють відповідність своїх дій поставленим цілям, нормам колективу (виникає відчуття співучасті у спільній справі, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку).

Відповідно до низького рівня сформованості комунікативно-діяльнісного критерію, у молодших школярів присутня виконавська активність, що супроводжується керівництвом вчителя у процесі навчально-виховної та соціально-комунікативної діяльності. Такі учні невміло користуються організаторськими вміннями та соціально-комунікативною активністю, володіють низьким ступенем сформованості волевиявлення; соціальні ролі виконують формально; не відчують відповідальності за свої вчинки; мають низьку результативність у соціально-комунікативній взаємодії. Відповідними відсотковими показниками цього рівня є: 46,7% ЕГ та 46,6% КГ учнів. У молодших школярів з нульовим рівнем (9,8% ЕГ; 9,7% КГ) сформованості за комунікативно-діяльним критерієм діялісно-практичного компоненту соціально-комунікативної активності спостерігається відсутність виконавської активності; волевиявлення;

Таблиця 2.6.

Сформованість рівнів за комунікативно-діяльним критерієм діялісно-практичного компоненту

Компонент	Критерій	Рівні	1–2	3–4
			ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Діялісно-практичний	Комунікативно-діялісний	Високий	12,1	12,2
		Середній	31,4	31,5
		Низький	46,7	46,6
		Нульовий	9,8	9,7

екстенсивна діяльність; невиконання соціальних ролей (навіть формально); несформованість компетентнісної основи, спрямованої на соціально-комунікативну, трудову, суспільну, інтеріоризовану, відповідно власного «Я», діяльність. Почуття відповідальності за свої вчинки повністю відсутнє.

Діагностика рівнів сформованості діяльнісно-практичного компоненту соціально-комунікативної активності молодших школярів за комунікативно-діяльнісним критерієм представлена у таблиці 2.6.

Сформованість соціально-комунікативної активності молодших школярів визначаємо шляхом додавання рівнів сформованості компонентів соціально-комунікативної активності за відповідними критеріями (їх показниками) та визначення середнього значення. Результати презентовані у таблиці 2.7.

Високий рівень сформованості соціально-комунікативної активності мають 12,35 % молодших школярів. Для цієї категорії учнів характерне домінування потреби в самостійних творчих діях. Вони володіють високим рівнем саморегуляції, учні діють ініціативно, формулюють проблему, гіпотезу, обговорюють її, розробляють, а потім самостійно, творчо реалізують план пошуку та підводять підсумки зробленої роботи. Вміють самостійно зорганізуватися в групу для спільної діяльності. Молодші учні отримують задоволення від спільної діяльності, творчого самовираження.

Таблиця 2. 7.

Рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів на констатувальному етапі експериментального дослідження

Рівні	1–2	3–4	Середній значення
	ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)	
	%	%	
Високий	12,3	12,4	12,35
Середній	31,1	31,0	31,05
Низький	46	46,4	46,2
Нульовий	10,6	10,2	10,4

Молодші школярі, які знаходяться на високому рівневі соціально-комунікативної активності, характеризуються стабільною зацікавленістю в процесі спілкування, енергійно комунікують з ровесниками; мають великий обсяг соціально цінної інформації, використовують набутий досвід, проявляючи власну творчість, у соціально-комунікативному процесі; реалізують ціннісні орієнтації; акумулюють високу особисту значимість інтересів. Такі учні беруть на себе зобов'язання у зв'язку з орієнтацією на певні цілі; виконують більш вагомі спеціалізовані ролі; свідомо приєднуються до соціального життя; ініціативно, самостійно включається в усі види діяльності; несуть персональну відповідальність за вчинки; здатні до саморуку, свідомо, планомірно, творчо, відповідально взаємодіють з навколишнім світом шляхом соціалізації та інтеріоризації; створюють та налагоджують комунікативний процес; володіють інструментальною основою, яка необхідна для здійснення всіх видів діяльності; сформованими вольовими якостями, комунікативною активністю; активно виявляють творчий потенціал.

У молодших школярів з *середнім рівнем* сформованості соціально-комунікативної активності (31,05 %) сформована стійка зацікавленість до соціально-комунікативних дій, саморегуляція перевищує зовнішню спонуку. Учні частково перебудовують відомі їм способи соціально-комунікативної діяльності для виконання завдання в новій ситуації. Середній рівень характеризується тим, що молодші школярі засвоюють цінності; у них періодично з'являється емоційна зацікавленість процесом взаємодії; іноді помітний комфортний стан у інтерактивному процесі; наявний помірний обсяг соціального досвіду; з'являється зацікавленість у своїх однолітках; частково наявне ціннісне ставлення до значимості інтересів суспільства; реалізують інтереси на стандартному рівні; виявляють бажання до спілкування, що межує з невідкладною потребою до комунікативних контактів. Учні ініціативно виконують притаманну їм роль, їхня виконавська

активність поступово переходить в ініціативну активність, що проявляється в міжособистісних стосунках.

Низький рівень соціально-комунікативної активності охоплює учнів, у яких слабо виражена емоційна спрямованість на самодіяльність, діяльність у колективі, обмежений емоційно-почуттєвий досвід, нерозуміння задоволення від спілкування. Молодші школярі мають вузький обсяг соціально-комунікативної інформації; слабкий рівень умінь та навичок комунікативної та інтерактивної взаємодії; існує розрив між цінностями та ціннісними орієнтаціями. Молодші школярі, які виявляють *низький рівень* сформованості соціально-комунікативної активності (46,2 %), потребують керівництва соціально-комунікативними діями. Під впливом заохочень вчителя і під його контролем школярі включаються у репродуктивну діяльність, саморегуляція дій має виконавський характер.

Нульовий рівень (10,4 %) характеризує соціально-комунікативну пасивність молодшого школяра, проявляється індиферентне ставлення учнів до соціальних взаємин, комунікативних дій, до конструктивної міжособистісної взаємодії, активного процесу спілкування. Учні не проявляють щонайменшу ініціативу в комунікативній співпраці. Процес соціально-комунікативної взаємодії має виключно механічний характер. Молодші школярі, які знаходяться на нульовій стадії соціально-комунікативної активності перебувають під постійною увагою вчителя. Вчитель показує їм зразки способів рішення навчально-пізнавальних завдань, пред'являє вимоги до їх застосування. Діяльність здійснюється в залежності від того, чи було заохочення від вчителя, чи ні; під його контролем школярі включаються у репродуктивну діяльність, в якій формуються уміння соціально-комунікативної діяльності. Саморегуляція учнями дій носить, у цьому випадку, виконавський характер. Нульовий рівень сформованості соціально-комунікативної активності визначається за відсутністю вираження емоційної спрямованості на соціально-комунікативний процес, незадоволенням від процесу взаємодії, спілкування; відсутністю позитивних

навичок та умінь комунікативно-інтерактивної взаємодії; відсутністю комунікативних знань; помітний значний розрив між суспільними цінностями та ціннісними орієнтаціями молодшого школяра. Учні молодшого шкільного віку, які знаходяться на нульовому рівні сформованості соціально-комунікативної активності, поведуться розгублено або агресивно, залежно від того, до якої категорії дітей вони належать (педагогічно занедбані чи мають затримку психічного або комунікативного розвитку).

Наступним нашим завданням було визначити рівень підготовки класних керівників до формування в осіб молодшого шкільного віку соціально-комунікативної активності у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. Це завдання реалізовувалося шляхом анкетування вчителів. В анкетуванні взяли участь 28 класних керівники (Додаток И).

Опитування показало, що повне, глибоке розуміння сутності поняття «соціально-комунікативна активність» притаманне 70,8% учителям. Про це свідчать, наприклад, такі відповіді як «Соціально-комунікативна активність – це здатність учня бути активним в соціальному оточенні та вміти будувати комунікативну діяльність», «Соціально-комунікативна активність – це вміння правильно будувати відносини з ровесниками в процесі спілкування», «Соціально-комунікативна активність – це риса особистості молодшого школяра, завдяки якій він організовує комунікативну діяльність та здатний змінювати ситуації навколишньої соціальної дійсності».

Відповідаючи на запитання анкети «Як ви вважаєте, чи потрібно формувати соціально-комунікативну активність у молодших школярів?» та «Чи проводите ви певну систематичну роботу з формування соціально-комунікативної активності в учнів вашого класу» всі вчителі доповіли, що формувати соціально-комунікативну активність потрібно, але 20,8% вчителів вважають, що школа у навчально-виховному процесі і позашкільні заклади повною мірою формують означену потребу, а тому проводити додаткову роботу (вводити предмети й курси за вибором, приділяти увагу на

позакласних заходах) не потрібно. Учителі визначили такі форми позаурочної роботи: виховні заходи, гуртки, інтелектуальні ігри, які проводять самі педагоги, бесіди з учнями та батьками. При цьому вчителі відзначили, що ці заходи мають епізодичний, а не систематичний характер.

У ході дослідження було виявлено і труднощі, з якими стикаються класні керівники в процесі формування соціально-комунікативної активності учнів, – відсутність чітко зорієнтованого методичного й теоретичного забезпечення процесу формування означеної інтегративної якості. Саме тому, відповідаючи на запитання анкети, «Що, на вашу думку, сприяло би більш ефективному формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності?», шляхами забезпечення ефективності процесу формування соціально-комунікативної активності називають:

- наявність методичної літератури, наочної бази для вчителів та учнів;
- поширення інформації у науковій літературі;
- поповнення власних знань шляхом проходження спеціальної підготовки;
- інтенсивне залучення до означеної проблеми батьків молодших школярів.

Всі педагоги вважають, що до означеної проблеми потрібно залучати батьків, при цьому 16,7% класних керівників твердо переконані, що цим питанням більшою мірою повинні займатися самі батьки, а не школа, бо вони найкраще розуміють та знають власну дитину. 83,3% вчителів зазначили, що потрібна спільна узгоджена робота школи, сім'ї та позашкільних закладів для ефективної роботи з формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. Серед шляхів залучення батьків до роботи з формування соціально-комунікативної активності в учнів молодшого шкільного віку було названо: батьківські збори, спільні виховні заходи з

дітьми. При чому, було зауважено, що лише в активній діяльності батьків та вчителів, діти зможуть отримати позитивний приклад для наслідування та ефект може виявитися подвійним, оскільки ментально найближче та найрідніше оточення дитини буде знаходитися у активній діяльності та взаємодії, з поведінки якого молодший школяр беззаперечно буде брати позитивний приклад (12,5%); проведення спеціальної роботи шляхом бесід, педагогічних читань для батьків – 51,2%; не визначились із шляхами залучення батьків до означеної проблеми 20,8%.

Як бачимо, значна кількість класних керівників переконані, що найбільш ефективною формою залучення батьків до означеної проблеми буде спеціальна робота, спрямована на надання батькам теоретичної та практичної допомоги.

На запитання «Яким чином можна сформувати в учнів соціально-комунікативну активність?» – вчителі давали відповіді: ввести предмет або додаткове заняття, визначити інтерес в учнів до певного виду діяльності та перетворити його на мотив для формування соціально-комунікативної активності, відвідувати гуртки чи секції за інтересами, створювати ситуації успіху на уроках чи виховних заходах. А також, ми отримали побажання від вчителів методично організувати самостійну діяльність учнів, починаючи з 1 класу, оскільки основне завдання виховання – це навчити дітей жити без допомоги дорослих.

Серед факторів, які впливають на формування соціально-комунікативної активності, класні керівники називали: сформованість свідомості та правильна адаптація у соціальній взаємодії, авторитет батьків, уведення нового предмету, чи курсу за вибором; застосування спеціальних методів в урочній та позаурочній діяльності; відсутність матеріально-технічної бази. 29,2% не змогли визначити ніяких чинників. Отже, дані опитування свідчать про те, що:

- половина вчителів розуміє поняття «соціально-комунікативна активність» та вважає важливим процес формування соціально-

комунікативної активності в межах навчально-виховної діяльності та поза нею;

- в урочній діяльності необхідно спеціальне організаційно-методичне забезпечення з метою формування соціально-комунікативної активності;
- умови позаурочної діяльності доцільні для формування соціально-комунікативної активності, а також необхідна організація учнівського колективу для їхньої самостійної діяльності; у бесідах з учнями та їх батьками, але цілеспрямована робота не проводиться;
- учителі на належному рівні не підготовлені до формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів як теоретично, так і практично.

Наступним нашим кроком було з'ясувати рівень підготовки батьків до формування соціально-комунікативної активності у власних дітей (Додаток К).

Із загальної кількості батьків (202) не захотіли дати відповіді на запитання анкети 13,4%, незважаючи на те, що матеріали анкет були роздані додому. У ході анкетування були виявлені і такі батьки, які не змогли дати відповіді на запитання через незрозуміння їх. Тому було опитано 85,6% батьків. Дані анкетування показали відсутність потрібної зацікавленості батьків проблемою та відсутність спільної роботи школи і родини з формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів.

Відповідаючи на запитання «Як ви розумієте завдання «формувати соціально-комунікативну активність?» та «Яким чином, на вашу думку, потрібно формувати соціально-комунікативну активність у молодших школярів в сім'ї та школі?» батьки показали, що, 9% з них, не мають уявлення про соціально-комунікативну активність, шляхи формування соціально-комунікативної активності в сім'ї та школі, значна частина респондентів (64,2%) недостатньо чітко розуміє це поняття. Про це свідчать такі відповіді: «Соціально-комунікативна активність – це коли дитина

поводить себе дуже активно», «Щоб бути соціально-комунікативно активним потрібно гарно вчитися», «Соціально-комунікативна активність – це коли дитина проявляє себе в навчальній діяльності». Лише 26,8% опитуваних дають порівняно обґрунтовані визначення та називають конкретні шляхи формування соціально-комунікативної активності: «Соціально-комунікативна активність – певні уміння дитини самореалізуватися в стосунках з однолітками», «Соціально-комунікативна активність – це діяльність дитини в соціальному середовищі», «Це здатність дитини бути діяльним у колективі дітей та вміти з ними спілкуватися», «Щоб навчити дітей бути соціально-комунікативно – активним необхідно бути активними та комунікабельними з людьми їхнім батькам», «Щоб дитина захотіла бути активною, необхідно її мотивувати та заохочувати», «Важливою умовою соціально-комунікативної активності є отримання позитиву від навчання та спілкування з ровесниками», «Щоб сформувати соціально-комунікативну активність потрібно правильно коригувати генетичні потенції дитини, а це повинен робити педагог»; «Формування соціально-комунікативної активності значною мірою залежить від формування самостійної діяльності учнів».

Відповідаючи на запитання, «Якою б ви хотіли бачити свою дитину в майбутньому»? майже всі респонденти (89,8%) зазначили, що хотіли б бачити свою дитину успішною, щасливою, з улюбленою роботою, та щасливою родиною. Частина батьків (6,4%) відзначили, що вони мріють, щоб їхні діти «знайшли себе» та мали багато друзів і правильно будували відносини з людьми. Частина батьків (3,8%) дали таку відповідь: «Бути доброю, чесною, відповідальною, порядною, цілеспрямованою людиною».

Під час дослідження виявилось, що прикладом для наслідування у власних дітей, як вважають самі батьки, є батьки та вчителі – 54,7%, друзі дитини – 28,7%, видатні люди 7,9%, родичі – 3,7%. Лише 2,6% опитаних вважають, що їхні діти не мають прикладу для наслідування. На запитання «Чи відпочиваєте ви всією сім'єю? Як?» – всі батьки дали позитивну

відповідь, з них: на природі – 54,7%, у родинному колі – 22,6, ходять до знайомих та друзів у гості – 15,5%, відвідують театри музеї, виставки, читають пресу – 7,2%.

Передостаннє запитання анкети сприяло виявленню роботи школи з формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в урочній та позаурочній діяльності. 65% батьків відповіли, що школа приділяє увагу розвитку та вдосконаленню учнів. Батьки зазначали, що відбувається це під час предметів, особливо гуманітарного циклу, під час організації позаурочної діяльності. однак, на думку батьків такі заходи не носять систематичного характеру й проводяться час від часу. Певна категорія батьків бажала б масштабнішої роботи загальноосвітнього закладу для розвитку учнів: збільшення кількості гуртків і секцій при школах (особливо це стосується сільської місцевості); допомоги вчителів у виявленні й розвитку здібностей учнів; проведення занять для батьків з метою ознайомлення їх з педагогічними нововведеннями відповідно процесу формування соціально-комунікативної активності.

Відповідаючи на запитання «Що ви робите для того, що ваша дитина змінилася, стала соціально-комунікативно активною?». Більшість батьків (72,8%) відповідали типово, на зразок: «Виховую дитину»; «Спостерігаю за тим, з ким вона товаришує»; «Перевіряю домашнє завдання», «Допомагаю, коли у неї виникають труднощі».

З відповідей батьків помітно, що родина недостатньо зацікавлена та обізнана процесом формування соціально-комунікативної активності, що є важливим підґрунтям необхідності експериментального дослідження з формування в учнів соціально-комунікативної активності у молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Аналіз стану навчально-виховної роботи в загальноосвітніх закладах, де проводилося дослідження, показав, що в школах приділяється певна увага проблемі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів: виносяться питання на опрацювання круглих столів, на розгляд

педрод, у планах виховної роботи класних керівників присутні форми залучення дітей до соціально-комунікативних відносин, деякі вчителі працюють над проблемами, присвяченими цій темі. Але слід зазначити, що вся ця робота має здебільшого теоретичну сутність, ніж практичне спрямування та носить несистематичний характер. Крім того, соціально-комунікативна активність розуміється шкільними педагогами у контексті підліткового періоду, а відповідно до молодшого шкільного віку, то проблема не розглянута та не усвідомлена, отже, – не набула теоретично-практичної розробки.

У області досліджуваної проблеми вважаємо доцільним виокремлення перепон, які дезорієнтують та сповільнюють процес формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. До них належать:

- недостатня методична підготовка педагогів в аспекті формування соціально-комунікативної активності молодших школярів;
- незацікавленість батьків або заклопотаність проблемами фінансового виживання замість накопичення знань та вмінь з проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів;
- пасивність учнів та несформованість когнітивного досвіду відповідно діяльності та взаємодії в соціально-комунікативних відносинах;
- недостатні вимоги до соціально-практичної діяльності учнів у початкових класах.

Згідно з результатами констатувального експерименту, виявлено:

- в організації навчально-виховного процесу загальноосвітніх закладів приділяється недостатня увага проблемі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів;
- потребує значного вдосконалення організаційно-методичне забезпечення роботи педагогів з формування соціально-комунікативної активності молодших школярів;

- процес формування соціально-комунікативної активності потребує цілеспрямованості, цілісності, безперервності та певної тотальності, що охоплює всі сфери життя молодшого школяра;
- необхідна теоретична та практична підготовка батьків до формування в учнів соціально-комунікативної активності у взаємодії урочної та позаурочної діяльності потребує суттєвого вдосконалення.

Висновки до другого розділу

У даному розділі визначено критерії, показники й охарактеризовано рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів; висвітлено організацію та методику проведення констатувального етапу експерименту.

З метою діагностування сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів визначено *критерії* та відповідно їх *показники*: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний.

Показниками соціально-адаптаційного критерію є рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності. Показниками сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів за когнітивним критерієм є оволодіння системою знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів в процесі спілкування та соціальної взаємодії. Мотиваційний критерій охоплює прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти вміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності. Сформованість соціально-комунікативної активності молодших школярів за комунікативно-діялісним критерієм характеризується практичним досвідом соціальної комунікації, здатністю до співпраці в колективі, самостійністю, ініціативністю, відповідальністю у здійсненні колективної справи.

Для виявлення рівнів сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів підібрано й використано такі діагностичні методи та методики: педагогічного спостереження; дослідження мотивації навчання у першокласників М. Гінзбурга та анкета для оцінки рівня шкільної мотивації в учнів 2–4 класів Н. Лусканової; адаптований варіант тесту «Міркуємо про життєвий досвід» (Н. Щуркова, В. Іванова, Т. Павлова, Є. Степанов), методика вивчення соціалізованості особистості учня М. Рожкова, «Рукавички» (Г. Цукерман) —дігностика стосунків дітей з ровесниками та комунікативних умінь.

До експериментальної діяльності на констатувальному етапі дослідження було залучено 938 молодших школярів, з них: 466 хлопчиків та 472 дівчинки; 28 вчителів початкової школи та 202 батьків. За результатами констатувального експерименту виявлено рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів: високий, середній, низький, нульовий.

Високий рівень сформованості соціально-комунікативної активності мають 12,35 % молодших школярів. Для цієї категорії учнів характерне домінування потреби в самостійних творчих діях; володіння високим рівнем саморегуляції, аналіз та синтез проведеної діяльності; потреба у спільній діяльності та задоволення від процесу спілкування.

У молодших школярів з *середнім рівнем* сформованості соціально-комунікативної активності (31,05 %) – стійка зацікавленість до соціально-комунікативних дій, саморегуляція перевищує зовнішню спонуку; часткова перебудова відомих способів соціально-комунікативної діяльності.

Молодші школярі, які виявляють *низький рівень* сформованості соціально-комунікативної активності (46,2 %), потребують керівництва соціально-комунікативними діями.

Нульовий рівень (10,4 %) характеризує соціально-комунікативну пасивність молодшого школяра; проявляється індеферентне ставлення учнів до соціальних взаємин, комунікативних дій, до конструктивної

міжособистісної взаємодії, активного процесу спілкування. Учні не проявляють щонайменшу ініціативу в комунікативній співпраці. Процес соціально-комунікативної взаємодії має виключно механічний характер.

Виявлені відмінності між хлопчиками та дівчатками у рівнях сформованості соціально-комунікативної активності. Дівчатка більше схильні до спілкування, психологічно відкриті, активніші, легше вступають у взаємодію. Хлопчики сконцентровані на внутрішніх психологічних тенденціях, рідше ініціюють процес спілкування, тривалість якого помітно коротша, ніж у дівчат.

Отримані результати констатувального етапу дослідження зумовили важливість теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Щодо діагностики батьків, виявлено, що родина недостатньо зацікавлена та досвідчена відповідно до формування соціально-комунікативної активності. Це є важливим підґрунтям для необхідності проведення експериментального дослідження з формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Згідно аналізу стану навчально-виховної роботи в загальноосвітніх закладах, де проводилося дослідження, у школах приділяється певна увага проблемі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів: виносяться питання на опрацювання круглих столів, на розгляд педрад, у планах виховної роботи класних керівників присутні форми залучення дітей до соціально-комунікативних відносин, деякі вчителі працюють над проблемами, присвяченими цій темі. Але слід зазначити, що вся ця робота має здебільшого теоретичну сутність, ніж практичне спрямування та носить несистематичний характер.

Основні матеріали даного розділу висвітлено у публікаціях: [44], [48], [50].

РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ УРОЧНОЇ ТА ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності

Відповідно до результатів теоретичного аналізу проблеми формування соціально-комунікативної активності і вивчення стану її сформованості була розроблена модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Вивчення науково-педагогічних джерел з питання формування моделей активності та соціальної активності призводить до висновку, що цій проблемі вчені приділяють належну увагу. Моделі формування активності та соціальної активності представлені в працях таких наукових співробітників: Ю. Губіна, Е. Шакірової, С. Еріка, Ю. Рюміної, Н. Соколової, Л. Азізової, В. Зінченко та ін.

Моделі формування соціально-комунікативних якостей, процесів мають місце в наукових дослідженнях Е. Шумілової, М. Трофіменко, Е. Малишевої, Н. Рижової, П. Медянової, С. Вдовіної, А. Цветкової, Т. Антопольської, С. Журавльової, Л. Петько, О. Курапіної та ін.

У контексті нашого дослідження модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності представлена як структурована та функціональна система. Для її ґрунтовної побудови ми обрали системно-структурований, особистісно-діяльнісний, функціональний підходи, використовуючи при цьому метод моделювання.

«Модель, – як визначив відомий український педагог І. Зязюн, – це штучно створений приклад у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм чи формул, який, будучи подібним досліджуваному об'єкту,

відображає і відтворює в більш простому вигляді структуру, якості, взаємозв'язки і відношення між елементами цього об'єкта» [139, с. 15].

Процес моделювання – це взаємопроцес побудови та розкладання існуючої системи на залежні між собою елементи. Ми прихильні до визначення системи. С. Саркисяна, і Л. Голованова, що осмислюють її як єдність «відношень і зв'язків окремих частин, які зумовлюють виконання визначеної складної функції, яка і можлива лише завдяки конструкції, що складається з великої кількості взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють один з одним» [317, с. 6].

Метод моделювання дає нам можливість прогнозувати результати дослідження та практичну дієвість нашої моделі.

Окреслимо визначення поняття «модель процесу формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра». Узагальнюючи точку зору науковців, це – психологічно та педагогічно організована суб'єкт-суб'єктна взаємодія процесу формування СКА із функціонально поєднаними елементами педагогічного процесу, який орієнтований на реалізацію мети та завдань формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів – це планомірна, цілеспрямована, соціально-комунікативна, особистісно-діяльнісна взаємодія суб'єктів процесу формування СКА і функціонально пов'язаних елементів педагогічного процесу, який спрямований на реалізацію мети і завдань формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Метод моделювання у контексті нашого дослідження полегшує проектування результатів дослідження та апробацію дієвості моделі на практиці.

Цільове призначення моделі формування СКА молодших школярів – орієнтування на поліпшення психолого-педагогічних умов організації

формування соціально-комунікативної активності з метою ефективного формування СКА молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Модель складається з п'яти блоків, які утворюють замкнений цикл, спрямований на формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольню-регулюючий та результативний блоки.

При розробці цільового блоку ми виходили з розуміння мети як ідеального усвідомленого візуального образу майбутнього результату діяльності. Мета нашої моделі – формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Поставлена мета та її теоретична розробка дозволили визначити основні завдання формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, що виведені з інтегративних компонентів соціально-комунікативної активності молодших школярів:

- формувати установку на соціально-комунікативну активність та ціннісне ставлення до соціально-комунікативного процесу;
- розвивати цілеспрямованість, ініціативність, самостійність, наполегливість, дисциплінованість, організованість, активність, рішучість, сміливість, витримку, стриманість, старанність, відповідальність, незалежність;
- розвивати комунікативні здібності в процесі міжособистісної взаємодії;
- активізувати молодших школярів на ініціювання змін в соціальних ситуаціях та реалізацію соціально-комунікативних відносин;
- сприяти участі молодших школярів в регуляції соціального процесу;
- виховувати ціннісне ставлення до учасників соціально-комунікативного процесу;

- забезпечувати ефективність впливу психолого-педагогічних умов на процес формування соціально-комунікативної активності.

Процес формування СКА молодшого школяра повинен постійно трансформувати зовнішній виховний вплив у внутрішні, духовні процеси особистості молодшого школяра (його мотиви, вольові якості, установки, орієнтації, відносини).

Спираючись на теоретичні джерела з проблеми дослідження, було встановлено, що формування соціально-комунікативної активності – процес складний та багатогранний, формуючим фундаментом якого виступають такі соціально-психологічні та психолого-педагогічні принципи:

- принцип активності та розвитку в діяльності (соціально-комунікативна активність передбачає постійний розвиток у діяльності молодшого школяра, і молодший школяр у діяльності формує соціально-комунікативну активність);
- принцип детермінізму;
- принцип єдності свідомості й діяльності (молодші школярі повинні взаємодіяти усвідомлено, проявляючи бажання, цікавість, відвертість, радість – емоції та почуття, які є природними, дії – зосередженими);
- принцип системності (формування соціально-комунікативної активності – процес, який потребує системної діяльності всіх його складових);
- принцип соціальної спрямованості та доцільності (усе, що виконують молодші учні у соціально-комунікативному середовищі, повинно мати зв'язок із життєвими ситуаціями, суспільними цінностями – що буде створювати соціально-комунікативний інструментарій для прояву відповідної активності);
- принцип рівноправності та різнопланової взаємодії суб'єктів (процес формування соціально-комунікативної активності передбачає соціальну рівність його учасників та творчу взаємодію між ними; молодші школярі між собою партнери, з вчителем – партнери;

наслідком взаємодії і рівноправності є комфортні умови розвитку і виховання, а, отже – успішні та результативні);

- принцип зв'язку шкільного виховання з життям;
- принцип доступності (знання щодо процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів мають відповідати означеному віковому періоду, щоб сензитивність молодшого шкільного віку в контексті формування соціально-комунікативної активності була використана максимально);
- принцип індивідуального підходу (індивідуальне навчання та виховання несе одну із основних функцій у формуванні соціально-комунікативної активності, особливо для молодших учнів, що володіють низьким та нульовим рівнем сформованості досліджуваної інтегративної риси);
- принцип виховуючого навчання (якщо позаурочна діяльність передбачає виховання як основний процес становлення особистості молодшого школяра, то урочна діяльність забезпечує засвоєння знань, як процес, що переважно відповідає за розвиток інтелектуальної сфери; нашим завданням було перетворити процес «сухого» навчання у виховуюче середовище життя на уроках та перервах);
- принцип суспільно-ціннісної спрямованості виховного процесу (формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – процес, який відображає суспільно-ціннісні мотиви та орієнтири, які учень має засвоїти та спрямувати власну особистість на взаємодію із оточуючим середовищем);
- принцип поваги до особистості дитини;
- принцип інтерактивного навчання;
- принцип компетентнісного підходу до виховного процесу (сутність даного принципу полягає у тому, що одночасно з формуванням риси соціально-комунікативної активності у молодшого школяра реалізовується багатоплановий процес виховання, який із формуванням актуальних психічних сфер відповідно до процесу, який досліджується,

розвиває та формує інші необхідні компетентності. А також – формування соціально-комунікативної активності вважатиметься завершеним процесом, коли молодший школяр володітиме соціально-комунікативною компетентністю).

Формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів забезпечується відповідним змістом, який охоплює урочну та позаурочну діяльність виховного процесу. Реалізація змісту формування соціально-комунікативної активності здійснюється практикою роботи творчої педагогічної лабораторії формування соціально-комунікативної активності особистості у початковій школі «Взаємодія ХХІ століття». Лабораторія створена на базі КЗ «Березківський НВК «ЗОШЛ I-III ст.» Миколаївської обласної ради. Діяльність лабораторії є важливою педагогічною умовою для реалізації формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра, розвиток соціальної, комунікативної, інтерактивної, мотиваційної, вольової сфер особистості, сфери оцінних та самооцінних відносин як розвитку самосвідомості молодшого школяра. А також для аналізу процесу дослідження, спостереження за процесом формування СКА у молодших школярів, для взаємодії педагогів, об'єднаних спільною зацікавленістю в проблемі, та підвищення їхньої майстерності на основі набутих завдяки експерименту теоретичних знань та практичних умінь і навичок формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

На базі лабораторії розроблений виховний комплекс занять з гурткової роботи під назвою «Ідея». На його реалізацію в навчальному плані було відведено 2 години на тиждень. Практичне значення авторської гурткової роботи було покликане для розвитку знань, умінь та навичок соціально-комунікативної активності, розвитку навичок соціальної, життєво-практичної та самоактуалізуючої, самореалізуючої діяльності особистості молодшого школяра, розвитку ініціативного творчого мислення, усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей в процесі організації та проведенні різних актуальних соціально-комунікативно орієнтованих заходів.

Організація виховного комплексу базувалася на авторській методологічній основі, що полягала у створенні взаємодії між учасниками, розвитку індивідуальних творчих нахилів, спрямованих до самовизначення особистості, а також реалізації творчих нахилів молодших школярів – цей процес ми означили «Спілкова система формування соціально-комунікативної активності молодших школярів». Основними її положеннями ми окреслили:

- заохочення дітей до співпраці, в якій реалізуються власні творчі потреби та інтереси;

- на основі реалізації їхньої мотивації забезпечити тісну взаємодію їхніх творчих теоретичних та практичних продуктів із активним застосуванням комунікативної активності та комунікативних навичок;

- на основі накопичення когнітивного апарату забезпечити ієрархію зростання особистості до акмеологічної стадії – сформованості соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра.

Побудова моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів спирається на такі положення:

- будь-яка взаємодія є соціально-психологічним явищем, сукупність індивідів, що перебувають у взаємодії, виступають соціальною групою як надіндивідуальна єдність;
- соціальний зв'язок має енергетичну природу, яка виявляється в комунікативних діях;
- в системі соціальних стосунків відіграє важливу роль індивідуальна особистість, група, колектив;
- в міжособистісній взаємодії знаки, символи, предмети діяльності є засобами комунікації, а їх система набуває значення елементів ціннісної культури;
- дія – це певний процес, що має мотиваційне значення для діючої особистості, що розвиває систему очікувань, які відносяться до різних об'єктів ситуації;

Змістовий блок включає в себе компоненти соціально-комунікативної активності: афективний, когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісно-практичний.

Афективний компонент спрямований на забезпечення емоційно-почуттєвого процесу особистості у виховній діяльності та ставлення молодшого школяра до комунікативного процесу, його учасників, емоційного задоволення від взаємодії.

Когнітивний реалізує формування знань, умінь, навичок, які школяр отримує внаслідок пізнання оточуючого світу, соціальних відносин та інтеріоризації цього досвіду у власні світоглядні позиції.

Мотиваційно-ціннісний – відображає спрямованість соціальних орієнтацій, мотивацію взаємодії; ціннісне ставлення особистості відповідно до основних видів діяльності, власного ставлення до соціально-комунікативної діяльності.

Діяльнісно-практичний компонент забезпечує відтворення в діяльності когнітивного апарату соціально-комунікативної активності як соціального досвіду з метою здійснення різних видів та форм діяльності, що урізноманітнені індивідуальною творчістю суб'єкта та виражені його ініціативністю, незалежністю.

Змістовий блок моделі представляє структурні компоненти соціально-комунікативної активності молодших школярів, а також проектує наявність знань, умінь, навичок, цінностей, переконань, якостей, нових ролей, якими повинні оволодіти учні. Він відповідає таким вимогам:

- забезпечення єдності виховного процесу урочної та позаурочної діяльності, розвитку та підготовки молодших школярів до формування соціально-комунікативної активності;
- формування позитивного ставлення до соціально-комунікативного процесу;
- забезпечення розкриття потенціалу особистості, його творче застосування в процесі урочної та позаурочної діяльності;

- урахування індивідуальних і вікових особливостей молодшого школяра;
- забезпечення духовного розвитку та формування особистості молодших учнів;
- забезпечення формування всіх компонентів соціально-комунікативної активності молодших школярів.

У процесі впровадження програмового змісту, який охоплює урочну, позаурочну діяльність у їх взаємодії і програму діяльності Лабораторії формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у виховний процес експериментальних класів, ми прогнозуємо такі зміни сформованості компонентів соціально-комунікативної активності:

- свідоме бажання дитини йти до школи, бути в новій ролі, виконувати нову діяльність в специфічних формах спілкування;
- сформований когнітивний інструментарій соціально-комунікативної активності молодшого школяра;
- самостійна активність в сфері спілкування;
- рівень розвитку вербальних якостей;
- ціннісно-адекватне ставлення до себе та референтної групи;
- уміння ініціювати взаємодію і бути гнучким в груповій роботі.

Серед функцій моделі, що реалізуються у процесі соціально-комунікативної активності молодших школярів виділяємо пізнавальну, комунікативну, соціально-адаптуючу, рефлексивну та прогностичну.

Організаційно-методичний блок презентує педагогічні умови в аспекті формування соціально-комунікативної активності. Ними виступають позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія ХХІ століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії.

Процес формування соціально-комунікативної активності здійснюється у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, в яку впроваджується інтерактивна технологія. У дану структуру діяльності входить творча лабораторія формування соціально-комунікативної активності «Взаємодія ХХІ століття», яка відтворює позаурочну діяльність – авторську програму гурткових занять зі спілковою системою формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. За допомогою самоврядування продовжує урочну в позаурочній діяльності, організовує свята, вікторини для молодших школярів, екскурсії з метою накопичення життєво-практичних навичок і поглиблення та розширення соціального досвіду. В урочній діяльності забезпечує наочністю, розробленими планами уроків з поглибленим виховним аспектом виховання СКА молодших учнів відповідно до програми, завдання для відпочинку на перервах та творчого самовираження дітей.

Доведено, що зміст *урочної та позаурочної* діяльності має розвивально-виховну спрямованість і забезпечує формування ключових компетентностей молодшого школяра. Навчально-виховний процес в урочній і позаурочній діяльності має спільні завдання у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів. Урочна діяльність передбачає проведення різних типів інтерактивних уроків та перерв. Позаурочна діяльність має такі особливості у процесі формування соціально-комунікативної активності: опосередкований вплив учителя на школяра, що сприяє активізації всіх видів учнівської діяльності; підвищення ролі учня у виборі способів використання вільного часу; прагнення до самовиховання й формування певних життєвих установок; збагачення особистого досвіду, знань; здобуття необхідних вмінь та навичок реалізації різних видів діяльності; підвищення пізнавальної активності; задоволення та формування нових та спільних інтересів школярів; організація практичної, суспільно-корисної діяльності, дозвілля; формування самостійності.

Актуальними формами позаурочної діяльності визначено: класні години, гурткові заняття, інтерактивні самопідготовки, індивідуальні заняття, виховні заходи, інтелектуальні ігрові комплекси, навчально-виховні блоки, вікторини, конкурси, свята, самоврядування, години милування, ведення літопису класу, екскурсії, групові справи, лінійки, зустрічі, ігри-подорожі, конкурси, ранки, бесіди, позакласні читання, колекціонування, слухання музики та ін.

Контрольно-регулюючий блок моделі передбачає своєчасне отримання інформації щодо динаміки сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів. Він містить критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної активності. Ми виокремили такі критерії соціально-комунікативної активності: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний.

Соціально-адаптаційний критерій презентує ставлення до ровесників у залежності ставлення до себе, сформованість активної життєвої позиції молодшого школяра, непримиренне ставлення до антигромадських проявів, натомість – гуманні стосунки з дітьми.

Когнітивний – оволодіння системою знань, умінь та навичок соціально-комунікативного процесу, про актуальність використання моральних принципів у процесі спілкування.

Мотиваційний критерій відображає сформованість прагнення оволодіти операційним апаратом соціально-комунікативної активності, причини бажання-небажання виконувати соціально-комунікативну діяльність.

Показником комунікативно-діялісного критерію практичний досвід соціальної комунікації, здатність до співпраці у колективі, самостійність, ініціативність, відповідальність у здійсненні колективної справи.

Рівнями соціально-комунікативної активності ми визначили: високий середній, низький, нульовий.

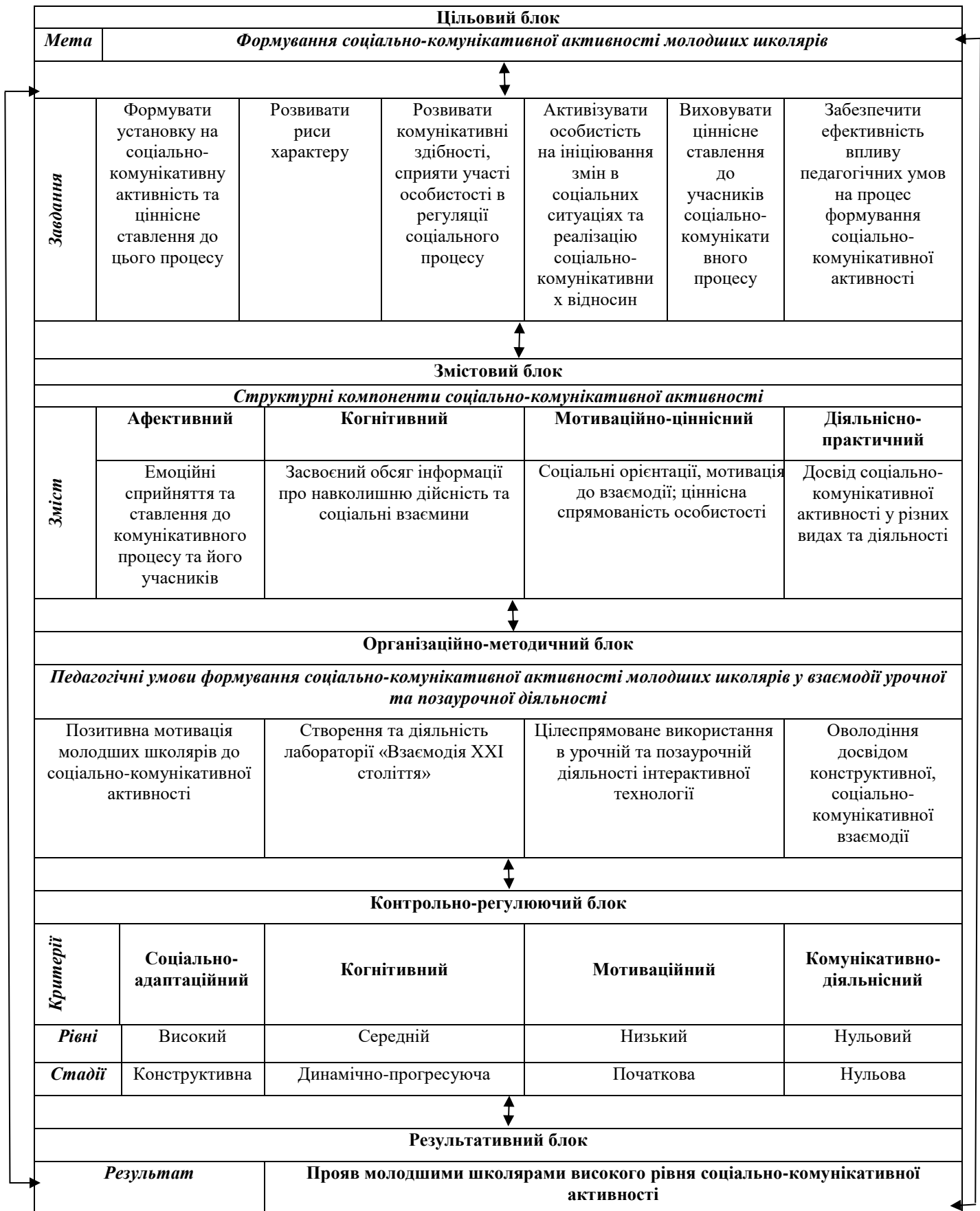


Рис. 3.1. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Високий рівень – стійка соціально-комунікативна активність особистості з емоційно комфортним забарвленням психологічного стану молодшого школяра.

Середній рівень означається стійкою соціально-комунікативною активністю з достатньою кількістю когнітивного змісту особистості, але без використання власної творчості, індивідуального потенціалу особистості.

Низький рівень відображає ситуативну, нестійку, соціально-комунікативну активність, яка характеризується фрагментарністю накопиченого досвіду та відтворенням його в деяких видах емоційно комфортної діяльності.

Нульовий рівень сформованості соціально-комунікативної активності відображає відсутність соціально-комунікативної активності за її критеріями та показниками. Молодші школярі потребують переважно індивідуального підходу, комфортних умов навчання та виховання, вивільнення та коригування психічної енергії за рахунок практичних завдань, таких форм роботи як: години милування, година малювання, слухання музики та ін.

Результативний блок моделі характеризує позитивну динаміку сформованості у молодших школярів усіх компонентів соціально-комунікативної активності. Цей блок моделі – формування соціально-комунікативної активності виступає досягненням її мети, завершальним етапом експерименту. Змістова сутність результативного блоку є прояв молодшими школярами високого рівня соціально-комунікативної активності.

3.2. Педагогічні умови формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності

Для впровадження актуальних педагогічних умов відповідно до теми нашого дослідження ми використовуємо урочну та позаурочну діяльність,

через взаємодію яких формуватиметься соціально-комунікативна активність молодших школярів.

З метою досягнення максимальної ефективності у процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, необхідно забезпечити сприятливі педагогічні умови для виховання, навчання та розвитку особистості молодшого школяра.

Відповідно до результатів теоретичного аналізу проблеми формування соціально-комунікативної активності та вивчення стану сформованості соціально-комунікативної активності в молодших школярів була розроблена модель соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, яка є теоретичною базою для впровадження відповідного навчально-методичного комплексу.

Під час формувального етапу експерименту ми орієнтувалися на такі наукові положення: «активне втручання в об'єкт дослідження (передбачає єдність виховання та вивчення дитини), положення про єдність поведінки й розвитку особистості. Формування вчинку, поведінки дитини є одночасно розвитком її особистісних цінностей, а сам вчинок є цінністю дії» [30, с 201]. Експериментальне дослідження здійснювалося за логікою теоретичного дослідження та підходів до формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра за такими взаємопов'язаними напрямками:

- організація урочної та позаурочної діяльності, відповідної виховної роботи з урахуванням структури соціально-комунікативної активності.
- організація виховної роботи з впровадженням інтерактивних умов формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.
- організація виховної роботи з урахуванням стадій розвитку соціально-комунікативної активності.

Визначили основні завдання під час реалізації педагогічних умов: створити умови для пробудження емоційно-почуттєвої сфери особистості молодшого школяра; сформувати когнітивний досвід у молодших школярів у аспекті соціально-комунікативної активності, бажання та навички бути

соціально-комунікативно активним, комунікативні вміння; вміння соціалізуватися в колективі; сприяти формуванню вольової організації особистості молодшого школяра; формувати вміння працювати надситуативно.

Методичною основою формувального експерименту є розроблена нами модель формування соціально-комунікативної активності. Оскільки основним завданням стало формування структурних компонентів соціально-комунікативної активності (афективного, когнітивного, мотиваційно-ціннісного, діяльнісно-практичного) у молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, то було визначено, що під час формування афективного компоненту виконувалися такі завдання:

- забезпечити пробудження емоційної сфери молодших школярів шляхом яскраво-образного оформлення навчально-виховного середовища з метою збагачення емоційного досвіду;
- створити позитивну атмосферу душевного стану кожного учня та класного колективу в цілому, дати емоційну установку на співпрацю;
- сформувати у молодших школярів почуття власної впевненості та гідності.

Під час формування когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності молодших школярів ми орієнтувалися на такі завдання:

- забезпечити оволодіння знаннями, які дитина може отримати максимально із навколишнього середовища та соціальної взаємодії;
- сформувати вміння соціально-комунікативної взаємодії в колективі ровесників;
- перетворити знання й уміння в стійкі навички володіння комунікативним процесом та власною особистістю у ситуаціях взаємодії.

Відповідно до формування мотиваційно-ціннісного компоненту ми окреслили такі завдання: сформувати ціннісну базу особистості молодшого школяра; активну життєву позицію на основі власних ціннісних орієнтацій,

гуманне ставлення до навколишнього світу, особисте ставлення до цілей, завдань, змісту і форм діяльності.

Діяльнісно-практичний компонент реалізовувався в рамках таких завдань: сформувати організаторські, виконавські та управлінські уміння й навички для здійснення навчально-пізнавальної, трудової, громадської соціально-комунікативної активності, вольові якості – ініціативність, відповідальність, самостійність, сформувати вміння користуватися інструментальною базою соціально-комунікативної активності; забезпечити умови для пробудження та вираження творчих потенцій особистості в реалізації соціально-комунікативних відносин.

Процес формування соціально-комунікативної активності ми проводили за наступних педагогічних умов:

- *формування позитивної мотивації у школярів до соціально-комунікативного процесу;*
- *створення і діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття»;*
- *цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології;*
- *оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії, що забезпечується оптимальним поєднанням різних форм і методів навчання та виховання.*

Позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності – перша педагогічна умова – передбачала організацію сприятливого простору урочної та позаурочної діяльності: створення та яскраве змістовне оформлення стендів у стилі презентаційного слайд-шоу у вигляді геометричних фігур, космічних тіл та представників рослинного та тваринного світу («Земля», «Місяць» з назвою «Калейдоскоп цікавинок», вигадана планета «Філологія» – стенд з матеріалами навчального курсу «Українська мова», стенд з природознавства презентував різні природні зони з відповідним біоцинозом – «Біосвіт», «Дерево мудрості» містило інформацію з мудрими життєвими висловами) інформацію з мудрими

життєвими висловами, які виступали підсумовуючими тезами накопиченого дитячого досвіду в аспекті соціально-комунікативної активності, з налаштуванням на активну, позитивну спрямованість, на пробудження емоційної сфери, для виправлення негативного самопочуття, які є теоретичними виховуючими настановами та установками в житті, духовними орієнтирами, підґрунтям життєвої мудрості, наприклад, «Кожне бажання дається нам з силами для його здійснення» «Майбутнє належить тим, хто вірить в красу своєї мрії» «Ви можете це зробити, тому, що думаєте, що можете», «Бути сміливим – означає вважати далеким все страшне та близьким все, що надає сміливості», «Людина стає людиною тільки серед людей», «В спілкуванні треба поводитися так, щоб друзів не робити ворогами, а ворогів друзями» та ін.; емоційні хмарки, а на них олімпійські боги зі своїми премудростями етикету, культури мови та ін., стенд, на якому яскравіли нагороди дітей, був у вигляді яскравого феєрверку. Кожен стенд мав свою форму, свій відповідний колір. Наприклад стенд «Математична галактика» мав синьо-чорне забарвлення, а математичний матеріал на ньому містився на зірочках та планетках – окремих елементах, також з відповідним забарвленням та змістом відповідно назви стенду. В кабінетах не було стандартних прямокутних стендів з стандартними альбомними листками. Важливо заглибитися в кожен деталь в процесі оформлення, тому, що глибоке мислення, яке оточуватиме дітей, виражене своєрідною моделлю світу знань та образів, народиться у голівці кожного молодшого школяра у індивідуальному позитивному варіанті. Чому дійшли такого вирішення проблеми? Молодший шкільний вік – це період, який діти проживають, або хотіли б прожити, як у казці. Вони сприймають те, що виділяється, що є яскравим, неповторним, веселим, різнобарвним.

У процесі організації сприятливого простору урочної та позаурочної діяльності проводили індивідуальні бесіди, приділяли увагу кожному учневі для визначення його психологічних особливостей, оскільки під час формування соціально-комунікативної активності важливо надати кожному

учневі індивідуальну мотивацію, знати, чим заохотити до співпраці. Відтак, у молодших школярів формувалося позитивне емоційне сприйняття навколишньої дійсності, вирівнювався їхній емоційно-психологічний стан, з'являвся інтерес до різних процесів, які відбувалися у класі, і, звичайно ж, до навчання та виховання, до взаємодії з однолітками та учителем.

Під час проведення нашого експериментального дослідження ми організовували навчальний простір виключно разом з дітьми. Молодші школярі були задіяні на кожній перерві в урочній діяльності та в позаурочній. Це був початковий етап взаємодії урочної та позаурочної діяльності, що виявився в безперервній, зацікавленій підготовці до експерименту. Виконували свої окремі завдання діти від шести років. Брала активну участь у оформленні виховуючого та навчаючого простору їхні знайомі зі старших класів, а також діти, яких процес підготовки зацікавив і дав можливість проявити себе; батьки, що були небайдужі до своїх дітей і мали час для здійснення експерименту; і, звичайно ж, вчителі.

Щоб дитина приймала участь у власному навчанні, вихованні необхідно заволодіти її емоційною сферою. У дітей початкової школи, вона є основним двигуном всіх наступних процесів інших особистісних сфер. Це варто пам'ятати завжди.

Процес організації, в якому діти приймали активну участь, вже заповнив їхні серця, та поклав початки відповідальності та дисциплінованості, адже, як вважає Ю. Павленко, «умійте зацікавити – дітей ось єдине правило шкільної дисципліни» [265, с.3]

«Хочеш наукою виховати учня – люби свою науку і знай її, і учні полюблять і тебе, і науку, і ти виховаєш їх, але, коли сам не любиш її, то скільки б ти не примушував учити, наука не справить виховного впливу» [352, с. 149]

Молодші школярі повинні вчитися, граючись. А що може бути цікавішим за гру в дорослих? Людська гра виникла як діяльність, що

відділилася від продуктивної трудової діяльності, і являє собою відтворення стосунків між людьми [332, с. 158].

Правило гри в дорослих у процесі формування соціально-комунікативної активності шляхом залучення дітей до колективної цікавої справи, де кожному знайдеться своя власна предметна діяльність відповідно інтересів та потреб, є провідним у формуванні соціально-комунікативної активності.

Метод спостереження довів те, що зроблене своїми зусиллями в дружньому колективі є дуже дорогим переважно для всіх дітей. Вони підтримували в порядку все, за що несли дорослу відповідальність.

В класних кабінетах ми створили ботанічний та зоологічний куточки. Кожній дитині в ботанічному куточку належала своя квітка, або, в зоологічному, – своя тваринка – рибка чи хом'ячок, чи папуга. Своїм підопічним молодші школярі берегли життя – доглядали за ними; квіти поливали, зривати сухі чи хворі листочки; тваринок годували, прибирали їхнє середовище життя.

Навчально-виховний простір організовується відповідно до фантазії класного керівника та дітей. Обов'язково в кабінеті початкових класів має бути багато квітів та зоокуточок – це засіб виховання гуманності до природи, любові до життя, не виходячи в справжнє природне середовище, формування відповідальності, самостійності.

Класні кімнати, у яких проводився експеримент формування соціально-комунікативної активності, були яскраво оздоблені. Навіть штори на вікнах і ті були різнокольорові, а карнизи з галографічними переливами. Ми, вчителі початкових класів, не маємо права за собою випускати з поля зору найменші дрібниці. Клас повинен жити життям дітей, а діти атмосферою класу. Вони навіть ревностно ставилися до проведення в їхньому «найкращому» кабінеті уроків інших класів.

Ці особливості, на перший погляд людини прагматичної, абсолютно не мають значення. Та, насправді, вони мають практично-життєве значення у

маленьких дітей, яким треба постійно підтримувати душі в духовній чистоті. На нашу думку, саме такий елемент живого та відповідального ставлення до природи береже дитину від морального деформування. Обов'язково діти повинні бачити любов вчителя до живої природи. Цінності не можна подати «в лоб». Їх вивчають поступово, поки дитина бере приклад з дорослих, які заслужили його любов та повагу і прирівнює себе до них [111, с. 149].

Таким чином, формувалось позитивне емоційне сприйняття навколишньої дійсності, вирівнювався їхній емоційно-психологічний стан, проростали перші ростки цікавості до різних процесів, які відбувалися в класі, і, звичайно ж, до процесу навчання та виховання, до процесу взаємодії одного з одним та з учителем.

Перші психологічні та комунікативні зв'язки виникли вже в процесі оформлення кабінету, в ході якого були задіяні виключно всі. У стані емоційного захоплення та зацікавленості діти працювали злагоджено.

В організації простору, ми проводили індивідуальні бесіди, приділяли увагу кожному учневі для визначення його психологічних особливостей, оскільки при формуванні соціально-комунікативної активності необхідно кожному учневі надати індивідуальну мотивацію, знати, чим заохотити на початковій стадії до праці та співпраці, що є пріоритетним для дитини – почитати книжку, подивитися мультфільм чи піти на прогулянку.

У ході дослідження ми намагалися не випускати з поля зору всіх учнів експериментальних класів. Під час урочних занять давали молодшим школярам посильні завдання, враховуючи на якій стадії формування соціально-комунікативної активності учень знаходиться, або група дітей класу. На перервах та після уроків проводили індивідуальні бесіди, тестування, розприділяли доручення на наступну перерву, на завтрашній день.

Створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття» (друга педагогічна умова) забезпечувала поєднання освіти з сучасною життєвою дійсністю – сформування особистості, яка уміє взаємодіяти зі світом,

зберігши власну індивідуальність. На базі діяльності лабораторії ми проводили ряд бесід з класними керівниками, батьками з метою глибшого осмислення життя їхніх дітей, розуміння їх потреб, налагодження і підтримання позитивних, небайдужих, щирих стосунків, формування інтелектуально-комунікативної культури у взаємодії з їхніми дітьми.

Вивчивши індивідуальні особливості учнів, ми намагалися домогтися того, щоб усі учні ЕГ накопичили певний досвід для того, щоб змогли відтворювати певні поведінкові елементи соціально-комунікативної активності. Реалізація цього етапу здійснювалась переважно в урочній діяльності. Молодші школярі накопичували досвід: як, з ким треба спілкуватися, засвоювали програмовий матеріал. Ми, поступово, в урочний процес вводили ігрові інтерактивні технології, завдяки яким учні молодшого шкільного віку все більше відкривалися та вірили в свої сили. Нашим завданням було зародити в учнях активність та зацікавленість навчанням та спілкуванням. Ми визначили, що потрібно кожному учневі сформувати, чим допомогти для того, що він приймав активну участь у різних видах діяльності. Були створені індивідуальні програми учням та групам молодших школярів щодо формування соціально-комунікативної активності. Підготувивши їх до більш насиченої ускладненої діяльності, ми розпочали наступний етап формування експерименту – впровадження розробленої програми формування соціально-комунікативної активності, яка полягала в інтенсивному використанні інтерактивних методів та прийомів навчання, інтерактивних прийомів виховання до формування соціально-комунікативної активності (Додаток М) в урочній та позаурочній діяльності.

Наступний етап розпочався реалізацією програми соціально-комунікативної активності, тобто ми визначили, що молодший школяр здатний виконувати певний перспективний план формування соціально-комунікативної активності. Хочемо зауважити, що ці етапи умовно виділені, але за ними ми орієнтовно проводили індивідуальну роботу з кожним учнем та групою.

Розроблено виховний комплекс занять з гурткової роботи за авторською спілковою системою формування у молодших школярів соціально-комунікативної активності «Ідея» за такими темами: «Казкова планета людських фантазій»; «Працюємо командою»; «Я звітую»; «Космічна безодня»; «Моя творчість»; «Я усвідомлюю»; «Наші результати»; «Будинок на узліссі» та ін (Додаток Щ).

У рамках діяльності лабораторії спроектовано позаурочну діяльність – інтелектуальні ігри «Лабіринт мудрості» (Додаток У), творчий блок навчально-виховних заходів «Подорож Всесвітом» (Додаток Ф), інтерактивні виховні заходи «Я, ти, він, вона – разом ми – країна», інтерактивні уроки («Найбільше християнське свято – Великдень» (Додаток Т), «Прислівники-синоніми. Прислівники як однорідні члени речення» (Додаток Н), «Вода-найпоширеніша речовина на землі» (Додаток П), «Як обирати друзів», «Найбільше свято – бути у добрі з людьми»), інтерактивні перерви («Динаміка поведінки», «Лікування хворих книг», «Добра справа на шкільному майданчику», «Виготовлення скарбнички досягнень»), інтерактивні самопідготовки (Додаток Х), («Я з товаришем весело готуємо уроки»).

На основі практики урочної діяльності, окремих позаурочних форм діяльності, таких як: інтелектуальна гра, вікторина, виховний захід, свято та «Ідейне самоврядування» (Додаток Ц), в процесі спостереження за дітьми ми побачили їхні творчі нахили. Кожен молодший школяр проявив свій ступінь та напрям творчості в процесі соціально-комунікативної діяльності. Це ми прогнозували, оскільки нам треба було розкрити творчий потенціал для реалізації соціально-комунікативного критерію конструктивної стадії соціально-комунікативної активності. Перші прояви предметної творчості повинні були перерости у творчість в соціально-комунікативних відносинах, у творчість в процесі спілкування, психологічного відчуття партнерів, творчість у співпраці.

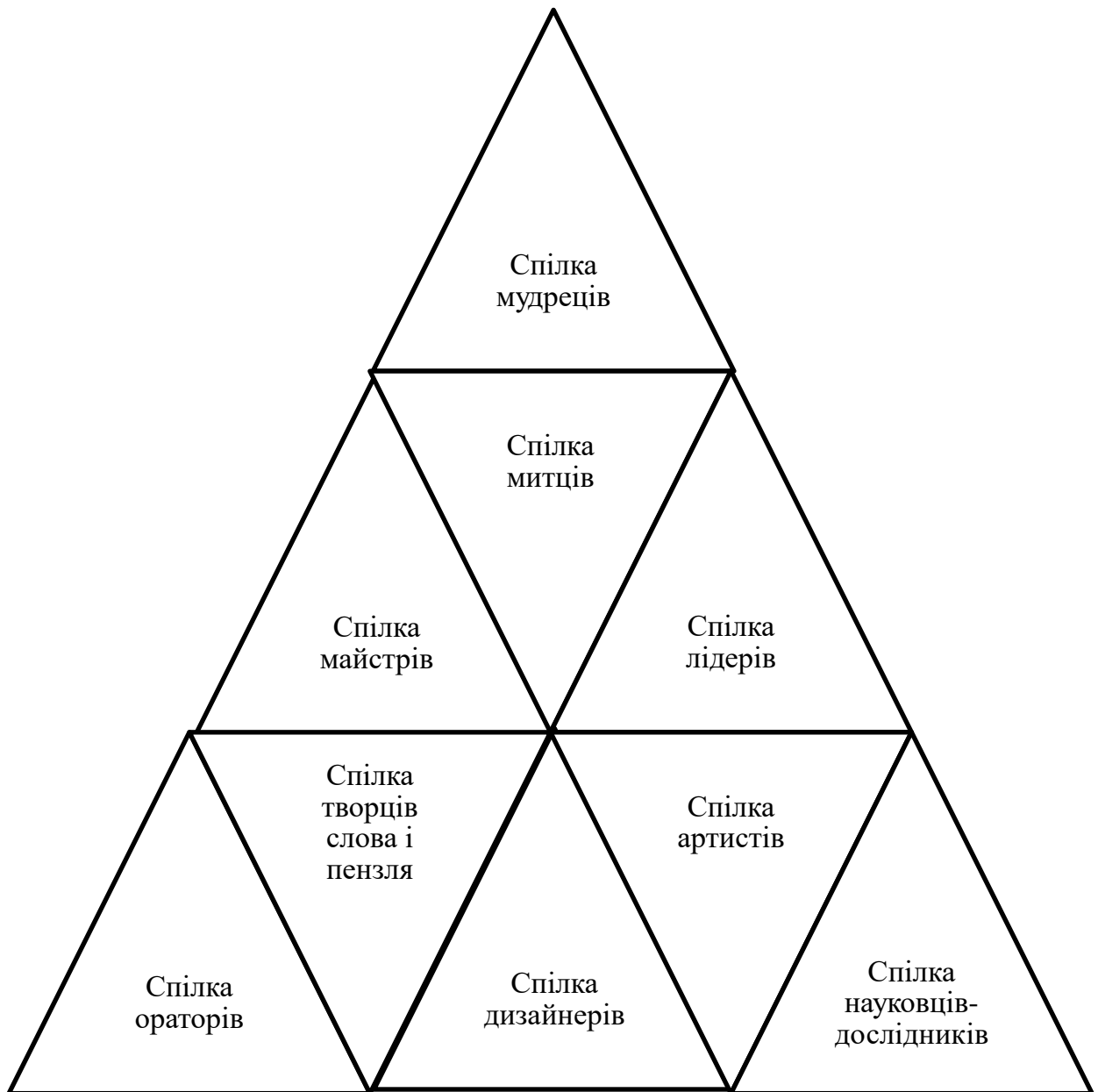


Рис. 3. 2. Пірамідальна структура Спількової системи формування та розвитку соціально-комунікативної активності молодших школярів відповідно до концепції гурткової роботи «Ідея»

Продовженням формувального експерименту стало створення програми гурткових занять «Ідея». Діяльність цієї програми реалізовувалася шляхом створення авторської системи розвитку та саморозвитку молодших школярів, акмеологічним результатом чого була сформованість соціально-комунікативна активність молодших школярів (рис. 3.2.). Ця система носить означення «Спількова система формування соціально-комунікативної

активності молодших школярів» (Додаток Л). Побудова схеми цієї системи здійснювалася нами відповідно асоціації зростання – підіймання з низу гори до вершини. У лабораторії, на стенді, вона мала вигляд малюнку, на якому зображена система гір із наявністю найвищої вершини. У підніжжя гори діяли спілки – групи дітей за творчими нахилами вужчих спрямувань, - наприклад, спілка дизайнерів, спілка художників, спілка поетів, спілка письменників, спілка ораторів, спілка науковців, спілка дослідників. Дитячі групи на гуртковому занятті працювали за профілями. Крім групових робіт, у них були індивідуальні плани зростання. Виконували свою специфічну роботу протягом певного часового періоду, відведеного для одного заняття, а потім кожна група звітує за виконану роботу та представляє результат. Коли творча спілка виконує свій програмовий план, кожен з групи починає виконувати свій індивідуальний план, після чого звітують перед колективом гуртка. Якщо дитина гідно впоралася із поставленим для неї завданням, вона потрапляє на наступний щабель ієрархічної драбини формування соціально-комунікативної активності, на якому знаходяться такі спілки: спілка майстрів – ті, хто виготовляють матеріальні продукти творчості; спілка митців – ті, хто виготовляють духовні продукти творчості; спілка творців – ті, хто створюють самостійно, не за розробленою для них програмою, ініціативно та творчо різні продукти творчості. Та знову ж таки звітують перед колективом про їх здійснення, презентують та аргументують свій витвір. Молодші школярі, як пройшли і цей етап становлення, досягають акмеологічної точки, підіймаються на вершину гори, що зветься соціально комунікативна активність – і потрапляють у спілку мудреців.

Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відбувалося через самоврядування, яке забезпечило навчально-виховну взаємодію урочної та позаурочної діяльності.

Самоврядування в класному колективі було започатковане в II семестрі першого класу, після того, як діти збагнули свою належність до школи і

почали взаємодіяти між собою. Учні звикли до уроків, але що таке самоврядування вони не розуміли.

Як тільки розпочалася співпраця, для полегшення педагогічної взаємодії застосовували такі інтерактивні вправи, як: «Вітер дме», «Спільна угода», «Подаруй квітку», «Прогноз погоди», «Градусник». Через такі психологічні ігрові моменти дітей було зацікавлено в діяльність самоврядування.

Перші кроки до організації самоврядування були елементарні. Наприклад, кожна дитина отримувала свій статус відповідно до отриманого обов'язку. Звання звучали по-дорослому - «Еколог», «Лікар», «Суддя», «Економіст» та ін. Звичайно, що одразу свою роль у класі не збагнув ніхто. Але кожного разу, коли ми нагадували їм про їхні доручення, то пояснювали значення їх ролей, орієнтували в їхній специфічній діяльності, застосовуючи методи організації діяльності і формування досвіду суспільної поведінки.

У формуванні позитивного досвіду поведінки особистості, її переконань, ставлень до навколишньої дійсності, вирішальну роль відіграє діяльність. У зв'язку з цим організація діяльності учнівського самоврядування розглядається як серцевина виховного процесу.

Ми конкретизували ці методи, тому що вони обов'язково використовуються в процесі розвитку навичок самоврядування у молодших школярів, які є необхідними, на нашу думку, для процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Поступово зарозумілі слова для дітей стали буденними, а обов'язки власними справами. Була обрана методика, згідно з якою максимально намагались задіяти дітей у будь-якій роботі, щоб не було часу думати про те, що для них шкідливе. Тому кожна перерва – являла собою якийсь новий проект творчої роботи чи завдання вирішити негайно якусь проблему: швидко прибрати, пересадити вазони; розігрувалися ситуації, в яких молодший школяр повинен був бути вкрай відповідальним та швидким.

У процесі елементарного виконання завдань дітьми, ставало помітно, в кого, які природні нахили. Деякі молодші школярі, спостерігаючи за

діяльністю один одного, переорієнтовувалися на те, що їм було ближче до душі. Ми помічали, що «еколог» хоче і може бути «суддею», а «суддя» - «лікарем». Так почалося «переродження» учнів з тих, що не знали, які в них природні задатки, в тих, які починали хотіти стати кимось. Ця гра була дітям до вподоби. Клас кількісно збільшувався, діти дорослішали, серйознішали. Вже одного статусного члена було замало для виконання обов'язків. Тому почали створювати групи дітей, а назвали ці групи – міністерствами. Утворилася країна «Сюрприз», в уряді якої задіяло дев'ять міністерств: Міністерство освіти і науки, Міністерство культури, Міністерство спорту, Міністерство праці, дозвілля і відпочинку, Міністерство екології, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції, економіки і фінансів, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство совісті, соромливості, відповідальності і обов'язку, прем'єр-міністр і президент (Додаток Ц). Таким чином – вісім міністерств матеріального, конкретизованого, практичного, інтерактивного життєвого спрямування, а дев'яте – духовного, самоорганізуючого. Прем'єр-міністр і президент займаються зовнішньою політикою, тобто, представництвом у загальношкільному учнівському комітеті. Міністерство совісті, соромливості, відповідальності і обов'язку існує не дарма. Діяльність міністерств повинна діяти не лише в рамках закону, а й в рамках загальнолюдської моралі. Склад цього міністерства такий: класний керівник, вихователь і діти, які володіють відповідними моральними рисами щодо змісту міністерства. Всі міністерства підпорядковуються йому.

Кожне міністерство має свої функції. Наприклад, Міністерство освіти і науки повинно сприяти покращенню навчання, розвитку інтересу учнів до всіх навчальних предметів, передбачених програмою, а також додаткових відомостей з різних навчальних предметів, виховувати в учнів почуття відповідальності за своє навчання. МОН забезпечує:

- ✓ співпрацю з учителем та вихователем з питань навчання;
- ✓ класним керівником, виконанням учнями домашніх завдань та ін.

Міністерство внутрішніх справ досліджує всі аспекти правопорушення, які чинять учні. Але покарання обирає увесь колектив класу шляхом таємного голосування. Учні виявляють мотиви правопорушення, намагаються вести психологічну лінію у вирішенні проблеми. Профілактика правопорушень проводиться класним керівником, вихователями та різними міністерствами відповідно до того, якого спрямування було правопорушення.

Для профілактики правопорушень на кожну дитину побудована таблиця, яка постійно нагадує дітям про те, які риси характеру кожному потрібно виробити, і в якому напрямку змінити тенденції поведінки. Психологічний аналіз кожної дитини проводимо усім класом. Таким чином, виробляємо критерії поведінки, але не тоді, коли відбувається виховний момент. А діти бачать і пам'ятають постійно, що їм треба змінити, при чому кожен знає чітко свої настанови і постійно нагадує своєму однокласнику. Так досягається безперервність процесу виховання.

Існує стенд «Динаміка поведінки», в якому вказано ряд порушень та методи їх усунення за принципом «заподіяне зло виправ, а потім зроби сім добрих справ, які стосуються виправленої помилки»; гарні вчинки заохочуються. Контроль ведеться методом крапкування та за допомогою скарбничок знань і вмінь. Чорні крапки – погані вчинки, червоні – гарні. Відповідно до того, скільки у кого набереться чорних чи червоних крапок протягом тижня, дитина набуватиме певних прав та обов'язків, які жорстко будуть контролюватися, як класними керівниками, вихователями, так і учнями класу. Загальна таблиця крапкування створена для того, щоб весь колектив класу спостерігав за своєю динамікою поведінки та кожного учня з метою конкуренції та безперервної роботи совісті. Таким чином, корекція морального боку особистості відбувається на рівні самостійності та самосвідомості. Скарбнички знань та вмінь містять інформацію про накопичення знань, яким відповідають оцінки з різних предметів та показників сформованості соціально-комунікативної активності, прослідкованих у поведінці дітей. Скарбнички були виготовлені дітьми за

нашими рекомендаціями, але руками та індивідуальною творчістю дітей. Це звичайні картонні коробки обов'язково однакової форми та розмірів для забезпечення стабільного емоційного стану початку колективно-творчої справи. Але процес оформлення відбувався в групах, які зорганізувалися за домінантним ставленням до кольору стосовно їхньої майбутньої скарбнички. Таким чином, школярі, бажаючи мати зелену скарбничку, об'єдналися в одну групу, червону – в іншу і т. д., але все-таки творче навантаження було у кожного індивідуальне та ініціативне. Оформлення малюночками, наклейками, стрічками, квіточками, бантиками чи машинками було власною справою. Скарбничка розділялася на три відділи. У кожному з них зберігалися дитячі знання, уміння, й навички: з предметів, з морального виховання та показників соціально-комунікативної активності. Знання предметної складової навчання ми оцінювали тому, що вони є основою розвитку інтелектуальної сфери, складовою когнітивної основи СКА. Описана діяльність із створенням скарбничок – це також продукт діяльності мікроуроку. Усі оцінки відповідного спрямування мають визначений колір та форму. Наприклад, оцінки з математики – у вигляді елементів геометричних фігур, які також мають свій колір, наприклад оцінка «12» – червоного кольору у вигляді круга, «11» – помаранчевий квадрат, «10» – зелений трикутник. У скарбничці збиралися оцінки від «12» до «9». Адже скарбничка має містити лише щось цінне. У класного керівника – своя «скарбничка», але в ній зберігаються чорні карточки за дуже погану оцінку або аморальний поведінковий прояв. Одна чорна карточка знецінює одну «12», або дві «11», або три «10», або чотири «9». Діти дуже боялися чорних карток, адже як показав їхній досвід, отримати її легко, а заробити оцінку за гарний вчинок, відповідну комунікативну поведінку, добру справу, дуже важко. На кінець семестру оцінки підраховувалися, визначалися лідери, які отримували дипломи, нагороджувалися екскурсійними поїздками, подарунками, солодощами. А також, потрапляли у склад колективу гуртка «Ідея».

Кожне міністерство має журнали спостереження, в які фіксує все, що стосується його діяльності, а потім на класних зборах всі питання обговорюються, аналізуються, виробляються заходи щодо певних внутрішніх проблем колективу, заохочуються як особистісні, так і колективні надбання.

На класних зборах опрацьовуються різні питання. Наприклад: «Аналіз та ухвалення нових законів». Створення стенду «Динаміка поведінки – питання нагородження й покарання». Узгодження між міністерствами та ухвалення» або «Аналіз роботи програми «Добро, праця, гуманізм, ентузіазм і альтруїзм». У роботі учнівського самоврядування та у спілкуванні з учнями спеціально впроваджувалася у комунікацію складна для дітей початкових класів лексика. Це був своєрідний експеримент стосовно того, чи можуть маленькі діти спілкуватися з дорослими на їхньому рівні, а не навпаки. Практика показала, що можуть, і для них це зовсім не складно, а навпаки – цікаво. Вони оволодівають діловим стилем мовлення під час звітів на класних зборах. Поводять себе на більш серйозному дорослому рівні.

Перед дітьми ставилися чіткі вимоги і приписи. Не може бути такого вчинку, на який би не звернулася увага керівника класу і групи.

Основна мета ідейного самоврядування: «Моральною особою ти станеш лише тоді, коли в твоїй душі назавжди оселяться совість, соромливість, відповідальність і обов'язок». Це чотири найважливіші джерела, що живлять твою моральну відвагу і культуру [305, с. 239]. У совісті гармонійно поєднуються знання й відчуття нашого обов'язку перед суспільством, перед людьми, а звідси – перед самим собою. З малих років учися жити так, щоб тобі було добре, приємно, коли ти робиш добре для людей, і неприємно, коли ти зробив щось негідне, погане. Совість живе в людській душі лише на поживному ґрунті совісності, сорому; совість – це знання, багато разів помножене на переживання, почування, а похідними цієї дії є сором, відповідальність і обов'язок» [305, с. 208].

Особливе те в ідейному самоврядуванні, що чітко окреслений актив класу відсутній. Кожен житель – член уряду, всі учні задіяні в роботі. Немає

тих, хто просто виконує накази. Кожен член певного міністерства видає накази, які безпосередньо стосуються його роботи, а виконують – всі. Тобто всі мають ролі, як керівників, так і підлеглих. Тому всі рівноправні.

Учні бачили небайдужість до їхньої особистості педагога, серйозну зацікавленість до них і їхньої діяльності протягом усього часу. Завдяки цьому в момент виховної ситуації можна було задіяти весь емоційний спектр дитини, щоб вона живо сприймала ситуацію, глибоко, через душевні переживання.

Коли дитина бачить небайдужість старшого, вона має до нього повагу, а відповідно вихователь, класний керівник має міцний авторитет. Що є дуже важливим. І, звичайно, власним авторитетом ефективно боротися з правопорушеннями. Важливо для нас йти за такою лінією у поведінці, щоб дитина нами захоплювалася, гордилася, а значить – дуже цінила.

Необхідно чітко обирати ціннісні орієнтації педагогу, помітні, конкретизовані; за ними дитина почне згодом діяти. Особливо на конвенційному рівні моралі особистості, коли для дитини важлива доросла людина, як приклад для наслідування.

У своїй педагогічній діяльності ми намагалися досягти того, щоб діти діяли самостійно, формували вольову активність, мислили незалежно, відчували себе вільними, самостійними, ініціативними, самодостатніми особистостями. Щоб їхня поведінка не мала нічого спільного з бездіяльністю та ледарством. Гасло нашого класного самоврядування виднілося на класному куточку у такому змісті «Люди, які нічого не роблять, вчаться робити тільки погане».

Ідейне самоврядування у нашому експериментальному дослідженні вчить молодших школярів: бути спостережливими, аналізувати, давати психологічну оцінку особистості, бути весь час активним, бути відповідальним, совісним, самоорганізовуватися, бути самодіяльним, самопрезентувати себе, самореалізовуватися, самоактуалізовуватися, ініціювати зміни в соціальних ситуаціях, міжособистісних відносинах,

реалізовувати соціальні відносини, регулювати соціальний процес на певному рівні, обмінюватися інформацією, співпереживати, взаєморозуміти, безперервно діяти.

Таким чином, роль учнівського самоврядування, як одного з найважливіших чинників формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра, – не лише беззаперечна, а просто необхідна.

Обов'язковою умовою формування соціально-комунікативної активності є досягнення свідомої дисципліни у класному колективі. Під дисципліною ми розуміємо не засвоєння та запам'ятовування зовнішніх форм гарної поведінки, й гарних вчинків, а переконаність школяра у необхідності правильної поведінки та внутрішньому вмотивованому бажанні себе поводити гарно, бути порядною людиною. Аби досягти такого рівня самосвідомості у молодшого школяра, класний керівник повинен дотримуватися такої послідовності: вправлянню у правильному вчинку повинно передувати глибоке роз'яснення недопустимості поганого вчинку (на прикладі тих негативних вчинків, які вже були вчинені окремими учнями. Вчитель дає їм характеристику, акцентуючи, що поганий вчинок окремого учня торкається інтересів усього колективу). Завдяки організації «Ідейного самоврядування» можливо:

- орієнтуватися в комунікативно-інтерактивній ситуації своєчасно, швидко і точно;
- психологічно сприймати партнера взаємодії в контексті вимог визначеної ситуації;
- формувати установку на завдання, справу, учасника взаємодії, толерантне доброзичливе ставлення до нього, врахування його психологічного стану та особистісних задатків;
- бути впевненим у власних силах, розкутим у рамках етикетних норм, адекватним у контактуванні та сприйнятті інформації;
- контролювати соціально-комунікативну ситуацію, володіти психологічною гнучкістю, бути готовим ініціативно вести

інтеракцію чи психологічно грамотно передати повноваження учаснику партнерської взаємодії;

- отримувати значне задоволення від спілкування та розумно використовувати нервово-психічні сили у спілкуванні;
- формувати інструментальну основу для реалізації ефективного спілкування у різноманітних рольових формах та позиціях, незалежно від рівня сформованості соціально-комунікативних відносин;
- формувати здібності до організації спільної діяльності, включаючи людей у процеси вирішення широкого спектру завдань, цілеспрямовано досягати високого показника соціально-комунікативної діяльності;
- формувати здібності будувати позитивний та сприятливий клімат у дитячому колективі;
- формувати комунікативні вміння, до яких належать: вольові якості; якості уваги (спостережливість і переключення); вміння соціальної перцепції; адекватно моделювати особистість; вміння подати себе в спілкуванні; вміння оптимально будувати свою мову в психологічному плані; вміння мовних і немовних контактів з учнями.
- формувати комунікативні навички, до яких належать: правильне ставлення до партнера; відмова партнеру; вираження схвалення; вираження несхвалення; емпатія.

На основі практики урочної діяльності, окремих позаурочних форм діяльності, таких як: інтелектуальна гра, вікторина, виховний захід, свято та «Ідейне самоврядування», у процесі спостереження за дітьми ми побачили їхні творчі нахили. Кожен молодший школяр проявив свій ступінь та напрям творчості в процесі соціально-комунікативної діяльності. Це ми прогнозували, оскільки нам треба було розкрити творчий потенціал для реалізації формування соціально-комунікативної активності у молодших

школярів. Перші прояви предметної творчості повинні були перерости у творчість у соціально-комунікативних відносинах, у творчість в процесі спілкування, психологічного відчуття партнерів, творчість у співпраці.

Самоврядування («Система управління країни Сюрприз») забезпечує взаємодію урочної та позаурочної діяльності – організовано інтерактивне свято («Веселка сьогодні у мене в душі»), вікторини («Намальоване прислів'я», «Ноти, що сховалися»), екологічні екскурсії («Врятуй мене, дитино», «Давай поспілкуємося під мелодію природи») та ін.

Третя педагогічна умова – *цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології*. Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчально-виховний процес здійснюється лише через постійну, активну взаємодію всіх учнів. Це партнерське навчання та виховання, співнавчання, взаємонавчання та взаємовиховання у колективі та в групі. Інтерактивний процес передбачає рівноправність та рівнозначність вчителя і учня.

Інтерактивні технології навчання знайшли своє наукове відображення у працях таких науковців як О. Комар [172], Н. Морєва [237], А. Зимняя [126], О. Пометун [289], Л. Пироженко [289], Н. Волков, Д. Джонсон, Р. Джонсон, В. Рубцов, А. Уваров, Р. Хон [363], Г. Цукерман, Є. Коротаєва [180], В. Оржеховська та ін.

Інтерактивна технологія реалізовується за таких умов: організація навчального процесу як багатосторонньої, партнерської інтенсивної комунікації; сприятлива, позитивна психологічна атмосфера в класі, спеціальна організація навчального простору; вчитель виконує роль організатора в навчально-виховному процесі.

Інтерактивна технологія починається з творчої внутрішньої активності вчителя у створенні інтерактивного простору, а продовжується його організаторською діяльністю заповнення цього простору діяльністю учнів.

Завдяки інтерактивній технології допускається така форма соціально-комунікативної активності, як багатостороння комунікація,

де активізовані всі учасники навчального процесу. Соціально-комунікативні зв'язки виникають як між педагогом і учнями, так і між усіма учнями.

Зафіксуємо кілька необхідних вимог для організації формування соціально-комунікативної активності під час використання інтерактивної технології:

- повідомлювані педагогом знання не повинні бути беззаперечними;
- для позитивної реалізації навчально-виховного процесу потрібно будувати ситуації прозорої дискусії між власними сумнівами і протиріччями та сумнівами й протиріччями учасників соціально-комунікативної взаємодії;
- мають важливе значення зіткнення протиріч у діалозі, який розгортається між учителем і учнями, між вихованцем та вихователем між учнями, але при цьому обов'язково враховуються їхні особисті інтереси, погляди, позиції, власна думка.

Якщо учень помиляється, то це не означає помилку, а це означає, що здійснюється процес просування до знань. Це сприяє появі у школярів бажання вчитися й разом з учителем розв'язувати навчальні проблеми.

У процесі формування соціально-комунікативної активності молодші школярі отримують можливість поділитися своїми думками, враженнями й відчуттями в межах певної теми, розповісти про власні висновки й вислухати думки педагога та однокласників.

З'ясовуючи проблему співвідношення особистості й суспільства, відомий німецький психолог Вільям Штерн розробив теорію конвергенції, що означає зближатися, сходитися, згідно з якою, на розвиток індивіда, з одного боку впливають біологічні чинники, з другого – соціальне оточення [238, с. 56-58].

Молодший школяр, маючи бажання, розширювати коло спілкування та сферу прояву соціально-комунікативної активності, вступає в активну взаємодію з дітьми та дорослими, що являють собою його соціальне

оточення. Таким чином учні молодшого шкільного віку розгортають соціально-комунікативну діяльність.

Соціально-психологічна сутність молодших школярів реалізує себе у міжособистісній взаємодії і здійснюється у процесі спілкування, та є відтворенням соціальної реальності. Система особистісних якостей молодшого школяра має у своєму складі основними комунікативні та інтерактивні вміння. Це пояснюється тим, що все життя людини, як соціальна істота, підпорядковується взаємодії із суспільством та веденню комунікації з ним.

Рівень сформованості соціально-комунікативної активності молодшого школяра, її особливості, відображають неповторність особистості молодшого учня у здатності створювати свою структуру та наповненість комунікативного процесу.

Соціально-психологічну природу особистості молодшого школяра можна трактувати як єдність процесу комунікації та його оригінальних особистісних комунікативних властивостей. Рівень сформованості соціально-комунікативної потенції молодшого школяра уособлює певний ступінь єдності комунікації та внутрішніх задатків. Якщо конкретизувати, то мова йде про здатність до розв'язання життєвих проблем, вирішення поставлених задач, передавання соціально-комунікативного досвіду співучасникам діяльності, організацію міжособистісних стосунків, незалежно від суспільної ієрархії за допомогою творчих способів та засобів спілкування; у системі соціально-комунікативного забезпечення процесу власного розвитку тощо.

Сформованість соціально-комунікативної основи особистості молодшого школяра є проекцією його комунікативної природи, соціально-психологічних можливостей у процесі індивідуального та соціального розвитку, співвідношення внутрішньої будови та зовнішніх контактів, об'єктивних та суб'єктивних регуляцій. Соціально-комунікативний розвиток молодшого школяра охоплює та визначає його соціально-комунікативні здібності, що мають тісний зв'язок з умінням використовувати у процесі

спілкування своєрідні мовні та мовленнєві властивості у поєднанні з володінням комунікативною та інтерактивною технікою.

Соціально-комунікативні здібності молодших школярів поєднують у собі комплекс якостей, які реалізують позитивний комунікативний процес: регуляція своєї поведінки у спілкуванні, здібності перцепції (розуміння та урахування людських особливостей, встановлення контактів на всіх рівнях індивідуального сприйняття та усвідомлення особливостей іншої особистості). Значно важливими виявляються вміння, які означають «технологічну» підготовленість молодшого школяра до соціально-комунікативної активності: відчувати енергію спілкування та психотип взаємодіючої з ним особистості, підтримувати та жити процес спілкування, усвідомлювати, інтеріоризувати і відображати соціальні-комунікативні відносини, безперервно стимулювати особисту соціально-комунікативну активність та активність співрозмовника. Важливими є вміння: переступати психологічні бар'єри – перепони позитивному та корисному спілкуванню; добирати відповідній ситуації соціально-комунікативний інструментарій – актуальні ситуації взаємодії, манеру поведінки міміку та пантоміміку; передбачувати можливий розвиток соціально-комунікативної взаємодії.

На нашу думку, інтерактивна технологія забезпечує своїми методами та прийомами технологічну підготовленість молодшого школяра до процесу соціально-комунікативної взаємодії.

Ми, виявляючи важливість сформованості означуваних у першому розділі особистісних сфер молодшого школяра для формування соціально-комунікативної активності, усвідомили прямий зв'язок інтерактивної технології із процесом формування соціально-комунікативної активності.

Основні сфери особистості молодшого школяра, а саме: мотиваційну, емоційно-ціннісну, комунікативну, інтерактивну, соціальну, інтелектуальну, сферу оцінних та самоцінних відносин можливо формувати такими інтерактивними прийомами та методами створення позитивної атмосфери в навчанні та організації комунікації учнів: «Активне слухання», «Бажано,

обов'язково, не можна», «Вітер дме», «Герб», «Градусник», «Спільна угода», «Землетрус», «Комплімент», «Парафразування». Формувати мотивацію в навчально-виховній діяльності можливо інтерактивними прийомами та методами мотивації навчальної діяльності й актуалізації опорних знань («Мозковий штурм», «Мікрофон», «Дві правди, одна брехня», «Мультиголосування», «Незакінчені речення», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Ситуативне моделювання» та ін.). Формування когнітивного досвіду здійснюється прийомами і методами засвоєння нових знань, формування вмінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій («Ажурна пилка», «Взаємне навчання», «Громадські слухання», «Діалог», «Коло ідей», «Лекція з допомогою учнів», «Навчаючи, вчуся», «Робота в малих групах», «Рольова гра», «Ручки всередині» та ін.). Вміння відтворювати соціально-комунікативні знання на практиці допомагають формувати прийоми і методи узагальнення, систематизації знань, організації рефлексії пізнавальної діяльності («Акваріум», «Дебати», «Дерево рішень», «Займи позицію», «Карусель», «Безперервна шкала думок», «Круглий стіл», «Обмін проблемами» «Одна хвилинка» та ін.) (Таблиця 3.1.).

Молодші школярі повинні вміти грамотно спілкуватися з однолітками та дорослими, орієнтуватися у соціальному середовищі, вчитися будувати своє соціальне оточення, знаходити контакт з незнайомими, висловлюватися, співпрацювати з іншими дітьми, групами дітей, тобто мають ставати життєво компетентними. Такі риси формуються у дітей в процесі дорослішання дуже часто природним шляхом, коли створюються умови для їх формування.

Але ж існує багато випадків, коли належні умови не створюються з різних об'єктивних та суб'єктивних причин. Тому варто забезпечити чітко продуману організацію формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в умовах початкової школи, – де є незаперечна можливість її сформувати за допомогою інтерактивного навчання та виховання.

Зафіксуємо кілька необхідних моментів для реалізації формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в умовах інтерактивної технології:

Таблиця 3. 1.

Формування особистісних сфер через інтерактивне навчання та виховання

Особистісні сфери молодшого школяра сформованість яких є фундаментом соціально-комунікативної активності	Інтерактивні прийоми та методи формування соціально-комунікативної активності молодших школярів
<i>Інтелектуальна сфера</i>	Прийоми і методи актуалізації знань, уявлень, аналізу і синтезу знань, рефлексії: «Мозкова атака», «Ажурна пила», «Взаємне навчання», «Керована лекція», «Лекція з паузами», «Ротаційні трійки», «Читання в парах »,« Акваріум ».
<i>Соціальна сфера</i>	Прийоми і методи формування емоційно-ціннісних орієнтацій і стосунків: «Громадські слухання», «Ситуативне моделювання», «Учнівський конгрес», «Активне слухання», «Загальний договір», «Павутина», «Дебати».
<i>Емоційно-ціннісна</i>	
<i>Комунікативна сфера</i>	Прийоми і методи організації комунікації: «Коло ідей», «Два - чотири - всі разом», «Бажано. Обов'язково. Не можна »,« Вітер дме »,« Герб »,« Градусник »,« Землетрус »,« Комплімент »,« Обміняйтеся думками ».
<i>Інтерактивна сфера</i>	Прийоми і методи створення позитивної атмосфери: «Мікрофон», «Прогноз, погоди», «Заховані» скарби »,« Прийняття правил »,« Поговори зі мною »,« Якби я був (була) явищем природи »..
<i>Сфера оцінних та самооцінних відносин</i>	Прийоми і методи формування емоційно-ціннісних орієнтацій і стосунків: «Мультиголосування», «Оцінка», «Діалог», «Спрощене судове слухання», «Дискусія», «Безперервна шкала думок», «Оціночна дискусія».
<i>Мотиваційна сфера</i>	Прийоми та методи мотиваційної діяльності «Рольова гра», «Ходимо навколо - говоримо навколо», «Незакінчені речення», «Обміняйтеся думками», «Поняття про».

- повідомлювані педагогом знання не повинні бути апріорі;
- для успішного протікання навчально-виховного процесу необхідно створювати ситуації «відкритого зіткнення власних сумнівів і протиріч із сумнівами й протиріччями інших»;

- важливо, щоб між вчителем і молодшим школярем виникали протиріччя; між молодшими школярами також, але варто спостерігати за їх культурою, щоб їхні інтереси та думки були моральними, а позиції збережені.

Помилки в розумовому процесі молодших школярів – це навчання, яке змушує думати, аналізувати, виховуватися. Це сприяє появі в учня бажання вчитися й разом з учителем розв'язувати навчальні проблеми.

У процесі формування соціально-комунікативної активності молодші школярі отримують можливість поділитися своїми думками, враженнями й відчуттями в межах конкретної теми, розповісти про особисті роздуми, висновки й вислухати думки педагога й однокласників, аналізувати та синтезувати отримувану інформацію.

Інтерактивна технологія є основою для створення позитивної сприятливої психологічної атмосфери у класному колективі. Її можливо створити з першого етапу уроку чи заходу, цікаво, радісно та врівноважено представивши молодшим школярам програму перспективи соціально-комунікативної взаємодії [289].

Інтерактивна технологія передбачає проведення педагогом діагностики психоемоційних процесів у молодших школярів, виокремити перепони на шляху до формування соціально-комунікативної активності. Після отримання результатів вчитель вибудовує психолого-педагогічну та соціально-комунікативну діяльність таким чином, аби в його педагогічній стратегії відбулося урахування позитивних та негативних діагностичних даних.

Дізнавшись про емоції, почуття молодших школярів, педагог працює над покращенням психологічної атмосфери, сприяє позитивній взаємодіяльності колективу та налаштовує його на виконання завдань.

Початок заняття має вже містити результати очікувань, хвилювань, страхів молодших школярів – завдяки цьому вчитель усвідомлює власні завдання відповідно до ведення соціально-комунікативної діяльності та

пробудження соціально-комунікативної активності в учнів молодшого шкільного віку.

Необхідно, аби педагог постійно звертався до дитячих побажань, що виявилися через представлення молодшими школярами очікувань, та аналізував перебіг навчально-виховного процесу. Вчитель повинен торкатися таких моментів: зміст матеріалу та особливості його донесення; відповідність змісту очікуванням та бажанням учнів; чи став зміст занять відповіддю на запитання дітей; чи не викликає вчитель своїми діями почуття страху та неспокою. Для подолання педагогічних негараздів та хвилювань були визначені чіткі норми етикету, норми спільної діяльності, правила соціально-комунікативної поведінки та взаємодії. Таким чином, знаючи що їх очікує, молодші школярі долали старих [289].

Реалізація інтерактивної технології передбачає побудову визначених правил у процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Спочатку варто встановити правила, що дозволяють організацію органічної та цілісної взаємодії між молодшими школярами, створити затишну атмосферу, яка налаштує в учнів внутрішній та зовнішній комфорт, створить відчуття захищеності, безпеки та доброти.

Правила були такими:

- вислухати думку однокласника до її логічного завершення;
- говорити лише від власної персони;
- не привласнювати чужі думки;
- з повагою ставитися до мовця;
- стримувати себе, коли вважаєш інакше;
- толерантно та в атмосфері доброти та поваги співпрацювати у колективі;
- довіряти один одному;
- допомагати один одному;
- співпереживати однокласникові;

- підтримувати та цінити учасників формування соціально-комунікативної активності та ін.

На заняттях у форматі інтерактивної технології панує атмосфера пошуку, щирості, родинного тепла. Молодші школярі потребують означеної атмосфери, адже виходячи з родини у простори соціального життя вони є дуже вразливими, незахищеними, сприйнятливими, як до позитивних процесів, так і негативних вчинків людей, згрубілого мовлення; є дуже чутливими до настроїв, які панують навколо них.

Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів починається з діалогу між вчителем початкових класів та молодшими учнями: вони ставлять запитання, аналізують завдання, приймають рішення. Молодші школярі виконують певні ролі, що допомагають здійснювати виконання завдань; практично застосовують набуті знання, уміння, навички: формулюють гіпотези, збирають та аналізують, синтезують інформацію, працюють з нею, сумніваються у результатах та достовірності джерел, дають оцінку отриманій інформації. Педагог презентує ілюстрацію до виконання завдань у класі та дає поради молодшим школярам, щоб здійснити корекцію їхньої соціально-комунікативної активності. У процесі корекції вчитель підтримує молодших школярів, але не оцінює, не критикує, а спрямовує до соціально-комунікативної взаємодії, нагадуючи правила, поновлюючи інформаційні дані. Обсяг корекційного процесу має відповідати віковим особливостям. Молодші школярі навчаються аналізувати власний процес навчання та виховання, рівень засвоєння когнітивного матеріалу, усвідомлюють недоліки у сприйнятті отримуваних даних – підвищують рівень власної соціально-комунікативної активності.

Учитель варіює міру керівництва молодшими школярами, спрямовуючи їх до незалежності, але в той період, коли вони до цього підготовлені [289, с. 29-35]. Необхідно, щоб молодші школярі відчули волю, комфорт і спокій – це забезпечить високий рівень їхньої успішності.

Навчально-виховний простір потребує спеціальної організації, що надасть не лише психологічного комфорту процесу формування соціально-комунікативної активності, а й фізіологічного. Молодші школярі розташовуються таким чином, щоб приємно та зручно споглядати учасників процесу формування соціально-комунікативної активності, підійти до них, добре чути їх, контактувати з ними, допомагати їм та ін.

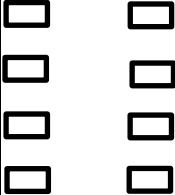
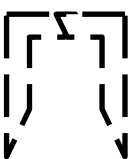

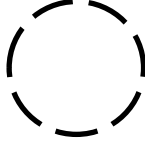
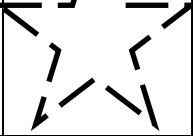






















Предмети, які знаходяться у кабінеті, допомагають організувати простір для реалізації інтерактивних прийомів та методів. Інтерактивний простір педагог створює разом з молодшими школярами, використовує різноманітні засоби навчально-виховної діяльності: інтерактивну дошку, комп'ютери, музичні інструменти, аудіо- та відеоапаратуру, плакати, наочність, листівки, стенди, щоденники спостереження, літописні книжечки та ін. Перелічені засоби мають презентувати схеми, плани, пам'ятки, інструкції, нагадування, таблиці, що є орієнтирами для формування соціально-комунікативної активності; спонукати до діяльності; відображати результати роботи, мотивувати, розширювати когнітивні та соціально-комунікативні можливості, регулювати та корегувати соціально-комунікативну активність у молодших школярів.

Молодші школярі обов'язково користуються результатами групової діяльності або «мозкового штурму»: навчальними матеріалами, виготовленими їхніми руками та руками вчителя; різноманітними речами (скарбничка оцінок та добрих справ), предметами для організації порядку та дисципліни (оздоблені органайзери для роздаткових матеріалів, лічильних паличок, олівців та ручок, папки для аплікацій) та ін. Коли молодші учні потрапляють у класну кімнату, де знаходиться багато створених ними речей, вони ніби «занурюються» у казковий та психологічно ідентичний простір їхньому внутрішньому світосприйняттю. Оформлення кабінету, безумовно, має значення, та важливою є і форма розстановки меблів у кабінеті. Інтерактивна технологія забезпечує таку варіативність розміщення навчальних столів:

«Буква «П» - парти, за якими сидять молодші школярі, розташовані за формою букви «П». Стіл вчителя знаходиться між двома незамкненими кінцями букви. Подібне розміщення шкільних меблів є зручним, адже учасники процесу формування соціально-комунікативної активності добре бачать один одного, що забезпечує єдину точку концентрації уваги. Молодші учні пишуть у власних зошитах, а вчитель — надає індивідуальну допомогу, корекцію, тримає контакт з усіма школярами. Але варто пам'ятати, що зв'язок між сусідами за партою недосконалий.

Таблиця 3. 2.

Залежність між формами інтерактивної технології, які сприяють формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів та формами розташування меблів у кабінеті

Метод	Клас 	Буква 	Прямокут ник 	Коло 	Дискусій ний клуб 
Індивідуальна робота					
Контрольна робота					
Робота в групі					
Практична робота					
Метод фізичного розвантаження					
Дискусія					
Демонстрація наочності					
Робота в парах					

«Прямокутник» — молодші школярі разом із вчителем розміщуються за великим прямокутним столом. Цей вид розташування забезпечує зоровий контакт між молодшими школярами – це є необхідним для ефективного комунікативно-інтерактивного процесу, для ведення вільної бесіди. Дане розташування має недолік у відсутності єдиної позиції концентрації уваги. Простір учителя є обмеженим і це дещо ускладнює процес корекції ситуацією взаємодії; недосконала інтеракція між учнями, які займають місця з одного боку стола.

«Коло» — це розміщення не потребує учнівських парт. Вчитель та молодші школярі розміщуються на стільцях по контуру кола. Пріоритети такого розташування у тому, що можна працювати з великою кількістю молодших школярів, немає бар'єрів між учасниками формування соціально-комунікативного процесу; існує єдина позиція концентрації уваги; вчитель впливає на молодших школярів та володіє ситуацією у колективі; зручно використовувати дошку для ведення записів; можна швидко змінювати форму розташування учнів. Але їм незручно вести записи.

«Дискусійний клуб» — молодші школярі розташовуються невеликими групами (по 4-5 осіб) за декількома партами. Між ними існує відстань для реалізації вільного пересування. Така форма розміщення дозволяє педагогу організувати взаємодію молодших школярів, що сидять за однією партою, все помічати, тримати у контролі перебіг уроку й поведінку учнів. Для кращого орієнтування у виборі варіанту вчителям допоможе *таблиця 3.2*.

Інтерактивна технологія має свої функції, основними з них є пізнавально-навчальна та корекційна. Особливістю пізнавально-навчальної функції є виховання здатності до аналізування діяльності, інформації, поведінки та ін. Набуте вміння допомагає під час прийняття рішень, швидко, але виважено реагувати на інформацію.

У процесі використання інтерактивної технології акцентуємо увагу на застосуванні методу педагогічного супроводу виховної та навчально-

пізнавальної діяльності молодших школярів, що здійснюється через індивідуальний підбір завдань, які сприяють докладанню власних зусиль та мотивують до самостійної діяльності.

Методи інтерактивної технології у процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відіграють важливу роль. Вони є доступними для дітей молодшого шкільного віку, ігровими. Адже молодший школяр лише в грі може себе проявити. Також інтерактивне навчання створює умови саме для формування діяльнісно-практичного компоненту соціально-комунікативної активності, полегшує вироблення учнями творчих прийомів та застосування їх в процесі діяльності.

З метою організації соціально-комунікативного процесу потрібно враховувати соціально-психологічний аспект навчання та виховання, який включає: бажання та страхи учнів та вчителя; почуття та переживання; симпатії та антипатії; атмосферу довіри чи недовіри; відчуття безпеки.

Вчитель повинен забезпечити багатосторонню, партнерську, інтенсивну комунікацію таким чином, щоб була налагоджена енергія спілкування – позитивна, приємна, відверта. Процес взаємодії між учнями можливий за умов опанування ними навичками спілкування та за умов зміни вчителем основ, на яких будується взаємодія [289, с. 22]. Інтерактивна технологія допомагає засвоїти вміння вести соціокультурний діалог, основою якого є розуміння, прийняття та визнання особистості [118, с. 419].

Власна творчість вчителя є запорукою створення комфортних умов. Але педагогу можливо почати з презентації власної програми діяльності, можна розкрити зміст майбутніх уроків, норми оцінювання та ін. Має значення, що при оголошенні програми діяльності, треба говорити не про один урок чи виховний захід, а варто представити перспективу вивчення теми чи розділу. Позитивна та щира позиція вихователя здійснить зняття напруження у колективі молодших школярів, вивільнить їхні соціально-комунікативні задатки. Щоб соціально-психологічна позиція педагога забезпечила позитивний результат взаємодіяльності, йому необхідно:

- ознайомити молодших школярів із власними цілями, завданнями, перспективними результатами, що дасть можливість педагогу виконати та проаналізувати наслідки та досягнення урочної чи позаурочної діяльності на підсумковому етапі певної навчальної чи виховної форми роботи;
- надати та сприяти засвоєнню інструкції із завданнями до інтерактивного методу чи прийому, аби у молодших школярів не виникло хибне відчуття маніпуляції ними;
- донести молодшим учням, чому відповідно до даної теми, ми обрали саме такий методичний спектр; свідома діяльність дозволить школярам озброїтися прийомами, напрацювати вміння, що формуватимуть когнітивний апарат для реалізації соціально-комунікативної активності;
- звертати увагу на деталі інтерактивної діяльності, щоб молодші школярі її запам'ятовували та творчо інтерпретували у власній соціально-комунікативній взаємодії;
- варто надати молодшим школярам пам'ятку для соціально-комунікативної діяльності, щоб вони усвідомили план та перспективу її напрямку, знали конкретні етапи роботи та готувалися до їх здійснення;
- дати відповіді на запитання молодших школярів, приділити кожному з них належну увагу;
- діагностувати емоційний стан учнів та відчувати кожного з них, оскільки молодші учні дуже вразливі та реагують на найменші дрібниці (розлаштувати їх дуже легко, а повернути до процесу – варто затратити багато часу).

Особливості інтерактивної технології у процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра:

- враховування глибинних психологічних закономірностей розвитку молодшого школяра;

- розвиток здатності до пошуку нових знань у процесі соціально-комунікативної взаємодії, формування показників соціально-адаптаційного та комунікативно-діяльнісного критеріїв соціально-комунікативної активності; забезпечення сприятливих умов для формування когнітивного та мотиваційного критеріїв;
- навчання продуктивному спілкуванню, правильній постановці запитань, представляти різні точки зору, компетентно вести діалог;
- заохочення до співпраці, сприяння переосмисленню уявлень про свій образ та свої емоції, осягнення та засвоєння дітьми духовних цінностей; формування сфери оцінних та самооцінних відносин молодшого школяра;
- сприяння розкриттю потенційних можливостей молодшого школяра;
- формування навичок соціальної взаємодії та здатності до конструктивного розв'язання проблем спілкування.

За таких положень, що виражаються в єдності учнівства та соціального життя, поступально збільшується вага практичної життєвої участі молодшого школяра (життєва компетентність особистості).

Відповідно до формування соціально-комунікативної активності молодших школярів виконання педагогічної стратегії вчителя, яка базується на комунікативно-інтерактивній взаємодії, є обов'язковим процесом. Наданий перелік завдань не поділяються на головні та другорядні – усі мають однакову міру значимості.

Реалізація позитивної та результативної конструктивної міжособистісної взаємодії між молодшими школярами та педагогом, набуття між ними суттєвої всеохоплюючої контактності виступають важливими ефективними умовами формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, як необхідної умови життєвої компетентності повноцінної особистості.

Під час позаурочної діяльності для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів проведено різноманітні прийоми інтерактивної технології: «Аплікація», «Бал у Мухи-Цокотухи», «Будь ласка», «Беззвучні дії», «Заборонні таблички», «Рима, що повторюється», «Слова, що сховалися» та ін.

Щоб сформувати когнітивний досвід молодших школярів, ми розробили уроки та виховні заходи із використанням інтерактивних методів та прийомів. Покликанням таких уроків є набуття знань у сфері спілкування та взаємодії у різних життєвих ситуаціях. Кожен урок навчальної програми містить свої особливі бази знань, які в більшій чи меншій мірі знадобляться у різних сферах майбутнього життя. У зв'язку з цим відбувається своєрідне тренування, програвання та запам'ятовування алгоритму соціально-комунікативної діяльності в перспективі дорослого життя. Нашим завданням на уроках, крім навчити дітей, актуальних предмету знань, було сформувати в них знання, уміння й навички саме взаємодії між собою, взаємодії з учителем, навчити користуватися мовленням, висловлювати власні судження, безконфліктно, толерантно вести комунікативний процес. Відповідно означення, інтерактивна технологія – це така організація навчально-виховного простору, яка унеможливорює участь школяра в колективній справі, взаємодії. Ми, при створенні розробок уроків та заходів, завжди брали цю особливість до уваги. Створювали активно-інтерактивний процес взаємодії не лише вже відомими методами та прийомами; нашим завданням було забезпечити цілісну в часі, в діяльності та в колективі творчу взаємодію, тому застосовували власні творчі задуми відповідно організації соціально-комунікативної діяльності молодших школярів.

Урок інтерактивного спрямування традиційно має певну структуру, яка, як правило складається з трьох частин:

- Вступна – мотивація навчально-виховної діяльності;
- Основна – охоплює опанування учнями змісту навчально-виховних знань;

- Підсумкова – засвоєний матеріал систематизується і узагальнюється.

Для забезпечення ефективності формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в процесі уроку, в кожному структурному частині уроку, якщо дозволяли тривалості інтерактивних вправ, вводили інтерактивний метод або прийом. Якщо більш конкретизувати структуровані частини уроку та ввести в них інтерактивну вправу, то матимемо такий орієнтовний загальний вигляд уроку (хоча, звичайно, кожен урок певного предмету має свою структуру) (див. табл. 3.3.).

Під час підготовки домашнього завдання молодші школярі теж формували в собі уміння соціально-комунікативної активності. В процесі проведення самопідготовки багато вчителів, батьків та вихователів, які були присутні на виконанні домашніх завдань дітьми, вважали, що молодші школярі самі повинні виконувати завдання, а дорослі не повинні втручатися, оскільки треба виробляти в учнів самостійність.

Ця думка має вагу, але, щоб дитина виконувала самопідготовку самостійно, їй необхідно навчати цієї самостійності. Тому, на початковому етапі виконання дітьми домашніх завдань, батьки, вихователі повинні скореговувати діяльність дітей, а не просто перевірити – виконали учні певний обсяг роботи чи не виконали. Педагоги та батьки повинні проводити з дітьми інтерактивні вправи перед, у процесі, та в кінці самопідготовки; проводити різні заохочування для активізації різних сфер особистості.

Батьки та вихователі повинні актуалізувати знання, використовувати вправи для розвитку мовленнєвих умінь та комунікативної сфери особистості молодшого школяра, вчити вести пошукову діяльність потрібного матеріалу. Ці особливості діяльності ми вводили в процес самопідготовки. Діти та учні, свою чергу, звітували за виконання домашнього завдання у формі зв'язного виступу. Ні в якому разі не допускалися покарання за невиконання якогось виду роботи. Якщо дитина потребувала допомоги, її крок за кроком

спрямовували до розв'язання виниклої проблеми, рішення якої обов'язково повинно завершитися успішно.

Таблиця 3. 3.

Залежність структурованих частин уроку, які формуватимуть соціально-комунікативну активність, від конкретних прийомів та методів

Структурні елементи інтерактивного уроку	Відповідні методи та прийоми
Створення позитивної атмосфери навчання й організації комунікації учнів. Оголошення, представлення теми та очікуваних результатів.	«Бажано, обов'язково, не можна», «Вітер дме», «Градусник», «Спільна угода», «Землетрус», «Знайомство», «Очікування»
Мотивація навчально-виховної діяльності	«Мікрофон», «Два – чотири – всі разом», «Мозковий штурм», «Незакінчені речення», «Рольова гра», «Якби я була (був) явищем природи».
Надання необхідної інформації для розв'язання завдань. Центральна частина заняття.	«Ажурна пилка», «Взаємне навчання», «Діалог», «Керована лекція», «Коло ідей», «Навчаючи, вчуся», «Один залишається / три йдуть» «Робота в малих групах» «Ролі в груповому навчанні» «Рольова гра», «Ротаційні трійки», «Спрощене судове слухання».
Рефлексія результатів учнями.	«Займи позицію», «Карусель», «Круглий стіл», «Безперервна шкала думок»
Підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.	«Торнадо», «Чотири погляди», «Дерево рішень».

Формування бажання та навичок бути соціально-комунікативно активним ми здійснювали через мотивацію різних форм урочної та позаурочної діяльності, а також задіявали учнів у цікавих інтелектуальних іграх, виховних заходах. Комунікативна діяльність, допомога, співпраця, корекція у колективній діяльності молодших школярів поступово переростала у звичку, тобто у навичку постійної взаємоспівпраці.

Ми вже зауважували, що кожній дитині в класі належала своя квітка чи тваринка. Наприклад, проводячи інтерактивні перерви, ми організовували діяльність таким чином, щоб (практична робота) молодший школяр провів зі своєю рослиною або тваринкою, доглядаючи за нею. Через такі умови формується ціннісна основа для соціально-комунікативної активності. Учні доглядали свої робочі місця, «лікували підручники». Акцент на цьому

робився щодня перед та після уроків з метою виховання бережливого, відповідального ставлення до своїх предметів та спільних. Такий вид діяльності був одночасовим. Якщо у когось «хворіла» книжка, лікували групою. Таким чином об'єднувалися, згуртовувалися. Дуже важливим є те, що починати такі дорослі ігри потрібно з першого дня в школі. Не варто вважати, що шестирічки мало на що здатні. Результатом такого мислення є перекладання відповідальності за них на їхніх батьків. Це недопустимо. Самостійність у діяльності, як складова соціально-комунікативної активності, повинна виховуватися у школі без батьків. А лише вдома за виховною участю матері та батька.

У процесі формування соціально-комунікативної активності під час уроків стало зрозумілим, що дана якість молодшого школяра формується і в інших аспектах діяльності. Вплив навчання і виховання на молодшого школяра є формувальним процесом особистості його віку: ґрунтовно закладається основа характеру, яка виявляється у формуванні домінантних рис для розвитку, саморозвитку, самореалізації, духовного самовдосконалення – цілеспрямованість, наполегливість, акуратність, любов до праці, гуманістичне сприйняття людини та суспільства тощо. Риси характеру молодших школярів формуються за рахунок активного шкільного життя, самовираження у дитячому колективі, участі в шкільних заходах (класних та загальношкільних). Формування особистості молодшого школяра здійснюється пріоритетно у взаємовідносинах із ровесниками, однокласниками, з батьками та педагогами, що виховують його та вчать, розвивають та формують психічні сфери та процеси – це є педагогічною та психологічною аксіомою. Домінантною є роль взаємин молодших школярів у класі, групі чи колективі, який виступає постійним оточенням, де і відбувається навчально-виховна та соціально-комунікативна діяльність [111, с. 144].

Оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії (четверта педагогічна умова) забезпечувалося поєднанням різних

форм і методів виховання (див. табл. 3.4.). Окрім вище окреслених інтерактивних форм, прийомів та методів навчання і виховання, застосовувалися методи формування свідомості (привчання, вправи на багаторазове повторення, вправи у різноманітній діяльності, режимні вправи, спеціальні вправи, виховні ситуації), метод переконування, сугестивний метод (особистий приклад та авторитет педагога), методи стимулювання корекції поведінки (заохочення, покарання); методи організації виховного колективу (єдині вимоги, самообслуговування, змагання, самоуправління); методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки (педагогічна вимога, довір'я, створення виховуючих ситуацій); методи педагогічного впливу (педагогічна вимога, корекція, суспільна думка); метод контролю та аналізу ефективності виховання (педагогічне спостереження, бесіда, опитування, аналіз результатів суспільно корисної праці, виконання доручень, створення ситуацій для вивчення поведінки учнів); метод системи перспективних ліній (А. Макаренко); прийоми виховання (бесіда, розповідь, метод прикладу) та ін. Серед різноманітних форм виховної роботи урочної та позаурочної діяльності використано як групові (година класного керівника, година милування, самоврядування, ведення літопису класу, екскурсія, вікторина, виховний захід, свято, справа, лінійка, зустріч, гра-подорож, конкурс, диспут), так і індивідуальні (індивідуальна бесіда, позакласне читання, колекціонування, слухання музики).

Відповідно до даної педагогічної умови ми розробили специфіку педагогічної стратегії вчителя початкової школи. Основними особливостями вважаємо:

- оцінкову діяльність педагога. Вона повинна бути об'єктивною і тактовною; слід спочатку виділяти позитивні сторони і не загострювати увагу на негативних. Дитина повинна зрозуміти, чим саме незадоволений дорослий. Оцінювати треба не саму дитину, а його вчинки. Орієнтування при оціночній дії повинно бути на поведінку

Таблиця 3.4

Методи та форми діяльності, які сприяють формуванню соціально-комунікативної активності

<i>Методи</i>	<i>Форми</i>	<i>Формування певного критерію</i>
Формування свідомості	Привчання, вправи на багаторазове повторення та у різноманітній діяльності, режимні та спеціальні вправи, виховні ситуації	Когнітивний Комунікативно-діяльнісний
Метод переконування		Когнітивний, Мотиваційний Соціально-адаптаційний
Сугестивний метод	Особистий приклад та авторитет педагога	Мотиваційний Когнітивний Соціально-адаптаційний Комунікативно-діяльнісний
Методи стимулювання корекції поведінки	Заохочення, покарання, вимога	Мотиваційний Когнітивний
Методи організації виховного колективу	Єдині вимоги, самообслуговування, змагання, самоуправління	Мотиваційний Когнітивний Соціально-адаптаційний Комунікативно-діяльнісний
Методи організації діяльності та формування досвіду суспільної поведінки	Педагогічна вимога, довір'я, створення виховуючих ситуацій	Мотиваційний Когнітивний Соціально-адаптаційний Комунікативно-діяльнісний
Метод контролю та аналізу ефективності виховання	Педагогічне спостереження, бесіда, опитування, аналіз результатів суспільно корисної праці, виконання доручень, створення ситуацій для вивчення поведінки учнів	Мотиваційний Когнітивний Комунікативно-діяльнісний
Ситуація вільного вибору	Моделювання реального життя, в якому виявляється і підлягає випробуванню на стійкість система вже сформованих позитивних дій, вчинків, ставлень	Когнітивний Соціально-адаптаційний Комунікативно-діяльнісний
Ігровий метод	Ігрові моделі діяльності, в яких вихованці проявляють високу активність мислення і поведінки, вступають у взаємодію між собою, набувають звичок поведінки за відносно короткий термін	Мотиваційний Когнітивний Соціально-адаптаційний Комунікативно-діяльнісний
Метод системи перспективних ліній		Мотиваційний Когнітивний Соціально-адаптаційний Комунікативно-діяльнісний

дитини, а не на порівняння його з іншими дітьми, бо це руйнує взаємини дітей;

- здійснення індивідуального підходу до особистості (визначити темперамент дитини, вид характеру, продіагностувати пізнавальні процеси, тип мислення, сензитивний тип сприйняття інформації особистістю, створити особистий стиль навчання учня та ін.) [254, с. 63];
- сумлінне виконання вчителем функцій виховання та навчання;
- оптимізація навчально-виховного процесу щодо формування соціально-комунікативної активності;
- інтенсифікація процесу виховання;
- демократизація і гуманістичне спрямування навчально-виховного процесу [180, с. 45];
- володіння інноваційними, в нашому випадку, інтерактивними технологіями виховання та навчання, педагогічною технікою і психотехнікою;
- особистість учителя повинна бути інтелектуально- і культуродомінантною;
- наявність в особистості педагога вчительського оптимізму;
- створення комфортного психологічного клімату в загальній роботі вчителя і учнів;
- використання керівником педагогічної еміококорекції;
- створення педагогом ефекту іррадіації у виховному процесі;
- відповідальність педагога за кожного з його учнів [30, с. 77].

Молодші школярі повинні вчитися, граючись. Правило гри в дорослих у процесі формування соціально-комунікативної активності шляхом залучення дітей до колективної цікавої справи, де кожному знайдеться своя власна предметна діяльність відповідно інтересів та потреб, є провідним при використанні інтерактивної технології у формуванні соціально-комунікативної активності.

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

З метою дослідження рівнів сформованості соціально-комунікативної активності в результаті експерименту був проведений підсумковий зріз. Це дало можливість виявити та прослідкувати зміни, які відбулися у рівнях сформованості соціально-комунікативної активності.

Надійність результатів дослідження підтверджується впровадженням результатів у інших школах, а також експертними оцінками, що надали вчителі початкових класів, класні керівники.

Проаналізуємо та порівняємо рівні сформованості компонентів за відповідними критеріями соціально-комунікативної активності у контрольних та експериментальних групах молодших школярів за визначеними критеріями та їх показниками.

Сформованість афективного компоненту було визначено за соціально-адаптаційним критерієм та його показником (соціально-психологічна адаптованість молодшого школяра, його активність та самостійність у проявах діяльності). У сформованості афективного компоненту за соціально-діяльнісним критерієм відбулися значні зміни, які підтверджуються повторною діагностикою методу спостереження та методики для вивчення соціалізованості особистості учня (розроблена професором М. Рожковим).

Таблиця 3. 5.

Сформованість рівнів за соціально-адаптаційним критерієм афективного компоненту

Компонент	Критерій	Рівні	ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Афективний	Соціально-адаптаційний	Високий	24,8	14,8
		Середній	56,8	32
		Низький	17,2	43,4
		Нульовий	1,2	9,8

Високим рівнем сформованості *афективного компоненту* соціально-комунікативної активності за соціально-адаптаційним критерієм володіє 24,8% молодших школярів експериментальної групи. У цієї категорії респондентів переважає стабільна зацікавленість у соціально-комунікативній діяльності, вони широко використовують творчість у взаємодії з однолітками. У навчально-виховному процесі мають психоемоційну стабільність та отримують задоволення від ініціативної діяльності. У цих учнів наявний ентузіазм у взаємодії та в реалізації плану роботи. Відсоткові показники контрольної групи молодших учнів становлять 14,8%. Позитивна динаміка відсоткових показників, що відбулася після формувального експерименту між контрольною та експериментальною групами відповідно до високого рівня становить 10% приросту. Якщо порівняти початкові (проведені на констатувальному етапі) та кінцеві відсоткові показники (після формувального експерименту), то кількість учнів, що володіють високим рівнем сформованості афективного компоненту за соціально-адаптаційним критерієм, збільшилася у ЕГ – на 12,4%, а у КГ – на 2,7%.

56,8% молодших школярів експериментальної групи відповідають середньому рівневі сформованості афективного компоненту соціально-комунікативної активності за соціально-адаптаційним критерієм. Емоційне сприйняття цих учнів забезпечує частково поверхневе засвоєння цінностей, але з яскравою образністю. Молодші учні ситуативно задоволені від взаємодії через брак накопиченого життєвого досвіду, невпевнені у власних можливостях, не завжди адекватно самооцінюються. У них з'являється потреба у взаємодії ситуативно, іноді мають наявний стан психологічного комфорту у процесі спілкування. Але мають стійку зацікавленість у комунікативних діях; володіють саморегуляцією, перебудовують відомі зразки діяльності для виконання завдання в новій ситуації. Відсоткова різниця у динаміці між контрольною та експериментальною групами – 24,8%. Порівняння початкових та кінцевих відсоткових показників дає змогу зрозуміти, що кількість учнів, які відповідають середньому рівневі сформованості

афективного компонента за соціально-адаптаційним критерієм, зросла у ЕГ – на 25,3%, а у КГ зменшилася на 1,5 – на %.

Кількість молодших школярів експериментальної групи, що володіють низьким рівнем сформованості афективного компонента, знизилася до 17,2%. У цих дітей лише з'являється іноді самостійність у поведінці, що викликана ситуативним зацікавленням; започатковуються вміння здійснювати вибір способу діяльності із раніше відомих типових способів; частково використовуються правила діяльності у видозміненій формі.

Різниця між ЕГ та КГ після формувального експерименту відповідає 26,2%. Відсоткова різниця у експериментальній групі (початок-кінець експерименту) – 28,2%; кількість респондентів відповідно до низького рівня зменшилася на 28,2%; у контрольній групі – на 2,9%.

Після проведення формувального експерименту кількість молодших школярів ЕГ, що відповідають нульовому рівневі сформованості афективного компонента досягла 1,2%. Співвідношення результатів констатувального експерименту та зрізу даних після формувального експерименту в ЕГ 10,9% і 1,2%. Різниця дорівнює 9,7%. У контрольній групі позитивні числові зрушення відбулися на 1,3%.

Сформованість *мотиваційно-ціннісного компонента* соціально-комунікативної активності молодших школярів визначалася за допомогою показника мотиваційного критерію прагнення оволодіти знаннями, вміннями та навичками соціально-комунікативної діяльності. На констатувальному етапі дослідження сформованості мотиваційного компонента в молодших школярів була використана методика дослідження мотивації навчання М. Гінзбурга та анкета для оцінки рівня шкільної мотивації Н. Лусканової. На оцінно-результативному етапі дослідження ми виконали повторний зріз (за тими ж методиками). Результати повторного зрізу представлені у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6.

Сформованість рівнів за мотиваційним критерієм мотиваційно-ціннісного компоненту

Компонент	Критерій	Рівні	ЕГ	КГ
			(470 молодших школярів)	(468 молодших школярів)
			%	%
Мотиваційно-ціннісний	Мотиваційний	Високий	24,9	15,4
		Середній	56,6	31,4
		Низький	17,4	4,3
		Нульовий	1,1	10,2

Високий рівень шкільної мотивації належить 24,9% ЕГ та 15,4% КГ молодших школярів. Відсотковий приріст завдяки експериментальній роботі між ЕГ та КГ дорівнює 9,5%. Ця категорія молодших учнів володіє пізнавальною та комунікативною мотивацією, прагне діяти у навчально-виховному та соціально-комунікативному процесі; гармонійно поєднує мотивацію та суспільні цінності у соціально-комунікативній діяльності. У ЕГ від початку і на кінець експериментальної діяльності виявилось таке співвідношення відсоткових показників – 12,4% та 24,9%. Кількість молодших школярів, які володіють високим рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту соціально-комунікативної активності зросла на 12,5%. У КГ – лише на 3,1%.

Середній рівень охоплює 56,6% ЕГ і 31,4% молодших школярів КГ. Учні початкової школи з середнім рівнем сформованості мотиваційного критерію мотиваційно-ціннісного компоненту успішно володіють мотивацією до виконання навчально-виховної та соціально-комунікативної діяльності. Вони свідомо менше залежать від правил та вимог; мотивовані перебувати у школі спілкуванням з друзями та учителем, від чого почувають себе комфортно. Їм до вподоби образ учня та його атрибути, успішно переймають на себе модель

його поведінки. На кінцевому етапі експерименту різниця становить 25,2% між КГ та ЕГ. Співвідношення «початок-кінець» експерименту у респондентів експериментальної групи виявляється у таких відсотках – 30,5 та 56,6. Приріст дорівнює 26,1%. КГ характеризується співвідношенням – 30,9% та 31,4% (приріст – 0,5%).

Низький рівень кінцевого етапу науково-дослідної роботи відтворює наступні показники – 17,4% ЕГ та 43% КГ учнів початкової школи. Ця категорія молодших школярів відзначається неохочим відвідуванням школи, пропусками занять; виконанням недоцільних справ, схильністю переважно до ігрової діяльності. Молодші школярі не володіють мотивацією до соціально-комунікативної взаємодії з учителем та однокласниками. Їх ситуативно приваблюють ігри у навчально-виховній діяльності, але через слабку мотивацію швидко втомлюються, втрачають цікавість. Суспільні цінності молодших школярів слабо виражені, проявляються егоїстичні тенденції – програвати не бажають, ображаються, вилучаються із соціально-комунікативної діяльності. На кінцевому етапі експерименту різниця у відсотках між КГ та ЕГ дорівнює 25,6. У ЕГ групі співвідношення «початок-кінець» експериментальної роботи виявляється у таких даних – 46,3% та 17,4%. Кількість респондентів (володіють низьким рівнем) експериментальної групи на кінець дослідження зменшилася на 28,9%. У КГ відбулися такі зміни – 46,5% та 43% (3,5% перейшли на низький рівень сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту за мотиваційним критерієм соціально-комунікативної активності).

Кількість молодших школярів, які володіють нульовим рівнем сформованості мотиваційного критерію становить – 1,1% ЕГ та 10,2% КГ. Такі учні не володіють мотивацією до навчання та до соціально-комунікативного процесу. Вони мають серйозні труднощі у навчанні; не виконують шкільну програму, потребують індивідуального підходу на початку соціально-комунікативного процесу. Молодші школярі цієї категорії потребують спеціальних умов для позитивного формування психіки та

зародження мотивації до навчання, виховання, спілкування. Для успішного формування таких учнів доцільно «перебудувати світ» та стосунки у ньому, щоб відкрити природні потенції до соціально-комунікативної та навчально-виховної діяльності. Завдяки вдало підібраним педагогічним умовам у нашому дослідженні, ми змогли досягти високих результатів у ЕГ та перемістити значну кількість цієї категорії учнів на низький рівень (9,7%). У КГ показники майже не змінилися – 10,3% та 10,2%.

Для виявлення рівнів сформованості *когнітивного компоненту* соціально-комунікативної активності молодших школярів за когнітивним критерієм був використаний адаптований варіант тесту «Міркуємо про життєвий досвід» (Н. Щуркова, В. Іванова, Т. Павлова, Є. Степанов). На оцінно-результативному етапі експерименту, виконавши повторний зріз за вказаною тестовою методикою, виявили помітні зміни у відсоткових показниках рівнів.

Таблиця 3.7.

Сформованість рівнів за когнітивним критерієм когнітивного компоненту

Компонент	Критерій	Рівні	ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Когнітивний	Когнітивний	Високий	24,6	15,2
		Середній	57,4	31,8
		Низький	16,6	42,8
		Нульовий	1,4	10,2

Результати діагностування рівнів за когнітивним критерієм когнітивного компоненту представлені у таблиці 3.7.

Молодші школярі на результативному етапі експерименту, що володіють високим рівнем сформованості когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності за когнітивним критерієм, поділяються

на наступну відсоткову кількість: 24,6% ЕГ і 15,2% КГ. Молодші учні позитивні, активні, відповідальні, мають цінний соціально-комунікативний досвід, яким творчо користуються у всіх видах взаємодії та успішно напрацьовують новий досвід, який стає органічним їхній особистості. Особистісні сфери молодших школярів, від яких більшим чином залежить рівень сформованості когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності за когнітивним критерієм (інтелектуальна, комунікативна, інтерактивна, вольова), розвинені на високому рівні. Учні володіють великим обсягом соціальної інформації, корисної для здійснення соціально-комунікативної діяльності; застосовують набутий досвід у соціально-комунікативній практиці. Різниця даних після реалізації педагогічного експерименту між ЕГ та КГ дорівнює 11,2%. У ЕГ відбулася значна позитивна динаміка, а саме: від 12,5% до 24,6% (приріст – 12,1%). У КГ – від 12,6% до 15,2% (приріст – 2,6%).

Відповідно до середнього рівня сформованості когнітивного критерію у молодших школярів наявні: помірний обсяг соціально-комунікативного досвіду, впевненість, орієнтація на засвоєння інструментальної основи інтерактивної взаємодії. Відсоткові показники середнього рівня сформованості за когнітивним критерієм когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності молодших школярів на оцінно-результативному етапі наступні: 57,4% ЕГ та 31,8% КГ учнів. Динаміка, що підтверджує ефективність експериментальної роботи, охоплює 25,6%. Зростання кількісних показників у експериментальній групі відбулося на 26,4%, а у КГ – лише на 0,7%.

Молодші школярі з низьким рівнем сформованості когнітивного компоненту за когнітивним критерієм володіють обмеженим обсягом соціально-комунікативної інформації та фондом життєвого досвіду відповідно до молодшого шкільного віку; низьким рівнем інтерактивно-комунікативної компетентності. Після експериментально-дослідної роботи у ЕГ виявлено 16,6%, у КГ – 42,8% молодших школярів з низьким рівнем

сформованості когнітивного компоненту соціально-комунікативної активності за когнітивним критерієм. У ЕГ відбулася зворотня динаміка, що дорівнює 20%. У контрольній групі 3,4% молодших школярів з низького рівня перемістилися на середній.

Кількість учнів початкової школи, які знаходяться на нульовому рівні сформованості когнітивного компоненту за когнітивним критерієм відповідають таким відсотковим показникам: експериментальна група – 1,4%, контрольна група – 10,2%. Молодші школярі цієї категорії характеризуються: відсутністю позитивного соціально-комунікативного досвіду у зв'язку з педагогічною занедбаністю, порушенням нервово-психічної сфери та затримкою мовленнєвого чи розумового розвитку. У них відсутня система знань про норми та правила поведінки; про актуальність використання моральних принципів у процесі спілкування. Після формульовального експерименту та отримання результатів повторного зрізу, в експериментальній групі ми отримали наступні відсоткові співвідношення 10,9% та 1,4%. 9,5% учнів ЕГ перейшло на низький рівень сформованості когнітивного компоненту за когнітивним критерієм. У контрольній групі числове співвідношення становить 10,1% та 10,2%. Позитивна динаміка дорівнює 0,1%.

Оскільки *діяльнісно-практичний компонент* соціально-комунікативної активності ми діагностували за комунікативно-діяльнісним критерієм (практичний досвід соціальної комунікації, здатність до співпраці в колективі, самостійність, ініціативність, відповідальність у здійсненні колективної справи), то підсумковий зріз діяльнісно-практичного компоненту будемо проводити аналогічно.

Для виявлення досвіду соціальної взаємодії, здатності до співпраці, комунікативних навичок у молодших школярів було використано методiku «Рукавички» Г. Цукерман з вивчення стосунків дітей з ровесниками та комунікативних умінь. Після формульовального експерименту та отримання

результатів повторного зрізу, ми виявили наступні відсоткові співвідношення комунікативно-діяльнісного критерію.

Відповідно до рівнів сформованості діяльнісно-практичного компоненту за комунікативно-діяльним критерієм після повторного зрізу, ми отримали наступні діагностичні показники.

Молодші школярі, які відповідають високому рівневі сформованості комунікативно-діяльнісного критерію діяльнісно-практичного компоненту, охоплюють таку кількість молодших школярів: 24,5% ЕГ та 14,6% КГ. Порівнюючи відсоткові показники між ЕГ та КГ, спостерігаємо значну результативність експерименту у формуванні діяльнісно-практичного компоненту за комунікативно-діяльним критерієм, яка підтверджується приростом у 9,9%. Молодші учні даної категорії володіють практичним досвідом соціальної комунікації, вміннями співпраці у колективі, беруть на себе відповідальність за виконання доручень; свідомо та ініціативно діють, контактують, комунікують, досягають власних цілей у соціально-комунікативній взаємодії. Співвідношення числових даних у експериментальній групі «початок-кінець» експерименту відповідає 12,1% і 24,5%. У ЕГ різниця між відсотковими показниками засвідчує доказовість експерименту у формуванні діяльнісно-практичного компоненту, що зроста майже у 2 рази. У КГ групі приріст становить 2,4%.

Кількість молодших школярів, які володіють середнім рівнем сформованості комунікативно-діяльнісного критерію діяльнісно-практичного компоненту відповідає таким числовим даним: 57,2% ЕГ та 31,2% КГ. Свідченням важливості експерименту є відсотковий приріст, що дорівнює 26%. Відсотковий показник на початку експерименту в ЕГ – 31,4%, на кінець – 57,2%. У ЕГ відсотковий приріст дорівнює 25,8%; у КГ групі різниця між початковими та кінцевими відсотковими результатами середнього рівня сформованості даного компоненту за комунікативно-діяльним критерієм приріст становить -0,2%. Молодші учні, які не отримали конструктивної орієнтації, відповідних педагогічних умов для формування компонентів

соціально-комунікативної активності, не засвоїли соціально-комунікативних навичок у звичайних шкільних умовах. Молодші школярі даної категорії, вміють виконувати надані доручення; володіють виконавською активністю; беруть на себе відповідальність за знайомі їм процеси у колективній діяльності, самостійно діють у знайомих ситуаціях.

Молодші школярі відповідно до низького рівня сформованості соціально-комунікативної активності за комунікативно-діяльнісним критерієм володіють виконавською активністю, яка обов'язково супроводжується керівництвом вчителя у процесі навчально-виховної та соціально-комунікативної діяльності. Такі учні володіють низьким ступенем сформованості волевиявлення; формальною соціальною поведінкою; не мають почуття відповідальності; не є затребуваними у соціально-комунікативній взаємодії. Відповідними відсотковими показниками цього рівня є: 16,8% ЕГ та 43,6% КГ учнів. Різниця між відсотками ЕГ та КГ, яка доводить ефективність педагогічного експерименту, – 26,5%. Учні, що знаходяться на низькому рівні, – зменшилося у КГ на 3,3%, а в ЕГ – на 29,9%.

Таблиця 3.8.

**Сформованість рівнів за комунікативно-діяльнісним критерієм
діялісно-практичного компоненту**

Компонент	Критерій	Рівні	ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
			%	%
Діялісно- практичний	Комунікативно- діялісний	Високий	24,5	14,6
		Середній	57,2	31,2
		Низький	16,8	43,6
		Нульовий	1,5	10,6

На оцінному-результативному етапі у молодших школярів з нульовим рівнем (1,5% ЕГ; 10,6% КГ) різниця, що доводить зменшення кількості осіб,

які знаходяться на нульовому рівні, тотожна 9,8%. У експериментальній групі про зменшення кількості осіб нульового рівня сформованості за комунікативно-діяльнісним критерієм діяльнісно-практичного компоненту соціально-комунікативної активності свідчать 8,3%. У контрольній – 0,9% молодших школярів перемістилося на низький рівень.

Після формульовального етапу експерименту діагностика рівнів сформованості діяльнісно-практичного компоненту соціально-комунікативної активності молодших школярів за комунікативно-діяльнісним критерієм представлена у таблиці 3.8.

Таблиця 3.9.

Рівні сформованості соціально-комунікативної активності

Рівні	ЕГ (470 молодших школярів)	КГ (468 молодших школярів)
	%	%
Високий	24,7	15,0
Середній	57,0	31,6
Низький	17,0	43,2
Нульовий	1,3	10,2

Сформованість соціально-комунікативної активності молодших школярів визначаємо шляхом додавання рівнів сформованості компонентів соціально-комунікативної активності за відповідними критеріями (їх показниками) та визначення середнього значення. Результати презентовані у таблиці 3.9.

Після виведення сумарного значення рівнів сформованості чотирьох компонентів за відповідними критеріями соціально-комунікативної активності молодших школярів ми отримуємо рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів – інтегративної якості, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах,

що виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб. Соціально-комунікативна активність молодшого школяра у структурі його особистості допоможе йому самостійно забезпечити умови для осмислення і особистісного прийняття духовних та матеріальних вартостей; формувати ініціативно та відповідально будувати взаємовідносини з ровесниками та дорослими, займати почесну позицію у соціальному середовищі; забезпечити умови для власної особистісної самореалізації, досягати власних цілей відповідно особистих потреб. Молодші учні, що володіють соціально-комунікативною активністю. Здатні відкривати для себе нові можливості в розвитку, бути повноправними та рівнозначними партнерами у всіх видах діяльності, проявляти активну позицію та непримиренне ставлення до антисуспільних проявів, негативних якостей та процесів. Загальна динаміка процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відображена у таблиці 3.10.

Таблиця 3.10.

Рівні сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності

Рівні	Експериментальна група (470 молодших школярів)				Динаміка	Контрольна група (468 молодших школярів)				Динаміка
	на початку експер.		на кінець експер.			на початку експер.		на кінець експер.		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	58	12,3	116	24,7	+12,4	58	12,4	70	15,0	+2,6
Середній	146	31,1	268	57,0	+25,9	145	31,0	148	31,6	+0,6
Низький	216	46,0	82	17,0	-29,0	217	46,4	202	43,2	-3,2
Нульовий	50	10,6	6	1,3	-9,3	48	10,2	48	10,2	0

Остаточні результати формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, відповідають нищезазначеному аналізу.

На початку експерименту відповідно до високого рівня сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів ЕГ – 12,3%; після експерименту – 24,7%; кількісний приріст дорівнює 12,4%. Середній рівень сформованості соціально-комунікативної активності до формувального експерименту в ЕГ – 31,1%, на результативному етапі – 57,0%. Кількість молодших учнів, що оволоділа середнім рівнем – зросла на 25,9%. З низького рівня на середній перемістилося 29% молодших школярів. Завдяки формувальному етапу експерименту, а саме: доцільним педагогічним умовам, високому рівню їх реалізації (вчасне та актуальне використання; приділення належної уваги учням) 9,3% молодших школярів змістилися з нульового рівня на низький.

На початку експерименту відповідно до високого рівня сформованості соціально-комунікативної активності у молодших школярів КГ – 12,4%; на кінець – 15%; кількісний приріст дорівнює 2,6%. Середній рівень сформованості соціально-комунікативної активності до формувального експерименту в КГ – 31,0%, на результативному етапі – 31,6%. Кількість молодших учнів, що оволоділа середнім рівнем – зросла на 0,6 %. З низького рівня на середній перемістилося 3,2% молодших школярів. Кількість молодших школярів відповідно до нульового рівня сформованості соціально-комунікативної активності не змістилася, оскільки учні даної категорії у звичайних умовах шкільного навчання і виховання не розвиваються цілеспрямовано в аспекті соціально-комунікативної активності.

Результати засвідчують зрушення у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів у ЕГ та КГ у цілому та за окремими критеріями. Це означає, що процес формування соціально-комунікативної активності відбувається і природним шляхом, але набагато повільнішими темпами.

На кінець експерименту спостерігаємо наступну динаміку сформованості соціально-комунікативної активності між ЕГ та КГ: високий рівень – 9,8%; середній – 25,3%; низький – 25,8%; нульовий – 9,3.

Ефективність педагогічних умов та моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності підтверджено кількісними та якісними відмінностями у рівнях її сформованості в експериментальній групі (табл. 3.10.). Помітно зросла кількість молодших школярів, що виявили високий (+12,4 %) та середній (+25,9 %) рівні сформованості соціально-комунікативної активності. Кількість молодших школярів, що характеризуються низьким рівнем сформованості соціально-комунікативної активності, істотно зменшилася на 29,0 %, нульовий рівень – на 9,3 %.

В експериментальній групі значно зросла кількість молодших школярів, які оволоділи соціально-комунікативною активністю та її компонентами.

Для остаточного статистичного підтвердження результативності педагогічного експерименту необхідно порівняти дані констатувального із формувальним етапами, розраховавши критерій Пірсона (Додаток А. В) та критерій Фішера (Додаток А. Б) для виявлення рівнів сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. За критерієм Пірсона, емпіричне значення критерію ЕГ дорівнює 149,11; КГ – 1,72. Розбіжності між експериментальною та контрольною групами можуть вважатися достовірними. Це перевищує критичне значення $\chi^2_{кр.} = 7,81$ для ступеня свободи $\nu = 3$ та $\alpha = 0,05$.

Отже, педагогічний експеримент засвідчив дієвість розробленої моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності і педагогічних умов її реалізації.

Позитивних результатів досягнуто в роботі з батьками. Практично-методична діяльність з метою формування соціально-комунікативної активності молодших школярів сприяла тому, що зросла кількість батьків, які прагнули, щоб їхня дитина досягла успіху в житті, та формували усвідомлено соціально-комунікативну активність молодшого школяра з 48% на початку дослідження до 93% на кінець експериментальної роботи.

Якщо на початку нашої діяльності з батьками, які масштабно розуміли сутність поняття «соціально-комунікативна активність» та мали уявлення про методи ефективного формування соціально-комунікативної активності, було 42%, то на кінець їх відсоток досягнув 93%.

Порівняння даних згідно зі стадіями сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів КГ та ЕГ підтвердило ефективність впливу визначених педагогічних умов та дієвість апробованої програми з формування у молодших школярів соціально-комунікативної активності.

В ході нашого експерименту було досліджено процес формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, та ще раз підтверджено, що саме позаурочна діяльність дозволяє дитині повніше розкрити свої задатки, займатися цікавою діяльністю, реалізовуватися у соціально-комунікативній взаємодії, маючи сформовану інтегративну якість – соціально-комунікативну активність. Визначено та експериментально перевірено ефективність інтерактивних умов формування соціально-комунікативної активності та ефективність авторської програми формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі розроблено та апробовано модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності; обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови її реалізації; наведено результати експериментально-дослідної роботи.

Виходячи з мети та завдань експериментальної роботи, нами був проведений констатувальний зріз, в якому взяли участь 938 учнів молодшого шкільного віку, їхні батьки та 28 класних керівників. Результати засвідчили,

що в організації навчально-виховного процесу загальноосвітніх закладів приділяється недостатня увага проблемі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів; потребує ґрунтовного удосконалення наукова теорія та організаційно-методичне забезпечення роботи педагогів з формування соціально-комунікативної активності молодших школярів; багато дітей неспроможні комунікувати грамотно та взаємодіяти в колективі однолітків; теоретико-практична підготовка батьків відповідно формування соціально-комунікативної активності потребує значного вдосконалення; відсутня систематична робота загальноосвітніх закладів школи і сім'ї з формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Відповідно до результатів теоретичного аналізу проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів та вивчення стану сформованості соціально-комунікативної активності, розроблена модель формування СКА стала теоретичним підґрунтям для розробки програми формування соціально-комунікативної активності.

Програма формувального етапу експерименту містила роботу з молодшими школярами, роботу з педагогами (класними керівниками, вихователями, вчителями), робота з батьками.

Аналіз результатів дослідження доводить, що під час впровадження моделі з формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів, більшість учнів ЕГ отримали глибокий когнітивний досвід для відтворення його в процесі соціально-комунікативної діяльності.

Завдяки впровадженню авторської програми формування соціально-комунікативної активності в досвід роботи загальноосвітніх закладів – Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс» «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I–III ст.» Миколаївської обласної ради, Вознесенська загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів «Обдарованість» Миколаївської обласної ради, Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів – гімназія» смт. Любашівка

Одеської області, Бучанська спеціалізована загальноосвітня школа I–III ступенів №5 з поглибленим вивченням іноземних мов Бучанської міської ради Київської області, ми спостерігали позитивні зрушення в учнів молодшого шкільного віку: з'явилася потреба у спілкуванні, підвищився рівень комунікативних умінь, сформувалась мотивація щодо отримання знань із навколишнього світу та соціальної взаємодії; підвищився рівень розвитку вольової організації молодших школярів.

Проведене дослідження презентувало зміни в рівнях сформованості показників соціально-комунікативної активності в КГ та ЕГ та виявило ефективність запровадженої методики.

Підведення підсумків дослідження аргументувало ефективність розробленої та впровадженої методики формування соціально-комунікативної активності в практику закладів освіти та дало позитивні результати.

Ефективність педагогічних умов та моделі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності підтверджено кількісними та якісними відмінностями у рівнях її сформованості в експериментальній групі. Помітно зросла кількість молодших школярів, що виявили високий (+12,4 %) та середній (+25,9 %) рівні сформованості соціально-комунікативної активності. Кількість молодших школярів, що характеризуються низьким рівнем сформованості СКА, істотно зменшилася на 29,0 %, нульовий рівень – на 9,3 %.

В експериментальній групі зросла кількість молодших школярів, які володіють соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у тих сферах життєдіяльності, які є провідними для означеного вікового періоду; соціальною та комунікативною компетентністю, у більшості з них сформувався досвід самостійної, ініціативної, наполегливої, свідомої та творчої соціально-комунікативної взаємодії. У контрольній групі значних кількісних і якісних змін не сталося.

Основні аспекти третього розділу висвітлені у особистих публікаціях [43], [46], [47], [49], [50], [51], [54], [55], [56], [57].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. Результати проведеного дослідження свідчать про досягнення мети, розв'язання визначених завдань і є підставою для формулювання таких *висновків*:

1. З'ясовано стан дослідження проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності в педагогічній теорії та виховній практиці.

На основі аналізу філософської, психологічної, соціологічної, педагогічної літератури уточнено сутність ключових понять дослідження. Поняття «соціально-комунікативна активність молодшого школяра» визначається як інтегративна якість, яка охоплює різні способи життєдіяльності дитини у всіх її сферах, виявляється у здатності до саморозвитку, в процесі якого молодший школяр самостійно, ініціативно та відповідально взаємодіє з навколишнім світом відповідно до своїх потреб.

Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – це спеціально організований та цілеспрямований процес оволодіння молодшим школярем соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками взаємодії у всіх сферах життєдіяльності; соціальною та комунікативною компетентністю; здатністю до відповідальної соціально-комунікативної взаємодії відповідно до власних бажань, нарізаних потреб, цілей у контексті загальнолюдських цінностей, гуманності та суспільної етики.

2. Визначено особливості формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. Молодші школярі – це вікова категорія дітей, які характеризуються особливим безперервним протіканням психологічних процесів, в ході яких утворюються нові вміння, навички, риси – формується

особистісна сфера. Формування емоційної сфери залежить від успіхів та невдач; взаємин з однолітками та батьками, читання та перегляду відеопродукції. Розвитку вольової та інтелектуальної сфер сприяє навчальна діяльність, в процесі якої формуються відповідальність, саморегуляція. Формування соціальної, комунікативної та інтерактивної сфер забезпечується життєдіяльністю учнів у шкільному колективі, обов'язковою участю у дитячих об'єднаннях, групових та інших формах навчально-виховної роботи. Розвиток мотиваційної сфери та оцінно-самооцінних відносин відбувається за рахунок індивідуального підходу до кожного молодшого школяра.

3. Для оцінювання рівнів сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів виокремлено такі критерії: соціально-адаптаційний, когнітивний, мотиваційний, комунікативно-діяльнісний – з відповідними показниками (рівень соціальної адаптованості молодшого школяра, його активності, незалежності у проявах діяльності; система знань про норми та правила поведінки, про соціально-комунікативний процес, про актуальність використання відповідних моральних принципів в процесі спілкування та соціальної взаємодії; прагнення отримати соціально-комунікативні знання, бажання оволодіти уміннями, навичками соціально-комунікативної діяльності; соціальна адаптованість в учнівському колективі, активність та самостійність в діяльності; ініціативність, відповідальність та самостійність у виконанні колективної справи).

На основі визначених критеріїв та показників охарактеризовано рівні (високий, середній, низький, нульовий) сформованості соціально-комунікативної активності молодших школярів. Результати констатувального етапу експерименту показали, що переважна більшість молодших школярів виявила середній (31,5 %) та низький (46,2 %) рівні, на нульовому рівні сформованості соціально-комунікативної активності перебувало 10,3 % молодших школярів.

4. Розроблено модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності, яка

передбачає планомірну, цілеспрямовану, соціально-комунікативну, особистісно-діяльнісну взаємодією суб'єктів процесу формування означеної якості і функціонально пов'язаних елементів педагогічного процесу, який спрямований на реалізацію мети, завдань та педагогічних умов. У моделі виділено п'ять блоків: цільовий, змістовий, організаційно-методичний, контрольньо-регулюючий та результативний.

Обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови її реалізації, а саме: позитивна мотивація молодших школярів до соціально-комунікативної активності; створення та діяльність лабораторії «Взаємодія XXI століття»; цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології; оволодіння досвідом конструктивної, соціально-комунікативної взаємодії.

Ефективність упровадження педагогічних умов формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності підтверджена позитивними змінами, які були виявлені в експериментальній групі після завершення формувального етапу дослідження (високий +12,4 %; середній +25,9 %; низький -29,0 %, нульовий -9,3 %).

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків вирішення проблеми. *Подальшого вивчення і розвитку* потребують питання гендерних відмінностей у процесі формування соціально-комунікативної активності; формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів міської і сільської місцевостей; забезпечення практичної підготовки педагогів до формування соціально-комунікативної активності в учнів початкової школи. Зважаючи на актуальність досліджуваної проблеми, *рекомендовано*: запровадити в освітній процес закладів загальної середньої освіти авторську програму інтерактивних гурткових занять «Ідея» та програму діяльності лабораторії «Взаємодія XXI століття».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдильдин Ж. М. Диалектика активности субъекта в научном познании. Алма-Ата : Наука, 1977. 303 с.
2. Абульханова К. А. Психология и сознание личности / Московский психолого-социальный ин-т. Москва : Изд-во НПО «МОДЭК», 1999. 224 с.
3. Азаров Ю. П. Семейная педагогика. Санкт-Петербург : Питер, 2011. 400 с.
4. Алавидзе Т. Л., Андреева Г. М., Антонюк Е. В. Социальная психология в современном мире. Москва : Аспект Пресс, 2002. 335 с.
5. Алексеева В. И. Виховуємо особистість. *Виховна робота*. 2005. № 5. С. 40–43.
6. Алексеева М. И. Мотивы навчання учнів. Київ : Рад. шк., 1974. 120 с.
7. Амонашвили Ш. А. Единство цели : пособ. для учит. Москва : Просвещение, 1987. 208 с.
8. Амонашвили Ш. А. Здравствуйте, дети! : пособ. для учит. Москва : Просвещение, 1988. 208 с.
9. Амонашвили Ш. А. Как живете дети? : пособ. для учит. Москва : Просвещение, 1986. 176 с.
10. Амонашвили Ш. А. Психологические основы педагогики сотрудничества : кн. для учит. Киев : Освита, 1991. 111 с.
11. Андреева Г. М. Психология социального познания : учеб. пособ. для студ. психол. и пед. спец. вузов. Москва : Аспект-Пресс, 2000. 205 с.
12. Андреева Г. М., Петровская Л. А., Богомолова Н. Н. Зарубежная социальная психология XX столетия: теоретические подходы. Москва : Аспект-Пресс, 2001. 288 с.
13. Андросчук І. В., Андросчук І. П. Методика виховної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 320 с.
14. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе. Москва : Просвещение, 1989. 224 с.

15. Аносов І. П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект. Київ : Твім інтер, 2003. 391 с.
16. Антонець М. Перевантаження школярів: причини виникнення і шляхи запобігання та їх подолання. *Початкова школа*. 2005. № 1. С. 15–17.
17. Арефьева Г. С. Социальная активность. Проблема субъекта и объекта в социальной практике и познании. Москва : Мысль, 1974. 230 с.
18. Арканова О. Психологія взаємин : наук. моногр. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2009. 120 с.
19. Афанасьев В. Г. Социальная информация и управление обществом. Москва : Политиздат, 1975. 408 с.
20. Бабанский Ю. К., Слостенин В. А., Сорокин Н. А. Педагогика : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1988. 479 с.
21. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. 20 с.
22. Баданина Л. П. Психология познавательных процессов : учеб. пособ. Москва : МПСИ, 2008. 240 с.
23. Баев Б. Ф. Психологічне вивчення учнів. Київ : Рад. шк., 1977. 112 с.
24. Базильчук Л. В. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема. *Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 24–25 квіт. 2008 р. Черкаси : Вид. від ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. С. 4–5.
25. Безруких М. М., Ефимова С. П. Знаете ли вы своего ученика? Москва : Просвещение, 1991. 176 с.
26. Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 320 с.
27. Бенеш Г. Психологія : довід. : пер. з нім. Київ : Знання-Прес, 2007. 510 с.

28. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности : трактат по социологии знания. Москва : Медиум, 1995. 323 с.
29. Берштейн Н. А. Физиология движений и активность / под ред. О. Г. Газенко. Москва : Наука, 1990. 492 с.
30. Бех І. Д. Почуття успіху у вихованні особистості. *Початкова школа*. 2005. № 10. С. 3–4.
31. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2009. 248 с.
32. Бехтерев В. М. Избранные труды по психологии личности. Санкт-Петербург : Алетейя, 1999. 283 с.
33. Бібік Н. М., Вашуленко М. С., Мартиненко В. О. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : моногр. / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ : Пед. думка, 2014. 346 с.
34. Білецька І. О., Коберник О. М. Методи і засоби особистісно-орієнтованого виховання : навч.-метод. посіб. Умань : СПД Жовтий, 2009. 147 с.
35. Білоусова Н. В. Формування потреби у самовдосконаленні молодших підлітків у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
36. Богданова О. С., Петрова В. И. Методика воспитательной работы в начальных классах. Москва : Просвещение, 1975. 208 с.
37. Бодалев А. А. Личность и общение : избр. пед. тр. 2-е изд., перер. Москва : Междунар. пед. акад., 1995. 328 с.
38. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте : психологич. исслед. Москва : Просвещение, 1968. 464 с.
39. Бойко А. І. Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 31 с.

40. Бойко О. В. Формування мовленнєвої активності дітей старшого дошкільного віку в процесі навчання англійської мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.08 – дошкільна педагогіка / Південноукраїнський ДПУ ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2009. 19 с.

41. Болотина Л. Р., Латышина Д. И. Методика внеклассной воспитательной работы в начальных классах : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2121 «Педагогика и методика начального обучения». Москва : Просвещение, 1978. 128 с.

42. Бондаревский В. Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию : кн. для учит. Москва : Просвещение, 1985. 144 с.

43. Бондаренко В. В. Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : зб. наук. пр. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : ПП Жовтий, 2009. Вип. 29. С. 56 – 62.

44. Бондаренко В. В. Соціально-комунікативна активність особистості молодшого школяра як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 166. С. 24–27.

45. Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : зб. наук. пр. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : ПП Жовтий, 2010. Вип. 35. С. 236–243.

46. Бондаренко В. В. Роль учнівського самоврядування у формуванні соціально-комунікативної активності молодшого школяра. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 17 : Теорія і практика навчання та виховання. Київ, 2011. Вип. 16. С. 219–231.

47. Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Психолого-педагогічні*

проблеми сільської школи : зб. наук. пр. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. Вип. 39, ч. 1. С. 92–97.

48. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в освітньому середовищі. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 42–44.

49. Бондаренко В. В. Интерактивное обучение как основа социально-коммуникативной активности младших школьников. *Наука и мир* : междунар. научн. журн. 2015. Т. 2, № 8. С. 40–43.

50. Бондаренко В. В. Психолого-педагогические условия формирования социально-коммуникативной активности личности младшего школьника в процессе урочной деятельности. *Наука и мир* : междунар. научн. журн. 2015. Т. 2, № 9. С. 39–41.

51. Бондаренко В. В. Модель формирования социально-коммуникативной активности младших школьников в процессе интерактивного обучения. *Наука и мир* : междунар. научн. журн. 2015. Т. 2, № 11. С. 56–61.

52. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – актуальна проблема сучасної освіти. *Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 трав. 2010 р. Херсон, 2010. С. 30–35.

53. Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2010 р. Умань : ПП Жовтий, 2010. С. 36–39.

54. Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Традиції та інновації в підготовці вчителя початкової школи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 3–4 лист. 2011 р. Умань : ПП Жовтий, 2011. С. 21–24.

55. Бондаренко В. В. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. *Інновації в освіті: здобутки та перспективи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 11 жовт. 2017 р. Умань, 2017. С. 19–23.

56. Бондаренко В. В. Формування позитивної мотивації молодших школярів до розвитку соціально-комунікативної компетентності. *Калейдоскоп* : зб. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. Вип. 9. С. 13–23.

57. Бондаренко В. В. Цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології. *Калейдоскоп* : зб. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : Візаві, 2018. Вип. 10. С. 10–22.

58. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 304 с.

59. Боришевський М. Й. Виховання самоконтролю у поведінці учнів початкових класів. Київ : Рад. шк., 1980. 144 с.

60. Бочаріна Н. О. Позитивна соціально-комунікативна активність як показник гуманістичної спрямованості соціального педагога. *Психолінгвістика* : зб. наук. пр. / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2013. Вип. 12. С. 246–254.

61. Браїлко Т. Б. Особливості мислення молодших школярів. Харків : Ранок, 2010. 176 с.

62. Брунер Дж. Культура образования / пер. Л. В. Трубициной, А. В. Соловьева ; Московская высш. шк. социальн. и экон. наук. Москва : Просвещение, 2006. 213 с.

63. Брушлинский А. В. Проблемы психологии субъекта. Москва : Ин-т психологии РАН, 1994. 109 с.

64. Буева Л. П. Социальная среда и сознание личности. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1968. 268 с.

65. Бургин М. С., Кузнецов В. И. Аксиологические аспекты научных теорий. Киев : Наук. думка, 1991. 183 с.

66. Бушман І. О. Система освіти як засіб модернізації української культури : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Ін-т вищ. осв. АПН України. Київ, 2005. 18 с.

67. Бэрон Р., Керр Н., Миллер Н. Социальная психология группы: процессы, решения, действия. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 272 с.

68. Варій М. Й. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літ., 2008. 592 с.

69. Василькевич Я. З. Експериментальне дослідження процесуальної динаміки пошукової активності особистості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 10. С. 34–39.

70. Васюра С. А. Коммуникативная активность в интегральном исследовании индивидуальности человека: теория, эмпирика, практика : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 – общая психология, психология личности, история психологии / Уральский федер. ун-т им. первого Президента России Б. Н. Ельцина. Екатеринбург, 2015. 20 с.

71. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Південноукраїнський НПУ ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2010. 20 с.

72. Вахоцька І. О. Психологічні особливості міжособистісного взаєморозуміння в системі «вчитель-учень» як умова попередження конфліктів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2002. 19 с.

73. Ващенко О. М., Волинець К. І., Кравченко Т. В. Оздоровче виховання молодших школярів у взаємодії сім'ї та школи : метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Докукіної. Харків : Ранок, 2015. 96 с.

74. Вдовина С. А., Цветкова А. А. Формирование социально-коммуникативной компетентности студентов педагогического колледжа. *Концепт* : научн.-метод. электр. журн. 2013. URL: <http://e-koncept.ru/2013/13113.htm> (дата обращения: 02.12.2018).

75. Винниченко І. А., Марієнгоф Е. М. Система позакласної роботи у восьмирічній школі. Київ : Рад. шк., 1968. 417 с.

76. Висковатова Т. П. Проблема генезиса, диагностики и психолого-педагогической коррекции задержки психического развития у детей (на примере неблагоприятного влияния природных и антропогенных факторов) : дис. ... докт. психол. наук : 19.00.08 – специальная психология / Южноукраинский ГПУ им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1997. 521 л.

77. Витковская Н. С., Джола Д. Н., Щербо А. Б. Формирование культуры поведения младших школьников. Киев : Рад. шк., 1988. 144 с.

78. Відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті. *Педагогічна газета*. 1997. № 12. С. 2–3.

79. Вікторов В. Г. Регулювання якості освіти як філософсько-освітня проблема : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Ін-т вищ. осв. АПН України. Київ, 2006. 30 с.

80. Волкова Н. П. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, перер., доп. Київ : Академвидав, 2007. 616 с.

81. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : навч. посіб. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2002. 91 с.

82. Волянська О. В., Ніколаєвська А. М. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 275 с.

83. Воспитание толерантности и демократических ценностей на основе общешкольного подхода и социальной мобилизации / Костюк И. А. и др. Симферополь : Оригинал-М, 2009. 136 с.

84. Воспитание школьников во внеучебное время : сб. метод. матер. в помощь организ. внекл. и внешк. воспит. раб. с учащ. / под ред. Л. К. Балясной ; сост. Т. В. Сорокина. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Просвещение, 1980. 188 с.

85. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 3 : Проблемы развития психики / под ред. А. М. Матюшкина. 366 с.

86. Выготский Л. С. Собрание сочинений : в 6 т. Москва : Педагогика, 1984. Т. 4 : Детская психология / под. ред. Д. Б. Эльконина. 431 с.
87. Гаврилюк О. Диференціація як одна з форм інтерактивного навчання. *Початкова освіта*. 2015. № 22. С. 4–10.
88. Галлиуллини О. Ю. Продуктивное развитие личности человека. *Наука и мир* : междунар. научн. журн. 2015. № 11. С. 94–97.
89. Гаряча С. А. Виховання основ етичної культури молодших школярів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т пробл. вих. АПН України. Київ, 2010. 20 с.
90. Герлянд Т. М. Соціальний розвиток молодших школярів у групах подовженого дня : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т пробл. вих. АПН України. Київ, 2007. 20 с.
91. Гін В. І. Прийоми педагогічної техніки. Харків : Ранок, 2007. 176 с.
92. Гірман Н. Пізнання внутрішнього світу дитини – ключ до її душі : мол. шк. вік. *Психолог*. 2012. № 15–16. С. 46–53.
93. Глухова Г. А. Позакласна робота як засіб підвищення ефективності уроку : посіб. для вчит. Київ : Рад. шк., 1983. 119 с.
94. Головань Н. О. Особливості спілкування і відособлення у першокласників. *Психологія* : респ. наук.-метод. зб. Київ, 1991. Вип. 37. С. 61–68.
95. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
96. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Педагогічна сутність гуманітаризації шкільної освіти. *Рідна школа*. 1994. № 10. С. 30–33.
97. Горбань Г. О. Соціально-психологічне дослідження особистості школяра в процесі експериментального навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2002. 20 с.

98. Гордійчук М. С. Дидактичні умови оптимізації працездатності молодших школярів на уроці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 19 с.
99. Горева В. М. Виховання культури поведінки школярів. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1983. 48 с.
100. Горностай П. П. Личность и роль: ролевой подход в социальной психологии личности. Киев : Интерпресс ЛТД, 2007. 312 с.
101. Григораш В. В. Виховна система школи. Харків : ВГ «Основа», 2005. 128 с.
102. Григорьев Н. К. Человек и его психика (зарубки на пути поиска). Херсон : Олди-плюс, 2006. 186 с.
103. Груніна Г. М. Організація творчої та пошукової діяльності учнів. *Завучу. Усе для роботи*. 2013. № 13–14. С. 18–23.
104. Гуманітаризація освіти як першооснова розбудови освітньої системи України. *Освіта*. 1994. № 78–79. С. 4–5.
105. Гуревич К. М., Горбачева Е. И. Умственное развитие школьников: критерии и нормативы. Москва : Знание, 1992. 80 с.
106. Гурець Н. Т. Педагогічні умови розвитку творчої активності молодших школярів у гуртковій роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Харківський ДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1994. 24 с.
107. Дворніченко Л. Л. Професійна орієнтація у суспільстві ризику: тенденції самореалізації особистості у світі праці : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Харківський ДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. 19 с.
108. Дем'янюк Т. Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому закладі : наук.-метод. посіб. / Ін-т інновац. технол. змісту освіти. Суми : ТОВ «Видавництво «Антей», 2006. 384 с.
109. Дендеберя Е. В. Как поднять самооценку. Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. 352 с.

110. Деркач А. А., Орбан Л. Э. Акмеологические основы становления психологической и профессиональной зрелости личности. Москва : РАГС, 1995. 208 с.
111. Джайнотт Х. Д. Воспитание ответственности. *Мудрость воспитания* : кн. для родит. / сост.: Б. М. Бим-Бад, Э. Д. Днепров, Г. Б. Корнетов. Москва : Педагогика, 1987. С. 149–153.
112. Джидарьян И. А. Психология счастья и оптимизма. Москва : Ин-т психол. РАН, 2013. 268 с.
113. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. Москва : Учпедгиз, 1956. 374 с.
114. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
115. Долинська Л. В., Скрипченко О. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. 2-е вид. Київ : Каравела, 2009. 400 с.
116. Дурманенко Є. А. Конфлікти в педагогічному процесі. Луцьк : РВВ «Вежа», 2004. 288 с.
117. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / пер. с англ. Н. М. Никольской. Москва : Совершенство, 1997. 208 с.
118. Енциклопедія освіти / АПН України ; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
119. Ершов А. А. Взгляд психолога на активность человека. Москва : Луч, 1991. 159 с.
120. Єльнікова О. В. Управління впровадженням інтерактивних освітніх технологій в навчальний процес загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / АПН України, Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти. Київ, 2005. 245 с.
121. Жемчугова Л. В. Изучение взаимосвязи творческого аспекта познавательной сферы с этической саморегуляцией поведения у старших дошкольников. *Творчество и культура* : матер. Всероссийской науч.-практ.

конф., (Екатеринбург, 16–17 дек. 1997 г.). Екатеринбург : Уральский гос. ун-т, 1997. С. 149–151.

122. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. Запоріжжя : Центріон, 2005. 640 с.

123. Жураковский Г. Е. Педагогические идеи А. С. Макаренко. Москва : АПН РСФСР, 1963. 328 с.

124. Забезпечення прав та обов'язків дітей і батьків у процесі навчання : держ. правові та нормат. док. / упоряд. С. О. Лесковець. Харків : Торсінг плюс, 2009. 368 с.

125. Загвязинский В. И. Педагогическое творчество учителя. Москва : Педагогика, 1987. 160 с.

126. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов. Москва : Логос, 2004. 384 с.

127. Зоренко И. С. Дидактические условия организации самостоятельной учебной работы школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики / Криворожский гос. пед. ин-т. Кривой Рог, 1997. 181 с.

128. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2000. 309 с.

129. Зязюн І. А. Світоглядні пріоритети педагогіки. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн [та ін.]. Київ ; Вінниця, 2002. Ч. 1. С. 10–16.

130. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : моногр. Черкаси : Вид. від ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2002. 608 с.

131. Зязюн І. А., Базилевич Н. Г., Дмитренко Т. Г. Педагогічна майстерність : хрест. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 462 с.

132. Ильенков Э. В. Учитесь мыслить смолоду. Москва : Знание, 1977. 64 с.

133. Ильин Е. Н. Путь к ученику : раздумья учителя-словесника : кн. для учит. : из опыта работы. Москва : Просвещение, 1988. 224 с.
134. Інспектування роботи школи / упоряд. Лаврук В. 2-ге вид. Київ : Шк. світ, 2008. 128 с.
135. Кабанова-Меллер Е. Н. Психология формирования знаний и навыков школьников. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1962. 367 с.
136. Каган М. С. Философская теория ценности. Санкт-Петербург : ТОО ТК «Петрополис», 1997. 205 с.
137. Калечиц Т. Н., Кейлина З. А. Внеклассная и внешкольная работа : учеб.-метод. пособ. для студ. заочн. пед. ин-тов. Москва : Просвещение, 1972. 96 с.
138. Канішевська Л. В. Специфіка виховання гуманності у молодших школярів у позааудиторній діяльності. *Вісник Луганського Національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2017. № 7, ч. 2. С. 192–197.
139. Канішевська Л. В. Специфіка виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку у позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. *Молодь і ринок* : наук.-пед. журн. 2017. № 11 (154). С. 12–16.
140. Канішевська Л., Сухопара І. Формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності: теорія і практика : моногр. Київ : Компринт, 2017. 403 с.
141. Кант И. Критика чистого разума. Москва : Изд-во «ЭКСМО», 2006. 736 с.
142. Каплинский В. В. Анализ подходов к формированию коммуникативных умений. *APRIORI* : электр. научн. журн. URL: <http://apriori-journal.ru/serial/1-2015/Kaplinskij.pdf> (дата обращения: 12.01.2018).
143. Каплинский В. В. Коммуникативный компонент педагогической деятельности: роль, место, характеристика. *Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии*. Москва : Междунар. ун-т науки и образов. С. 154–164.

144. Капська А. Й., Безпалько О. В. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи : (модульний курс дист. навч.) : навч. посіб. Київ, 2002. 164 с.
145. Капська А. Й. Соціальна педагогіка : підруч. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 328 с
146. Каптерев П. Ф. История русской педагогики. Санкт-Петербург : Издание О. Богдановой, 1909. 540 с.
147. Карапетрова О. В. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей молодшого шкільного віку у колективі художньої самодіяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2010. 20 с.
148. Карелина А. А. Психологические тесты : в 2 т. Москва : Гуманит.-изд. центр «ВЛАДОС», 2003. Т. 1. 312 с.
149. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. Москва : ООО «Евро-пресс», 2004. 594 с.
150. Карнеги Д. Публичные выступления как путь к успеху. 2-е изд. Минск : Попурри, 2008. 480 с.
151. Кизименко Л. Д., Бедна Л. М. Словник-довідник соціального працівника : для студ. та соц. працівн. Львів : ДЦ МОУ, 2000. 67 с.
152. Киричук О. В. Соціально-комунікативна активність особистості в контексті суб'єктно-вчинкової парадигми. *Рідна школа*. 2007. № 5. С. 12–15.
153. Киричук О. В. Формування в учнів активної життєвої позиції. Київ : Рад. шк., 1982. 344 с.
154. Кияновський А. О. Гуманістичні засади формування особистості учня початкових класів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Херсонський ДПУ. Херсон, 2000. 21 с.
155. Ключников С. «Розумієш – приймай». *Комсомольская жизнь*. 1990. № 10. С. 16–20.

156. Коберник Г. І. Формування соціально-комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/5/visnuk_14.pdf (дата звернення: 29.11.2018).

157. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація. Київ : Знання, 1998. 274 с.

158. Коберник О. М. Організація життєдіяльності учнів сільської школи. Київ : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 92 с.

159. Коберник О. М. Соціальна активність учнів сільської школи. *Рідна школа*. 2000. № 4. С. 39–43.

160. Коберник О. М. Теорія і методика психолого-педагогічного проектування виховного процесу в школі : навч.-метод. посіб. / МОН України ; ред. О. В. Киричук. Київ : Науковий світ, 2001. 182 с.

161. Коберник О. М. Формування навчально-пізнавальної активності студентів у процесі застосування технології проблемного навчання. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*. 2015. Вип. 1. С. 72–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2015_1_9 (дата звернення: 17.01.2018).

162. Коберник О. М., Мотрич Л. К. Співпраця вчителя з батьками / Уманський ДПУ ім. П. Тичини. К. : Наук. світ, 2002. 133 с.

163. Кобзар Б. С. Позакласна та позашкільна виховна робота. Київ : Знання, 1973. 46 с.

164. Ковалев А. Г. Самовоспитание школьников. Москва : Просвещение, 1977. 157 с.

165. Ковалев Н. Е. Введение в педагогику. Москва : Просвещение, 1975. 176 с.

166. Коваленко Є. Проблема фізичного і психічного здоров'я школярів. *Педагогічна газета*. 2001. № 6. С. 5.

167. Козловський О. В. Відкрий у собі генія. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 720 с.

168. Колесникова М. В. Педагогические исследования в области социальной активности личности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-issledovaniya-v-oblasti-sotsialnoy-aktivnosti-lichnosti> (дата обращения: 24.02.2018).

169. Коломинский Я. Л. Человек: психология : кн. для учащ. ст. кл. 2-е изд., доп. Москва : Просвещение, 1986. 223 с.

170. Колонькова О., Литовченко Л. Здоров'язберігаючі технології в навчальному закладі. Київ : Шк. світ, 2009. 128 с.

171. Колот В. А., Пунский В. О., Вокалова С. С. Учить умению учиться. Київ : Рад. шк., 1987. 192 с.

172. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій: теоретико-методичні аспекти : моногр. Умань : РВЦ «Софія», 2008. 332 с.

173. Коменский А. Я. Избранные педагогические сочинения. Москва : Гос. учеб.-пед. изд-во Мин. просв. РСФСР, 1955. 652 с.

174. Коменский Я. А. Великая дидактика. Москва : Педагогика, 1989. 416 с.

175. Конникова Т. Е. Организация коллектива учащихся в школе. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1957. 400 с.

176. Кононенко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості. Київ : Освіта, 1998. 255 с.

177. Коржув А. В., Попков В. А. Научное исследование по педагогике: теория, методология, практика : учеб. пособ. для слуш. сист. дополн. профес. образов. препод. высш. шк. Москва : Академический Проект ; Трикста, 2008. 287 с.

178. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позаурочній виховній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 –

теорія і методика виховання / Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2004. 20 с.

179. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами. 2-ге вид. Київ : Літера ЛТД, 2008. 416 с.

180. Коротаева Е. В. Интерактивное обучение: вопросы теории и практики обучения. *Педагогическое образование в России*. 2012. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/interaktivnoe-obuchenie-voprosy-teorii-i-praktiki-obucheniya>. (дата обращения: 14.11.2018).

181. Коротов В. М. Самоуправление школьников. 3-е изд., доп. и перераб. Москва : Просвещение, 1981. 208 с.

182. Корсак К. В. Соціально-філософський аналіз тенденцій розвитку тріади «людина – суспільство – освіта» на початку ХХІ століття : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Ін-т вищ. осв. АПН України. Київ, 2006. 36 с.

183. Косма Т. В. Мислення учнів молодшого шкільного віку. Київ : Рад. шк., 1968. 208 с.

184. Костюк Г. С. Мышление в деятельности младших школьников. Киев : Рад. шк., 1981. 160 с.

185. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / за ред. Л. М. Проколієнко. Київ : Рад. шк., 1989. 608 с.

186. Костюк Г. С. Навчання і розвиток особистості. *Звітно-наукова конференція кафедр КДПП ім. О. М. Горького за 1960 рік*. Київ, 1961. С. 31–33.

187. Коул М., Скрибнер С. Культура и мышление. Москва : Прогресс, 1997. 264 с.

188. Кочанова І. В. Організація виховної роботи. Харків : Ранок, 2008. 256 с.

189. Кравченко Т. В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи : автореф. дис. ... докт. пед. наук :

13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т пробл. вих. НАПН України. Київ, 2010. 40 с.

190. Кратко А. А., Якуба Е. А. Соціологія. Харків : Константа, 1996. 192 с.

191. Кремень В. Г. Освіта й наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 448 с.

192. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : моногр. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. 272 с.

193. Кудикіна Н. В. Теоретичні засади педагогічного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / КМПУ ім. Б. Д. Грінченка. Київ, 2004. 404 арк.

194. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції : навч. посіб. 2-ге вид. Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. 384 с.

195. Кузнецова Е. А. Педагогические условия формирования нравственных норм поведения младших школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики / Южноукраинский ГПУ им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1997. 166 с.

196. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання : навч.-метод. компл. з пед. Київ : Знання, 2006. 324 с.

197. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч.-метод. компл. з пед. Київ : Знання, 2006. 311 с.

198. Кулько В. А., Цехмистрова Т. Д. Формирование в учащихся умений учиться : пособ. для учит. Москва : Просвещение, 1983. 80 с.

199. Куртышева М. А. Дети Индиго – наше будущее? Санкт-Петербург : Питер, 2007. 208 с.

200. Кутузова О. Б. Социально-коммуникативная компетентность в профессиональной деятельности будущих медицинских работников. *Вестник Саратовского государственного технического университета*. 2012. № 1.

URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-kommunikativnaya-kompetentnost-v-professionalnoy-deyatelnosti-buduschih-meditsinskih-rabotnikov> (дата обращения: 27.12.2018).

201. Кутьев В. О. Внеурочная деятельность школьников : пособ. для кл. руков. Москва : Просвещение, 1983. 220 с.

202. Кушнір В., Кушнір Г., Гончаренко С. Фундаментальність знань учителя як новий виклик розвитку суспільства. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. № 3. С. 9–20.

203. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: європейські абриси / Ін-т педагогіки АПН України. Київ : ВІРА ІНСАЙТ, 2000. 444 с.

204. Лавриченко Н. М. Педагогічні основи соціалізації учнівської молоді в країнах Західної Європи : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Ін-т педагогіки АПН України. Київ, 2006. 447с.

205. Лавроненко О. М. Виховання в учнів початкових класів гуманістичних цінностей у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 20 с.

206. Лазурский А. Ф. Избранные труды по общей психологии. К учению о психической активности. Программа исследования личности. Санкт-Петербург : Алетейя, 2001. 192 с.

207. Лай В. А. Экспериментальная дидактика : с подроб. излож. учения о мускул. чувстве и воле / пер. с нем. под ред. А. Нечаева. Изд. 2-е. Санкт-Петербург, 1910. 464 с.

208. Леви В. Л. Нестандартный ребёнок. Москва : ЦПП, 1992. 225 с.

209. Левківський М. В. Історія педагогіки : навч. посіб. Вид. 2-е, доп. Київ : Центр навч. літ., 2006. 376 с.

210. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. Москва : Педагогика, 1983. Т. 1. 392 с.

211. Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Дитина і середовище: проблеми взаємодії. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди*. Спецвип. 2003. № 3. С. 215–220.
212. Лізинський В. М. Педагогічне, батьківське та учнівське самоуправління : метод. матер. Харків : Веста : Ранок, 2008. 160 с.
213. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва : Наука, 1984. 444 с.
214. Лордкипанидзе Д. О. Педагогическое учение. Москва : Учпедгиз РСФСР, 1950. 368 с.
215. Лукашевич М. Л. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 112 с.
216. Люблинская А. А. Учителю о психологии младшего школьника : пособ. для учит. Москва : Просвещение, 1977. 224 с.
217. Люблинская А. А., Кулачковская Е. С. Современный воспитатель. Какой он? Киев : Об-во «Знание» УССР, 1981. 64 с.
218. Макаренко А. С. Книга для батьків : лекції про виховання дітей. Київ : Рад. шк., 1978. 327 с.
219. Макаренко А. Педагогическая поэма. Москва : Правда, 1979. 641 с.
220. Макаренко А. С. Сочинения : в 7 т. / под ред. И. А. Каирова и др. 2-е изд. Москва : АПН СССР, 1958. Т. 7. 583 с.
221. Максимович О. Моделювання розвитку успішної особистості школяра. *Початкова школа*. 2015. № 2. С. 4–12.
222. Мальковская Т. М. Социальная активность старшеклассников. Москва : Педагогика, 1988. 139 с.
223. Мальцева Т. Організація спілкування молодших школярів у різновіковій групі продовженого дня. *Початкова школа*. 2012. № 3. С. 40–41.
224. Малярчук А. Я. Развитие устного и письменного моления младших школьников. Київ : Літера ЛТД, 2008. 336 с.

225. Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. 2-е изд., стереот. Москва : Академия, 2004. 256 с.
226. Маркова А. К. Психология профессионализма. Москва : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. 312 с.
227. Маркова І. С. Інтерактивні технології на уроках математики. Харків : ВГ «Основа», 2007. 128 с.
228. Матвієнко О. В. Стратегії розвитку середньої освіти в країнах ЄС : моногр. Київський нац. лінгв. ун-т. Київ : Ленвіт, 2005. 381 с.
229. Матвієнко Ю. С. Тренінг соціальної активності : навч.-метод. посіб. Полтава : Астроя, 2013. 116 с.
230. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Москва : Педагогика, 1972. 207 с.
231. Мерлин В. С. Психология индивидуальности. Москва : МОДЭК, МПСИ, 2009. 544 с.
232. Методические рекомендации по совершенствованию учебно-воспитательного процесса в школах. Киев, 1977. 96 с.
233. Мирошниченко Н. А. Групповое обучение как средство формирования познавательной активности школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики / Криворожский гос. пед. ин-т. Кривой Рог, 1997. 144 с.
234. Митина Л. М. Психология развития конкурентноспособной личности. Москва : Изд-во Московского психол.-соц. ин-та ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2003. 400 с.
235. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посіб. 5-е вид., доп. і перер. Київ, 2007. 656 с.
236. Мордкович В. Г. Социальная активность: суть и споры. *Социальная активность*. Челябинск, 1976. Вып. 3. С. 3–25.
237. Морева Н. А. Современная технология учебного занятия. Москва : Просвещение, 2007. 158 с.

238. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підруч. Вид. 2-ге, випр. та доп. Київ : Центр учб. літ., 2008. 688 с.

239. Москалюк О. І. Формування професійної спрямованості у майбутніх соціальних педагогів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Кіровоградський ДПУ ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2007. 20 с.

240. Монтессори М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе. Москва : Флинта, 1998. 206 с.

241. Мудрик А. В. Общение как педагогическая категория. *Психолого-педагогические проблемы общения* / под ред. А. А. Бодалева. Москва : Наука, 1979. С. 8–16.

242. Мудрик А. В. Социализация человека : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Академия, 2006. 736 с.

243. Мудрик А. В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / под ред. В. А. Сластенина. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ИЦ «Академия», 2000. 200 с.

244. Мурзіна А. В. Сутнісна характеристика формування соціальної активності особистості. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 3. С. 22–28.

245. Мухина С. А., Соловьёва А. А. Современные инновационные технологии обучения. Москва : ГЭОТАР-Медиа, 2008. 360 с.

246. Муштукова О. Соціальна активність учнів. *Школа*. 2014. № 6. С. 44–47.

247. Наторп П. Виховання і спільність. Трудова школа. *Хрестоматія сучасних педагогічних течій*. Харків : Держвидав України. 1926. С. 194–205.

248. Немов Р. С. Психологические условия и критерии эффективности работы коллектива. Москва : Знание, 1982. 64 с.

249. Нор К. Ф. Групові форми навчальної діяльності як засіб розвивального навчання молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед.

наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1997. 16 с.

250. Оборудование педагогического процесса в начальной школе / сост. и отв. ред. Г. Ф. Суворова. Москва : Просвещение, 1975. 208 с.

251. Огородніков І. Т., Шимбір'єв П. М. Педагогіка : підруч. для вчительських ін-тів. Київ : Рад. шк., 1950. 408 с.

252. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні. Київ : ПАРАПАН, 2007. 166 с.

253. Онищенко Н. П. Корекція девіантної поведінки молодших школярів у процесі діяльності дитячих громадських організацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2003. 20 с.

254. Орбан Л. Э. Акмеологическая концепция нравственного становления личности. Москва : РАУ, 1992. 61 с.

255. Орбан-Лембрик Л. Е. Активність особистості як форма вияву її індивідуальності і професіоналізму. *Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології*. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2002. Т. 1. С. 140–143.

256. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : посіб. Київ : Академвидав, 2003. 568 с.

257. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості. *Соціальна психологія*. 2004. № 5. С. 12–19.

258. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія. Київ : Академвидав, 2005. 448 с.

259. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности : кн. для учит. Москва : Просвещение, 1991. 287 с.

260. Орлова О. В. Поняття про пошукову активність та її чинники у молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 12 : Психологічні науки / МОН

України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ, 2009. Вип. 25 (49). С. 77–82.

261. Орлова О. В. Актуалізація пошукової активності учнів як чинник успішної діяльності вчителя. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 12 : Психологічні науки / МОН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 30 (54). С. 134–139.

262. Орлова Т. М. Тести для всіх / передм. О. М. Добророднева. Київ : Довіра, 1993. 22 с.

263. Орынбетов Н. Т., Алламуратова Х. Н., Садыков А. А. Использование метода «Мозговой штурм» в образовательном процессе. *Наука и мир : междунар. науч. журн.* 2015. № 9. С. 72–74.

264. Основи психології : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Киричук та ін. ; ред.: О. В. Киричук, В. А. Роменець ; Міжнар. фонд «Відродження». Київ : Либідь, 1995. 632 с.

265. Павленко Ю. І. Щоб учитися було цікаво. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1989. 48 с.

266. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики : в 2 т. Київ : Освіта України, 2006. Т. 1. 420 с.

267. Паламарчук В. Ф. Школа учит мыслить. Москва : Просвещение, 1987. 208 с.

268. Панов В. И. Психодидактика образовательных систем. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 352 с.

269. Панферов В. Н., Румянцева П. В., Микляева А. В. Основы психологии человека. Санкт-Петербург : Речь, 2009. 432 с.

270. Педагогика школы / под общ. ред. И. Т. Огородникова. Москва : Просвещение, 1978. 320 с.

271. Педагогическая энциклопедия : в 4 т. / под ред. А. И. Каирова, Ф. Н. Петрова. Москва : Сов. энцикл., 1964. Т. 1 : А – Ефимов. 1964. 832 с.

272. Педагогический поиск / сост. И. Н. Баженова. Москва : Педагогика, 1998. 544 с.
273. Педагогічна майстерність : підруч. / І. А. Зязюн та ін. ; за ред. І. А. Зязюна ; МОН України, Акад. пед. майстерності. 3-е вид., допов. і перероб. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.
274. Педагогічний словник для молодих батьків / Алексеєнко Т. Ф., та ін. Київ, 2002. 347 с.
275. Петровский А. В. Психология. Москва : Академия, 2006. 512 с.
276. Петько Л. В. Стимулювання соціально-комунікативної активності підлітків у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2007. 20 с.
277. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка. Москва : Римис, 2008. 448 с.
278. Пирогов В. И. Формирование активной жизненной позиции школьников. Москва : Просвещение, 1981. 144 с.
279. Підласий І. П. Продуктивний педагог : наст. кн. вчит. Харків : ВГ «Основа», 2010. 360 с.
280. Познанский Н. Ф., Белинский В. Г. Москва : Учпедгиз РСФСР, 1949. 128 с.
281. Полгородник С. М. Організація роботи класного керівника в школі. Київ : Рад. шк. 1968. 149 с.
282. Поліщук В. М. Молодший шкільний вік як життєвий феномен. *Початкова школа*. 2015. № 6. С. 1–6.
283. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2013. 158 с.
284. Поліщук С. А. Методичний довідник з психодіагностики : навч.-метод. посіб. для студ. вузів. Суми : Університетська книга, 2009. 442 с.
285. Полякова Г. Розвиток творчого потенціалу учнів засобами групової роботи на уроці. *Психолог*. 2006. № 13. С. 10–11.

286. Полякова Г. Стандартна особистість потрібна школі, проте індивідуальність необхідна суспільству. *Завуч*. 2006. № 28. С. 13–15.
287. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ : А.С.К., 2007. 144 с.
288. Пометун О. І., Комар О. А. Підготовка вчителів початкових класів: інтерактивні технології у ВНЗ. Умань : РВЦ«Софія», 2007. 66 с.
289. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
290. Поташник М. М., Вульфів Б. З. Організатор позакласної та позашкільної виховної роботи. Київ : Рад. шк., 1984. 214 с.
291. Практична психологія у початковій школі / упоряд. О. А. Атемасова. Харків : Ранок, 2010. 160 с.
292. Приходько Ю. О., Юрченко І. В. Психологічний словник-довідник. Київ : Каравела, 2012. 328 с.
293. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень / Кіровоградський ДПУ ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2003. С. 3–7.
294. Прокоф'єва Л. Б. Технологии организации и сопровождения поисковой деятельности – путь творческого развития ученика и учителя. *Шкільні технології*. 2009. № 3. С. 115–119.
295. Проскура Е. В., Шибицкая Л. А. Как учить самых маленьких. Киев : Рад. шк., 1987. 112 с.
296. Прохоров А., Генин Г. Особенности психологических состояний младших школьников. *Вопросы психологии*. 1998. № 4. С. 42–53.
297. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства : моногр. / Гончаренко С. А. та ін. ; за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
298. Психологічна енциклопедія / авт-упор. О. С. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.

299. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. О. Олефір та ін. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
300. Психологія : підруч. для студ. ВНЗ / Трофімов В. В. та ін. 5-е вид., стереот. Київ : Либідь, 2005. 560 с.
301. Психолого-педагогічна діагностика школярів / упоряд. О. Л. Співак. Харків : Ранок, 2009. 160 с.
302. Рабле Ф. Гаргантюа и Пантагрюэль. Москва : Изд-во «Эксмо», 640 с.
303. Радул В. Кореляційний взаємозв'язок соціальної зрілості та активності особистості. *Рідна школа*. 2013. № 6. С. 7–12.
304. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика : методики и тесты : учеб. пособ. Самара : ИД «БАХРАХ-М», 2008. 672 с.
305. Роєнко Л. М. Стимулювання трудової активності молодших школярів в умовах організації предметно-перетворювальної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2002. 20 с.
306. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи : посіб. / Киричук В. О. та ін. ; НАПН України, Ін-т обдарованої дитини. Київ, 2014. 132 с.
307. Романенко М. І. Соціальні та парадигмально-когнітивні детермінанти розвитку сучасної освіти : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Дніпропетровський нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2003. 32 с.
308. Романов А. П. Детские клубы – центры внешкольной и внеклассной воспитательной работы. Киев : Рад. шк., 1982. 172 с.
309. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2010. 713 с.
310. Рувинский Л. И. Самовоспитание личности. Москва : Мысль, 1984. 138 с.

311. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. для студ. ВРЗ. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. 360 с.
312. Рыбаков И. А. Психолого-педагогические основы развития социально-коммуникативных способностей младших школьников в условиях круглогодичного пришкольного лагеря : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования / Нижегородский гос. архитектур.-строит. ун-т. Нижний Новгород, 2012. 33 с.
313. Рыков Н. А. К вопросу об образовании умений. *Сов. педагогика*. 1953. № 10. С. 29–37.
314. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для студ. ВНЗ. Київ : Грамота, 2013. 504 с.
315. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 424 с.
316. Сайтарли І. А. Культура міжособистісних стосунків : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2007. 240 с.
317. Саркисян С. А., Голованов Л. В. Прогнозирование развития больших систем. Москва : Просвещение, 1975. 346 с.
318. Селевко Г. К. Альтернативные педагогические технологии. Москва : НИИ школьных технологий, 2005. 224 с.
319. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека : модульный курс психологии. Мод. «Направленность» : лекции, практ. зан., задания для самост. раб. Киев : Миллениум, 2004. 521 с.
320. Сергеев К. К. Психология рационального воспитания : метод. реком. для учит. Херсон, 1989. 88 с.
321. Середюк О. С. Соціальне виховання учнів засобами музики в школах нового типу (на прикладі школи мистецтв) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 –соціальна педагогіка / Луганський ДПУ ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2003. 20 с.
322. Синиця І. О. З чого починається педагогічна майстерність. Київ : Рад. шк., 1972. 168 с.

323. Сіданіч І. Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2004. 19 с.

324. Сікорська Л. Б. Психологічні умови оптимізації міжособистісних взаємин учнів на початковому етапі навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 20 с.

325. Скаткин М., Лернер И. Современный урок. *Народное образование*. 1985. № 1. С. 102–111.

326. Славина Л. С., Чудновский В. Э. Трудные дети : избр. психол. тр. / Ин-т практ. психологии. Воронеж : МПСИ : МОДЭК, 2006. 496 с.

327. Слесик К. М. Формування умінь спілкування молодших школярів у позакласній навчально-виховній роботі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 – теорія навчання / Харківський ДПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2002. 256 с.

328. Смирнов М. И. Психологические проблемы личности школьника и пути ее формирования : учеб. пособ. Киров : КГПИ, 1990. 76 с.

329. Сорока Г. І., Черновол-Ткаченко Р. І. Виховна система класу : метод. реком. Харків : Світ дитинства, 2004. 128 с.

330. Сорокина А. И. Воспитание и развитие детей в процессе начального обучения / под ред. А. И. Сорокиной и К. Т. Голенкиной ; АПН РСФСР, Ленинградский ин-т педагогики. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1960. 344 с.

331. Соціолого-педагогічний словник / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; ред. В. В. Радул. Київ : ЕксОб, 2004. 304 с.

332. Спиваковская А. С. Как появляется игра? *Мудрость воспитания* : кн. для родит. / сост.: Б. М. Бим-Бад, Э. Д. Днепров, Г. Б. Корнетов. Москва : Педагогика, 1987. С. 158–159.

333. Спирин Л. Ф. Формирование общепедагогических умений учителя (на материале подготовки студентов педвуза к воспитательной работе) :

автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07 – теория и методика воспитания. Москва, 1981. 30 с.

334. Средства обучения и методика их использования в начальной школе : кн. для учит. / Г. Ф. Суворова и др. ; под ред. Г. Ф. Суворовой. 2-е изд., перераб. Москва : Просвещение, 1990. 160 с.

335. Столин В. В. Самосознание личности. Москва : Изд-во Московского ун-та, 1983. 285 с.

336. Стребна О. В., Соценко А. О. Інтерактивні методи навчання в практиці роботи початкової школи. Харків : ВГ «Основа», 2005. 176 с.

337. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы URL: <http://balota2.narod.ru/data/mietodyka.html> (дата обращения: 22.02.2018).

338. Сухарева Л. С. Батьківські збори в початковій школі. Харків : ВГ «Основа», 2007. 144 с.

339. Сухомлинский В. А. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 4 : Павлиська середня школа. Розмова з молодим директором. 640 с.

340. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. шк., 1978. 263 с.

341. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 1. 670 с.

342. Сухопара І. Г. Формування толерантності у молодших школярів у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/dysertatsiya-50/> (дата звернення: 29.11.2018).

343. Тайчинов М. Г. Воспитание и самовоспитание школьников. Москва : Просвещение, 1982. 380 с.

344. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. Москва : Академия, 1998. 288 с.

345. Тард Г. Личность и толпа : очерки по социальной психологии. Санкт-Петербург : Изд-ние А. Большакова и Д. Голова, 1903. 178 с.

346. Твердохлеб М. Соціальна активність – засіб сучасного виховання учнів початкових класів. *Рідна школа*. 2007. № 9. С. 41–43.
347. Тернопільська В. І. Особливості соціально-комунікативної культури молодшого школяра: стратегії педагогічного супровіду. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Кам'янець-Подільський, 2007. С. 149–154.
348. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. 41 с.
349. Типические особенности умственной деятельности младших школьников / под ред. С. Ф. Жуйкова. Москва : Просвещение, 1968. 232 с.
350. Тищенко С. П. Психологія виховного впливу сім'ї на дитину. Київ : Т-во «Знання» УРСР, 1982. 48 с.
351. Толкачова Л. І. Інтерактивні прийоми у вихованні / упоряд.: Л. Шелестова та ін. Київ : Шк. світ, 2013. 120 с.
352. Толстой Л. Н. Педагогические сочинения / сост. Н. В. Вейкшан. Москва : Педагогика, 1989. 544 с.
353. Троїцька Т. С. Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога : автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / Ін-т вищої освіти АПН України. Київ, 2007. 32 с.
354. Туріщева Л. В. Професійний розвиток педагога: психологічний аспект. Харків : ВГ «Основа», 2006. 144 с.
355. Философский словарь / авт.-сост.: И. В. Андрущенко и др. Киев : А.С.К., 2006. 1053 с.
356. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. 2-е, випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 560 с.
357. Фопель К. Создание команды : психологические игры и упражнения. Москва : Генезис, 2002. 400 с.

358. Фрейд З. Введение в психоанализ. Санкт-Петербург : ИД «Азбука-классика», 2007. 480 с.
359. Фридман Л. М. Педагогический опыт глазами психолога : кн. для учит. Москва : Просвещение, 1987. 224 с.
360. Фридман Л. М., Волков К. Н. Психологическая наука. *Психологическая наука – учителю*. Москва : Просвещение, 1985. С. 71–94.
361. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород : Інформ.-видавн. центр «ЗППО», 2007. 364 с.
362. Хмизова О. В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.
363. Хон Р. Л. Педагогическая психология: принципы обучения : учеб. пособ. для высш. шк. 2-е изд. Москва : Академический проект: культура, 2005. 736 с.
364. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированой парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
365. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 464 с.
366. Червонна Т. Обдаровані діти: діагностика та супровід. Київ : Шкільний світ, 2008. 128 с.
367. Чернета С. Ю. Організаційно-педагогічні умови соціалізації підлітків у неформальних молодіжних об'єднаннях : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2005. 18 с.
368. Черничкина О. В. Коммуникативная инициатива: теоретические подходы. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. № 6. С. 4–8.

369. Шабалина З. П. Учебно-воспитательная работа в первом классе четырехлетней начальной школы : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов по спец. № 2121 «Педагогика и методика начального обучения и № 2001 «Преподавание в начальных классах общеобразовательной школы». Москва : Просвещение, 1988. 80 с.

370. Шарко В. Д. Сучасний урок: технологічний аспект : посіб. для вчит. і студ. Київ : СПД Богданова А. М, 2007. 220 с.

371. Шевченко Н. О. Особистість молодшого школяра. Київ : Главник, 2008. 127 с.

372. Шевчук І., Котельникова Л. Використання інтерактивних технологій на уроках математики в початкових класах. *Початкова школа*. 2005. № 8. С. 33–35.

373. Шелестова Л., Чиренко Н. Класному керівнику: 1000 важливих дрібниць. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.

374. Шиловська О. М. Авторська програма особистісного розвитку дитини молодшого шкільного віку «У злагоді із собою та усім світом». *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 3. С. 61–79.

375. Школа полного дня: вопросы управления / под ред. Э. Г. Костяшкина. Москва : Педагогика, 1982. 460 с.

376. Шрагіна Л. І. Технологія розвитку креативності. Київ : Шкільний світ, 2010. 160 с.

377. Шумилова Е. А. Модель формирования социально-коммуникативной компетентности будущего педагога профессионального обучения. URL: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/Doc/2076> (дата обращения: 22.12.2018).

378. Щербакова І. М. Філософія подолання духовної кризи особистості засобами освіти в період глобалізації та інформаційної революції : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 – філософія освіти / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2011. 20 с.

379. Щукина Г. И. Проблема познавательного интереса в педагогике. Москва : Педагогика, 1971. 352 с.
380. Щукина Г. И. Роль деятельности в учебном процессе : кн. для учит. Москва : Просвещение, 1986. 144 с.
381. Щуркова Н. Е. Когда урок воспитывает: нравственный аспект. Москва : Педагогика, 1981. 128 с.
382. Щуркова Н. Е. Прикладная педагогика воспитания : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 336 с.
383. Юнг К. Г. Очерки по аналитической психологии. Минск : ООО «Харвест», 2003. 528 с.
384. Юхимчик Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2006. № 6. С. 15–16.
385. Яковлева В. А. Гуманістичне виховання учнів шкіл-інтернатів як основа безпеки їх майбутньої життєдіяльності. *БЖД*. 2006. № 17. С. 37–40.
386. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика. Київ : Партнер, 1997. 193 с.
387. Ярошинська О. О. Педагогіка : метод. реком. Умань : ПП Жовтий, 2010. 106 с.
388. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2006. 382 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Характеристика критеріїв та показників відповідно рівнів
соціально-комунікативної активності молодших школярів**

№ з/п	Критерії	Рівні	Характеристика показників
1.	Соціально-адаптаційний	Високий	Стійка активна життєва позиція, яка виявляється у домінуванні творчості, в побудуванні чи перетворенні суб'єктом соціальних обставин, соціально-комунікативних процесів з високою результативністю відповідно загальнолюдських цінностей, суспільних інтересів та власних потреб.
		Середній	Наявність повсякденної свідомості – знання, уявлення, установки та стереотипи, що засновані на безпосередньому повсякденному досвіді людей, домінуючих у соціальній спільності, до якої вони належать. Присутність у діяльності елементів творчості, що перетворюють соціальні обставини та власну особистість в процесі комунікації.
		Низький	Наявність власної точки зору проявляється ситуативно, позиція активізується за допомогою заохочувальної діяльності вчителя
		Нульовий	Відсутність власних поглядів, уявлень відповідно умов життєдіяльності.
2.	Когнітивний	Високий	Домінує потреба в творчих діях, високий рівень саморегуляції; діяльність ініціативна, молодші школярі формулюють проблему, гіпотезу, обговорюють її, розробляють, а потім самостійно, творчо реалізують план пошуку та підводять підсумки зробленої роботи.
		Середній	Стійка зацікавленість учнів у навчальних діях, саморегуляція перевищує зовнішню спонуку. На основі саморегуляції, що зросла, молодші школярі частково перебудовують відомі їм способи діяльності для виконання завдання у новій ситуації, допомога вчителя – це формування цікавості до сутності матеріалу, що вивчається, пізнається, та способів діяльності.
		Низький	З'являються перші ростки самостійності школярів, викликані ситуативним

			зацікавленням. Виростає роль саморегуляції дій учнів, за допомогою якої здійснюється вибір способу діяльності із раніше відомих типових способів. Використовують правила діяльності в маловидозміненій ситуації. При необхідності, завдання виконуються за допомогою поради, актуалізації раніше пізнаного досвіду. Ситуативна зацікавленість школярів до навчальних дій; ситуативне володіння собою в конфліктних ситуаціях.
		Нульовий	Під впливом заохочень вчителя і під його контролем школярі включаються у репродуктивну діяльність, в якій формуються уміння соціально-комунікативної діяльності. Саморегуляція учнями дій носить лише виконавський характер. Переважають емоційно не стійкі, вразливі психологічні стани.
3.	Мотиваційний	Високий	Наявність позитивної мотивації до спілкування, діяльності та взаємодії. Стійка інструментальна база в процесі соціально-комунікативної активності; наявність самосвідомості в реалізації потреб та завдань; домінує творчість в розв'язанні різних ситуацій розвитку.
		Середній	Наявність мотивів, які підпорядковані більше емоційній сфері, ніж інтелектуальній та вольовій. Наявність знань, умінь навичок, набутих в процесі пізнання навколишньої дійсності, свідоме володіння раніше засвоєними правилами, наявність елементів творчості в процесі перетворювання навколишнього світу та його суб'єктів.
		Низький	Наявність ситуативних мотивів, які підпорядковуються переважно особистим потребам. Потреба у накопиченні досвіду залежна від емоційної зацікавленості. Поверхневе сприйняття дійсності в зв'язку з наявністю хиткого досвіду.
		Нульовий	Відсутність бажання накопичувати знання, вміння й навички, які б дозволили бути соціально-комунікативно активним.
4.	Комунікативно-діяльнісний	Високий	Рішення завдань здійснюється різними способами, що мають новизну та високу ефективність. Учні самостійно організуються в групу для спільної діяльності. Вміють користуватися вільно,

			творчо соціально-комунікативними навичками в процесі інтерактивної взаємодії з метою продуктивності праці на основі внутрішньої мотивації. Несуть відповідальність за діяльність у колективі.
		Середній	Саморегуляція перевищує зовнішню спонуку. На основі саморегуляції, учні частково перебудовують відомі їм способи діяльності для виконання завдання у новій ситуації. Здатність особистості розуміти відповідність своїх дій поставленим цілям, визнаним в колективі нормам, у результаті чого виникає почуття співучасті в спільній справі, а при невідповідності – почуття невиконаного обов'язку; готовність молодшого школяра визнати, що він є сам причиною наслідків власної поведінки та діяльності.
		Низький	Виражена самостійність у діяльності ситуативно; відсутня відповідальність за процес діяльності; нестійкі комунікативні прояви.
		Нульовий	Відсутність вираження ознак соціально-комунікативної активності; неспроможність комунікувати з ровесниками в різних ситуаціях взаємодії.

**Характеристика стадій сформованості відповідно до структури
соціально-комунікативної активності**

Стадії	Компо- ненти	Характеристика особливостей соціально-комунікативної активності молодших школярів
Нульова	Афективний	Відсутність емоційної спрямованості на будь-який вид діяльності, на учасників комунікативної взаємодії; відмова від спілкування або прояв агресії при залученні до умов соціально-коомунікативної діяльності; свідоме або підсвідоме неприйняття пропонованих ситуацій взаємодії у колективі з молодшими школярами чи дорослими; створення конфліктних ситуацій при небажанні співпрацювати.
	Когнітивний	Відсутність позитивного обсягу соціально корисної інформації відповідно формування соціально-комунікативної активності; збіднілий фонд життєвого досвіду відповідно вікового періоду у зв'язку з педагогічною занедбаністю або затримкою мовленнєвого чи розумового розвитку; відсутність елементарних умінь та навичок ведення інтерактивно-комунікативного процесу або прояв негативних шаблонів, деструктивних звичок спілкування, що проявляється через негативне ставлення до учасників взаємодії та використання жаргонної та вульгарної лексики.
	Мотиваційно- ціннісний	Комунікативна мотивація відсутня; молодший школяр зорієнтований на власний внутрішній світ, не проявляє цікавості до оточуючого світу; володіє несформованою системою цінностей відповідно до соціально-комунікативних взаємин; не розуміє мети діяльності, завдань, форм; не зацікавлюється стандартними умовами навчання та виховання; має несформовані соціально-комунікативні цінності.
	Діяльнісно- практичний	Відсутність виконавської активності у молодших школярів; відсутність або невміле використання учнями організаторських умінь та комунікативної активності; відсутність або низький рівень сформованості волевиявлення, пізнавальної активності; екстенсивна діяльність; відсутність результативності в соціально-комунікативній діяльності; несформованість компетентнісної основи молодшого школяра, як підґрунтя творчого самовираження; невиконання соціальних ролей навіть формально; несформованість або часткова сформованість знань, умінь та навичок, спрямованих на трудову, суспільну діяльність, діяльність відносно власного «Я».

Початкова	<i>Афективний</i>	Слабко виражена або відсутня емоційна спрямованість особистості молодшого школяра на самодіяльність, діяльність у колективі; самовизначеність лише в елементарно-примітивних життєвих потребах; обмежений емоційно-почуттєвий досвід; незрозуміння задоволення від спілкування та дружніх стосунків.
	<i>Когнітивний</i>	Вузький обсяг соціально корисної інформації; недостатній фонд життєвого досвіду відповідно вікового періоду; незнання та невикористання способів пізнання оточуючої дійсності; слабкий рівень умінь та навичок комунікативної та інтерактивної взаємодії; зацікавленість у пізнанні своїх однокласників та друзів у ситуаціях образи та несправедливості.
	<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	Комунікативні мотиви ґрунтуються на рівні інтересів найближчої потреби; несформованість ціннісної системи відповідно соціального спрямування, комунікативних стосунків з людьми; розуміння мети діяльності, завдань, форм за допомогою пояснень педагога; існує розрив між цінностями та ціннісними орієнтаціями особистості молодшого школяра.
	<i>Діяльнісно-практичний</i>	Присутність виконавської активності у молодших школярів, що супроводжується керівництвом учителя в процесі навчально-пізнавальної та виховної діяльності; відсутність або невміле використання учнями організаторських умінь та комунікативної активності; низький ступінь сформованості волевиявлення; пізнавальної активності; екстенсивна діяльність; низька результативність у соціально-комунікативній діяльності; несформованість інструментальної основи особистості молодшого школяра, як підґрунтя творчого самовираження; виконання соціальних ролей формально; несформованість або часткова сформованість знань, умінь та навичок, спрямованих на трудову, суспільну діяльність; перетворювальну діяльність відповідно власного «Я»; не відчуває відповідальності за вчинки.
Динамічно-поггесуюча	<i>Афективний</i>	Рівень емоційного сприйняття передбачає частково поверхневе засвоєння цінностей, хоч і в яскравій формі. Періодично з'являється емоційна зацікавленість відносно предметної, навчальної, пізнавальної та колективної діяльності; ситуативно з'являється потреба у взаємодії у процесі вирішення емоційно охопленого завдання; іноді помітний емоційно стабільний комфортний стан у процесі спілкування; періодичне відчуття задоволення від взаємодії через ще не накопичений емоційний досвід та відчуття страху, невпевненості у своїх особистісних можливостях, занижена самооцінка та неправильне оцінювання інших людей.

	<i>Когнітивний</i>	Наявність помірного обсягу соціального досвіду молодшого школяра, розширення резерву знань відносно законів навколишнього світу, домінує впевненість та векторна спрямованість на пізнання засобів інтерактивної взаємодії; з'являється зацікавленість у своїх однолітках не на рівні власної предметної або корисливої потреби, а на рівні особистісної взаємодії заради спілкування та підтримання дружніх стосунків.
	<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	Існує частково ціннісне ставлення до значимості інтересів суспільства в цілому та конкретних груп, суб'єктів; розуміння внутрішньої потреби до самозміни; ситуативно присутній розрив між цінностями та ціннісними орієнтаціями; соціальними установками та діяльністю, коли на основі ситуаційних мотивів реалізуються інші цінності; виявлення бажання до спілкування та взаємодії, що граничить з невідкладною потребою до комунікативних контактів; реалізація інтересів на стандартному рівні.
	<i>Діяльнісно-практичний</i>	Ініціативне виконання притаманних ролей; виконавська активність ситуативно переходить в ініціативну активність, що проявляється в навчально-виховній, соціально-комунікативній, суспільній діяльності, у міжособистісних стосунках; ситуативне використання досвіду як операційної системи дій; притаманні елементарні організаторські на фоні виконавських умінь та ситуативно управлінські; бере на себе відповідальність за ситуації, які знайомі, напрацьовані досвідом.
Конструктивна	<i>Афективний</i>	Стабільна зацікавленість у процесі спілкування; енергійна комунікативність з однолітками; стійке почуття задоволення від соціально-комунікативної взаємодії на основі накопиченого позитивного досвіду; постійне підтримання дружніх стосунків у групі, з дорослими, в ситуаціях взаємодії; натхненне відчуття від спілкування.
	<i>Когнітивний</i>	Наявність достатнього обсягу соціальної інформації для здійснення соціально-комунікативної діяльності; використання набутого досвіду; застосування способів пізнання навколишньої дійсності; способів інтерактивної взаємодії; цікавість до людей, що знаходяться у реальному колі спілкування молодшого школяра.
	<i>Мотиваційно-ціннісний</i>	Не існує розриву між цінностями та соціальними установками. Реалізуються інтереси самостійно з використанням новацій та творчості. Особистість сприймає цінності на емоційному та інтелектуальному рівні відповідно вольових якостей та збагачується ними на рівні самосвідомості; втілює у життя суспільні цінності та використовує власні цінності в процесі взаємодії; акумулює високу особисту значимість інтересів суспільства в цілому та конкретних спільнот; усвідомлює своє місце в суспільстві, має власну життєву позицію.

	<i>Діяльнісно-практичний</i>	<p>Молодший школяр бере на себе зобов'язання у зв'язку з орієнтацією на певні цілі; виконує більш вагомі спеціалізовані ролі; свідомо приєднується до соціального життя; ініціативно, самостійно включається в усі види діяльності; несе персональну відповідальність за вчинки; здатний до саморуху, в процесі якого постійно, самостійно, ініціативно, наполегливо, принципово, свідомо, планомірно, творчо, відповідально взаємодіє з навколишнім світом шляхом соціалізації та інтеріоризації; створює та налагоджує комунікативний процес; володіє інструментальною основою, яка необхідна для здійснення всіх видів діяльності; має сформовані вольові якості, комунікативну активність; активно виявляє творчий потенціал; користується накопиченим досвідом у процесі соціально-комунікативної діяльності.</p>
--	------------------------------	--

ТЕСТ «МІРКУЄМО ПРО ЖИТТЄВИЙ ДОСВІД»

(складений доктором педагогічних наук Н. Щурковою, адаптований

В. Івановою, Т. Павловою, Є. Степановим))

Мета: виявити моральну вихованість учнів початкових класів (рівень соціально-комунікативного досвіду).

Цільова група: 2-4 класи.

Інструкція. Для успішного проведення тесту необхідна абсолютна тиша, анонімність (можливо, лише вказати статево приналежність, поставивши в куті аркуша букву «х» - хлопчик, «д» - дівчинка).

Попередньо готуються аркуші паперу для зручнішого підрахунку результатів.

АБВ1 * 2 * 3 *

Важливо простежити за тим, щоб під час тестування атмосфера сприяла зосередженості, щирості, відвертості. Питання тесту повинні бути прочитані по черзі рівним монотонним голосом, щоб інтонаційна насиченість не впливала на вибір відповіді.

Учням пропонується вибрати один із трьох запропонованих відповідей і позначити його в графі (а, б, в) знаком *.

1. На шляху стоїть однокласник. Тобі треба пройти. Що ти зробиш?
 - а). обійду, щоб не потривожити;
 - б). відсуну і пройду;
 - в). дивлячись, який буде настрої.
2. Ти помітив серед гостей непоказну дівчинку (хлопчика), яка (який) самотньо сидить осторонь. Що ти зробиш?
 - а). нічого, яке моє діло;
 - б). не знаю заздалегідь, як складуться обставини;
 - в). підійду і неодмінно заговорю.
3. Ти запізнюєшся до школи. Бачиш, що комусь стало погано. Що ти зробиш?
 - а). поспішаю до школи;
 - б). якщо хтось кинеється на допомогу, я теж піду;
 - в). телефоную 03, зупиняю перехожих ...
4. Твої сусіди переїжджають на нову квартиру. Вони старі. Як ти вчиниш?
 - а). запропоную свою допомогу;
 - б). я не втручаюся в чуже життя;
 - в). якщо попросять, я, звичайно, допоможу.
5. Ти дізнався, що твій однокласник несправедливо покараний. Як ти вчиниш у цьому випадку?
 - а). дуже серджуся і лаю кривдника останніми словами;
 - б). нічого: життя взагалі несправедливе;
 - в). вступаюся за скривдженого.
6. Ти черговий. Підмітаючи підлогу, ти знайшов гроші. Що робиш?
 - а). вони мої, раз я їх знайшов;
 - б). завтра запитаю, хто їх втратив;
 - в). може бути, візьму собі.
7. Ти пишеш контрольну роботу. На що ти розраховуєш?

- а). на шпаргалки;
 - б). на втому вчителя;
 - в). на свої знання.
8. Ти прийшов на прибирання школи і бачиш, що всі вже трудяться. Що ти будеш робити?
- а). побалакаю трохи, потім видно буде;
 - б). йду негайно додому, якщо не будуть відзначати присутніх;
 - в). приєднаюся до кого-небудь, стану працювати з ним.
9. Якийсь чарівник пропонує тобі влаштувати твоє життя забезпечити всім необхідними. Отже, тобі непотрібно вчитися. Що ти йому відповіси?
- а). погоджуся з вдячністю;
 - б). спочатку дізнаюся, скільком він забезпечив таким чином існування;
 - в). відмовляюся рішуче.
10. Тебе вчитель просить виконати суспільне доручення. Виконувати його не хочеться. Як ти вчиниш?
- а). забуваю про нього, згадаю, коли зажадають звіт;
 - б). виконую, звичайно;
 - в). ухилиюся, шукаю причини, щоб відмовитися.
11. Ти був на екскурсії в чудовому, але маловідомому музеї. Чи повідомив ти комусь про це?
- а). так, неодмінно скажу і постараюся зводити їх в музей;
 - б). не знаю, як доведеться;
 - в). навіщо говорити, нехай кожен вирішує, що йому треба.
12. Вирішується питання, хто б міг виконати корисну для твого класу роботу. Ти знаєш, що здатний це зробити. Як ти вчиниш?
- а). піднімаю руку і повідомляю про своє бажання зробити роботу;
 - б). сиджу і чекаю, коли хтось назве моє прізвище;
 - в). я занадто дорожу своїм особистим часом, щоб погоджуватися.
13. Уроки закінчилися, ти зібрався йти додому. І от кажуть; «Є важлива справа. Треба». Як ти вчиниш?
- а). нагадаю про право на відпочинок;
 - б). роблю, раз треба;
 - в). подивлюся, що скажуть інші.
14. З тобою розмовляють образливим тоном. Як ти до цього ставишся?
- а) відповідаю тим же;
 - б) не помічаю, це не має значення для мене;
 - в) рву всі відносини з цією людиною.
15. Ти дізнався, що школу закрили з якихось причин. Як ти реагуєш?
- а). безмежно радий, гуляю, насолоджуюся життям;
 - б). стурбований, думаю, як далі вчитися;
 - в). буду чекати нових повідомлень.
16. Що ти відчуваєш, коли на твоїх очах хвалять когось із твоїх однокласників?
- а). жахливо заздрю, мені незручно;
 - б). я радий, бо і в мене є свої достоїнства;
 - в). мені все одно.
17. Тобі подарували красиву незвичайної форми авторучку. На вулиці дорослі хлопчачки вимагають віддати подарунок їм. Що ти робиш?
- а). віддаю – здоров'я дорожче;

- б). постараюся втекти, кажу, що ручки у мене немає;
 - в). подарунків не віддаю, борюся з ними.
18. Їдучи надовго і далеко з дому, як ти себе відчуваєш?
- а). швидко починаю нудьгувати;
 - б). добре себе відчуваю, краще, ніж удома;
 - в). не помічав.
19. Тебе просять послати книги в дитячий будинок. Що ти робиш?
- а). відбираю цікаве і приношу;
 - б). непотрібних книг у мене немає;
 - в). якщо всі принесуть, я теж дещо відберу.
20. Коли ти чуєш про подвиг людини, що найчастіше приходить тобі в голову?
- а). у цієї людини був, звичайно, свій особистий інтерес;
 - б). людині просто пощастило прославитися;
 - в). поважаю таких людей і не припиняю ними захоплюватися.

Аналіз результатів.

Кількість виборів, зроблених школярами в кожному випадку, необхідно підрахувати і виразити в процентному відношенні до загального числа учнів.

Показником, що свідчить про достатню моральну вихованість учнів, є кількість виборів від 10 і більше в наступних варіантах:

Графа а). Порахувати * на питання 1, 4, 11, 12, 18, 19.

Графа б). Порахувати * на питання 6, 10, 13, 15, 16.

Графа в). Порахувати * на питання 2, 3, 5, 7, 8, 9, 14, 17, 20.

Показником, що свідчить про деяку аморальну орієнтацію, егоїстичні позиції, є кількість виборів від 10 і більше в наступних варіантах:

Графа а). Порахувати * на питання 2, 3, 6, 7, 9, 10, 13, 15, 16, 17, 20.

Графа б). Порахувати * на питання 1, 4, 5, 8, 14, 18, 19.

Графа в). Порахувати * на питання 11, 12.

Показником, що свідчить про несформованість моральних відносин, соціально-комунікативного досвіду, нестійку, імпульсивну поведінку, є залишкова кількість виборів, де перевага явно не виявляється.

МЕТОДИКА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ

ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

(розроблена професором М. Рожковим)

Мета: виявити рівень соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості учнів.

Хід проведення. Учні пропонується прочитати або прослухати 20 суджень та оцінити ступінь свого погодження з їхнім змістом за наступною шкалою.

- 4 – завжди;
 - 3 – майже завжди;
 - 2 – іноді;
 - 1 – дуже рідко;
 - 0 – ніколи.
1. Намагаюсь слухатися у всьому своїх вчителів та батьків.
 2. Важаю, що завжди треба чимось відрізнятись від інших.
 3. За що б я не брався, досягаю успіху.
 4. Я вмю пробачати людей.
 5. Я намагаюсь чинити так, як всі мої товариші.
 6. Мені хочеться бути попереду інших у будь-якій справі.
 7. Я стаю впевнений, коли впевнений, що я правий.
 8. Я вважаю, що робити людям добро – це головне в житті.
 9. Намагаюсь робити так, щоб мене хвалили оточуючі.
 10. Спілкуючись з товаришами, відстоюю свою думку.
 11. Якщо я щось задумав, то обов'язково виконаю.
 12. Мені подобається допомагати іншим.
 13. Мені хочеться, щоб зі мною всі дружили.
 14. Якщо мені не подобаються люди, то я не буду з ними спілкуватися.
 15. Намагаюсь завжди перемагати і вигравати.
 16. Переживаю неприємності інших, як свої.
 17. Намагають не сваритися з товаришами.
 18. Намагаюсь довести свою правоту, навіть якщо з моєю думкою не згодні оточуючі.
 19. Якщо я берусь за справу, то обов'язково доведу її до кінця.
 20. Намагаюсь захищати тих, кого ображають.

Для швидкої обробки даних, необхідно для кожного учня створити такий балнк.

1	5	9	13	17
2	6	10	14	18
3	7	11	15	19
4	8	12	16	20

Обробка отриманих даних. Середню оцінку соціальної адаптованості учні отримують при складанні всіх оцінок першого рядка і діленні цієї суми на п'ять. Оцінка автономності обчислюється на основі аналогічних операцій з другим

рядком. Оцінка соціальної активності – з третім рядком. Оцінка прихильності дітей до гуманістичних норм життєдіяльності (моральності) – з четвертим рядком.

Якщо отримуваний коефіцієнт більше трьох, то можна констатувати високу міру соціалізованості дитини; якщо ж він більше двох, але менше трьох, то це свідчить про середню міру розвитку соціальних якостей. Якщо коефіцієнт виявиться менше двох балів, то можна передбачити, що окремих учень (або група учнів) має низький рівень соціальної адаптованості.

Щоб швидше і легше проводити обробку результатів, необхідно виготовити для кожного учня бланк, в якому проти номера судження ставиться оцінка.

Обробка отриманих даних. Середню оцінку соціальної адаптованості учнів отримують при складанні усіх оцінок першого рядка і діленні цієї суми на п'ять. Оцінка автономності вираховується на основі аналогічних операцій з другим рядком. Оцінка соціальної активності – з третім рядком. Оцінка прихильності дітей до гуманістичних норм життєдіяльності (моральності) – з четвертим рядком.

Якщо отримуваний коефіцієнт більше трьох, то можна констатувати високу міру соціалізованості дитини; якщо ж він більше двох, але менше трьох, то це свідчить про середню міру розвитку соціальних якостей. Якщо коефіцієнт виявиться менше двох балів, то можна припустити, що окремих учень (чи група учнів) має низький рівень соціальної адаптованості.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ У ПЕРШОКЛАСНИКІВ

*(Методика розроблена в 1988р. М. Гінзбургом,
експериментальні матеріали і система оцінок –
І. Пахомової і Р. Овчарової.)*

Форма проведення: індивідуальна.

Обладнання: стимульний матеріал до методики.

Інструкція:

Зараз я прочитаю тобі розповідь

№1. «Хлопчики (дівчатка) розмовляли про школу. Перший хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що мене мама змушує. Коли б не мама, я б в школу не ходив».

На стіл перед ним кладеться картка з малюнком №1: жіноча фігура з вказуючим жестом, перед нею фігура дитини з портфелем в руках. (Зовнішній мотив.)

№2. Другий хлопчик (дівчинка) сказав: «Я ходжу в школу тому, що мені подобається робити уроки. Навіть якщо б школи не було, я все одно б вчився». Психолог викладає картку з малюнком № 2 – фігура дитини, що сидить за партою. (Навчальний мотив.)

№3. Третій хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що там весело і багато хлопців, з якими можна погратися». Психолог викладає картку з малюнком № 3: фігурки двох дітей що грають в м'яч. (Ігровий мотив.)

№4. Четвертий хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що хочу бути великим. Коли я в школі, я відчуваю себе дорослим, а до школи я був маленьким». Психолог викладає картку з малюнком № 4: дві фігурки, намальовані спиною один до одного: в тієї, що вище, в руках портфель, в тієї, що нижче, іграшковий автомобіль. (Позиційний мотив.)

№5. П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав: «Я ходжу в школу тому, що потрібно вчитися. Без навчання жодної справи не зробиш, а вивчишся – і можеш стати, ким захочеш».

Психолог викладає картку з малюнком № 5: фігурка з портфелем у руках прямує до будівлі. (Соціальний мотив.)

№6. Шостий хлопчик сказав: «Я ходжу в школу тому, що отримую там п'ятірки». Психолог викладає картку з малюнком № 6. фігурка дитяти, що тримає в руках розкритий зошит. (Відмітка)

Після прочитання розповіді психолог ставить питання:

А як по-твоєму, хто із них правий? Чому? (Вибір 1) ?

З ким із них ти хотів би разом гратися? Чому? (Вибір 2) ?

З ким із них ти хотів би разом вчитися? Чому? (Вибір 3)

Діти послідовно здійснюють три вибори. Якщо вміст недостатньо просліджується у відповіді учня, необхідно поставити контрольне питання: «А що цей хлопчик сказав?», щоб бути упевненим у тому, що дитина зробила свій вибір, виходячи саме із вмісту розповіді, а не випадково вказала на одну із шести картинок.

Обробка результатів. Відповіді (вибір визначеної картинки) експериментатор заносить в таблицю, а потім оцінює.

Вибори	Мотиви, №					
	1	2	3	4	5	6
I вибір						
II вибір						
III вибір						
Контрольний вибір						

- Зовнішній мотив – 0 балів;
- Навчальний мотив – 5 балів;
- Позиційний мотив – 3 бали;
- Соціальний мотив – 4 бали;
- Оцінка – 2 бали;
- Ігровий мотив – 1 бал.

Необхідно підрахувати, скільки балів набрано окремо, по кожному мотиву. Контрольний вибір збільшує кількість балів відповідного вибору. Домінуюча мотивація навчання діагностується за найбільшою кількістю балів. Одночасно, дитина може керуватися й іншими мотивами. Про несформованість мотивації до навчання свідчить відсутність переваг, тобто різні підходи у всіх ситуаціях.

**АНКЕТА ДЛЯ ОЦІНКИ
РІВНЯ ШКІЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ Н. ЛУСКАНОВОЇ**

1. Тобі подобається в школі?
 - не дуже;
 - подобається;
 - не подобається.
2. Уранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш у школу чи тобі часто хочеться залишитися удома?
 - частіше хочеться залишитися удома;
 - буває по-різному;
 - йду з радістю.
3. Якби вчитель сказав, що завтра в школу йти не обов'язково, що бажаючи можуть залишитися вдома, ти пішов би в школу чи залишився вдома?
 - не знаю;
 - залишився б вдома;
 - пішов би до школи.
4. Тобі подобається, коли у вас відмінюють якісь уроки?
 - не подобається;
 - буває по-різному;
 - подобається.
5. Ти хотів би, щоб тобі не задавали домашніх завдань?
 - хотів би;
 - не хотів би;
 - не знаю.
6. Ти хотів би, щоб у школі залишились одні перерви?
 - не знаю;
 - не хотів би;
 - хотів би.
7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?
 - часто;
 - рідко;
 - не розповідаю.
8. Ти хотів би, щоб твій учитель був не такий строгий?
 - точно не знаю;
 - хотів би;
 - не хотів би.
9. У тебе в класі багато друзів?
 - мало;
 - багато;
 - немає.
10. Тобі подобаються твої однокласники?
 - подобаються;

- не дуже;
- не подобаються;

Ключ

Кількість балів, які можна отримати за кожну з трьох відповідей на питання анкети.

№ запитання	Оцінка за 1-у відповідь	Оцінка за 2-у відповідь	Оцінка за 3-ю відповідь
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	0
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Перший рівень. 25-30 балів – високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності.

У таких дітей є пізнавальний мотив, прагнення найуспішніше виконувати усі вимоги, які ставить перед учнем школа. Учні чітко наслідують усі вказівки учителя, добросовісні і відповідальні, сильно переживають, якщо отримують незадовільні оцінки. У малюнках на шкільну тему вони зображують учителя біля дошки, процес уроку, навчальний матеріал і тому подібне.

Другий рівень. 20-24 бали – хороша шкільна мотивація.

Подібні показники мають більшість початкових класів, що вчать, успішно справляються з навчальною діяльністю. У малюнках на шкільну тему вони також зображують навчальні ситуації, а при відповідях на питання проявляють меншу залежність від жорстких вимог і норм. Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

Третій рівень. 15-19 балів – позитивне відношення до школи, але школа притягає таких дітей позаурочною діяльністю.

Такі діти досить благополучно почувають себе в школі, проте частіше ходять до школи, щоб спілкуватися з друзями, з учителем. Їм подобається відчувати себе учнями, мати красивий портфель, ручки, зошити. Пізнавальні мотиви у таких дітей сформовані у меншій мірі, і навчальний процес їх мало зацікавлює. У малюнках на шкільну тему такі учні зображують, як правило, шкільні, але не навчальні ситуації.

Четвертий рівень. 10-14 балів – низька шкільна мотивація.

Ці діти відвідують школу неохоче, вважають за краще пропускати заняття. На уроках часто займаються сторонніми справами, іграми. Зазнають серйозні

ускладнення у навчальній діяльності. Знаходяться у стані нестійкої адаптації до школи. У малюнках на шкільну тему такі діти зображують ігрові сюжети, хоча побічно вони пов'язані зі школою.

П'ятий рівень. Нижче 10 балів – негативне відношення до школи, шкільна дезадаптація.

Такі діти зазнають серйозних труднощів у навчанні: вони не справляються з навчальною діяльністю, зазнають проблем у спілкуванні з однокласниками, у взаємовідносинах з учителем. Школа нерідко сприймається ними як вороже середовище, перебування в якій для них нестерпне. Маленькі діти (5-6 років) часто плачуть, просяться додому. У інших випадках учні можуть проявляти агресію, відмовлятися виконувати завдання, наслідувати ті або інші норми і правила. Часто у подібних школярів відзначаються нервово-психічні порушення. Малюнки таких дітей, як правило, не відповідають запропонованій шкільній темі, а відбивають індивідуальні пристрасті дитини.

МЕТОДИКА «РУКАВИЧКИ»

Г. Цукерман

Мета дослідження: вивчення відносин дітей з однолітками та комунікативних умінь.

Матеріал: вирізані з паперу рукавички (за кількістю учасників), три різнокольорових олівця.

Метод оцінювання: спостереження за взаємодією дітей, що працюють парами, та аналіз результату.

Хід роботи: проводиться у вигляді гри. Для проведення методики з паперу вирізують рукавички з різними незафарбованими візерунками. Кількість пар рукавичок відповідає числу пар учасників. Дітям, які сидять парами, дають кожному по одному зображенню рукавички і просять прикрасити їх однаково, так, щоб вони склали пару. Можна самим придумати візерунок, але спочатку їм треба домовитися між собою, який візерунок вони будуть малювати. Кожна пара молодших школярів отримує зображення рукавичок у вигляді силуету (на праву і ліву руку) і однакові набори кольорових олівців.

Критерії оцінювання:

- продуктивність спільної діяльності оцінюється за ступенем схожості візерунків на рукавичках;
- вміння дітей домовлятися, приходити до спільного рішення, вміння переконувати, аргументувати та ін.;
- взаємний контроль у процесі виконання діяльності: помічають чи діти один у одного відступу від початкового задуму, як на них реагують;
- взаємодопомога в процесі малювання;
- емоційне ставлення до спільної діяльності: позитивне (працюють із задоволенням та інтересом), нейтральне (взаємодіють один з одним в силу необхідності) або негативне (ігнорують один одного, сваряться і ін.)

Рівні оцінювання:

1. Низький рівень: у візерунках явно переважають відмінності або взагалі немає подібностей. Діти не намагаються домовитися, кожен наполягає на своєму.
2. Середній рівень: схожість часткова – окремі ознаки (колір або форма деяких деталей) збігаються, але є і помітні відмінності.
3. Високий рівень: рукавички прикрашені однаковим або дуже схожим візерунком. Діти активно обговорюють можливий варіант узору; доходять згоди щодо способу розфарбовування рукавичок; порівнюють способи дії і координують їх, будуючи спільну діяльність; стежать за реалізацією прийнятого задуму.

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

1. Як Ви розумієте поняття «соціально-комунікативна активність» ?
2. Як, на Вашу думку, чи потрібно формувати у молодших школярів соціально-комунікативну активність?
3. Чому?
4. Чи проводите Ви певну систематичну роботу з формування соціально-комунікативної активності в учнів вашого класу?
5. Що сприятиме підвищенню ефективності формування соціально-комунікативної активності молодших учнів у процесі урочної діяльності? (Ваша особиста думка)
6. Що сприятиме підвищенню ефективності формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у процесі позаурочної діяльності?
7. Чи варто формувати соціально-комунікативну активність молодших школярів через взаємодію урочної та позаурочної діяльності?
8. Чи є пріоритет у такій взаємодії?
9. Який? (На вашу думку?)
10. Чи доречно включати батьків у процес формування соціально-комунікативної активності? Обґрунтуйте, будь ласка, власну думку.
11. Яка специфіка формування соціально-комунікативної активності?
12. Чи використовуєте Ви в своїй педагогічній практиці інтерактивні технології навчання?
13. Чи актуальне інтерактивне навчання у процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів?
14. Чому?
15. Чи проявиться відмінність у процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів сільських та міських шкіл?
16. Що впливає на формування процесу соціально-комунікативної активності?
17. Які психолого-педагогічні умови будуть найбільш сприятливими у формуванні СКА молодших школярів?

АНКЕТА ДЛЯ БАТЬКІВ

1. Як Вами розуміється поняття «соціально-комунікативна активність»?
2. Чи потрібно, на Вашу думку, формувати в дітей соціально-комунікативну активність?
3. Як Ви вважаєте, що потрібно вашим дітям?
 - a) старанніше навчатися;
 - b) бути здоровим;
 - c) покращити поведінку;
 - d) стати ініціативнішим у стосунках з людьми, навчитися будувати соціальні відносини, дружні взаємини.
 - e) стати моральнішим;
 - f) нічого.
4. Як Ви проводите вільний час? Чи відпочиваєте Ви всією родиною?
5. Авторитетом для ваших дітей є?
 - a) Ви особисто;
 - b) чоловік (дружина);
 - c) хтось із родичів;
 - d) друзі дитини;
 - e) відомі люди;
 - f) вчителі;
 - g) не знаю;
 - h) немає авторитетів;
6. Чи приділяється належна увага формуванню соціально-комунікативної активності дітям в школі, де вони навчаються?
7. Якою б Ви хотіли бачити свою дитину в майбутньому?
8. Якими шляхами потрібно формувати соціально-комунікативну активність у молодших дітей у сім'ї, школі?(Ваша особиста думка)
9. Чи проводить школа урочну та позаурочну роботу в контексті формування соціально-комунікативної активності.
10. Які ваші дії та думки стосовно того, щоб Ваша дитина змінилася, стала кращою, ніж є на даний час?

**БУДОВА СПІЛКОВОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ**

**Спілки формування соціально-
комунікативної
активності молодших школярів**

**Спілка
ТВОРЦІВ**

**Спілка
лідерів**

Спілка майстрів

**Спілка
митців**

**Спілка
мудреців**

**Спілка
ораторів**

**Спілка
дизайнерів**

**Спілка
творців
слова і пензля**

**Спілка
науковців-
дослідників**

**Спілка
екологів
Спілка
артистів**

ІНТЕРАКТИВНІ ПРИЙОМИ, ЕФЕКТИВНІ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

АПЛІКАЦІЯ

З аплікацією знайомі всі, хто відвідував дитячий садок (у ДНЗ заняття аплікацією дуже поширені). Спробуйте ще раз зайнятися аплікацією, але не зовсім звичайною. Адже для наклеювання потрібно використовувати 10 різнокольорових деталей однакової форми. Іншими словами, треба створити картину, що складається лише з:

- кругів;
- трикутників;
- квадратів;
- ромбів;
- прямокутників.

Уявіть себе однією з цих геометричних фігур та розкажіть про себе.

БАЛ У МУХИ-ЦОКОТУХИ

Як відомо, після того як Муха-Цокотуха була врятована, і відважний Комар переміг злого Павука, був улаштований бал. На ньому веселилися й танцювали лише комахи.

Спробуйте зобразити цих комах і танцювати, як:

- таргани;
- метелики;
- коники;
- бабки;
- хрущі.

Танцювальною мелодією може бути «Камаринська» М. Глінки.

БЕЗЗВУЧНІ ДІЇ

Як правило, усі дії людини супроводжуються шумом. Коли людина пише, шарудить папір і скрипить перо. Коли людина читає, шелестять сторінки й скрипить палітурка книги. Особливо багато звуків лунає тоді, коли людина бере в руки кухонний посуд.

Спробуйте спростувати стійкий вираз «гриміти посудом» і абсолютно беззвучно:

- опустити ложку в склянку;
- покласти виделку на тарілку;
- поставити чашку на блюдце;
- закрити каструлю кришкою;
- зняти кришку з чайника.

При виконанні завдання можна користуватися не лише руками, а й додатковими пристосуваннями. Розкажіть про свої почуття трьома реченнями.

БУДЬ ЛАСКА

Чарівне слово «будь ласка» ми говоримо тоді, коли про що-небудь просимо. Попросіть дітей виконати всі ваші команди, але за умови, що ви будете дуже ввічливі й після команди скажете слово «будь ласка». Якщо ви цього слова не говорите, команду виконувати не потрібно.

Отже: «Підніміть праву руку вгору, будь ласка, ліву руку теж підніміть вгору, будь ласка. Будь ласка, зчепіть руки в замок, а тепер дружно їх розчепіть». Відзначили, скільки в класі неухажаних дітей? Весело прокоментуйте підсумок гри. Гру повторіть з іншим ведучим.

БУКВИ НА МАЛЮНКАХ

Кожна людина, наділена фантазією, обов'язково скаже, що всі букви схожі на що-небудь. Наприклад, «Г» схожа на підйомний кран, «О» — на рятувальне коло, а «Ш» — на граблі, що лежать на землі кілочками вгору.

Спробуйте намалювати ті предмети, інструменти, машини тощо, які схожі на різні букви. Зробіть п'ять різних малюнків, присвячених одній букві:

- «Д»;
- «Ю»;
- «Х»;
- «З»;
- «Р».

Розкажіть про предмети, які ви намалювали. Охарактеризуйте кожен малюнок букви, презентуйте його.

БУРИМЕ

Буриме — це гра, якій уже декілька сотень років. Гравець у буриме повинен скласти вірш на задані рими.

Спробуйте пограти в цю гру й складіть чотиривірш, рядки якого закінчуються такими словами:

- кішка — мишка, віконце — сонце;
- склянка — солянка, вода — колода;
- біг — сніг, горішки — потішки;
- мак — так, мачок — козачок;
- диня — господиня, огірочки — пуп'яночки.

ВАЖКА РИМА

Незнайко, герой казки Миколи Носова, одного разу захотів стати поетом. Але він, як не старався, не міг дібрати риму до слова «клоччя».

Спробуйте зробити те, що не вдалося Незнайкові. Доберіть рими до слів:

- чайник;
- килим;
- люстра;
- крісло;
- портфель.

Спробуйте скласти з отриманими римами двовірш.

ВЕСЕЛА ІСТОРІЯ

Складіть історію про:

- собаку, який жив у холодильнику;
- ворону, яка любила кататися на велосипеді;
- щуку, яка грала на гітарі;
- березу, яка хотіла навчитися плавати;
- хруща, який дуже боявся висоти.

ВЕСЕЛЕ ПРИСІДАННЯ

Усі фізично міцні люди вміють присідати. Присідання вважається дуже корисним заняттям, що зміцнює м'язи. Правда, іноді присідати буває нудно. У цьому разі вправу можна трішки ускладнити, зробити її веселішою.

Спробуйте зробити 10 присідань, але з обов'язковою умовою:

- стояти лише на носочках, не торкаючись до підлоги п'ятами;
- у витягнутих руках тримати розгорнуту газету;
- затиснути між колінами тенісний м'ячик;
- тримати обома руками за спиною одну гантель;
- установити на голові склянку з водою й притримувати її однією рукою.

Під час присідань ніщо не має впасти, розлитися або порватися.

При цьому треба виявляти почуття та говорити про свої хвилювання.

ВІЙСЬКОВА ТЕХНІКА

Хлопчикам дуже подобається малювати військову техніку: танки, літаки тощо. Звичайно, намалювати танк дуже непросто. Але ще складніше цей самий танк зобразити за допомогою жестів, рухів і звуків.

Спробуйте зобразити військову техніку так, щоб інші здогадалися, що це:

- танк;
- бомбардувальник;
- зенітна установка;
- крилата ракета;
- підводний човен.

Презентуйте одну з військової техніки 3-ьома реченнями.

ГЕРБ СЕЛА

Раніше в кожного міста був свій герб. Нещодавно в одній країні вирішили відродити цю традицію. Причому зробити так, щоб свій герб був не лише в кожного міста, а й у кожного села, яке називається:

- Сироїжкіно;
- Барабашкіно;
- Ватрушкіно;
- Муркіно;
- Кульбабіно.

Розкажіть про місце проживання села чи міста, герб якого вам довелося створити. Презентуйте ваш герб, розкажіть про нього за допомогою 5 речень.

ГОРОДНІ КАЗКИ

У Р. Кіплінга є казки з такими назвами: «Звідки у верблюда горб», «Чому в слона такий довгий ніс», «Звідки взялися броненосці». У цих казках письменник пояснює походження горба або хобота, але робить це, звичайно, по-казковому.

Спробуйте скласти такі самі казки-пояснення, але про овочі з городу. А називатися ці казки будуть так:

- «Чому помідор червоний?»;
- «Звідки в редиски хвостик?»;
- «Чому кавун смугастий?»;
- «Звідки в капусти стільки листків?»;
- «Чому огірок із пухирцями?».

ГРИБНІ КАЗКИ

Народні казки мають традиційний початок: «Жили-були...», «Якось раз...», «Дуже давно...».

Спробуйте скласти казку, у якої такий початок:

● «Жила-була дружна родина жовтогарячих лисичок. Одного разу сталося нещастя: занедужала найменша із сестер. Вона не спала, не їла й зеленіла з кожним днем...»;

● «Народилася в грибного царя Підберезника Першого дочка. І влаштував він із цього приводу бенкет. Запросив на нього всіх грибних жителів, окрім злої чаклунки Поганки Блідої...»;

● «Оселився по сусідству із селом мирних опеньків злий розбійник на ім'я Мухомор Червоний...»;

● «Жили-були Боровик із Боровихою. І мали вони трьох синів- боровиків. Двоє були розумними, а третій — дурень...»

ЕМОЦІЙНІ РУКИ

На відміну від тварин і роботів людина — дуже емоційна істота. Звичайно, усі наші емоції «написані на обличчі». Здатність людського обличчя передавати різні емоційні стани називається мімікою. Але емоції можна демонструвати не лише мімікою, а й жестами.

Спробуйте за допомогою рук зобразити:

- злість;
- радість;
- переляк;
- смуток;
- ворожість.

ЗАБОРОННІ ТАБЛИЧКИ

Дуже часто на вулицях міст, а також у різних будівлях можна зустріти таблички: «Стороннім вхід заборонено!», «По газонах не ходити», «Вигулювати собак заборонено», «Не смітити!», «Машини не паркувати!». Ці таблички називаються заборонні. Уявіть, що герої деяких казок теж вирішили обзавестися заборонними табличками.

Придумайте п'ять заборонних табличок, які можна використати:

- у палаці Снігової Королеви;

- у Смарагдовому Місті;
- у театрі Карабаса Барабаса;
- у лікарні Айболитя;
- у печері Алі-Баби.

ЗАЙВИЙ ПРЕФІКС

Одного разу в Африці вчені виявили відразу п'ять невідомих племен. І яке було здивування вчених, коли вони почули, що мова аборигенів майже не відрізняється від нашої. Єдина відмінність у мові – до кожного нашого слова аборигени додають який-небудь префікс. Причому кожне плем'я використовує свій префікс.

Спробуйте мовою невідомих африканських племен прочитати початок вірша «Ходить гарбуз по городу». Для цього до кожного складу додайте префікс:

- фер;
- мур;
- пип;
- так;
- ляп.

ЗАКЛИНАННЯ

У казках прийнято вимовляти заклинання. Наприклад, Буратіно, коли закопував монети, говорив: «Рекс, пекс, фекс». А Старий Хотабич, вириваючи волосини з бороди, шепотів: «Трах-ті-бі-дох». Заклинання — це чарівні слова, які допомагають здійснити бажання або виконати будь-яку найважчу справу. От було б гарно, якби й у житті в людей різних професій були свої заклинання, які допомагають у роботі.

Придумайте, яке заклинання міг би вимовити:

- футболіст перед пенальті;
- рибалка перед закиданням гачка;
- хворий перед кабінетом зубного лікаря;
- городник перед посадкою картоплі;
- парашутист перед стрибком.

ЗВІРІ З ТІСТА

Із тіста роблять пироги й ватрушки, пампушки й оладки, булочки й тістечка. А ще з нього ліплять різні фігурки. Потім ці фігурки можна з'їсти або ж розфарбувати, покрити лаком і зберегти.

Спробуйте виліпити з тіста таких незвичайних тварин, як-от:

- кубохвостіус;
- шваброшерстіус;
- длінномоніус;
- зубоглазіус;
- кривопузис.

Розкажіть про істот, які вам довелося створити. Презентуйте вашу тваринку, розкажіть про неї за допомогою 5 речень.

ЗДРАСТУЙТЕ

Це рухлива гра. Учасники стають пліч-о-пліч обличчям у коло. Ведучий іде ззовні кола й доторкається до одного з гравців. Ведучий і гравець, якого зачепили, біжать у різні боки по колу. Зустрівшись, вони тиснуть один одному руки й говорять: «Здрастуйте». Можна назвати ім'я. Потім біжать далі, намагаючись зайняти вільне місце в колі. Хто залишився без місця, стає ведучим.

ЗООЛОГІЧНІ СТРИБКИ

У тваринному світі є різні способи пересування: біг, ходьба, повзання. Багато тварин пересуваються стрибками.

Спробуйте пострибати так само, як:

- горобці;
- кенгуру;
- зайці;
- жаби;
- коники.

Розкажіть тваринку, яку вам довелося створити. Презентуйте її, розкажіть про нього за допомогою 4 речень.

ІГРАШКИ, ЩО ОЖИЛИ

Іграшки — це маленькі копії звірів і людей. Майстри завжди прагнуть створити таку іграшку, схожу на живу істоту. «Оживити» іграшки можна й по-іншому. Для цього слід уявити себе іграшкою, а потім ходити, сидіти, говорити, як ця іграшка.

Спробуйте за допомогою жестів, звуків, ходи зобразити:

- гумового Крокодила Гену;
- дерев'яного Буратіно;
- плюшевого Вінні Пуха;
- пластмасову Мальвіну;
- металевого Самоделкіна.

ІЛЮСТРАЦІЯ ДО ПІСНІ

Ілюстрація — це малюнок, що супроводжує текст. Зазвичай ілюстрації роблять до книг. Але можна й до пісні — адже в пісні теж є текст.

Зробіть ілюстрації до рядків із деяких популярних пісень:

- «Зеленеє жито, зелене,
Хороші гості у мене...»;
- «А в лебедя ніжки біленькі,
А в Івана ложки новенькі»;
- «А в ліску, а в ліску, на жовтім піску
Там дівчинка мала-невеличка,
Невеличка, сама робітничка».
- «А в нашого господаря мальована призьба,
Сіло собі кругом столу женчиків триста»;
- «А на тій вербі золота кора,
А на тій вербі рожеві квіти».

ІНСЦЕНОВАНА ПІСНЯ

Останнім часом жанр музичного відеокліпу став дуже популярний. Кліпи, або інсценовані пісні, показують по телебаченню цілодобово. Але, на жаль, усі вони зняті на сучасні пісні у виконанні модних естрадних виконавців. А як бути зі старовинними, народними піснями? Спробуйте зробити кліп на народну жартівливу пісню:

- «А в горобейка жінка маленька»;
- «Бігла Теличка та й з бережечка»;
- «Коточок, не йди рано в садочок»;
- «А в кривого танцю та не видно кінця»;
- «Го-го-го Коза, го-го сірая, го-го білая».

ІНСЦЕНОВАНИЙ АНЕКДОТ

Анекдот — це маленька розповідь із несподіваним закінченням. А всяку розповідь можна інсценувати.

Спробуйте інсценувати анекдот. Для цього спочатку згадайте ті анекдоти, у яких головним персонажем є:

- лев;
- заєць;
- ворона;
- ведмідь;
- мавпа.

ІНТОНАЦІЯ

Коли ми розмовляємо, то, звичайно, звертаємо увагу на зміст повідомлень. Але не менш, а то й більш важливою є інтонація, з якою ми вимовляємо певну фразу. Будь-яку пропозицію можна вимовити з величезною кількістю відтінків. І щоразу через інтонацію пропозиція набуватиме нового значення.

Спробуйте сказати просту фразу: «Ну, от і все!», із такою інтонацією:

- радісно, мов щойно ви закінчили писати задану додому вправу;
- злісно, немов ви знищили всіх мух, що літали по квартирі;
- сумно, ніби ви додивилися до кінця останню серію улюбленого мультика;
- злякано, немов вас наздогнав вовк, від якого ви намагалися втекти;
- стомлено, ніби ви щойно почистили два відра картоплі.

КАЗКИ, ЩО ПЕРЕПЛУТАЛИСЯ

Усі діти знають казки: «Червона шапочка», «Бременські музиканти», «Три ведмеді», «Срібне копитце», «Снігова королева». Уявіть, що назви цих казок переплуталися.

Спробуйте скласти й розповісти казку, яка має тепер таку назву:

- «Червоні ведмеді»;
- «Снігові музиканти»;
- «Три королеви»;
- «Бременське копитце»;
- «Срібна шапочка».

КАРТИНА ДЛЯ ПТАХІВ

Кожна людина любить, щоб їжа на тарілці була не лише смачна, а й красиво оформлена. Але чому сервіровка столу й гарне оформлення блюд — привілей лише людини? Чому, коли ми годуємо наших менших друзів — звірів і птахів, ми не піклуємося про естетичне оформлення їхнього столу й накладаємо їжу абияк?

Спробуйте гарно подати обід, наприклад, для птахів. Для цього насипте в годівницю пшона. І обов'язково укладіть його у вигляді малюнка найулюбленішої пташиної їжі — комах. Тобто «намалюйте» за допомогою пшона на годівниці:

- метелика;
- таргана;
- гусеницю;
- мураху;
- бабку.

Примовляйте при цьому до кожної тваринки, яку вам доведеться годувати.

КАРТИНА З ДІРОК

Якщо проткнути аркуш паперу голкою, то вийде маленька дірка. Якщо багато разів проткнути папір голкою, вийде багато дірок. Але якщо протикати папір не просто так, а маючи в голові план, то вийде не просто багато дірок, а малюнок.

Спробуйте «намалювати» голкою на папері звичайний листок такого дерева:

- клена;
- вільхи;
- берези;
- верби;
- дуба.

Розкажіть про листок, який ви намалювали. Передайте його почуття весною, літом, воєни та взимку.

КАРТИНА ІЗ СІРНИКІВ

Для чого існують сірники, знають усі. Ще всім відомо, що сірники — не іграшка. Але якщо сірники не запалювати, чом би й не пограти з ними? Наприклад, із сірників можна скласти картину, на якій зобразити спортсмена.

Спробуйте із сірників скласти фігурки:

- футболіста;
- баскетболіста;
- хокеїста;
- бейсболіста;
- ватерполіста (гравця у ватерполо).

Розкажіть, що ви відчували, поки робили виріб. Передайте почуття виробу, який щойно народився, 3-ьома реченнями.

КВІТКОВІ КАЗКИ

У багатьох казках описуються чарівні, казкові міста. Вони відрізняються від справжніх тим, що в них живуть не люди, а різні казкові істоти. Уявіть місто, у якому живуть лише квіти. У кожній квітці свій характер, свої звички. Щодня квіти ходять на роботу, у магазини, у кіно.

Спробуйте скласти казку про те, як вони це роблять. Наприклад, якби казка називалася «Ательє в місті квітів», у ній могла би піти розповідь про старого майстра Кактуса, що шив військову форму для гвардійців гладіолусів. А одного разу в нього замовила бальний костюм балерина Незабудка та ін.

Нехай нова казка називається так:

- «Перукарня в місті квітів»;
- «Лікарня в місті квітів»;
- «Парк атракціонів у місті квітів»;
- «Магазин у місті квітів»;
- «Салон моди в місті квітів».

УРОК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ

Прислівники-синоніми.

Прислівники як однорідні члени речення.

(Структура уроку засвоєння нових знань)

Мета: закріплювати знання про прислівник як незмінну частину мови, особливості його розрізнення. Вивчати, що таке однорідні прислівники, як їх знаходити, виокремлювати, виділяти; поняття синонімії прислівників, збагачувати лексичний словник учнів; вчити вільно і швидко мислити. Розвивати логічне, орфографічне, лінгвістичне, образне мислення, різні види пам'яті. Виховувати розуміння значення знань з української мови як гаранта грамотності, певного рівня розвитку, який ціниться і є виправданим. Формувати соціально-комунікативну активність: розвивати вольові якості; комунікативні вміння та потребу у спілкуванні.

Обладнання:

Роздатковий матеріал – картки, комп'ютер, медіапроектор, підручники, зошити, ручки, таблиці, схеми, ілюстрації.

Хід уроку

1. Організація учнів для роботи (1хв.)

Дітки, приготувалися до уроку? Сідайте, будь ласка. Сьогодні ми з вами будемо працювати плідно, займайте свої місця, налаштовуйтеся на продуктивну роботу.

2. Каліграфічна хвилинка (2-3 хв.)

Загадки

Тут, у лісі, - містечко дитяче,
А навкруг – усе сосни й дуби,
Біганина, і сонце неначе
Із дітьми поряд м'ячиком скаче,
Розшукати під листям гриби.

(Табір).

- В якому складі цієї відгадки чується звук **Т**? (**В першому**).

В зимовий студений час люблять всі малята нас.

З гірки ми рушаєм в путь, а на гірку нас везуть.

(Санчата).

- В якому складі в цьому слові пишеться буква **Т**?
- Як каліграфічно правильно пишеться буква **Т**? Згадаємо разом?
- А тепер подивіться, як зображена правильно написана буква **Тт** і запишіть її у зошити.
- Промовимо чистомовки:

Ти-ти-ти – висока ... рости.

Ту-ту-ту – придбали ... плиту.

От – от – от – літає ... пілот.

Запишіть собі три склади-з'єднання – **ти, ту, от**.

- Наведіть приклади слів із вживанням буквосполучення **те**. Діти, а яку

частину мови ми з вами розпочали вивчати? Придумайте прислівник із вживанням букви те.

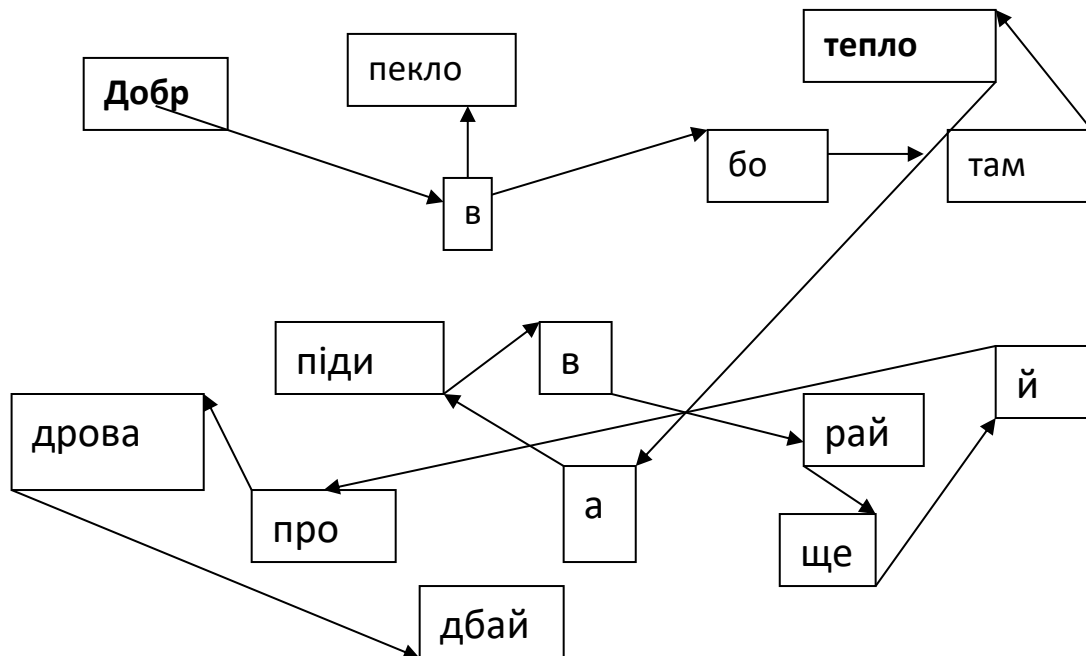
- Давайте складемо з ним речення. Поширимо його.
- Запишемо його в зошитах і на дошці.

3. Актуалізація опорних знань учнів.

(Повторення раніше вивченого матеріалу, що органічно пов'язується з новим матеріалом, служить основою для засвоєння нових знань) (3-5 хв.).

- Знайдіть головні члени речення або граматичну основу речення. Виділимо її. А тепер відшукаємо прислівник у реченні і виділимо його. Підкажіть, будь ласка, як він виділяється? Яким членом речення виступає? А чим цікавий прислівник? **(прислівник – незмінна частина мови, він не має ні відмінків, ні осіб, ні дієвідмін, ні роду).**
- А чим особливий прислівник? Що таке прислівник? Чи має він закінчення? Як пишеться прислівник з часткою **не (найчастіше разом)?** Що в нього в кінці стоїть замість закінчення? Який суфікс найчастіше зустрічаємо в прислівниках? – **о**. З якою частиною мови найчастіше взаємодіє прислівник? В реченні прислівник відіграє роль яких членів? Від якої частини мови найчастіше утворюється прислівник? За допомогою чого?

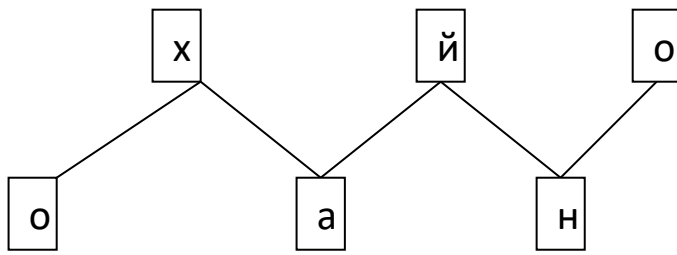
Вправа. (Прочитати текст. (К. Юлія, І. Роман, М. Людмила, П. Ганна. Потім зачитую текст самостійно). Знайти у ньому основну думку. (Р. Ільгар, С. Рузаліна, Т. Юлія.)



- Знайдемо тут прислівники.
- Зверніть увагу на закінчення.
- Діти, прочитайте, будь ласка, плутанку
 - Гра «Скажіть навпаки».

тепло – холодно,
весело – сумно,
вірно – зрадливо,
гарно – погано.

- Подивіться на малюнок-схему.



- Що воно означає? Доберіть слова-синоніми. Синоніми – це слова... близькі за значенням, але різні за написанням. (чисто, акуратно, охайно, прибрано).

Творчий диктант

Від поданих прикметників утворіть прислівники

Жвавий – жваво,

Голосний - голосно,

Журливий – журливо,

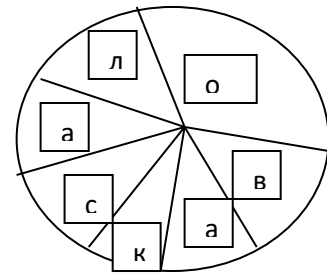
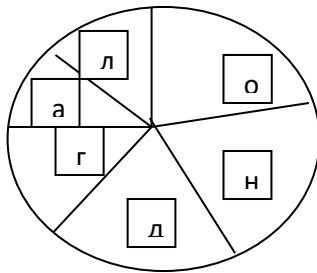
Мирний – мирно.

Запишіть прислівники разом чи окремо

Вправа на подолання орфографічного бар'єру

(Не)сміло, (не)вірно, (не)хотя, (не)вільно.

Вправа на визначення прислівників-синонімів



- Давайте поміркуємо, в якому напрямку рухаються слова?
- Вліво, тобто проти часової стрілки. Вправо – за часовою стрілкою.
- Що ви помітили? (Що ці слова – прислівники-синоніми).

4. Мотивація навчальної діяльності учнів і повідомлення теми та мети уроку (2 хв.)

Записування теми на дошці і в зошитах.

Сьогодні ми з вами продовжуємо вивчати життя прислівники. Будемо закріплювати знання про прислівники, його особливості, написання частки *не* прислівником, глибше вивчати закони рідної мови, відповідно будемо вчитися грамотніше писати, розмовляти, **вивчати його характерні відмінності, порівнюючи з іншими частинами мови, шукати і підбирати слова-синоніми, однорідні прислівники. Це буде темою нашого з вами уроку.**

Запишемо тему уроку: я – на дошці, ви - у зошитах –

«Прислівники як однорідні члени речення.

Прислівники-синоніми».

До того ж, виконаємо з вами багато цікавих завдань на розвиток вашого орфографічного, лінгвістичного, образного мислення, пам'яті, розвитку комунікативних умінь. І це все для того, щоб ви здобули нові знання, почали ще активніше і продуктивніше думати, стали грамотнішими. Адже грамотні, розумні і розвинені люди дуже цінилися в усі часи існування людей і ціняться й до сьогодні – вони можуть працювати на улюбленій роботі, спілкуватися з людьми, близькими їм по духу (що це означає?). Це дає людині багато радості, задоволення. Коли людина радісна, щаслива, то вона – не хворіє, має гарні стосунки в родині, знаходить спільну мову з багатьма людьми, має багато друзів, може допомогти іншим людям, а це все сприяє її творчому розвитку, її росту як особистості, а це знову приносить щастя ... Усе це й утворює наше з вами життя. Тому варто вчитись, рости над собою (що це означає?). То ж почнемо.

1. Сприймання й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу (10-12 хв.).

Метод зв'язного викладу.

Ми вже знаємо про те, що прислівник – незмінна частина мови, яка виражає ознаку дії або пояснює, де і коли відбувається дія, куди вона спрямована і відповідає на питання як?, де?, куди?, коли? та інші. Сьогодні дізнаємося про нові можливості дещо нове для вас про прислівник.

Прислівник, незважаючи на те, що він має багато відмінного з іншими самостійними частинами мови, має ще і дещо спільне. Що це? А те, що він як і всі самостійні частини, має існування в собі слів-синонімів, та однорідних членів речення. Тобто якщо існує певний прислівник **щиро**, то до нього можна підібрати синонім **відверто, душевно, сердечно**. А коли ці слова включити в речення – **Ми сьогодні розмовляли відверто, приємно, радісно, як ніколи**. То слова **відверто, приємно, радісно** будуть однорідними членами речення. Тому, що вони відповідають на одне питання ЯК? Належать до однієї й тієї ж частини мови – прислівника, вимовляються з перелічувальною інтонацією, та на письмі виділяються комами, мають єдине спільне слово, до якого вони належать – **розмовляли**.

- Попрацюємо з вами таким чином:
 - Ви зараз прочитаєте речення, а ваше завдання буде доповнити речення прислівниками, визначити прислівники, які були в реченні від початку, якщо є однорідні члени визначити їх і пояснити чому вони однорідні.
 - Я слухаю на уроках досить уважно, але треба ще **уважніше**.
 - Петро докладно переповів казку, а Улянка ще **докладніше**.
 - Синички літають швидко і вправно, низько і високо, а ластівки – **ще швидше і вправніше, нижче і вище**.
 - Де в цьому реченні прислівники? Однорідні члени? Чому? Доберемо до деяких прислівників синоніми – **швидко, жваво, вертко; вправно, вдало, вміло**.
- **спостереження й аналіз мовних явищ під керівництвом учителя;**

Вправа – робота з підручником.

Висновки, формулювання правила учнями.

Давайте спробуємо сформулювати правило. Воно зовсім не важке. Його треба запам'ятати й користуватися ним. А щоб ним користуватися треба вміти розрізняти прислівник серед інших частин мови.

(Формулювання правила разом)

Прислівник, як і інші самостійні частини мови має синоніми, тобто до кожного прислівника можна дібрати синонім. Прислівники можуть бути однорідними членами речення. Виокремлювати прислівники як однорідні члени речення ми можемо, знаючи наступне про однорідні члени речення:

- вони відповідають на одне питання;
- належать до однієї й тієї ж частини мови – прислівника;
- вимовляються з перелічувальною інтонацією;
- на письмі виділяються комами;
- мають єдине спільне слово, до якого вони належать.

2. *робота з підручником (уточнення формулювання правила за підручником, вивчення правила та добір нових прикладів для його ілюстрації);*

- – Читайте правило і намагайтеся його запам'ятати
- Фізкультхвилинка

Ми берізки і кленці
В нас тоненькі стовбурці.
Встати із-за парт.
Ми в стрункі стаєм рядки
Виправляєм гілочки.
Руки вперед, в сторони.
Ледь зіп'ялись з корінців
Дістаємо промінців.
Потягування.

Ми стискаєм їх вогонь
в зелені своїх долонь.
Вправи для кистей рук.
Хилять хижі вітерці
Вліво-вправо стовбурці.
Нахили тулуба вперед-назад.
Ще й верхівки кожен ряд
нахилиа вперед-назад.
Нахили голови вперед-назад.

6. *Осмислення нових знань у процесі практичної діяльності (15-20 хв.):*

- формування вмінь користуватися знаннями (новим правилом) у процесі виконання різноманітних вправ під керівництвом учителя.

Вибірковий диктант
(виписати прислівники).

Вірно, повільно, гарний, ситий, жаль, мілко, сонячний, барвистий, марно, світло.

Гра «Лінгвістичний фейерверк»

добре/Коли/душі/на/то/радісно/навкруги/й.

- Уявіть собі, що кожна іскорка фейерверку – це окреме слово. Іскорки-слова порозліталися в різні боки, а нам треба їх зібрати і поставити в певній послідовності. А коли поставимо в правильній послідовності, то має вийти вислів, який несе в собі повчальну думку, життєву мудрість.
- МВ «Коли на душі добре, то й навкруги радісно».

- Визначимо в цьому реченні прислівники. Що ви помітили? (прислівників – 3, 2 з них відповідають на одне й те ж питання ЯК?).
- Тепер давайте підберемо синоніми до існуючих прислівників.
- **Приємно, гарно; навкруги, навколо; радісно, весело.**
 - *робота - невеличке контрольнo-перевірне завдання, виконання якого покаже, як учні зрозуміли та усвідомили новий матеріал.*

Вправа

Перевірка.

Пропоную вашій увазі кросворд.

Впишіть у горизонтальні рядки прислівники. До деяких доберемо синонім усно.

(Разом придумують, учень вписує).

в	е	с	е	Л	о		
с	х	и	л	Ь	н	о	
с	о	н	я	Ч	н	о	
п	р	о	с	Т	о		
п	о	н	у	Р	о		
с	м	і	ш	Н	о		
с	а	м	о	Т	н	ь	о

Радісно, прихильно, ясно, звичайно, сумно, радісно, самотно.

Заміна фразеологічного звороту прислівником-синонімом.

Соромно, неухважно, дружно, нещиро.

Інтерактивна вправа «Спільна угода»: молодші школярі отримують картки із завданням, працюють парами.

Згрупуйте, з поданих іменників утворіть прислівники.

I

вірність
самотність
тривалість
добро
яскравість

II

7. Завдання додому (3-5 хв.):

1. *пояснення домашнього завдання і способу його виконання;*

Домашнє завдання на завтра: вправа ... Метод інструктивної бесіди.

- Спробуємо розібратися у завданні? Прошу до дошки.

- (Читають по вислову, знаходять дієслова).

- Закінчили. А також: правило вивчити напам'ять на ст.

2. *запис у щоденнику, класному журналі.*

8. Підсумок уроку (3-5 хв):

1. *про що нове дізналися (що вивчили)?;*

Підіб'ємо підсумок уроку. Що нового ви дізналися на уроці?

2. *для чого це треба знати?;*

Для чого це треба знати? Що дадуть вам поглиблені знання з дієслова?

3. *оголошення оцінок за роботу на уроці.* Оцінки сьогодні...

УРОК ДОСЛІДЖЕННЯ ДЛЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

(4 КЛАС)

Тема:

*«Вода — найпоширеніша речовина на Землі.**Вода – основа життя.**Вода – розчинник».*

Мета: Формувати в учнів знання про найпоширенішу речовину на Землі – воду та її властивості; вчити берегти воду, як основу життя усієї природи на Землі; формувати соціально-комунікативні уміння; виховувати риси вольової організації; привчати учнів працювати на уроці надситуативно, незважаючи на втому; формувати уявлення про розчини, вчити практично готувати розчини різних речовин з водою, розвивати екологічне мислення, спостережливість, уважність; виховувати повагу до природи

Завдання:

- продовжувати формувати в учнів знання про поширення води в природі: у річках і озерах, морях і океанах, ґрунті, повітрі, організмах рослин і тварин; про значення води для життя на Землі;
- формувати соціально-комунікативні уміння;
- виховувати риси вольової організації;
- привчати учнів працювати на уроці надситуативно, незважаючи на втому;
- продовжувати ознайомлювати учнів з роллю води у природі, про значення й використання води для задоволення потреб людини.
- закріпити в учнів знання про властивості води, зокрема її здатність розчиняти речовини; про чисті речовини та суміші;
- сформувати уявлення про розчини у природі та побуті;
- формувати вміння готувати розчини, користуватись лабораторним обладнанням, діяти за аналогією;
- виховувати прагнення до роботи в колективі та чіткої організації робочого місця;
- розвивати вміння користуватися фізичною картою;
- продовжувати формувати науковий світогляд, розвивати в учнів потяг до дослідництва.

Тип уроку: засвоєння нових знань

Обладнання та матеріали: комп'ютер – 2, діапроектор, плакати, підручники, пластикові склянки, хімічні склянки, вода, глина, олія, цукор, піпетка, скляна паличка.

Хід уроку**1. Організаційний момент.****Інтерактивна вправа «Вітер дме»****2. Перевірка раніше засвоєних знань.**

Двоє учнів працюють біля дошки, п'ятеро опрацьовують випереджуючі завдання, з

рештою проводиться фронтальна бесіда.

Завдання біля дошки

Робота з фізичною картою.

Знаходження на карті півкуль океанів. Демонстрування двома учнями Північного Льодовитого, Атлантичного, Тихого та Індійського океанів на фізичній карті світу.

Завдання для роботи в групах:

I група – троє учнів

1. Що таке вода?

(Прозора, безбарвна природна рідина, що являє собою найпростішу хімічну сполуку водню з киснем;

Лікувальна рідина мінеральних джерел;

Непотрібні беззмистовні фрази, слова у викладенні матеріалу, багатослів'я;

Території, простори, ділянки морів, озер, річок).

2. Які ви знаєте стани води?

Рідкий

Твердий

Газоподібний

3. Назвіть океани планети.

Тихий, Атлантичний, Індійський, Північно-Льодовитий.

4. Назвіть шість річок України.

Дніпро, Південний Буг, Дністер, Кодима, Прип'ять, Прут.

II група

1. Чому Землю називають голубою планетою? *Слайд*

Землю називають голубою планетою, у зв'язку з тим, що 2/3 території планети займає вода.

2. Заповни таблицю.

Водойми України		
Річки	Озера	Моря
Дніпро	Світязь, Ялпуг	Чорне
Прут	Синевір, Пулімецьке, Кагул	Азовське

3. Назви два види води.

Солоня і прісна.

4. Яке значення води для живих істот?

Завдання на індивідуальних картках

I картка – учень – спонукає до взаємодії.

- Вода в природі буває у вигляді ...**снігу, криги, рідини, пару.**
- Вода має колір ... **Прозорий.**

Моря і океани ми бачимо якого кольору..... голубого, синього, бірюзового, темно-синього.

II картка другий учень – веде діалог з іншими дітьми

1. Запитання-загадка. Коли воду можна решетом носити?

Коли вода у вигляді снігу чи льоду.

2. Продовжити українське побажання:

Будь багата, як земля, весела, як весна і здорова, як**вода.**

3. Доповнити народну прикмету:

Кукурудзу посієш до..... **дощу** – матимеш сало до борщу.

III картка – особисте висловлювання – роздум – третій учень розповідає про сніг.

Сніг — це теж вода

Якщо уважно роздивишся, то побачиш, що сніг складається з ніжних льодяних кристаликів. Ці кристалики називають сніжинками. Сніжинки мають різний розмір. Та ще й у кожній своїй візерунок. Учені довго вивчали структуру та форму сніжинок. Один учений виявив тільки в один день під час снігопаду величезну кількість різноманітних форм.

IV картка – четвертий учень –повідомляє цікаву інформацію.

Є в природі сніжинки-крихітки, їх ледве помітно неозброєним оком. Ці сніжинки випадають, наприклад, в Антарктиді, де дуже сильні морози.

Зустрічаються сніжинки-велетні, розміром з долоню. Але дуже рідко.

V картка – зацікавлено продовжує розповідь.

Найчастіше сніжинки бувають невеличкі, у формі різних зірочок, стрілочок, дивовижних квіток. Але в цієї різноманітності є свої правила: сніжинка завжди шестигранна.

Мільйони сніжинок створюють снігове покривало, а навесні, коли пригріває сонечко, знов обертаються на воду.

3.Актуалізація раніше засвоєних знань.

До якої частини природи (живої чи неживої) належить вода?

Де в природі є вода?

Які водні об'єкти є на території нашої держави?

Які властивості має вода? *Слайди – 2 шт.*

Одночасно з іншими видами роботи

Запитання для фронтального опитування

В яких станах може перебувати вода у природі?

Де властивості води можна спостерігати в природі?

Вода — це тіло чи речовина? Речовина.

Чому? (Тому, що тіло має свої лінійні розміри – довжину, ширину, висоту. А розміри води визначаються об'ємом предмета, у якому вода знаходиться).

Звичайна річкова чи морська вода — це чиста речовина чи суміш?

(Це суміш)

Така вода є природною чи штучною сумішшю?

Природною.

(Вода річок, озер, підземних джерел завжди містить різні домішки. Навіть у дощовій воді є розчинені речовини, які потрапляють з повітря. Через здатність розчиняти інші речовини вода ніколи не буває чистою).

Які типи водойм ви знаєте?

(Річки, озера, моря океани, болота, струмки).

Які з них є на території України?

(Всі, крім океану).

Де ще, крім водойм, вода поширена в природі?

(Вода в природі є: у ґрунті, повітрі, організмах рослин, тварин і людини).

За однією з гіпотез, життя виникло у воді. Значну частину тіла всіх без винятку істот

складає вода. Організм людини складається на 75% з води. – (учениця повідомляє та залучає до комунікативного процесу)

Учень, який включився у комунікативний процес. - Тіло ссавця складається на 65 % із води. У деяких мешканців моря, таких як водорості або медузи, кількість води в організмі може перевищувати 95 %.

4. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми, мети та завдань уроку.

Інтерактивна вправа «Очікування»

Ми очікуємо:

- знання про поширення води в природі: у річках і озерах, морях і океанах, ґрунті, повітрі, організмах рослин і тварин; про значення води для життя на Землі;
- цікавий процес спілкування;
- активну співпрацю;
- дізнатися про роль води у природі, про значення й використання води для задоволення потреб людини.
- знання про властивості води, зокрема її здатність розчиняти речовини; про чисті речовини та суміші;
- уявлення про розчини у природі та побуті;
- вміння готувати розчини, користуватись лабораторним обладнанням, діяти за аналогією;
- роботу в колективі;
- вміння користуватися фізичною картою;
- цікавий дослідницький процес.

Напевно, вам здається, що про таку поширену речовину, як вода, нічого нового дізнатися вже не можна. Та насправді навіть сьогодні про воду на Землі ми знаємо ще далеко не все. Досі знання про неї містять багато нерозгаданого. Наприклад, як вона з'явилася на Землі, яким був її склад мільйони і мільярди років тому.

З водою ми маємо справу щоденно і всюди. Вода – це океани, моря, річки, озера, водосховища, болота, снігові пишки гір, підземні води. Вода - у гірських породах, у ґрунті, у вигляді нори і в повітрі.

Уся вода, що знаходиться в рідкому, твердому (лід), газоподібному (водяна пара) станах утворює водну оболонку Землі – **гідросферу**.

Учениця, яка комунікує з учителем (Гідросфера – це та частина біосфери, яку утворює вода. До гідросфери ми включаємо океани, моря, річки, озера, атмосферну воду; (хмари, пару) і підземні води. Істоти не можуть жити без води.)

Урок за темою «Вода – найпоширеніша речовина на Землі. Вода – основа життя. Вода – розчинник. Допоможе з'ясувати межі поширення води на планеті та збагатить вас новими знаннями про воду та її особливості. Сьогодні ми поглибимо знання про воду, як частину природи, дізнаємося в якому стані перебувають водні ресурси на Землі, будемо вчитися правильно користуватися водою; розвивати свої розумові здібності; вчитися берегти воду, формувати уявлення про розчини, вчитися практично готувати розчини різних речовин з водою.

5. *Сприйняття й осмислення учнями нового навчального матеріалу.*

Підтема «Вода – найпоширеніша речовина в світі»

Вода – найпоширеніша речовина у природі. Площа, укрита водою на планеті дорівнює 361 млн. км² (71 %). *Слайди – ландшафти.*

Учень проводить уривок уроку відповідно до підтеми.

Вода має велике значення для живих істот. Усі хімічні реакції, які відбуваються в організмі, вимагають присутності води. Вона створює незамінне середовище для здійснення обміну речовин (метаболізму), від виробництва глюкози в рослинах до перетравлювання їжі або регулювання температури тіла.

Вода також здійснює безперервний цикл у природі.

(демонстрування схеми кругообігу води на таблиці)

Для використання людиною придатна не будь-яка вода. Наприклад, морську воду не використовують для зрошення полів, бо в ній багато розчинених солей. Брудну прісну воду не можна вживати в їжу — у ній дуже багато хвороботворних мікробів. З тієї ж причини не можна давати брудну воду свійським тваринам.

Немає жодної рослини чи тварини, в якій би не було води. У деяких рослинах, наприклад в огірках, кавунах вода становить більше половини маси тіла.

Слайд «ХМАРИ».

Учениця проводить частину уроку відповідно наступній підтемі.

Підтема «Вода — розчинник»

Для води характерні такі властивості: безбарвність, прозорість, текучість, здатність розчиняти різні речовини тощо. Вона не має смаку й запаху, легко випаровується й швидко закипає, коли її нагрівати. *(запис властивостей на дошці та в зошиті).*

Слайд

У природній воді можуть бути тверді частинки, які в ній не розчинилися. Рідини з твердими частинками, що перебувають у завислому стані, називаються *зависсю*. Ці частинки роблять воду каламутною. Якщо каламутну воду відстояти, то з часом вона стає прозорою. Нерозчинні частинки осідають на дні.

А ось у розчинах, скільки б вони не відстоювалися, частинки речовин на дно не осідають.

Різні речовини мають різну розчинність. Одні речовини, наприклад цукор, кухонна сіль, оцет, добре розчиняються у воді. Є речовини, які погано розчиняються у воді, наприклад гіпс, а деякі практично не розчиняються, наприклад олія.

У воді розчиняються й гази. Газована вода містить розчинений вуглекислий газ. У невеликій кількості у воді розчиняється кисень. Однак його достатньо для дихання тварин і рослин, які мешкають у водоймах.

З підвищенням температури більшість твердих речовин розчиняється у воді швидше.

Розчини бувають концентровані й розбавлені. Якщо в певному об'ємі розчину міститься мало розчиненої речовини, то це розбавлений розчин. Наприклад, вода у колодязях, річках, озерах є розбавленим розчином. Її називають *прісною* водою. А от вода у морях містить багато різних солей, тому вона гірко-солоня на смак. Морська вода містить у собі багато різних речовин, у складі яких є майже всі хімічні елементи, що існують у природі. Найбільше у морській воді кухонної солі. Підземні води, що містять велику кількість розчинених мінеральних речовин, часто називають *мінеральними*. Люди використовують їх для

лікування різних захворювань.

Лікувальні властивості має ще тала вода *Слайд*, що утворилася з льоду, та срібна вода, насичена іонами срібла. *Слайд*

У побуті воду використовують для приготування їжі, миття, прання білизни, догляду за квартирою тощо. *Слайд* Річкове й морське судноплавство дає змогу перевозити велику кількість пасажирів і вантажів, що сприяє зміцненню торговельних зв'язків з багатьма країнами світу; будівництво гідроелектростанцій дає змогу виробляти дешеву електроенергію. У сільському господарстві вода використовується для зрошення полів і догляду за тваринами.

Учень продовжує частину уроку. Розчини мають велике значення у житті і практичній діяльності людини. Так, засвоєння їжі людським організмом відбувається лише у вигляді розчину. У побуті часто виникає потреба приготувати розчин, який містить певну кількість розчиненої речовини. Для приготування розчину зважують цю речовину, відміряють певний об'єм води для розчинення.

Деякі мінеральні добрива непогано розчиняються у воді. У ґрунті вони добре розчиняються за допомогою дощів або води, що надходить внаслідок зрошення полів. Розчиненими мінеральними добривами живляться рослини. Це сприяє підвищенню їхньої врожайності.

Зараз на уроці ми будемо вчитися готувати розчини, адже в майбутньому житті це вміння вам неодноразово знадобиться.

6. Фізкультхвилинка

7. Робота з підручником. Відео

8. Практична робота. Групова робота.

Підтема: Вивчення розчинності речовин. Прилади і матеріали: хімічні склянки, глина, вода, олія, лимонна кислота, піпетка, скляна паличка.

Учень. Як ви думаєте, чому воду не зважують, а використовують мірний посуд?

Учениця. воду ніколи не зважують, бо її об'єм і маса збігаються. Так, 1 л води важить 1 кг, 100 мл—100 г.

Бесіда. Як називають речовини, які розчиняються у воді? Які речовини у воді не розчиняються? Яку назву вони мають? Чим є вода для цих речовин?

Всипте у склянку ложку лимонної кислоти і додайте води, яка б заповнила чверть склянки. Що спостерігаєте? Звітує перша I група

У склянку з водою всипте ложку глини. Суміш збовтайте скляною паличкою, а потім дайте відстоятися. Зробіть висновок. Повідомляє II група.

В одну склянку з водою піпеткою капніть кілька крапель олії. Суміш у склянці збовтайте скляною паличкою. Що спостерігаємо? Відповідає III група *Слайд*

- Одержану суміш називають *емульсією*. Емульсії — це зависі, в яких дрібні краплини якої-небудь рідини рівномірно розподілені в іншій рідині.
- Одну столову ложку кухонної солі помістити у хімічну склянку і наповнити на 1/2 її об'єму водою. Утворену суміш ретельно перемішати, доки вся сіль не розчиниться. Що утворилося? Відповідає V група почерговим зв'язним висловлюванням
- Внаслідок розчинення цієї речовини у воді утворилась однорідна суміш, що називається *розчином*. У досліді утворився розчин кухонної солі у воді. Вода в

цьому випадку – це розчинник, а кухонна сіль – розчинена речовина.

7. Перевірка проведеного дослідю. Рефлексія.

Тестовий матеріал

Якщо розчини відстоювати, їх частинки: а) осідають на дно; б) не осідають на дно.

З підвищенням температури розчинність речовин: а) зростає; б) залишається без змін.

Як можна відрізнити розчин від зависі?

Тварини, які живуть у водоймах, дихають киснем. Звідки береться у воді кисень? *Слайд*

Проводить наступна учениця.

Підтема «Екологічна ситуація з водою»

З доісторичних часів людські поселення розташовувалися на берегах річок та озер, оскільки прісна вода – один із необхідних компонентів життя. Але зараз, річки, на жаль, використовують як стічні канали, у які вливають фекальні води та відходи промислового виробництва.

Крім промислового та сільськогосподарського забруднення є ще й таке, що спричиняється важкими металами, отруйними продуктами.

Ми постійно довідуємося з газет і телебачення, що в тій або іншій річці загинула велика кількість риби. Найімовірніше пояснення в таких випадках – це те, що до річки потрапили токсичні відходи з якої-небудь фабрики або виробництва. Другий вельми поширений варіант забруднення річок у всьому світі – це виливання у воду гноївки та інших відходів тваринництва, що спричинює її підвищену евтрофізацію. *Слайд* Було здійснено аналіз криги в Арктиці й Антарктиді й підтверджено, що навіть там накопичуються шкідливі речовини.

Поширене явища чорних припливів, які утворюються внаслідок недбалості нафтотранспортних компаній, що, прагнучи заощадити кошти, не вкладають гроші в ремонт і підтримування в хорошому стані тих суден, котрими вони користуються. Тонуть дуже великі судна, що перевозять тисячі тонн сирової нафти. Якщо навіть один із таких кораблів зазнає аварії бо тоне, відбувається екологічна катастрофа. Сира нафта, яка плаває на поверхні моря, досягає берегів, застеляє пляжі та скелі, забарвлюючи їх в чорний колір. *Слайд* Організми вмирають від отруєння або холоду, коли нафта вкриває їхню захисну оболонку; вони не одержують більше світла і гинуть. До того ж, нафта не розчиняється багато років.

Продовжує наступний учень, розвиваючи свої комунікативні вміння.

Щороку багато китів викидається на берег і там гине. Точна причина цього не відома. Припускають, що забруднення морської води (хімічне, акустичне тощо) впливає на чуття ехолокації китів, унаслідок чого вони втрачають здатність орієнтуватися і зрештою викидаються на берег.

Підводний спорт теж може створювати загрозу для морського середовища. Наприклад, ластами можна завдати шкоди **коралам** та іншим тендітним організмам, які живуть на дні, що може зупинити колонізацію цього рифу, а бульбашки повітря, котрі виділяються з кисневих балонів, змінюють екологічні умови підводних печер тощо. *Слайд*.

Прісна вода становить лише 3 % від усієї води, яка є на планеті. Але, крім того, більша частина прісної води перебуває в стані льоду, тому ми маємо її у своєму

розпорядженні менш як 1 %. Головними заходами, спрямованими на заощадження води, є рециркулювання, зменшення її втрат через витікання, застосування такої техніки поливу, яка б не витрачала її марно, і вирощування рослин, що не вимагають зрошення або потребують його зовсім мало.

Прісна вода – це велика цінність, якої ми маємо обмаль, тому необхідно берегти її. У тих регіонах, де води було дуже багато, людина протягом сторіч не надавала їй значення, надмірно експлуатувала підземні водоносні горизонти й забруднювала річки, не думаючи, що одного дня води може не стати. Сьогодні ми вже до цього дійшли. Тому ми з вами **повинні**

Працює I група дітей.

- *Умиватися, регулюючи краном витікання води.*
- *Користуватися душем*
- *Поливати сад, застосовуючи крапельну систему.*
- *Добре закривати крани.*
- *Вирощувати невибагливі до води рослини.*
- *Повністю завантажувати пральну машину.*

Працює II група дітей

- *I не повинні:*
- *Умиватися з повністю відкритим краном*
- *Митися у ванні.*
- *Поливати сад зі шланга.*
- *Дозволяти, щоб із кранів крапало.*
- *Вирощувати рослини, які потребують багато води.*
- *Класти в пральну машину замало одягу.*

Слайд

1. Підсумки уроку. Самооцінювання.

- Чому воду вважають однією з найпоширеніших речовин у природі?
- Яка вода становить основну масу запасів води: солоня чи прісна?
- А скільки прісної води в природі?
- Для чого використовується вода в сільському господарстві?
- Де використовується вода в промисловості?
- Чи має вода лікувальні властивості?
- Яким розчинником є вода?
- Чи потрібно охороняти воду від забруднення?
- Яким чином?

(Відповідь будується трьома учнями на кожне отримане питання – складається з трьох речень. Таким чином усі учні в класі прийматимуть активну участь в підведенні підсумків уроку.) Потім молодші школярі проводять самооцінювання.

8. Повідомлення домашнього завдання.

- Опрацювати матеріал підручника, дати відповіді на поставлені у кінці тексту запитання.
- Приготувати розчин цукру, який містить розчиненої речовини. Напишіть, в якій послідовності ви будете діяти. Висновки обґрунтувати.

ІНТЕРАКТИВНИЙ УРОК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ КУРСУ «Я У СВІТІ»

Тема: Як обирати друзів

Мета: Розкрити значення дружби в житті кожної людини. Розвивати уміння дітей спілкуватися і підтримувати товариські стосунки. Розвивати в учнів усне мовлення, навички будувати власні висловлювання. Виховувати тактовне ставлення до людей, почуття товарищескості, бажання бути справжнім другом; формувати соціально-комунікативну активність.

Обладнання. Малюнки, на яких зображено дітей, які гуртом відпочивають, читають, фотографії класного колективу, зроблені під час екскурсій, годин відпочинку, свят, мікрофон, малюнок Баби Яги, малюнок дерева без листків (на кожную групу), деформований текст (прислів'я), кольорові олівці, картка-криголам «Друг», картка-вправа «Трям», логічне завдання з геометричними фігурами, методична картка «Метафора».

Інтерактивні технології використані на уроці: гронування, вправи «Трям» і «Криголам», гра «Добре – погано», гра «Голови – хвости», складання метафор, технологія «Емпатія», технологія «Мікрофон», групова робота, технологія «Сховані слова».

Хід уроку

1. Організаційна частина.

- Вже дзвінок нам дав сигнал .
- Працювати час настав .
- Тож і ти часу не гай .
- Працювати починай .
- **Епіграф:**
- Усміхнися всім навколо :
- Небу, сонцю, квітам, людям .
- І тоді обов'язково
- День тобі – веселим буде!
- **Ми будемо: активні, дисципліновані, уважні, зібрані.**

2. Оголошення, представлення теми та оцікуваних результатів

Відгадайте тему нашого уроку:



Друг



най



це



кра



щій

!



скарб

Назвіть фігури, які тут використані.

Друг – це найкращий скарб

- Сьогодні на уроці ми поговоримо про дружбу, друзів.

Ми дізнаємось:

1 .Кого ми називаємо «другом» ?

2. Що означає « вміти дружити » ?

3. За що ми цінуємо своїх друзів ?

Якщо хтось не має друга, після уроку зможе зробити свій вибір. Хочеться, щоб після уроку ви стали уважнішими у спілкуванні в класі і в сім'ї.

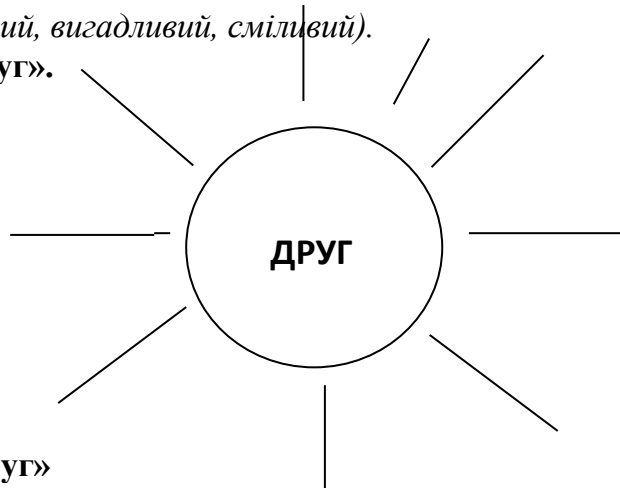
3. Актуалізація знань учнів.

- Розкажіть, з ким ви дружите.

- Який ваш друг ?

(Добрый, чуйний, щедрий, вигадливий, сміливий).

1.Групування « Друг».



Криголам « Друг»

Діти, зла і підступна Баба Яга, як тільки побачить, що друзям дуже весело, цікаво радісно, починає чаклувати і ставить між ними здоровенну гору з льоду, щоб їх розлучити

А щоб здолати чари , ми виконаємо завдання, яке називається **криголам «Друг»**.

Д – добрий, дорогий,

Р – радісний, розумний,

У – уважний, урівноважений, усміхнений,

Г – гарний, головний в житті,

- Молодці! Ви здолали чари злої чаклунки.

4.Усвідомлення змісту уроку.

Стратегія «Мікрофон»

Що означає дружити? (До друга треба уважно ставитись, не сваритись, ділитись з ним усім, намагатись зробити для нього щось хороше).

Хто хоче розказати про свого друга чи подругу? (виступи дітей)

Дидактична гра «Законотворці».

- Чи знаєте ви, що таке закон?

Прослухайте *декілька законів про дружбу і товаришування*.

Спробуйте скласти свої закони.

Радію за успіхи товариша.

Разом з другом переживаю його невдачі.

Якщо з ким посварюся, першим намагаюся примиритися.

Зупиню товариша, коли він робить щось погане.

Не насміхаюся над другом.

Намагаюся уникати сварок і бійок.

Обминаю у своїй мові лайливі слова і дразнилки.

Дотримую свого слова, виконую свої обіцянки.

Чи згодні ви з такими законами дружби?

Гра «Голови – хвости» Групова робота (під музичний супровід)

Діти, такі закони створювали наші мами й тата, дідусі й бабусі, їхні дідусі й бабусі
Дійшовши до наших днів вони стали прислів'ями і приказками.

Я вам принесла деякі з них...

Але, що це ?

Знову Баба Яга начаклувала і переплутала кінцівки цих прислів'їв.

Що ж ми будемо робити?

Друга шукай, а знайдеш – тримай.

Друзі пізнаються в біді.

Одяг кращий новий, а друг – старий.

Нових друзів наживай, старих – не забувай.

Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти.

Приятелів тьма, а друга нема.

Скарб – не друг, зате друг – скарб.

Давайте з'єднаємо частини прислів'їв олівцем: (Групова робота)

Друга шукай, а друг – старий.

Одяг кращий новий, а знайдеш – тримай.

Нових друзів наживай, і я скажу, хто ти.

Скажи мені, хто твій друг, старих – не забувай.

Друзі пізнаються зате друг – скарб.

Приятелів тьма, в біді.

Скарб не друг, а друга нема.

Яке прислів'я вам найбільше сподобалось? Як ви його розумієте?

Читання й обговорення вірша «Велосипед» А. Костецького

Славкові, що з квартири сорок

велосипед купили вчора.

Він зразу в двір його потяг,

прудкого та дзвінкого,

і нас не підпускав до нього.

Просив Юрко:

-Ну дай хоч раз проїду метрів двісті!

А він Юркові: Ач який!

Свого купи та їзди.

І я просив.Та він:

Моє! – і нам кататись не дає...

Ну й що, нехай!

А ми зате

разом в кіно ходили,

разом у нашому дворі

співали, скільки сили,

а потім грали у квача,

аж поки вечір не почавсь.

А що Славко?

Він сам-один

сидів з велосипедом

і вже кататись не хотів.

Отак йому і треба!

- Кому було весело?

Хто виявився покараним?

Чому так сталося?

Подумайте, чи не буваєте ви жадібними.

Тест «Чи вмієте ви ділитись?» (групова робота)

Вчитель роздає малюнки дерева без листя. Учні беруть олівці різних кольорів і малюють листочки. Хто більше намалює листочків, поки звучить музика.

(Якщо однакова кількість різнокольорових листочків (однаково представлені кольори) – то ви вмієте ділитись.)

4. Фізкультхвилинка

Плута зайчик всі сліди.

Роззирається навкруг:

Де тут ворог, хто тут друг.

Присідає зайчик низько,

Може, ворог десь вже близько.

Вуха зайчик нашорошив.

Хто ж це так його стривожив?

Та немає близько лих,

Сів наш заїнько й затих.

Психологічна зарядка «Уявімо себе на місці іншого»

Стратегія «Емпатія» (стати на місце іншого).

Уявіть, що ви дитина про яку забули товариші.

Розкажи що ти відчуваєш при цьому ?

5. Робота з підручником

а). Опрацювання тексту з підручника.

б). Аналіз ілюстрацій про різну поведінку людей (малюнки на дошці).

в). Хто до вас йшов подружитися? (Логічне завдання) (малюнок на дошці)

Творча робота «Пізнай себе»

(злови хлопком своє правило спілкування).

Які правила спілкування потрібно виконувати тільки хлопчикам?

Які – тільки дівчаткам?

А які – усім ?

Зустрівши знайомих, привітайся.

Коли вітаєшся, знімай шапку.

Не перебивай того, хто говорить.

Якщо немає вільного місця, поступися своїм.

Якщо у когось щось упало, підними й подай.

Не смикай за кіски.

Умій зберігати таємницю.

Поважай себе та інших.

Вправа «Трям»

Друзі – 5

Товариші – ?

Однокласники – 12

Яку цифру поставимо біля слова товариші ?

Чому ви так думаєте ?

Гра «Добре і погано»

Як ми можемо назвати слова друзі і товариші одним словом? (Синоніми)

На вашу думку, кого більше? Чому?

Друг – це людина зв’язана з ким-небудь довірою, спільними поглядами, переконаннями, на яку можна в усьому покластися (тлумачний словник).

Чи можуть однокласники бути товаришами ?

Що для цього потрібно робити ?

Гра « Добре – погано»**I – варіант**

У нас можна

Вітатися

Звертатися на ім’я

Усміхатися один одному

Допомагати

Казати лише правду

Дружити

Сценка « Віник»

Виходять 2 учні.

Вчитель дає одному віник, а другому прутик з віника і просить підмести.

Хто швидше підмете?

Вчитель дає одному віник, а іншому прутик з віника і просить переламати їх.

- А тепер уявіть що кожен прутик – це ви, а віник – це наш клас .Коли ви будете дружні, будете всі разом вас ніхто не зламає, як цей віник. Тобто – вам ніхто не страшний.

Мирилка

Через тин вишня похилилася,

А дружка з дружкою посварилася.

Тобі яблучко, мені грушечка,

Не сварімося, помирімося, моя подружечко.

Мир миром,

Пироги з сиром,

Вареники в маслі,

Ми – дружечки красні.

II – варіант

У нас не можна

штовхатися

лаятися

ображатися

брати чужі речі

обманювати

сердитися

6. Підсумок уроку. Рефлексія.

Чи можлива дружба хлопчиків і дівчаток?

Поясніть, що означає вміння товаришувати.

Складання метафори до слова «Товариші»

- 1. Товариші.**
- 2. Дружать.**
- 3. Бджоли.**
- 4. В школі.**
- 5. Шкільні бджоли.**

Стратегія «Мікрофон»

За якими ознаками ви вибираєте друга?

Відгадай «сховані» слова:

Дерево міцне корінням, а людина – (друзями).

Ненадійний (друг) гірше відвертого ворога.

(Дружбу) дружбою шукають.

Сонце зігріває повітря, а друг (душу).

(Друг) пізнається в біді.

УРОК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ З МАТЕМАТИКИ

Тема: «Математика в гостях у Осені» (2 клас)

Тема уроку. Обчислення виразів зручним способом. Розв'язування складених задач.

Мета уроку: Узагальнити і систематизувати знання учнів по темі «Додавання і віднімання з переходом через розряд», напрацьовувати вміння розв'язувати складені задачі за допомогою виразів, будувати прямокутник та знаходити його периметр; розвивати пам'ять, мислення, математичне мовлення учнів; виховувати любов до природи; формувати комунікативні вміння; відповідальність, самостійність, незалежність у поглядах та у введенні діалогу; формувати навички взаємодії у групах та колективі; формувати потребу у спілкуванні.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизація знань учнів.

Обладнання: малюнок про осінь, таблиці з прикладами, макет овочів, геометричні фігури, смайлики, схеми оцінок.

Хід уроку

1. Організаційний момент

Вже дзвінок нам дав сигнал,

Працювати час настав.

Тож і ми часу не гаймо,

Всі трудитись починаймо.

Сідайте тихо, дітвора,

Для математики настала пора.

Нумо, перевір, дружок,

Чи готовий ти почати урок?

Посмішка і хороший настрій будуть вам сьогодні дуже потрібні.



Гра «Мікрофон»

Передаючи уявний мікрофон (*ручка, олівець*), скажіть один одному приємні слова. (*Висловлювання дітей*).

Вчитель. За виразом обличчя бачу, що у вас усе гаразд, і ваш настрій можна зобразити так: (задоволення)

Я б хотіла б, щоб гарний настрій був на протязі всього уроку.

Діти на смайликах малюють свій настрій.

2. Перевірка домашнього завдання.

Фронтальна робота

Прочитайте лише одні відповіді № 272

$$37 - (5+22) = 10$$

$$51 - (21+20) = 10$$

$$23 + (7+13) = 43$$

$$7 + (63 + 7) = 77$$

$$53 - (20 + 33) = 0$$

$$100 - (60+20) = 20$$

2. Робота над задачею. Один учень пояснює розв'язання задачі № 273, а інший – відповідь.

$$18 - (6 + 8) = 4 \text{ (дм)}$$

Відповідь: 4 дм стрічки залишилось у модельєра.

або $18 - 6 - 8 = 4$ (дм)

Читання вірша вчителем

Кленовий листочок

До класу влетів ненароком,

На план поурочний

Поклав п'ятірню золоту.

Це осінь знадвору

Підказує тему уроку,

Ото ж про осінній останній листочок

Сьогодні урок поведу.

Отже, діти, цій порі року і присвячується наш урок, тема якого звучить так: «Заходь у гості щедра осінь», але сьогодні у нас незвичайний урок. То хто ж завітав до нас на урок?»(Осінь)

Осінь забула, що таке вираз, як його скласти і що таке прямокутник, периметр Ми повинні повторити це гарно, бо незабаром к. р.

Вправа «Очікування» Прогнозування.

Що ви чекаєте від сьогоднішнього уроку ? Складемо прогноз уроку. (Чогось цікавого, повторення таблиць з переходом через 10, творчих завдань, розв'язування задач).

А разом з тим я хочу дізнатися як ви вмієте розв'язувати задачі на вивчені випадки арифметичних дій та обчислювати вирази.

- Діти, потрібно прочитати слово, записане на цьому листочку .

А допоможе нам загадка.

Загадка.

Коли з дерев всі листочки злітають,

Коли вже на південь птахи відлітають,

Коли небо сіре, холодний дощ ллється,

Оця пора як зветься? (*Осінь*)

Які дарунки дарує нам осінь? (Кукурудза, картопля, яблука ...).

3. Актуалізація опорних знань.

Ось завдання перше вам,

Нашим славним школярам,

Треба рахувати вміло,

Швидко, правильно, сміливо.

1.Цікаві задачі. Осінь принесла такі цікаві задачі.

(Говорить учень)

Ішов зайчик Куций хвіст

І з городу моркву ніс:

30 – у торбинці, 50 – в корзинці.

Хто скаже відразу,

Скільки буде разом? (80)

(Говорить II учень)

Вітер листя обривав

І швиденько рахував.

8 листочків дубових

Та 7 жовтих кленових

Тихо він на землю клав

І у діток запитав:

Скільки ж я листків зірвав? (15)

(Говорить III учень)

Сойка сливи обривала,

Штук 13 десь зірвала,

Дві дала малим біль чатам,

Три - пухнастим зайченятам,

Діти, сойці допоможіть,

Решту слив ви полічіть. ($13 - 2 - 3 = 8$)

Усний рахунок біля дошки.

Осінь пригощає нас яблучками. (На магнітній дошці висять яблучка. Діти зривають їх і обчислюють приклад).

$$9+8=17$$

$$15-6=9$$

$$8+4=12$$

$$15-7=7$$

$$7+7=14$$

Робота в парах.

Діти обчислюють в парах приклади на малюнках моркви, кукурудзи.

$$9+9=18 \quad 76+2=78 \quad 17-7-2=8$$

$$18-9=9 \quad 34-10=24$$

4.Мотивація навчальної діяльності.

Для чого ми будемо повторювати цю тему?

5.Повідомлення теми уроку.

Наш план:

1. Перевірка д/з.
2. Усний рахунок.
3. Робота в парах.
4. Каліграфічна хвилинка.
5. Вивчення нового матеріалу.
6. Робота в групах/

Каліграфічна хвилинка «Кленові листочки»

А тепер вже вам пора

Взятись і до пера.

Числа оці записати,

Знання свої показати.

Вірш чергового:

Цифри писатиму гарненько, рівненько,

Щоб залюбки дивився я,

Вчителька і вся моя сім'я.

а) взаємоперевірка, оцінювання

Вітер – пустунець дмухнув і листки стали не на свої місця. Виконай завдання і розмісти листочки.

1. Запиши найменше двоцифрове число.
2. Запиши найбільше двоцифрове число.
3. Запиши число в якому 1 дес. і 7 од.
4. Запиши «кругле» число.

5. Запиши число, яке стоїть між числами 28 ... 30.

Відповідь: 10 99 17 50 29

Гра « Хто швидше? »

- Вінні – Пух та П'ятачок поспішають до Ослика на день народження. Але його будиночок знаходиться високо на горі. Хто швидше здолає цю відстань і прийде першим, дізнаємось, коли виконаємо завдання з підручника № 274. Будь ласка обчисліть приклади на східцях «ланцюжком».

$$6+8 = 14$$

$$12-4 = 8$$

$$14 - 7 = 7$$

$$4 + 8 = 12$$

$$5+6 = 11$$

$$15 - 9 = 6$$

$$12-8 = 4$$

$$7+5 = 12$$

$$7 + 9 = 16$$

$$13 - 8 = 5$$

$$11-8 = 3$$

$$5 + 9 = 14$$

$$4+7 = 11$$

$$4 + 7 = 11$$

Вінні – Пух та П'ятачок дякують вам за допомогу і поспішають до ослика.

Робота біля дошки.

$$6+7 = 13$$

$$9 + 7 = 16$$

$$18 - 9 = 9$$

$$13 - 5 = 8$$

$$13 - 6 = 7$$

$$16 - 9 = 7$$

$$9 + 9 = 18$$

$$5 + 8 = 13$$

Колективна робота.

А зараз **Осінь** хоче дізнатися, як ви обчислюєте вирази. (№ 276)

$$74 - (8 + 4) = 62$$

$$31 + (9 + 8) = 48$$

$$(7 + 9) + 53 = 69$$

$$(58 + 10) - 7 = 61$$

Запиши вирази і обчисли зручним способом.

Фізкультхвилинка

Хто там вже втомився,

І наліво похилився,

Треба нам негайно встати.

Фізкультхвилинку розпочати.

Сонечко прокинулось, потянулось.

В різні боки повернулось,

Потім весело всміхнулось,

Кругом себе обернулось.

Стали квіти оживати,

Пташки пісеньки співати.

Діти стали танцювати,

Миле сонечко вітати.

Відпочивши дружно враз,

Приступив до праці клас.

Робота в групах. (по фішках ділимося на групи)

(Говорить учень психоемоційну установку)

Самостійно ми працюєм,

Помилка не буде факт.

Ми уважно поміркуєм,

Щоб вийшов добрий результат

- Осінь хоче дізнатися, як ми розв'язуємо задачі, а ці задачі принесла вам Білочка.



Прочитати задачу і на аркушах паперу малюєте, якщо це проста задача, або якщо – складена задача.

1. Одного осіннього дня білка на ялинці знайшла спочатку 5 шишок, а потім ще 4 шишки. Скільки всього шишок знайшла білочка на цьому дереві?

(Задачу розповідає учениця)

2. Білочка принесла до свого дупла гриби: 2 лисички та 3 підберезники. Скільки грибів буде в неї? (Задачу розповідає II учениця)

3. Перша білочка зібрала 5 грибочків, а друга білочка збрала на 2 більше, ніж перша. Скільки грибочків збрали обидві білочки? (Задачу розповідає III учениця)

4. Білка в дуплі припасла на зиму 10 горішків, 5 горішків під час осіннього дощового дня вона з'їла. Скільки горішків залишилося в дуплі? (Задачу розповідає наступний учень)

Перевіримо результат. Порівняй свій малюнок з поданим.

Розв'яжемо третю задачу складанням виразу: $(5 + 2) + 5 = 12$ (г.)

Діти, білочка дуже рада, що ви справилися із завданнями, які вона вам пропонувала.

Осінь пропонує вам розв'язати задачу про овочі.

Мама купила 10 кг капусти, а моркви – на 2 кг менше. Скільки кілограм овочів купила мама?

А) короткий запис

– 10 кг.

- ? на 2 кг менше? кг

Б) аналіз задачі.

- Що відомо в задачі?

- Що потрібно знайти?

- Чи можемо одразу відповісти на головне запитання задачі?

- Чому?

- Яка це задача – проста чи складена?

- Складіть вираз для розв'язування задачі. $(10 - 2) + 10 = 18$ (кг)

Геометричний матеріал

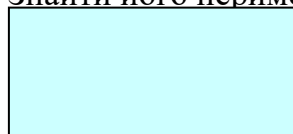
- Яка фігура називається **прямокутником**? (**Чотирикутник, у якого всі кути прямі, називають прямокутником**).

Побудуйте прямокутник зі сторонами 4 см і 2 см. Знайти його периметр.

$P = 4 \text{ см} + 4 \text{ см} + 2 \text{ см} + 2 \text{ см} = 12$ (см)

- Як визначити периметр фігури?

8. Гра «Назви що було в середині фігури?»



9. Гра «Хто кмітливий?» (обчислити цікаві задачі з мультфільмів)

IV. Узагальнення матеріалу.

1. Гра «Хто швидше вирве морквинку для зайчика» (хлопці чи дівчатка)

а) $20 + 5$

- 2

+ 10

- 3

(Відповідь :30)

б) $25 + 3$

- 2

+10

- 6

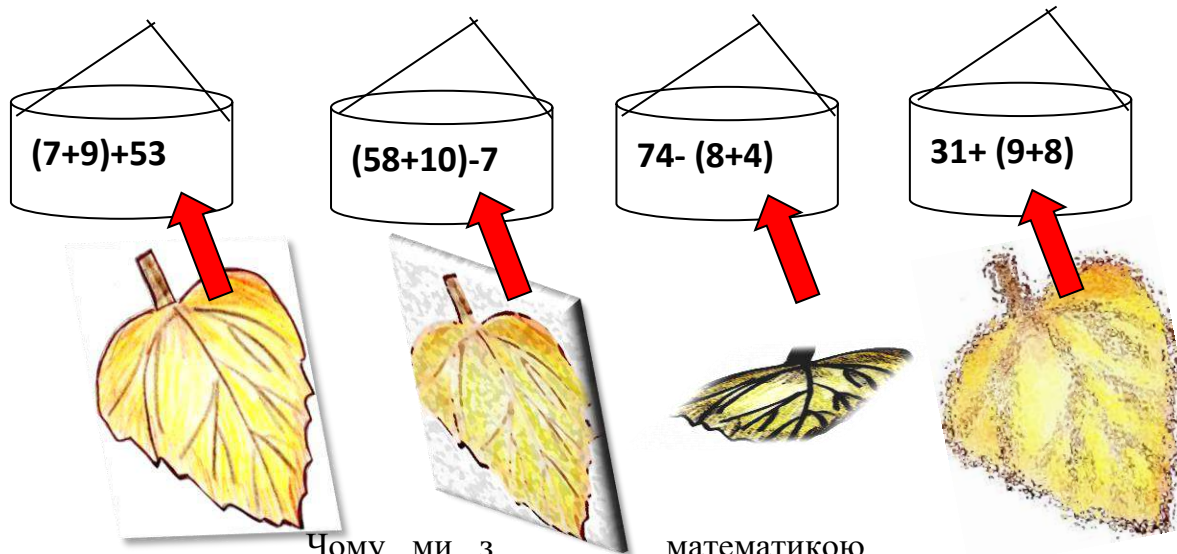
(Відповідь :30)

- Діти скоро буде зима і тому ми повинні допомагати пташкам.

- Що ми зробимо? (Повісимо годівнички)

Гра «Годівниця для пташок»

- Правильно розвісьте годівниці. Обчисліть приклад, відповідь якого записана на листочку.



Чому ми з
приходимо до осені. Нагадайте мені.
Підведемо підсумок.

Я зумів

Я навчився (лась)

Оцінювання учнів. Самоаналіз.

- Що вдалося? Що ні?

V. Підсумок.

-Осінь вам бажає, коли ви будете в полі чи в лузі.

Будьте у добрих стосунках з природою.

(Проголошує група дітей)

Бережімо ріки, бережімо води,

Як матусю рідну бережимо природу.

6. Домашнє завдання.

Інструктаж

№ 282 – приклади 6 штук

№ 283 – задача. Скласти вираз.

$14 - 3 - 4 = 7$ (т.) або $14 - (3+4) = 7$ (т.)

математикою

Чи виконали ми її

прохання.

«Дерево рішень»

Я знаю ...

Я вмюю ...

.. ..

ІНТЕРАКТИВНИЙ УРОК З ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Тема: Найбільше християнське свято – Великдень.

Мета: Дати означення святу Великдень, розкрити його таємниці та особливості, розширити і поглибити знання учнів про одне з найбільших свят у християнській релігії; ознайомити з писанкою, символікою її знаків, збагатити активний словник учнів. Розвивати мовлення, мислення, пам'ять, уяву, творчість дітей. Формувати соціально-комунікативну активність. Вдосконалювати навички читання:

- спосіб читання – свідомо сприймати матеріал, плавно читати слова;
- темп читання – формувати вміння уповільнювати та пришвидшувати темп читання;
- правильність читання – удосконалювати звукову культуру мовлення – розвиток чіткої дикції на основі проведення спеціальних вправ для розминки й тренування артикуляційного апарату, для відпрацювання правильної вимови звуків у словах і фразах. Навчати правильної вимови слів та правильного наголошення;
- усвідомлення читання – розуміти семантику слів у прямому й переносному значеннях, усвідомлювати смислові зв'язки між реченнями й частинами тексту;
- виразність читання – формувати вміння дотримуватися пауз між реченнями, ритмічних пауз, зумовлених розділовими знаками; силу голосу, тону.
- Виховувати повагу до українських звичаїв, традицій, любов до прекрасного, до всього живого, до інтелектуальних та духовних надбань української культури та історії.

Ресурсне забезпечення уроку: Комп'ютер, інтерактивний комплекс, плакати із зображенням Великодніх дійств та атрибутів, наочний матеріал з проблем розвитку та корекції емоційної сфери, 11 кульок настроїв, наочність (писанки, паски), дошка, крейда; наочність: писанки з аракалу, паски з аракалу, конверти із завданнями та крашанки з кольорового паперу, дерев'яні писанки, кошики, вишиті рушники, ікони, м'яч, написи-позиції з кольорового паперу.

Хід уроку

1. Організаційний момент.

Дорогі дітки, привітайтеся з нашими довгоочікуваними гостями.

Подаруйте їм своє тепло.

Учениця: Ми бажаємо вам отримати позитивний настрій, задоволення, радість. Прийміть від нас оці сонечка, щоб вони гріли ваші душі та дарували вам здорове самопочуття протягом нашого уроку.



Психом'язове розвантаження

Учитель: Діти, даючи відповіді на запитання, доберіть відповідну емоційну кульку.

Питання до дітей:**Ілюстрації**1. Від чого буває *весело*?2. Від чого буває *сумно*?3. *Страшно*?4. Коли люди *дивуються*?5. Коли почувують себе *винними*?6. Коли *стомлюються*?7. Коли людині буває *спокійно*?8. Коли людина *байдужа*?9. Коли людина *щаслива*?**Учитель:** Молодці! А чи важливо для людини бути щасливою, мати гарний настрій?**Діти:**

1. Важливо, тому людина, яка має гарний настрій, хоче жити.
2. Робити корисні справи.
3. Допомогати людям.
4. Продовжувати життя на Землі.

Учитель: Зараз ми дізнаємося, як ви будете почуватися протягом нашого уроку, завдяки ось цим кулькам. Ви маєте вибрати ту кульку, яка ховатиме в собі настрій, відповідно близький кожному з вас.

(Діти та вчитель вибирають кульки. Потім вишиковуються в рядочок, і кожна дитина проговорює той настрій, який містить в собі обрана нею кулька та зображує

його на обличчі. В результаті виявиться, що всі кульки містили гарний настрій, налаштувавши дітей на позитив протягом уроку).

Учитель: Прийміть ці веселі кульки в подарунок від мене. А зі своєї кульки зараз я випущу велику радість і поділюся нею з вами та нашими гостями.

(У вчительській кульці буде міститися різане золотко та папір, який розлетиться, коли вибухне кулька, гарним настроєм).

Фізичне налаштування на роботу

Зараз сядемо за парти і почнемо працювати.

Ручки ложимо на парти,

Ніжки разом на підлогу,

Рівно спинки, погляд прямо -

Так здоров'я зберігаймо!

2. Мовна розминка.

Слайд

Доповнення учнями чистомовок:

Па-па-па - я спіймаю... коропа.

Си -си -си - залунали... голоси.

На -на-на - вже прийшла до нас... весна

Сок -сок -сок - бачу синій... пролісок.

Скоромовки.

Повторення

Ворона проворонила вороненят (**Разом**).

Раз дрова, два дрова, три дрова (**По троє**).

Був собі цебер та переполуцебрився в полуцебренья (**По одному**).

Слайд

Загадки.

- Голуба хустина, жовтий клубок, по хустині качається, людям усміхається. (Небо і сонце)
- Ішов довгов'яз, у землю ув'яз, з землі всіх повиганяв. (Доц і рослини)
- Запросили люди гостю, щоб з'явилась ні пішки, ні возом, ні полем, ні дорогою і стала між літом і зимою. Хто вона? (*Весна*).

3. Перевірка домашнього завдання.

І рівень: фронтальна (виразне читання, дати відповіді на питання до тексту).

У білки народилися маленята-білченята. Вони зовсім безпомічні, сліпі, голі, схожі на мишенят, тільки більші трохи. Білка-мати перші дні не покидає їх самих, усе відіграє, годує.

А от зайченята зовсім інші... Минулого року, на початку березня-місяця, ми товаришем швидко вийшли із заростів торішнього бур'яну. Вітер був сильний... Глядь, зайчиха пострибала в другий бік від нас. А на вогкому бур'яні, біля сніжку метушаться двоє малесенький зайченят. Вони страшенно перелякались, побачивши таке страхіття – дві довгоногі високі постаті.

Ми їх не чіпали, і вони наче кризь землю провалились, так швидко сховались в колючому чагарнику...

А ось кажан, летюча миша, ще висить вниз головою у дуплі. Але вже сніться йому сни про те, що він безшумно літає і ловить нічних комах. Він уже незабаром вилетить. А зараз нехай досинає свою зиму.

Ось мурашина купа, і мурашки починають прокидатись. Сонні вони які, неповороткі... Мабуть, ще й не чують, що навколо співають, синиці, коноплянки, чижі...

б). II рівень: здійснення диференційованого підходу + (вірш напам'ять)

Слайд

«Берізки по коліна у воді»

Переярками та узлісками,
По розлитій з весни воді
Гуси плавають між берізками
білі-білі, як лебеді.
Ані шелесту, ані бризочки,
ні далекого шуму коліс.
Лиш гусей лебедина низочка
Огинає струни беріз.

III рівень: визначити рими до вірша.

в). індивідуальна (завдання кожному учневі).

Анісімова Ю. – вирізати шість крашанок – творче завдання.

Литвиненко Г. – підготувати виступ про свято Великдень – завдання на розвиток мовлення, ораторських здібностей, образного мовлення.

Навесні відзначають найбільше християнське свято – Великдень. До нього люди старанно готуються: прибирають подвір'я, оселі, печуть паски, виготовляють крашанки! Особливою ж окрасою Великодня є ошатні писанки, що символізують нове життя. У різноманітних за формою і кольором візерунках писанок відбилися давні вірування нашого народу.

Федченко А. – створити куличі – творче завдання.

Гулько С. – підготувати загадку Великодньої тематики і загадати її дітям – пошуково-пізнавальне ораторське завдання.

Загадка

Як я уродилася, то була я біла.

Тепер подивіться – рябенька я ціла.

Мене змалювала маленька Олюся.

Скоріш відгадайте, то як же я звуся. (Писанка)

Крутенко І. - розучити нову фізкультхвилинку, яка буде містити інформацію весняних подій, разом із класом – завдання пошуково-організаторське оздоровчого напрямку.

4.Фізкультхвилинка

Щоб город перекопати

Що беруть до рук? (Лопату).

Нахили тулуба вперед назад.

Потім у глибоку грядку

Висівають що? (Зернятко).

Нахили вперед, руками торкаючись підлоги.

Треба сонце і тепло,

Щоб зернятко... (проросло).

Нахили ліворуч-праворуч з піднятими над головою почергово то правою, то лівою рукою. Потім потягнутися всім тулубом, піднявши руки вгору.

А чому рослина сходить?
 Бо корінчики п'ють... (воду).
Присідання, руки перед собою паралельно до підлоги.
 А щоб добрим був врожай,
 Ти зі мною пострибай.
Стрибки на місці на двох ногах.

Шмигановський Г. – дізнатися значення слів: писанка, крашанка.

Слайд

Федченко Н. – вивчити скоромовку і одну з них розучити з усім класом – завдання на розвиток чіткої дикції на основі розучування скоромовок для розминки й тренування артикуляційного апарату, для відпрацювання правильної вимови звуків у словах і фразах.

Скоромовка

Писанка писалася, розписувалася розписами писанковими.

5. Мотивація навчальної діяльності.

Учитель: Молодці, дітки. Ви гарно підготували домашнє завдання. Що ви відчували, коли готували його? Вам було цікаво?

Учениця: Так, мені було цікаво. Тому, що я почала відчувати себе розумнішою, ставало спокійніше.

Учитель: ставало спокійніше, тому, що ти стаєш упевненішою, багатшою на знання. І так буде тривати, поки ви будете вчитися. Приємне відчуття, коли вважаєш себе розумнішим?

Діти: Так.

Учитель: Сьогодні ми продовжуватимемо робити один одному приємне: я буду дарувати вам нові знання, а ви будете розумнішати, дорослішати.

Дітки, як ви думаєте для чого людині знати своє минуле, те, як жили її бабусі та дідусі, прабабусі та прадідусі, чим займалися, що їли і пили, які свята святкували?

Діти:

- Для того, щоб знати своє минуле, свою історію.
- Щоб знати, як жити далі.
- Щоб вчитися жити правильно.

Учитель: Правильно. Люди, які знають своє минуле, шанують його, багато знають і вміють, користуються неабиякою повагою. Ми маємо минуле, сучасне і майбутнє. Але життя влаштоване так, що коли не знатимемо минулого досвіду, не зможемо творити сучасне і майбутнє. А для цього треба багато читати, вчитися, вміти слухати, міркувати, бути витриманим, працелюбним, і мати в своєму серці добро та любов.

6. Повідомлення теми і мети уроку.

На цьому уроці будемо дізнаватися про свято, яке дійшло до нас з далекого минулого, і є одним із улюблених великих українських свят. Воно об'єднує минуле і сучасність, вчить вірити в краще, об'єднує родину. Зараз дізнаєтеся, чому я так кажу, але перед тим спробуємо відгадати, яке свято я маю на увазі.

Пограємо в цікаві ігри, повчимося читати, та правильно думати.

Слайд

Вправа на розвиток навички читання та логічного мислення.

А Н Й Л Ь Б Ш І Е	С Т Р Х И И Я Н С Ь К Е	С В Я О Т	Е В И Л К Е Д Н Ь
---	--	-----------------------	---

Отже, тема нашого уроку «Найбільше християнське свято – Великдень»
Бесіда.

Учитель:

- Діти, а що ви знає про Великдень?...
- В яку пору року приходить до нас це свято?....
- По чому визначаємо свято Великдень?
- Чому воно називається Великоднем?

Литвиненко Г. – підготувала виступ про свято Великдень.

Навесні відзначають найбільше християнське свято – Великдень. До нього люди старанно готуються: прибирають подвір'я, оселі, печуть паски, виготовляють крашанки! Особливою ж окрасою Великодня є ошатні писанки, що символізують нове життя. У різноманітних за формою і кольором візерунках писанок відбилися давні вірування нашого народу.

Шмигановський Г. – дізнатися значення слів –писанка, крашанка.

Інтерактивна вправа «Навчаючи – вчуся»

З чим пов'язане свято? (Коротко легенда про Ісуса Христа). Підготовка до Великодня починається Великим постом. В цей піст вершилися найвагоміші роботи. діти робили матерям подарунки, дівчата вишивали сорочки, які потім захищали їх від бід. Люди щиросердно молилися Богу і вважається, що ці молитви найкраще долітають до Господа під час посту. В оселях люди говорили тихо, спокійно, сваритися було великим гріхом. До харчування теж було безліч вимог: не їсти м'яса, риби, сиру, молока, яєць, тільки рослинну їжу. Вважалося, якщо будеш постити, то Христос зцілить тебе від різних болячок. В жодному випадку не можна торкатися алкогольних напоїв. Останній тиждень перед Великоднем називається Страстним, Великим або Білим. Особливим днем вважається Чистий четвер. У Чистий четвер потрібно дітям вперше стригти волосся, буде кращим рости; прибрати оселю, подвір'я, спальню зі сміттям злих духів. А ще треба помитися до сходу сонця, аби очиститися від хвороб. Своєрідною є Страстна п'ятниця. В цей день треба нічого не їсти до полудня, вечеряють лише пісною картоплею, овочами. В Страстну суботу печуть паски, розмальовують яйця, вірячи в те що вони зберуться протягом усіх Великодніх свят.

Інтерактивна вправа «Ажурна пилка»

Люди творять з яєць: і писанки, мальованки, і крашанки, і дряпанки і всяку дивину. Зараз поширено оздоблювати бісером.

Плакати «Як писати писанку», «Писанки різних регіонів України».

Якщо роздивитися уважніше кожна частина нашої держави має свої відмінності в розписуванні писанок.

Показати наочно крашанки та писанки.

В неділю, на саме свято, люди йдуть до церкви, прославляють Воскресіння Господа Ісуса Христа, освячують всіляку їжу, паски та крашанки. А потім, після служби, повертаються додому і починається великодній сніданок. Першим треба скуштувати освячене яйце, як символ життя, потім, паску, кулич.

Різні народи світу шанували яйце і мали свої традиції його возвеличення. Але українці найбільш виразно зуміли донести свої уявлення про життя за допомогою писанки.

Інтерактивна гра «Досягни свого»

Уявіть собі, настав Великдень, ви отримали крашанки. Що ви хочете з ними зробити? Ви не можете їх розбити, вони дуже міцні. А щоб отримати змогу скуштувати крашанки треба зіграти в одну чарівну гру. Я кладу перед вами крашанки. Ви повинні вибрати одну з них.

У відповідності до кольору ви отримуєте листи і цікавою інформацією. Вам треба її прочитати і встигнути розповісти своїм друзям, які чомусь не мають крашанок.

- Лист. Яйця фарбували і березовим листям, і чебрецем, і яблуневою корою, і пролісками, і лушпинням цибулі.
- Лист. Коли роздивитися писанку, на ній можна побачити знайомі рослини, трикутники, квадратики, ромби, прямокутники, навіть зображення тварин.
- Лист. Ясно-жовтий колір символізує сонце, весняне тепло.
- Лист. Блакитний колір символізує повітря, небо, простір.
- Лист. Зелений колір уособлює воскресіння природи, розмаїття рослинного світу.
- Коричневий – родючу землю, червоний – радість, любов, святковий настрій.

Діти працюють парами, а потім, ті, хто отримував інформацію проговорює її для всіх вголос. Тепер ми можемо поїсти яєчок?

Продовження розповіді.

В Україні, на Івано-Франківщині, в місті Коломиї, стоїть музей писанки. За сприяння української діаспори в Канаді було споруджено пам'ятник писанці. В давнину вважалося, що писанка – це не просто яйце, а й оберіг від злих сил, запорука щастя і добробуту.

Слайд

фотографії музею в Коломиї та пам'ятнику в Канаді.

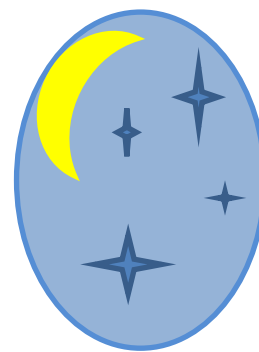
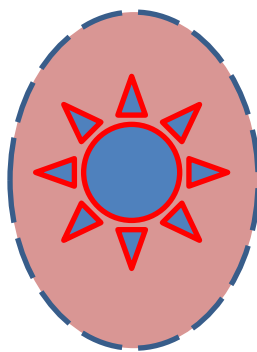
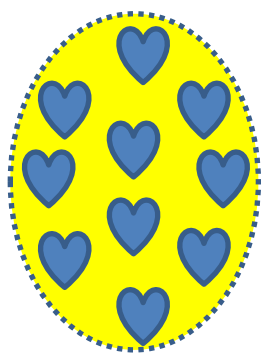
Вправа на розвиток спостережливості.

Паски, писанки, що висять на скрепках, порівняти і знайти відмінне та спільне поміж ними.

1. Підготовка до сприймання нового тексту.

Гулько С. - підготувати загадку Великодньої тематики і загадати їх дітям - пошуково-пізнавальне ораторське завдання.

Як я уродилася, то була я біла.



Тепер подивіться – рябенька я ціла.
Мене змалювала маленька Олюся.
Скоріш відгадайте, то як же я звуся. (Писанка)

Учитель:

Така запацна
і на смак я прекрасна,
З вершечком-прикрасою.
Звуся я ...(паскою)

Федченко Н. – скоромовку розучує з класом.

Писанка писалася, розписувалася розписами писанковими.

Слайд

Вірш «Гей, Великдень!»

Гей, Великдень! Гей, весна!

Що несе мені вона:

сонце, квіти і в додаток

купу цїп'яток-курчаток.

Пташеняток у садку,

зайченяток у ліску,

на голівоньку - вінок,

а у кошик –крашанок.

(Робота над силою голосу та виразністю).

4. Перше читання твору вчителем (завдання перед читанням)

Ви повинні будете сказати:

Про що розповідається в тексті?

І чи збагатили ви набуті з розповіді знання?

Писанки

Є така приказка: «Дороге яечко на Великдень». Саме до цього свята Яечка фарбують і розписують. Потім, як ти вже знаєш, їх святять у церкві й підносять своїм рідним, знайомим.

Такий дарунок є виявом симпатії і прихильності. А ще він означає, що всі образи, які мали місце протягом року, слід великодушно забути. Хто посварився, на Великдень обов'язково миряться.

Освячену писанку з давніх давен клали до першої купелі немовляти, щоб зростало на силі. Писанку приорювали в полі, щоб краще родило жито-пшениця. Клали під поріг стайні, щоб добре велося худобі. Зводячи нову хату, в кожному кутку клали по писанці. Наші прадідусі й прабабусі вірили, що писанка охороняє від пожежі, блискавки та різних напастей.

Учитель:

- Про що розповідається в тексті?
- Ви доповнили набуті з розповіді знання?

Крутенко І. - розучує нову фізкультхвилинку.

5. Фізкультхвилинка

Щоб город перекопати

Що беруть до рук? (Лопату).

Нахили тулуба вперед назад.

Потім у глибоку грядку

Висівають що? (Зернятко).

Нахили вперед, руками торкаючись підлоги.

Треба сонце і тепло,

Щоб зернятко... (проросло).

Нахили ліворуч-праворуч з піднятими над головою по чергово то правою, то лівою рукою. Потім потягнутися всім тулубом, піднявши руки вгору.

А чому рослина сходить?

Бо корінчики п'ють... (воду).

Присідання, руки перед собою паралельно до підлоги.

А щоб добрим був врожай,

Ти зі мною пострибай.

Стрибки на місці на двох ногах.

6. Словникова робота

Інтерактивна вправа «Круглий стіл»

Слайд

Симпатії, прихильності, великодушно, освячену, приорювали, напастей, купіль, немовляти, стайня.

Гра «Утвори речення»

Я маю симпатії до цієї людини.

Мені не вистачає вашої прихильності.

Я великодушно пробачила образу.

Освячену писанку приорювали із землею.

Писанка оберігала від напастей.

Немовля купали в купелі.

В стайні стояла худоба.

7 Самостійне читання твору дітьми.

8. Аналіз фактичного і образного змісту тексту.

Робота над мовними засобами. (питання, завдання).

До якого ж свята виготовляють крапанки і писанки?

Про які народні обряди ти дізнався з тексту?

Яка в творі згадана приказка? І з чим пов'язаний її зміст?

У що вірили дідусі і бабусі?

Інтерактивна гра «Обери позицію»

В різних кінцях класу висять позиції «так», «ні». Учень, слухаючи твердження, обирає відповідне своїй думці і займає місце в одній із позицій.

Є така приказка: «Дешеве яєчко на Великдень». – ні

До Великодня печуть паски та розписують яєчка. – так

Хто посварився на великдень обов'язково миряться. – так
Освячену паску не клали з давніх-давен до першої купелі немовляти, щоб зростало на силі. – ні

Писанку приорювали в полі. – так Чому?

Клали під поріг стайні, щоб худоба не хотіла там жити. – ні

Зводячи нову хату, в кожному кутку клали по писанці. – так.

Дідусі й бабусі вірили, що писанка охороняє від різних напастей. - так

9. Визначення головної думки.

Діти, про кого розповідається в тексті?

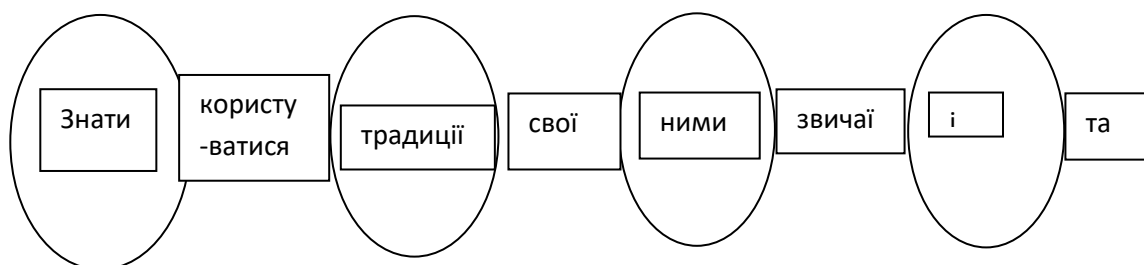
Чим автор хотів поділитися з нами?

Що ми повинні зрозуміти для себе з цієї розповіді?

Яка головна думка тексту?

Який інакший заголовок можна дібрати до тексту?

Вправа на розвиток синтетичного мислення «Орнамент слів». Слайд



10. Творча робота на основі тексту (творчий переказ, словесне малювання).

Опишіть, як ви уявляєте собі традиції, про які розповідається у тексті?

Перекажіть перших два абзаци.

Перекажіть останні абзаци.

Перекажіть увесь текст.

11. Підсумок уроку.

Інтерактивна гра «Впіймай м'яч».

Про що нового ти дізнався з нашого уроку?

З чим пов'язане свято? З якою подією?

Що таке Великий піст?

Для чого люди розмальовують писанки?

Чим розфарбовують писанки?

Куди ходили люди на Великдень? Чому?

Що таке Великодній сніданок?

Що символізують кольори на писанках?

Що робили люди з писанками?

Чому в Канаді стоїть пам'ятник українській писанці?

Продовж речення: Хто посварився – ...на Великдень обов'язково миряться.

Як би ви хотіли зустріти Великдень?

Оцінки за плідну працю на уроці отримали...

12. Домашнє завдання.

Слайд

Діти самостійно презентують домашнє завдання своїм однокласникам.

а). фронтальна

Виразно читати текст на ст. 64-65.

Дати відповіді на питання до тексту.

б). диференційована

вірш напам'ять «Гей, Великдень!»

г). індивідуальна.

- Вивчити скоромовку кожному різну, з трьома буквами, які зустрічаються у слові «Великдень».
- Визначити рими у вірші «Писанка»
- Намалювати малюнок до одного з обряду.

СЦЕНАРІЙ ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ГРИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ОСНОВІ ЗНАНЬ ПРО КАЗКИ

Тема: Лабіринт мудрості

Мета: розширити знання в аспекті народної мудрості (казок); виховувати повагу та цікавість до загальнолюдського розвитку, його невичерпних джерел – казок; розвивати інтелектуальну спроможність школярів шляхом заглиблення у загальнонародну криницю життєвої мудрості; формувати навички соціально-комунікативної активності; формувати соціально-комунікативну активність.

Обладнання: коточки з нитками (червоні і сині), ножиці, скотч, фотокартки мудреців, костюми, планшети з умовами-завданнями, ручки, папки, столи, стільці.

Дійові особи:

Хазяїн гори

Алі-Баба

Мальвіна

Золота рибка

Баба Яга

Кіт у чоботях

Удав Каа

Морозко

Розумніший

Люди

Хазяїн гори: Алі-Баба увійшов у печеру, яка була вказана йому долею, для того аби покращити їх з матір'ю матеріальний добробут. Він, як завжди, прийшов, щоб взяти трохи скарбів на прожиття... Та цього разу за ним слідкували люди, які прагнули до наживи, люди, яким завжди було мало того, що дарувало їм життя...

Та гора зненацька для них зачинилася. Людей опанував страх, розпач, темрява посіяла паніку. Вони зчинили галас і, намагаючись знайти вихід, розбігалися хто-куди...

Я не любив ніколи жадібних людей. І цей випадок не був для мене виключенням. Я вирішив їх провчити і не випускати зі своєї печери до тих пір, аж поки вони не змінять своїх цінностей в їхньому жалюгідному житті...

Я дуже щиро і з добротою ставлюся до Алі-Баби, адже він єдина людина, яка знає міру і знає вагу всьому, що є в житті людей.

Алі-Баба я хочу, аби ці люди стали більш духовніші, ніж вони є на сьогодні. Ти повинен мені допомогти.

Алі-Баба: Я із задоволенням.

Хазяїн гори: Не допомагай їм виходити з гори. Хай заблудяться. Нам потрібно зібрати сімох мудрих казкових жителів і попросити їх навчити мудрості цих людей.

Алі-баба: Я пропоную *Мальвіну, Золоту рибку, Бабу Ягу, Кота у чоботях, Удава Каа, Морозка.*

Хазяїн гори: І ти – сьомий. Ви повинні побудувати лабіринт і так, щоб вони з нього не вийшли до тих пір поки кожен з вас не навчить мудрості це збіговисько.

Хай побояться і похвилюються. Ти сам знаєш, що людина не стане мудрішою, до тих пір, поки з нею не станеться лихо...

Автор: Поки Хазяїн гори спілкувався з Алі-Бабою, люди страшенно себе почували, плакали, кричали сварилися, звинувачували один одного. Та комусь *розумнішому* це все набридло і він скрикнув:

Замовкніть! Ми потрапили в біду, і ми ніколи з неї не виберемося, якщо не заспокоїмося. Нам треба бути згуртованими, щоб знайти вихід. Люди затихли, гучна луна розкотилася по кам'яних стінах.

Вони вирішили зібратися, але доволі далеко повідходили один від одного і, навіть чуючи голоси один одного, не могли зійтися. Луна захоплювала голоси і розкидала їх по кам'яних стінах, куди хотіла, а сама гірська печера була серйозно спланованим лабіринтом, з якого вибратися так просто було неможливо.

Хазяїн гори на той час скликав казкових жителів з різних країн і вони по всьому лабіринті розмістилися кожен зі своїми завданнями.

Алі-Баба зайняв місце біля виходу з печери. Значить останнє завдання повинен був задати він і сказати заповітне «Сім, сім, відчинися».

Хазяїн гори попросив Кота в чоботях і Бабу Ягу запалити вогниці, на які б зійшлися люди. Люди сходилися на бігаючі світлові зайчики, але стали не одним гуртом, а двома групами, чого і хотів Хазяїн гори. Він прагнув конкуренції серед них, адже в ній люди активізують своє мислення; а потім подивитися, як вони будуть поводити себе після розлуки, труднощів.

Одна частина людей потрапила до кімнати Кота у чоботях, а друга – до Баби Яги. Це буди два вихідні пункти їхньої набутої колись мудрості. Тут вони отримують коточки, які будуть їх спрямовувати по потрібних для них маршрутах. І так почалося життєве випробування.

Наочно-методичні матеріали до заходу

Дайте відповіді на питання:

1. Як звали язикату жінку з казки?
2. Яка голова встановила справедливість в родині?
3. Хто подарував бідняку, який жив з мамою, чарівний перстень?
4. Де зібралися звірі на зимівлю?
5. Хто вигнав нахабну козу з домівки переляканого звірка? І хто цей звірок?

Згадайте назву казки:

«Може, не варто? – питає дідова донька. – Бо сестра може злякатися в цьому лісі.

І хотіла розповісти, як усе було. Та мачуха нагримала на неї, мовляв, вона жадібна і заздрісна, й не хоче, щоб бабиній дочці дісталось велике багатство. Дідова дачка прикусила язика, сіла в карету і сказала батькові, що буде чекати на нього в новому домі».

Скласти уривок із пісні про казку:

Не бійся казки, бійсь брехні, а казка, казка не обдурить.

Розгадайте загадку:

Хитрюга руда
в курник загляда.
(Лисиця).

ТВОРЧИЙ БЛОК НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Тема: Подорож Всесвітом
(призначений для учнів 4 класу)

Мета: розширити межі дитячої свідомості, збагатити спектр знань про Космос, життя в Космосі; навчити враховувати здобуті знання в життєвій практиці; виховувати повагу, любов і бережливе ставлення до того, що людина має на Землі; розвивати вміння аналізувати та порівнювати історично-філософські факти; формувати науковий світогляд, формувати екологічне мислення: формувати соціально-комунікативну активність.

Ресурсне забезпечення: плакат «Сонячна система», комп'ютер, медіапроектор, затемнювачі на вікна, зірочки; макет сонячної системи, виготовлений дітьми технікою пап'є-маше на інтерактивних перервах.

Тривалість: 45 хв.

Хід I блоку заходу

1. Організаційний момент.

Доброго дня, діти! Займайте ваші місця. Розташовуйтеся зручніше, тому, що на вас чекає довга подорож...

2. Проведення вступної бесіди. (Інтерактивна вправа «Мікрофон»)

Сьогодні ми з вами вирушимо в цікаву подорож, яка буде і захопливою і в деякій мірі лякливою, і пізнавальною і такою, яка посіє безліч нових загадок серед ваших думок. Та перед початком подорожі нам з вами треба озброїтися деякими знаннями, пригадати те, що ви знали раніше. Це допоможе краще орієнтуватися в просторах Сонячної системи, Всесвіту.

Вчитель:

Для початку дізнаємося, що таке Космос?

Космос – сукупність усіх форм матерії як єдиного цілого; світовий простір, всесвіт – уся система світобудови.

Ви колись спостерігали за зоряним небом? На перший погляд, здається, що зірки розкидані безладно. Але це ж не так. Їх багато і їх ніхто не може порахувати.

Учні:

- Навіть астрономи не можуть порахувати всі зірки. А вони ж багато років вивчають фотографії нічного неба. Зірки важко порахувати не тільки тому, що їх так багато, але й тому, що деякі з них часом зникають з неба, а інші навпаки з'являються. Ще в давнину люди, вдивляючись в небо, помітили, що зірки немов складають малюнки на темному полотні. Ці малюнки називаються сузір'ями. Сузір'я ділить небо на певні ділянки. Давнім грекам сузір'я нагадували зображення відомих героїв – Геркулеса, Персея, Лебедя, Дракона.

Вчитель:

- Деякі сузір'я можна легко розгледіти без телескопа. Наприклад, сузір'я Великої Ведмедиці – сім яскравих зірок, розташованих у вигляді ковша. А

поряд з цими сімома знаходяться менш яскраві – нагадують голову та ноги звіра. Але все ж таки це не зовсім ведмідь, бо насправді у ведмедя хвіст коротенький, а не такий як на небесному малюнку. У нас на дошці розташовані зірки, спробуйте з'єднати їх лініями так, щоб вийшов правильний образ Великої Ведмедиці.

Учні: (працюють біля дошки). **Інтерактивна вправа «Фігурки»**

Вчитель: Ми знаємо, крім зірок, на небі є ще планети, комети, астероїди, зіркова пил і ви дізнаєтеся, що в Космосі є багато чого ще, про що ви до сьогоднішнього дня не здогадувалися.

Але перед тим поговоримо про нашу з вами домівку, Землю. До яких космічних тіл вона належить?

Учні: До планет.

Вчитель: Що ви знаєте про цю планету? Земля – куля...

Учні: І ще ця куля обертається навколо себе. Тому буває день і ніч. День буває на тій частині землі, яка обернена до Сонця. А на іншій частині в цей час панує ніч, тому що ця половина кулі знаходиться в затінку.

Вчитель: Та Земля обертається не тільки навколо себе, а й навколо Сонця. Адже Земля є супутником Сонця і обходить навколо нього один раз за рік.

А як, на вашу думку, можна відрізнити планету від зірки?

Учні: Планети – це холодні небесні тіла, які, як і наша Земля, рухаються навколо Сонця. А бачимо ми планети тому, що їх освітлює Сонце. Здається, що зірки і планети зовсім однакові на вигляд.

Вчитель: Але якщо пильно придивитися, то можна помітити, що справжні зірки часто миготять. А планети завжди світять рівним світлом. Планети не мають постійного місця на небі, а повільно пересуваються серед зірок.

Зірка, навколо якої обертаються планети, та самі ці планети разом утворюють Сонячну систему, де й знаходиться наша Земля, рідна планета, на якій ми з вами живемо. В Сонячній системі не лише Земля, а є інші планети. Які ж це?

Учень: Перша планета від Сонця – Меркурій. Вона дуже розпечена. Важко бути близько від Сонця. Друга планета – Венера. Третя – наша рідна Земля. Сусід Землі – четверта в Сонячній системі червона планета – Марс.

Вчитель: А далі піде до дошки, попрацює з плакатом і розповість про розміщення наступних планет. **Інтерактивна вправа «Мікрофон»**

Учень взаємодіє з аудиторією: (учень розповідає про розміщення інших планет, користуючись плакатом).

Вчитель: Місяць – небесне тіло, супутник Землі, який відображує світло Сонця на небі вночі.

Учень у взаємодії з вчителем: Якщо подивитися на повний Місяць, він тоді зовсім круглий, то можна побачити обличчя: два ока, ніс та рот. Як це можна пояснити?

Вчитель: Якщо подивитись у бінокль чи телескоп, то на місяці можна побачити темні та світлі місця. Саме ці темні плями на здалеку нагадують очі, ніс та рот. Насправді темні плями на місяці називаються морями. Але ці моря несправжні, бо в них зовсім немає води.

Ще в космосі є комети, або їх ще називають хвостатими зірками. Що ви знаєте про них?

Учень з повідомленням до аудиторії: Хвостаті зірки люди називають кометами. У давнину люди дуже їх боялися. Вважалося, що вони провіщають біду. Потім люди

навчилися обчилювати шляхи комет серед планет Сонячної системи. Деякі комети повертаються через кілька років, а деякі зникають назавжди.

Вчитель: Трохи пригадали давно знане, чуте...

Інтерактивна вправа «Лекція з паузами»

Знання є в далеких закутках пам'яті, а чи думаємо ми про це щоденно. Напевно ж ні. Але думати про це необхідно. Все в світі взаємопов'язано, все гармонійно. І коли є щось одне, воно допомагає діяти іншому; коли розладнується щось одне – нищиться уся система... До чого я підводжу думку?

Уявіть собі на мить, що Земля не сьогодні-завтра припинить своє життя через безтурботне ставлення людей до неї. Ми знаємо про цей крах, панікуємо і повинні знайти вихід із ситуації. А вихід один – переселитися на іншу планету. Чи реально це? Давайте подивимося.

3. Діяльність школярів – аналітичний перегляд фільму

4. Перевірка рівня сформованості набутих знань.

Вчитель: Ми побачили з вами частину фільму. На наступній класній годині ми подивимося другу частину фільму.

Чи поповнили ви свої скриньки знань новими знаннями.

Наприклад, що ви дізналися про Венеру? **Інтерактивна вправа «Одна хвилинка»**

Учень: Тривожна, гаряча, кислотна, вулкани, дим, попіл. Там нічого не зможе вижити.

Учень: Меркурій - шар із заліза, покритий кам'яною оболонкою. Зменшений. Спалений сонцем. температура на ньому від -170 градусів вночі до +400 - вдень. Має велику силу тяжіння.

Учень: Сонце. Летіти до нього 150 млн. км. Від Землі. Це 20 років летіти літаком. Настільки велике, що поміститься всередині 1 млн. планет Земля. На поверхні – 5000 градусів. створює енергію для всього живого на Землі.

Учень: Марс вважають позаземною цивілізацією. Містить багато корисних копалин. На ньому віють вітри. Є повітря, але дуже розріджене, багато вуглекислого газу. Не має шару, який захистив би від ультрафіолетового проміння. Є вода, сніг на полюсах. Є гора – Олімп, що в три рази вища за Еверест. А у ній є вулкан.

Вчитель: З усього побаченого, який висновок ви можете зробити? Зможемо ми знайти собі іншу домівку, яка би повноцінно замінила нам з вами рідну планету Земля.

Учень: Ні. Умови життя планет, які ми побачили, нам не зможуть створити радісного, мирного, гарного життя.

Вчитель: Тож які завдання ми повинні поставити перед собою з сьогоднішнього дня задля створення добробуту, чистоти, миру, любові, щастя, радості на нашій планеті?

Учні (в умовах колективної співпраці та взаємоспілкування)

- ✓ Доглядати планету, прибрати її.
- ✓ Чистити річки, озера.
- ✓ На заводи ставити якісні очисні споруди.
- ✓ Не вбивати тварин, людей.
- ✓ Не рубати лісів.
- ✓ Не воювати один з одним.
- ✓ Дотримуватися десять божих заповідей.

Вчитель: І дійсно. Крім усього, що ви перерахували, треба ще обов'язково:

Любити один одного, з повагою й миром ставитися до всіх людей на Землі, цінити усе гарне, що дає нам планета Земля – кожна травинку, кожен кущик, кожного жучка, кожна краплинку дощу, адже життя одне, як у кожного з нас, так і у нашої планети. Тому його треба прожити гідно. Від нас залежить її життя в Космосі, а від неї – тривалість існування роду людського, як одного з небагатьох планетних жителів у Галактиці.

ІНТЕРАКТИВНА САМОПІДГОТОВКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

«Я з товаришем весело готуємо уроки»

Мета: удосконалити навички навчальної роботи, які були здійснені на уроках, зміцнити знання з навчальних предметів «Математика», «Українська мова», «Читання», які діти отримали на уроці. Розвивати вміння раціонально використовувати час, який відводиться на виконання домашнього завдання, виховувати старанність та самостійність при виконанні завдань. Формування вольвих якостей, потреби у спілкуванні, комунікативних умінь та самосвідомості. На дошці записане завдання з визначенням часу.

Українська мова

- Вивчити правило на ст. 60.
- Вправа 113.

Математика

- Задача № 715, №717.

Читання

- Біографія Павла Тичини,
- читати виразно вірші «Гаї шумлять», «Хор лісових дзвіночків», с.46.

Хід самопідготовки

I. Організаційний момент (5хв)

Інтерактивна вправа «Незакінчені речення»

1. перевірка готовності учнів до самопідготовки.

Діти, чи всі підготувались до самопідготовки? Перевірте свої ручки, чи всі вони є, чи всі пишуть. Подивіться в зошити. Якщо закінчуються, повідомте одразу. Відкрийте всі підручники на потрібних сторінках і поставте в тому порядку, в якому ми будемо виконувати самопідготовку – українська мова, читання, математика.

2. підсумок першої половини дня та аналіз записів у щоденнику поведінки та санітарного стану.

- Діти, а хто сьогодні черговий?
- Яке ви маєте на сьогодні домашнє завдання з української мови?
- З математики?
- З читання?
- (Трое чергових по черзі повідомляють про домашні завдання).
- Як прибраний клас до самопідготовки?
- Яка робота виконана? (Чергові доповідають про те, що було зроблено).

3. психологічна підтримка. Інтерактивна вправа «Два – чотири – всі разом»

Все добре підготовлено. Отже, почнемо виконання домашнього завдання.

II. Інструктаж вихователя щодо виконання учнями домашніх завдань, визначення мети самопідготовки, звернення уваги до групи консультантів, що працюють у класі.

Отримані домашні завдання будемо проводити так:

- згадаємо раніше вивчене з теми;
- виконаємо підготовчі вправи;
- самостійно виконаєте задані завдання.

Якщо в когось виникнуть труднощі під час виконання домашнього завдання, можете підійти до мене і пояснити, в чому проблема. Я допоможу вам мислити в правильному напрямку, щоб вирішити її. Також можете звертатися до консультантів з турбуючих вас питань. (10 хв).

III. Основна частина Інтерактивна вправа

«Обміркуйте / Об'єднайтеся в пари / Обміняйтеся думками»

Виконання домашнього завдання почнемо з **української мови**. Ви маєте на сьогодні

- Вивчити правило на ст. 60.
- Вправа 113.

1. Підготовчі вправи.

- Згадаємо, що ви вже знаєте про дієслово.

- Дієслово – це ...:
- Які види має дієслово?
- Як пишеться не з дієсловами?
- Що має дієслово?
- Які часи має дієслово?
- З яким часом працювали ви сьогодні на уроці?
- На які питання відповідає дієслово майбутнього часу?
- Чи змінюється дієслова майбутнього часу за числами і особами? На які питання вони відповідають?

- Виконаємо такі цікаві завдання.

Утвори дієслова майбутнього часу

- шукати — ...;
- сміятись — ...;
- думати — ...;
- брати —

Слова-анаграми

Ірвимтутъи
Юблмтиъути
Абажтмеоми
Впістауътим
Охмеліти.

Усно розкрийте дужки

- (не) волити
- (не) бігати
- (не) голитися
- (не) напиватися
- (не) могти

Загадки

- Дзьоб великий у пташини, А під дзьобом тим — торбина. У великій цій торбині

Місце знайдеться рибині.

► Вона довга і худюща, Зразу видно: риба злюща. Рот великий і зубатий.
Як, скажіть, цю рибу звати?

► По квітучих садках я літаю, найсолодші гостинці збираю.

2. Самостійна робота над домашнім завданням.

➤ Вивчення правила на ст. 60.

➤ Виконання вправи 113.

3. Індивідуальна робота з учнями.

4. Організація праці консультантів. – (25хв).

Фізкультхвилинка

Трави ростуть низько-низько,

Дерева ростуть високо!

А ми ідемо тихо-тихо,

Щоб не зробить нікому лиха.

Вітер дує сильно-сильно,

Дерева хита невпинно,

А нам у класі так затишно

Ми до занять готові сісти.

Переходимо до домашнього завдання з **математики**.

- Задача № 715, №717.

1. Підготовчі вправи.

Задачки-розминки

1.

- Посіяли огірочки Сім дітей по два рядочки. Ще сіяли буряки Четверо по три рядки. Скільки вийшло всіх рядків Огірків і буряків?

- $7 \times 2 + 4 \times 3$.

2.

З дідом грушу посадили

Років п'ять назад.

Груша добре зародила,

Що й казати.

Ми збирали урожай,

Кожен просить "Дай!"

Тут нам нічого робити,

Треба друзів пригостити.

18 штук дали та по три на брата.

Моїх друзів ви б змогли

Враз порахувати.

3.

- На 10 порцій морозива витрачається 450 г вершків.
- Скільки вершків потрібно для 15 таких же порцій?
- Скільки вершків потрібно для 20 порцій морозива?
- Якими способами можна це взнати?

2. Самостійна робота над домашнім завданням.

№ 715

- Троє поросят зібрали разом 300 кг жолудів. Ніф-Ніф і Наф-Наф зібрали по 1 мішку жолудів, а Нуф–Нуф – 3 мішки. Скільки кілограмів жолудів в одному мішку?
- $2 + 3 = 5$ (м)
- $300 : 5 = 60$ (кг).

Відповідь: в одному мішку було 60 кг жолудів.

- №717
- Кріль за день з'їдає 3 кг 500 г кормів. З них трава становить $\frac{7}{10}$, а зерно – $\frac{7}{100}$ усіх кормів. Скільки разом трави і зерна з'їдає кріль за один день?
- 3 кг 500 г : 10 х 7 = 50(г)
- 3 кг 500 г : 100 х 7 = 5(г)
- 50 + 5 = 55(г).

Відповідь: за один день кріль з'їдає 55 г трави і зерна.

3. Індивідуальна робота з учнями.

4. Організація праці консультантів. – (25хв).

Фізкультхвилинка

Прилетіли журавлі і великі, і малі.
Руки вгору – вниз.
Сіли собі на риллі,
Присісти.
Заспівали: «Тра-ра-рі».
Встати.
Де журавка ходила –

Там пшениця родила,
Де журавель походив –
Ходьба з високим підніманням
стегна.
Там ячмінь вродив.
Помахати руками, як крилами.

IV. Самостійне виконання усних завдань.

Виконання домашнього завдання з читання.

- Біографія Павла Тичини,
- читати виразно вірші “Гаї шумлять”, “Хор лісових дзвіночків”, с.46

1. Підготовчі вправи.

Скоромовка

Сумно сомові самому
Сидьма сом сам сидів.
Самого сома сум схопив.
Сім сусідів скликав сом:
Сміх і співи за столом!

Словникова робота

- Дяк — піп, священик.
- Бурса – духовна школа.
- Комерційний інститут — інститут, торгівлі, фінансів.
- Линути — пливти.
- Окропити — бризкати водою.
- Схитнеться — похитнеться.

2. Самостійне виконання завдання.

1. Читання біографії
Павла Григоровича Тичини

(1891 – 1967).

Робота над текстом біографії.

2. Робота над виразністю читання віршів
«Гаї шумлять», «Хор лісових дзвіночків».

Робота над виразністю читання учнів. **Інтерактивна вправа «Взаємне навчання»**

3. Індивідуальна робота зі слабкими учнями.

4. Організація самоперевірки. – (25хв).

V. Підведення підсумків самопідготовки

Добре виконали самопідготовку 12 учнів. Всім іншим завтра зранку та перед кожним уроком варто ґрунтовно повторити та перевірити засвоєні знання один в одного. Працювали старанно, молодці! Намагалися виконувати все в рамках відведеного часу. Приберіть на своїх партах, викиньте зайві папірці в корзину, ручки та зошити зберіть, порахуйте і здайте.

Можете йти відпочивати.

**ІДЕЙНЕ САМОВРЯДУВАННЯ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЄ
ФОМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

«Система самоуправління країни «Сюрприз»

(фрагмент виховної роботи дитячого колективу)

1. Приїзд міжпланетних експертів.

Учениця. Доброго дня! Ми міжпланетні експерти з питань життя дітей у сучасному Всесвіті.

Учень. Ми збираємо матеріал з усіх шкіл планети Земля про те, як живуть, вчаться, спілкуються між собою діти.

Учениця. Я пишу наукову роботу і намагатимуся все, що побачу, описати теоретично. Чули багато про країну-федерацію Веселкову, тому завітали сьогодні до вас.

Учень. На території нас зустріли дружелюбні дітки 4 класу і запросили в свою країну.

Учениця. Зараз ми зайдемо до них і побачимо, як в них побудована система самоуправління та самовиховання. Якраз має бути час засідання міністерств країни 4 класу.

Учень. Вітаємо всіх міністрів країни Сюрприз. Поділіться досвідом вашого управління.

2. Презентація країни Сюрприз.

- Історія виникнення і життя – інтерв'ю у президента.

Учениця. – Дозвольте поспілкуватися з президентом.

Президент. Будь, ласка. Я – президент Ротар Ільгар.

Учениця. Розкажіть про історію виникнення вашої країни.

Президент. Наша країна виникла 4 роки тому, відколи ми приїхали на постійне місце проживання до країни-федерації Веселкової. Назвали країну Сюрприз тому, що кожен житель країни був незвичайною особистістю. І якось з тих пір, хто б до нас не приїжджав, той, чи потенційно був, чи ставав незвичайним, заражаючись енергетично від нас.

- Коротка розповідь про міністерства, представлення їх.

Учень. – Яка будова вашої країни?

Прем'єр-міністр. Говорити про склад уряду країни Сюрприз, це те ж саме, що говорити про саму країну Сюрприз. Особливістю її є те, що кожен житель є членом уряду, всі учні задіяні в роботі. Немає тих, хто просто виконує накази. Кожен видає накази, які безпосередньо стосуються його роботи, а виконують – всі. Тобто всі мають ролі як начальника, так і підлеглого. Тому всі рівноправні. У складі уряду є такі міністерства: Міністерство освіти і науки, Міністерство культури, Міністерство спорту, Міністерство праці, дозвілля і відпочинку, Міністерство екології, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції, економіки і фінансів, президент та прем'єр-міністр.

Учениця. – Дякуємо. Я б хотіла дізнатись обов'язки кожного міністерства.
Міністерство освіти і науки, представтесь, будь ласка.

1-ий представник МОН. – Я – ...

2-ий представник МОН. – Я. – ...

3-ий представник МОН. – Я – У наші обов'язки входить: слідкувати за навчальним процесом.

1-ий представник МОН. – Тобто спостерігати за роботою кожного учня на уроці, його активністю чи пасивністю.

2-ий представник МОН. – Контролювати виконання домашнього завдання на самопідготовці. Та дотриманням законів, що стосуються нашого навчання та розвитку.

3-ий представник МОН. – Ще у нас діє **Міністерство юстиції, економіки і фінансів**. Представниками є наш вчитель Вікторія Володимирівна та вихователь Галина Олександрівна.

Учень. – Що робить **Міністерство культури?**

1-ий представник МК – Ми відповідаємо за належний зовнішній вигляд учнів. За моральну поведінку з однолітками, вчителями та вихователями. За поведінку дитини протягом усього дня. У разі невиконання законів міністерства культури, це фіксується у спеціальні зошити спостереження, які, до речі, є в кожного міністерства.

2-ий представник МК – А потім ця інформація передається у Міністерство внутрішніх справ, яке, опрацювавши її, пропонує організуватися для загальних зборів, щоб колективом вирішити виховну проблему. Таку лінію роботи – у всіх міністерств.

Учениця. – **Міністерство екології** розкажіть про ваші обов'язки.

1-ий представник МЕ – Ми слідкуємо за рослинками у класі, тваринками, та екологічним станом класного приміщення.

2-ий представник МЕ – Спалень та території школи. Насаджуємо квіти та дерева, за власною ініціативою прибираємо шкільний сад.

Учень. – **Міністерство праці дозвілля і відпочинку**, розкажіть про себе.

1-ий представник МПДВ – Ми організуємо відпочинок класу, екскурсії, класні походи.

2-ий представник МПДВ – Перевіряємо роботу чергових спалень, класу, та всіх учнів, які прибирають шкільну територію.

3-ий представник МПДВ – І, звичайно ж, самі чергуємо та прибираємо її. Наше завдання виконувати свою роботу зразково для всіх учнів.

1-ий представник МС – **Міністерство спорту** відповідає за організацію спортивних ігор у другій половині дня. За проведення ранкової зарядки.

2-ий представник МС – контролює відвідування дітьми спортивних гуртків.

1-ий представник МВС – **Міністерство внутрішніх справ** веде спостереження за дітьми, як порушують шкільні правила для учнів та закони країни Сюрприз.

1-ий представник МВС – Також перевіряємо та розглядаємо всю інформацію, якою постачають нас інші міністерства. Потім, якщо це доречно, пропонуємо розглянути на класних зборах.

3. Заходить порушник.

Порушник – Ой! Вибачте, я спізнився на засідання.

1-ий представник МК. – Погляньте на нього. На кого наш Богдан схожий?! Де ти був? Чим займався? Чому ти запізнився на класні збори?

Порушник – Я біг-біг і спізнився.

2-ий представник МК – Чому всі встигли, а ти – ні? Ти порушив закони культури.

1-ий представник МВС - Пропоную включити це питання в перелік проблем нашого засідання і негайно його розглянути. Хто за? Всі погодилися. Пояснюй ситуацію.

(Голосують) – одноставно

Порушник – Я вилазив на дерево. Гілка зламалася, і я впав, забруднився, порвав штани.

1-ий представник МЕ – Ти, крім того, що порушив закони культури, ти порушив закони Міністерства екології. Ти – образив дерево, вилізши на нього. Ти зламав йому гілку, ти зробив йому боляче.

2-ий представник МЕ – Чому ти вилазив на дерево?

Порушник – Хотів дістати гніздо, щоб поставити його в кущі, щоб пташці не треба було так високо літати.

3-ий представник МЕ – Навіщо? Адже пташка сама знає як їй жити, де літати. А що робити тепер з деревом? Ти йому допоміг? Гілочку перев'язав?

Порушник – Ні.

Президент – Чому ти не виправив помилку?

Порушник (вгнув голову). Я злякався...

Президент – Ти чоловік. Чоловіки не бояться. Вони думають про свої вчинки. А як громадянин держави – ти маєш дотримуватися законів, встановлених Міністерствами Сюрпризу.

1-ий представник МОН - До речі, вчора наше Міністерство подало на тебе інформацію про порушення закону про навчання. Ти був пасивний на уроці, не підіймав руку. Ти перемовлявся з сусідом по парті, та ловив гав, мріючи про полуденок.

Порушник – Я вчора не міг налаштуватися на навчальний процес, мені хотілося спати.

2-ий представник МК – Всім хочеться спати, але ми вміємо збиратися з думками і знаємо закони нашої країни, поважаємо їх і дотримуємося, а – ти взагалі нікого з нас не поважаєш.

Порушник – Це неправда. Я не хотів нікого образити. Я дуже добре до вас ставлюсь. Я люблю природу. В мене і в думці не було нічого поганого. Хотів допомогти пташці.

Президент – Якби ти знав закони природи, ти б не вчинив так безглуздо. Якби ти знав закони культури і поважав їх, ти б не дозволив собі з'явитися на засідання в такому вигляді, ще й, знаючи, що в нас високі гості. Якби ти розумів для чого треба людині в житті навчання, ти б не ловив гав на уроках, думаючи про їжу.

Прем'єр-міністр – Як ви думаєте, шановні члени уряду, які міри ми повинні прийняти, щоб Богдан змінився.

1-ий представник МОН – **1.** Я пропоную вивчити Богданові закони країни ще раз, і здати кожному міністерству. Виправний термін – тиждень.

1-ий представник МОН. – **2.** Обов'язково вилікувати дерево після того, як він змусив його захворіти. Посадити нових – три. Скопати клумбу, та тиждень доглядати за квітами у нашому класі.

1-ий представник МК – 3. Тиждень зашивав всі речі учнів нашого класу, які порвуться.

Президент. – Дуже цікаві пропозиції. І всі несуть виховний характер в області всіх порушень Богдана. Давайте проголосуємо!

За першу пропозицію ...

За другу пропозицію ...

За третю пропозицію ...

Отже, вирішили – Богдан повинен буде – вивчити закони країни, і здати кожному міністерству. Вилікувати дерево після того, як він змусив його захворіти. Посадити ще – три. Скопати клумбу, та тиждень доглядати за квітами у нашому класі. А також зашивати всі речі учнів нашого класу, які порвуться. Виправний термін – тиждень.

Учениця – Ми з Пашою спочатку трохи злякалися суворості до цього хлопчика. Але подумавши трохи, зрозуміли, що уряд правильно вчинив. Члени міністерств знають свою роботу та закони.

Учень – Члени уряду хочуть виховати громадянина, який шануватиме свою державу. Гуманіста, який буде цінити та оберігати природу від злодіїв та шкідників. Дисциплінованого, акуратного чоловіка, що зможе дивитися за собою та ще й заплітати свою дружину. Людину, яка розумітиме свої помилки і буде постійно удосконалювати свою особистість.

Учениця – Це був гарний приклад інтерактивного виховання колективом. Ми розкажемо про систему виховання на планеті Земля усьому Всесвіту. Хай вам щастить. Творчого натхнення та гарних днів.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛАБОРАТОРІЇ
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
«ВЗАЄМОДІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ»**

- ✓ Одним із найдієвіших шляхів оновлення освіти, поєднання її із сучасною життєвою дійсністю – сформуванню особистості, яка зуміє взаємодіяти зі світом та із самою собою.
- ✓ Провідна умова розкриття дитячого потенціалу – спрямований до дитини весь потенціал її вчителя.
- ✓ Педагог має бути професіоналом, але в першу чергу бути гуманною та духовно багатою людиною.
- ✓ Педагог повинен бути творчою особистістю, щоб поділитися своїм єством зі своїм учнем.
- ✓ Компетентність педагога – це гармонія його інтелекту, психіки, серця, фізичного організму та віри в дитину.
- ✓ Лабораторія є методичним центром забезпечення процесу формування соціально-комунікативної активності у початковій школі.
- ✓ Лабораторія культивує інтерактивне навчання з метою формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів.
- ✓ До діяльності лабораторії мають пряме відношення батьки дітей, оскільки вони є «регуляторами» взаємодії їхніх дітей з ровесниками, вчителями, психічної внутрішньої психофізіологічної взаємодії процесів особистості їхньої дитини.
- ✓ Діяльність лабораторії є прозорою та відкритою для інших педагогів та адміністрації закладу.
- ✓ Колектив лабораторії надає методичну допомогу щодо формування соціально-комунікативної активності молодших школярів іншим педагогам незалежно від географічної місцевості.

Цілі та напрямки діяльності лабораторії

- Залучення наукового потенціалу до вирішення проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів, як умови розвитку освіти та соціально-комунікативної особистості.
- Проведення науково-дослідницької діяльності з проблеми формування соціально-комунікативної активності, проектування та впровадження інтерактивних технологій в умови урочної та позаурочної діяльності.
- Прогнозування, планування й організація соціально-комунікативних процесів діяльності молодших школярів.

Відповідно до поставлених цілей лабораторія вирішує наступні завдання:

- Підключити педагогів до науково-пошукової та науково-дослідницької роботи лабораторії з виявлення стану досліджуваної проблеми, для яких

тема дослідження є актуальною та корисною, і, як наслідок, розширити та поглибити їхні знання, сприяти удосконаленню вмінь щодо формування соціально-комунікативної активності у особистості молодшого школяра.

- Виявити рівень досвідченості педагогів, які прийняли участь в експерименті, стосовно поняття та проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.
- Визначити теоретичні підходи, що дозволяють підвищити рівень професійної підготовки педагога в проблемі формування соціально-комунікативної активності.
- Розробити експериментальну модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Провести експериментальну перевірку моделі формування соціально-комунікативної активності через такі елементи діяльності:

- формувати соціально-комунікативну активність як складову соціокультурної компетентності на уроках природничого циклу;
- формувати соціально-комунікативну активність на уроках гуманітарного циклу
- формувати соціально-комунікативну активність на уроках художнього циклу;
- формувати соціально-комунікативну активність на перервах-мікроуроках;
- формувати соціально-комунікативну активність у процесі гурткових занять;
- формувати соціально-комунікативну активність у процесі діяльності учнівського самоврядування;
- формувати соціально-комунікативну активність у процесі виконання домашніх завдань;
- формувати соціально-комунікативну активність у процесі виховних заходів, свят та інтелектуальних ігор.
- розробити на базі лабораторії авторську програму гурткових занять «Ідея» та розробки уроків, методичні рекомендації до перерв та позаурочних видів роботи.

ПРОГРАМА ГУРТКОВИХ ЗАНЯТЬ «ІДЕЯ»

Мета і основний зміст програми психолого-педагогічного гуртка «Ідея» полягає у тому, щоб сформувати у молодших школярів соціально-комунікативну активність шляхом соціалізації та інтеріоризації, які відбуваються в таких аспектах: активній теоретичній та практичній соціально-комунікативній діяльності, тобто зміст роботи містить формування і розвиток необхідних здібностей та сфер особистості в контексті соціально-комунікативної активності, а саме:

- інтелектуальні здібності або психологічні процеси, які ототожнюються з системою розумових операцій (мислення, пам'ять, сприйняття, увагу і т. д.);
- соціальні здібності показують міру орієнтованості дитини в навколишній дійсності і визначають ті знання, якими він повинен володіти в певний період життя;
- комунікативні здібності – розкривають здатність молодших школярів до самостійної активності в сфері спілкування (словниковий запас, форми володіння мовного висловлювання, вміння вступати в діалог; дотримуватися етикетних форм спілкування, вміння відстоювати свою точку зору, вміння переконувати і т. д.). Рівень розвитку вербальних здібностей багато в чому визначає успішність оволодіння дитиною різними знаннями;
- інтерактивна сфера здібностей – вміння самостійно організувати взаємодію з іншими людьми і пристосовуватися до умов у групових діях (уміння прийняти групову задачу, здійснювати спільні дії, підкорятися груповим нормам, дотримуватися ієрархічних відносин, вміння зацікавити собою і своїми знаннями, вміннями членів групи). Інтерактивна сфера має величезне значення для загального психологічного розвитку шляхом соціального наслідування, засвоєння суспільного досвіду.
- сфера оцінкових і самооцінкових відносин визначає специфіку ставлення до себе і до інших людей (глобальна оцінка себе і самооцінка, глобальна оцінка однолітків, уміння порівняти себе з іншими);
- мотиваційна сфера особистості розкриває усвідомлене бажання дитини йти в школу, або приймати участь в іншій життєво-практичній діяльності, бути в новій ролі, здійснювати нову діяльність в специфічних формах спілкування;
- створення умов для інтелектуального розвитку молодших школярів з метою підвищення їх соціально-комунікативної активності;
- залучення дітей до нових видів діяльності, спрямованих на виділення особистісних смислів;
- поширення кола спілкування з метою кращого розуміння інших людей та налагодження з ними позитивних контактів;
- формування власного «Я» як активного суб'єкта діяльності;
- осмислення своєї соціальної належності, соціальної ролі, формування самооцінки.

Для здійснення ефективності методу спостереження нами була розроблена Спілкова система формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра.

**Тематичне планування гурткових занять «Ідея»
за авторською інтерактивною спілковою системою формування СКА**

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Вступ. «Казкова планета людських фантазій». Ознайомлення з творчістю митців, дітей. Порівняльний аналіз у інтерактивній взаємодії.	1
2.	Ініціативне створення групових творчих продуктів відповідно творчої спеціалізації кожної спілки (тематика обрана індивідуально кожною спілкою)	2
3.	Звіт лідерів спілок за творчими результатами.	1
4.	«Космічна безодня». Створення творчих проєктів спілок відповідно специфіки їхньої діяльності.	2
5.	Звіт про виконання кожним членом групової спілки за індивідуально проведеною роботою.	1
6.	Аналіз та синтез отриманих результатів відповідно проєкту. Підбиття підсумків з різних областей дослідження. Звітують лідери спілок.	1
7.	Інтерактивна співпраця «Будинок на узліссі». Продукти творчої фантазії кожної спілки.	2
8.	Аналіз та поєднання результатів. Створення загального висновку відповідно теми. Звітує представник Спілки науковців-дослідників.	1
9.	«Життя улюблених тварин». Індивідуальні спілкові проєкти. Звітують лідери спілок. Підбиває підсумки представник Спілки ораторів.	2
10.	«Мальовничий світ». Створення особистих проєктів кожного члена спілки. Синтезують інформацію лідери спілок для звіту. Кожен представник спілки презентує власну творчість. Кожен лідер спілки презентує висновки творчих продуктів власної спілки. Загальний висновок тематичної творчої діяльності формує представник Спілки артистів.	2
11.	«Вірність живе...» Працює кожна Спілка на власним проєктом. Звітують представники спілок. Проводить аналіз виконаної роботи лідер Спілки дизайнерів	2
12.	«Найдорожче у моєму житті...» Індивідуально працює кожен член групового спілкового утворення та презентує результати діяльності. Комунікативний синтез отриманої інформації проводить лідер Спілки творців слова та пензля.	2
13.	«Віра народжує чудеса» Виконує творчий проєкт власне кожна спілка.	2

	Звітують лідери спілок. Аналіз та синтез результатів виконує представник Спілки науковців-дослідників. Презентує колективний проект кандидат у спілку майстрів.	
14.	«Мурашка – також покликана жити» Кожен представник спілки виконує власний творчий продукт. Синтезують інформацію лідери спілок. Кандидат у Спілку майстрів проводить аналіз та представляє творчий проект і стає членом Спілки майстрів.	2
15.	«Що означає – «моя душа» Виготовляє власний творчий проект кожна Спілка. Лідери звітують. Колектив гуртка визначає найсильнішого лідера Спілки для ієрархічного зміщення його у Спілку лідерів.	2
16.	«Де живе любов» Працюють всі індивідуально. Отриману інформацію аналізують лідери Спілок. Звітує новий член спілки майстрів та представляє ініціативно створений проект на вільну тему.	2
17.	«Сон та успіх не живуть в одному домі» Виготовляють проекти спілки. Звітує новий представник Спілки лідерів та пропонує колективу гуртка ініціативно створений власний творчий результат.	2
18.	«Вітаміни – ліки для душі та тіла» Екскурсія в природу. Накопичення інформації за темою.	2
19.	Відтворення набутого досвіду у творчих групових проектах. Аналіз результатів проводять спільно представники Спілок майстрів та лідерів.	2
20.	«Рівний мені – це який?» Перегляд мультфільмів на морально-етичну тему. Відтворює запозичений досвід кожен член спілкової системи. Аналізує кандидат у Спілку митців та стає членом спілки.	2
21.	«Моя мама – моє джерело життя» Створення проектів за напрямками діяльності спілок. Спілка майстрів, Спілка митців та Спілка лідерів працюють ініціативно та самостійно (в кожній спілці один представник) за темою «Як допомогти мамі та підтримати у важку хвилину». Кожен представник звітує окремо.	3
22.	«Робити те, що приносить задоволення – значить бути вільним». Ініціативна співпраця спілок за темою, що обрав колектив. Звітують лідери спілок. Докладний висновок формує Спілка майстрів.	2
23.	Екскурсія до краєзнавчого музею з метою накопичення досвіду.	2
24.	Відтворення набутого досвіду у групових творчих проектах за темою «Мія рідний край – моє міцне коріння». Звітують лідери спілок. Загальний висновок виводить Представник Спілки лідерів та презентує власний проект на тему «Як важко жити на чужині». За цією ж темою подають результати представники Спілок митців та майстрів	2

25.	«Подорож у країну дорослих» з метою набуття досвіду. Візит на урок до 11 класу. Візит на «Круглий стіл» до педагогів.	2
26.	Аналіз накопиченого досвіду. Виступає кожен представник спілки.	2
27.	«Прикрашаю собою свій світ» Виготовлення дизайнерських проєктів для оформлення лабораторії «Взаємодія XXI століття».	2
28.	«Квітка мого життя» Індивідуальні проєкти спілок. Звітують лідери. Спілка митців, Спілка майстрів, Спілка лідерів виготовляють власний проєкт за темою «Сад мого життя»	2
29.	Інтерактивна взаємодія колективу у вигляді диспуту «Що важливіше у житті – здоров'я чи багатство?» За особистими результатами диспуту виразити у власній творчості враження від сутності процесу та змісту. Звітує кожен член спілки.	2
30.	Колективний аналіз творчої праці та визначення кандидата у Спілку мудреців.	2
31.	Посвята у Спілку мудреців та визначення представника спілки соціально-комунікативно активною особистістю.	2
32.	Аналіз та синтез проведеної роботи за весь навчально-виховний період. Звітують всі члени усіх спілок. Формує висновок, володіючи соціально-комунікативними знаннями, вміннями та навичками представник Спілки мудреців.	2

ПРОГРАМА МЕТОДИЧНОГО СЕМІНАРУ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ

Пояснювальна записка

В такий непростий період є актуальним формування особистості, яка органічно зможе співжити з іншими людьми, будувати добродесні взаємини, вчитися правильно жити самоцінно, а не бути захопленою хаотичним виром життєвих негараздів. Вимогою нашого часу є формування особистості, що позиціонуватиме себе соціальною істотою, діючою, активною, зі сформованими комунікативними вміннями, ініціативною, соціалізованою. Щоб сприяти вирішенню цілого ряду вищезазначених проблем, необхідно формувати соціально-комунікативну активність особистості.

А замість цього існує становище, в якому освіта в школі зазнає перешкод, викликаних переліченими факторами. Школа повинна забезпечити навчання, виховання і розвиток особистості дитини. Але, на жаль, всередині освітнього закладу існують ще й інші проблеми, які блокують її триєдину мету. Більше того багатьма педагогами вона не сприймається комплексно та органічно. Особистісний розвиток, процес формування особистості молодшого школяра потерпає від неувagi в порівнянні з навчанням. Ще одна проблема, про яку неможливо змовчати – це перевантаження дітей навчальним матеріалом, замість того, аби організувати навчальну практичну діяльність, яка збудує життєвий досвід особистості молодшого школяра.

Шкільна освіта покликана допомогти дитині побудувати свою активну життєву позицію в суспільстві, стати більш гнучкою в комунікативних відносинах, (при цьому не переживати внутрішнього дискомфорту), орієнтуватися в правильному виборі актуальних комунікативних вмінь, щоб усі сторони соціально-комунікативного процесу залишились задоволеними.

Навчальна діяльність для молодших школярів також є особливою формою соціально-комунікативної активності, видом діяльності, спрямованим на засвоєння дітьми певного досвіду. Здійснюється вона завдяки організації психолого-педагогічних умов вчителем. Змінюється за умови, коли зміни в суб'єкті є не лише результатом, а й метою діяльності. Як і будь-яка інша, навчальна діяльність є активною взаємодією суб'єкта з навколишньою дійсністю.

Метою даного семінару є підготовка вчителів до подальшої діяльності з молодшими школярами та науковою діяльністю експериментальної лабораторії.

Програма семінару спрямована на ознайомлення вчителів з поняттями соціально-комунікативної активності, її формуючих складових особистості молодшого школяра; яким чином проводити спостереження за змінними процесами формування соціально-комунікативної активності; що необхідно враховувати при створенні творчих підходів та методичних розробок в контексті формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра.

Семінар включає вивчення таких тем: «Соціально-комунікативна активність особистості», «Формування соціально-комунікативної активності – необхідна умова виховання гармонійної особистості молодшого школяра», «Особливості формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра», «Як

творити власне «Я», «Як правильно спілкуватися», «Відкрий себе для людей», «Найбільше надання людини у тому, що вона живе серед таких, як вона», які містять лекційні, практичні заняття та самостійну роботу педагогів.

В ході заняття вчителі ознайомляться із:

- сутністю процесів соціально-комунікативної активності;
- напрямками формування соціально-комунікативної активності;
- сферами особистості молодшого школяра, які відіграють вирішальну роль у формуванні соціально-комунікативної активності;
- формуючими складовими соціально-комунікативної активності;
- специфікою вольової організації молодшого школяра;
- особливостями ОМЗ процесу формування соціально-комунікативної активності;
- найефективнішими формами взаємодії урочної та позаурочної діяльності;
- особливостями методичної діяльності в контексті авторських розробок форм урочної та позаурочної діяльності;
- інтерактивними технологіями;
- загальними та конкретними ефективними умовами формування соціально-комунікативної активності молодших школярів;
- концептуальними положеннями лабораторії «Взаємодія ХХІ століття».

Вчителі повинні оволодіти:

- інтерактивною технологією для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів;
- методиками складання таблиць та схем відповідно спостереження та фіксування змін складових компонентів соціально-комунікативної активності;
- вміннями доцільно створювати наочний, організаційно-методичний матеріал в аспекті формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

Тема 1. «Соціально-комунікативна активність особистості»

Соціально-комунікативна активність у філософській та психолого-педагогічній літературі. Соціально-комунікативна активність, сутність поняття, особливості; багатоаспектність, методологічна структура.

Тема 2. «Особливості формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра»

Характеристика особистості молодшого шкільного віку, виділення актуальних сфер у процесі формування соціально-комунікативної активності. Специфічні вікові особливості, на які слід звернути беззаперечну увагу перед формуванням СКА у молодшого школяра. Важливість формування потреби у спілкуванні, комунікативних умінь, вольової організації молодших школярів при формуванні соціально-комунікативної активності.

Тема 3. «Як творити власне «Я»

У молодших школярів – учнів перших, других і третіх класів – формування «Я-концепції» значною мірою залежить від їх успіхів у навчальній діяльності. І, оскільки успіхи учня оцінює вчитель, то він і стає основним значущим іншим, під впливом якого в учнів перших та других класів формуються уявлення про свої навчальні здібності, які складають основний зміст реального «Я» дитини.

Становлення соціального «Я» молодшого школяра – одного із найважливіших структурних елементів «Я-концепції» відбувається не лише під впливом оцінок дорослих – вчителів, батьків, але й ровесників. У першокласників мікрогрупи складаються переважно з двох чоловік і базуються на спільних інтересах, які переважають на даному відрізку часу. До десяти років «Я-концепція» формується під впливом ровесників, яким віддається перевага над іншими, незалежно від їх статі. Від десяти до дванадцяти років відбувається статева ізоляція, за умов якої групи складаються вже з трьох та більше членів. До четвертого класу зменшується вплив вчителів і батьків на формування «Я-концепції» та збільшується вплив ровесників, які входять до складу однієї мікрогрупи.

Соціальні контакти молодшого школяра з ровесниками неминуче впливають на становлення його «Я-концепції». Поряд з дорослими діти створюють своє «суспільство», що складається із різноманітних груп, в яких встановлено певні рангові категорії, за якими оцінюється кожний учасник групи. Дитина постійно переміщується з однієї категорії до іншої. Дане положення фіксується нею у понятті та усвідомлюється. Дитина пізнає себе як зосередження різних можливостей. Крізь призму соціального «Я» триває формування надзвичайно важливих образів для дитини – емоційного «Я», ідеального «Я» та фізичного «Я».

Тема 4. «Як правильно спілкуватися»

Наскільки легко молодший школяр буде вміти спілкуватися з оточуючими людьми, налагоджувати контакт, залежать її подальші успіхи в навчальній, трудовій діяльності та у життєвому визначенні. І саме в цей період формується звичка брати на себе відповідальність за свою мову і правильно її організувати, щоб встановлювати відношення з оточуючими людьми. Також закладається вміння дисциплінувати себе, організувати як особисту, так і групову діяльність. Розуміння цінності співпраці, спілкування і відносин у спільній діяльності. Саме в цьому віці засвоюються правила і норми спілкування, якими він буде дотримуватися завжди і скрізь незалежно від обставин, що складаються. А характер мовного і експресивного спілкування визначить міру самостійності і ступінь свободи дитини серед інших людей протягом його життя. Тому необхідно знати причини утрудненого спілкування в молодших школярів, щоб вчасно провести корекційну роботу з дитиною. Виникнення ситуацій труднощів у спілкуванні обумовлено фактором формування людської спільності, особливостями розвитку особистості в певному соціальному середовищі, соціально-психологічною природою спілкування, механізмами відображення і взаємодії.

Тема 5. «Збагати себе собою»

Цінність життя людини у тому, що вона має право жити. Але життя повинно будуватися таким чином, щоб його значення вимірювалося позитивною продуктивністю. Продуктивність людини залежить від її внутрішньої духовної організації та фізіологічних можливостей. Але наявність потенційних даних ще не є визначальним фактором в організації морального та успішного життя. Дуже

важливою є праця над собою, яка розвиває природні дані та збагачує додатковими можливостями, наслідком чого має стати активна взаємодія з навколишнім світом та з самим собою. У цьому особливий сенс корисної життєдіяльності.

**Тема 6. «Найбільше надавання людини у тому,
що вона живе серед таких, як вона»**

Людина – суспільна істота. Її життя неможливе в осібно-відчуженому вимірі, воно призводить до самотності, що мучить та знищує. Радість та щастя індивіда полягає у спілкуванні та позитивно контактній взаємодії, у формуванні себе в процесі соціальних відносин, в оцінюванні людини людьми, у підтримці людини людьми, в допомозі. Важливою є творча взаємодія особистостей, яка вносить надбання у мікросвіті учасників взаємодії та в масштабний світ людських надбань, результатом чого є прогрес та полегшення, покращення умов існування людини на Землі. Щастя людини, зокрема дитини, в колективі, в дружбі, але коли колективні відносини побудовані на моральних засадах, закладених в особистісній сфері людини з дитинства, інтегровані молодшим школярем у власні як рушійні сили соціально-комунікативної, гуманної, моральної особистості.

**ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ПЕРЕРВ
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ АКТИВНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

№ з/п	Тема	Кількість інтерактивних перерв
1.	Вступ. Ознайомлення з формою та тематикою занять.	1
2.	Виготовлення стенду «Динаміка поведінки».	3
3.	Виготовлення Сонячної системи технікою пап'є-маше.	4
4.	Створення замку із природних матеріалів, де живуть моральні цінності.	4
5.	Пошиття м'яких іграшок з дизайнерсько-інтер'єрним вираженням.	2
6.	Виготовлення скарбничок для досягнень відповідно процесу формування соціально-комунікативної активності.	2
7.	Виготовлення матеріальних оцінок для оцінювання досягнень.	4
8.	Виготовлення «скарбнички» невдач та поразок.	1
9.	Створення зоологічного куточка. Обрання друга із світу тварин.	4
10.	Створення ботанічного куточка. Вибір друга із світу рослин.	5
11.	Лікування хворих книг.	1
12.	Організація порядку власного робочого місця.	1
13.	Виготовлення наочних матеріалів на уроки.	2
14.	Виготовлення допоміжних наочних матеріалів для слабовстигаючих учнів.	2
15.	Виготовлення годівнички для пташок.	1
16.	Оздоблення горшків для декоративних квітів шкірою та корою дерев.	3
17.	Виготовлення макету кабінету.	4
18.	Виготовлення навчально-розвивальних іграшок для дитячого садочка.	4
19.	Створення з дозволу адміністрації школи стенду для молодших школярів.	4
20.	Лікування книг у бібліотеці.	4
21.	Добрі справи на шкільному майданчику – висадка квітів.	4
22.	Вивчення лікарських трав.	4
23.	Збирання лікарських трав та приготування лікувального варення з кульбаби.	4
24.	Споживання продукту, що створили власною працею.	2
25.	Пересадка квітів у класній кімнаті.	6

26.	Підрахунок оцінок та чорних карток.	2
27.	Порівняльний аналіз діяльності. Звітує кожен учень відповідно результатів власної діяльності.	4
28.	Порівняльний аналіз діяльності. Звітує кожен учень відповідно результатів власної діяльності.	4
29.	Порівняльний аналіз діяльності. Звітує кожен учень відповідно результатів власної діяльності.	4
30.	Отримання нагород учнями, що активно працювали та взаємодіяли один з одним.	2
31.	Отримання нагород учнями, що активно працювали та взаємодіяли один з одним.	2
32.	Посвята в члени гуртка.	2

ІНТЕРАКТИВНИЙ ТРЕНІНГ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Тема: Формування соціально-комунікативної активності – необхідна умова виховання гармонійної особистості молодшого школяра

1. Вправа «Вступ» складається з таких кроків:

1). Представлення тренера (Я, Бондаренко Вікторія Володимирівна, вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії КЗ «Березківський НВК» «ЗОШЛ I-III ст.»).

2). Тема нашого тренінгу:

«Формування соціально-комунікативної активності – необхідна умова виховання гармонійної особистості молодшого школяра»

Мета нашого тренінгу: Поглибити і закріпити знання з проблеми формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. Виявити, які психологічні сфери особистості варто активізувати у дитини для досягнення успішного формування соціально-комунікативної активності. Розкрити внутрішній творчий потенціал вчителя для формування соціально-комунікативної активності у молодших школярів.

Завдання:

- консолідація групи;
- формування в ній емоційно позитивної атмосфери;
- визначення професійної спрямованості особистості вчителя;
- відпрацювання засобів і способів ефективного індивідуального стилю професійної діяльності;
- активізація і зміцнення довіри вчителя до самого себе, до власних бажань і потреб, розвиток його індивідуальності, розширення самосвідомості, пошук ефективного індивідуального стилю педагогічної діяльності;
- визначення стилю поведінки, вивчення особистісної схильності до конфліктного поводження;
- конструктивне рішення конфліктних ситуацій;
- підвищення рівня самооцінки вчителя;
- формування у вчителів емоційно позитивного ставлення до дітей;
- активізація у вчителів дитячих спогадів, розвиток емоційного сприйняття;
- розвиток у вчителів здатності до педагогічної рефлексії, аналізу і оцінки наслідків власних виховних впливів;
- організація обміну досвідом між вчителями на предмет спілкування з важкими учнями;
- розвиток засобів ефективного спілкування вчителя з колегами по роботі (іншими вчителями у школі);
- розвиток у вчителя техніки живого і образного спілкування з учнями, пластичності, емоційності та артистизму;
- допомогти людині увійти в дисоційований стан, щоб побачити і усвідомити свої проблеми з іншого боку, підвищити впевненість у собі;

- вивчення стилю і структури міжособистісних відносин та їх особливостей, а також дослідження уявлень про себе, свого ідеального «Я», ставлення до самого себе.

1). Вправа для зайомства «В дитинстві я був...»

Чіпляємо бейджики

Вчителі сідають у коло і кожен з них висловлює про себе інформацію (на три речення – 1 речення обов'язково має стосуватися спілкування та взаємодії з однолітками).

Після цього кожний учасник тренінгу розповідає про те, що цікаве, корисне та приємне він дізнався про партнерів.

2). Вправа «Подарунок»

Учасники тренінгу розсідаються у коло, їм пропонується по колу, без слів за допомогою жестів, міміки, пози подарувати наступному учаснику подарунок.

Той учасник, якому подарували подарунок дякує і дарує свій подарунок наступному учасникові.

Наші очікування **Смайли з відкритими руками**

3). Вправа «Мій стиль у професії»

Група вчителів сідає в коло, пропонується кожному учаснику висловити вітання групі, уявляючи, що перед ними не вчителі, а школярі. Привітання може виражатися словами: «Здрастуйте, діти!» Рекомендується при цьому підкріпити свою фразу жестом, позою, виразом обличчя. *Після того, як всі учасники групи висловили свої вітання, проводиться загальне обговорення, на якому вчителі висловлюють враження з позиції дітей.*

Яке з вітань було найбільш відкритим і доброзичливим, чия фраза виступила ефективним стимулом до активної дії.

У цій вправі група працює на кожного учасника, реалізуючи для нього зворотний зв'язок у процесі пошуку власного індивідуального стилю діяльності.

Необхідно відзначити, що проблема ефективного стилю педагогічної діяльності є актуальною не тільки для молодих вчителів, початківців. Вчителі, що мають солідний стаж трудової діяльності та оперують сформованими навичками і автоматизмами в роботі, потребують оновлення і розширення свого арсеналу професійних засобів. Тут необхідно йти не по дорозі придушення власної індивідуальності, а шукати можливість найбільш повного і гармонійного розкриття у професії своїх можливостей і свого «Я».

4). Вправа «Зустріч»

Мета вправи: активізація у вчителів дитячих спогадів, розвиток емоційного сприйняття, формування «комплексу дитячості».

Організація групового заняття здійснюється за типом медитативного сеансу. Вчителі зручно розсідаються на своїх місцях. Вони сідають півколом, а ведучий встає перед ними.

Після заспокійливих слів: «Розслабтеся, сядьте вільніше, спокійно подихайте кілька хвилин», групі пропонується візуалізувати образи і картинки, які вона буде описувати вербально.

Далі говориться:

«Уявіть, що зараз ви знаходитесь у себе вдома, в своєму будинку або квартирі. Ви сидите там, де зазвичай відпочиваєте, де вам особливо затишно і добре. Ви внутрішньо готуетесь до зустрічі, важливої для вас. Ви зосереджені і

уважні до самих себе. А тепер ви подумки встаєте і йдете в напрямку до виходу. Відкриваєте двері і повільно спускаєтеся сходами. Виходите з затемненого під'їзду на вулицю у світлий простір літнього сонячного дня. На вулиці назустріч вам йде дитина. Вона наближається все ближче і ближче. Придивіться, ця дитина – ви самі, якою ви були, коли вчилися в початковій школі. Подивіться, як ця дівчинка одягнена, який в неї вираз обличчя, настрої. Постарайтеся якомога більш докладно розглянути її. Задайте їй важливе для вас питання і постарайтеся почути від неї відповідь. Після цього повільно, не поспішаючи повертайтеся в свою квартиру». Загальне обговорення проводиться на основі наступних опорних питань: **«Опишіть свій образ, якими ви були в дитинстві і якими ви стали зараз у вашій уяві».**

«Яке питання ви задали і яку відповідь отримали?»

«Опишіть ваші переживання і враження»

5). Вправа «Крокодил»

Мета: формування груп.

Порахуйте, скільки в групі людей, назвіть це число групі і поясніть завдання:

Зараз ви будете вільно ходити, просто ходити під музику і дивитися один на одного. Лунає музика

Можете танцювати, розважатися і взагалі робити що хочете, однак у будь-який момент треба зупинитися і сказати: «У групи по п'ять» – або по три, або по сім. Так ось - вам треба опинитися саме в такій групі. Будь ласка, постарайтеся не залишитися поза заданої групи. І якщо в групі має бути шість чоловік, а у вас п'ять чи сім – ви із завданням не впоралися. Увага, ходимо!

Всі ходять, потім ведучий дає свисток, миттєві переміщення, народ так чи інакше формує групи, і так кілька разів. Закінчується все тим, що ведучий називає цифру 8. Вчителі діляться на вісім груп і отримують завдання. Їм треба охарактеризувати одну із сфер особистості, яка їм попаде і кожному представнику групи виступити із відповіддю.

6). Вправа «Рішення конфліктних ситуацій». Поділ на 4 групи

Кожній групі пропонується конфліктна ситуація.

Групі необхідно знайти конструктивне рішення конфліктної ситуації.

1. У класі у дівчинки вкрали гаманець. Всі підозрюють одного і того ж учня. Дівчинка плаче, а однокласники – одні співчують, інші вважають, що вона тухтій і сама винна, треті пропонують обшукати підозрюваного учня. Як поводитися вчителю ?
2. У класі – дитина, яка часто й подовгу хворіє, а тому не встигає. Вирішується питання про те, щоб залишити його на повторний рік навчання. Батьки просять не робити цього – хлопчик не винен у своїй хворобливості. Роль вчителя, класного керівника, завуча, директора в цій ситуації?
3. В учнів і батьків претензії до охоронців: не дозволяють дітям виходити у двір, не пускають до школи батьків, а батьки ще й оплачують це «задоволення». Охоронці і батьки заявляють, що порушуються їхні права. Як має повестися в цій ситуації директор, завуч, вчитель, класний керівник?
4. Батьки першокласниці звернулися до директора з проханням перевести дитину в інший клас: щоранку сльози, дівчинка не хоче йти в школу – вона їй не подобається. Чому батьки звернулися саме до директора, а не

спробували вирішити проблему з вчителем? У школі на початку навчального року були введені платні послуги.

5. Оформлено відповідні документи, але сталося так, що вчитель з певних причин не провів кілька уроків. Він прийшов у клас і сказав дітям: «Так, як уроки не були проведені, то за них ви можете не платити». Чи правомірні дії вчителя?

7). Вправа «Хочу - можу – треба»

Група вчителів розсідається у півколо, перед яким ставляться два стільці.

За бажанням двоє вчителів виходять в центр і сідають перед групою. Один вчитель – слухач, другий виступаючий. Останній промовляє три пропозиції, в яких перша частина однакова, а друга розрізняється. Наприклад, він каже: «Я повинен відчувати себе впевнено», «Я можу відчувати себе впевнено», «Я хочу відчувати себе впевнено».

Важливо, щоб продовження першої пропозиції (його друга частина) було спонтанним і безпосереднім. Людина говорить те, про що він думає, що перше приходить в голову.

Обговорюються питання про те, які з трьох пропозицій було висловлено найбільш переконливо, в кому проявилася ініціатива мовця. Спочатку ці питання задаються другому учаснику, що знаходиться в позиції слухача, потім – всій групі. Розбираються інтонації голосу мовця, його вираз обличчя, жести та ін.

Як правило, в жіночій аудиторії, яка часто є вчительською групою, з'ясовується, що більшість учасниць живе за принципом «Я повинна». На реалізацію власних бажань і потреб («Я хочу») не залишається ні часу, ні сил. Психолог прагне показати групі, що кожній людині необхідно якийсь час присвячувати для «життя для себе», щоб зберегти оптимізм і душевне здоров'я.

Потім обговорюються питання, пов'язані з пошуком ефективного індивідуального стилю професійної діяльності вчителя. Психологу важливо показати, що форма поведінки вчителя в школі, його манера спілкування з іншими вчителями та учнями виробляються на основі не тільки прийнятих в педагогічній професії норм діяльності, а й прояві власної індивідуальності. Один вчитель строгий і сухуватий у спілкуванні, інший – емоційний і прагне до безпосередніх взаємодій. Важливо не відмовитися від самого себе, граючи роль, яка не відповідає своїй індивідуальності, а знаходити можливості реалізувати себе якомога повніше в заданих професією рамках і обмеженнях.

8). Вправа «Подарунок»

Учасники тренінгу стають у коло, і пропонується кожному учаснику подарувати наступному учаснику подарунок, передаючи м'ячик, але подарунок повинен бути емоційно забарвлений, наприклад: «Ольга Іванівна, я дарую вам доброту, тому що ми з вами добрі люди», а Ольга Іванівна каже «Я згодна» або «не згодна» і дарує наступному учаснику подарунок у вигляді емоції, побажання.

Що нового ви дізналися?

9). Обмін думками, зауваження, побажання.

Основоположним в базовій характеристиці поняття СКА є активність особистості – «здатність людини до планомірного і цілеспрямованого перетворення дійсності, яка виявляється у наполегливості, принциповості, послідовності у відстоюванні поглядів і дій, нетерпимості до недоліків, енергійності, ініціативності та інших морально-вольових якостей».

Різні науковці розглядають активність як здатність до саморуху, в процесі якого особистість відтворює себе, тобто є суб'єктом активності, діяльний стан якого детермінований зсередини, з боку його відношення до світу та реалізується в процесах поведінки.

«Соціальна активність» – сукупність форм людської діяльності, свідомо орієнтованої на розв'язання завдань.

В.Сухомлинський акцентував на духовному вихованні особистості, яка «віддана інтересам суспільства», соціально інтегрована і здатна захоплюватись «високим та благородним»; виробляє в собі «непримиренність до байдужості, нетерпимість до морального зла». Педагог відзначав, що в молодших класах особливо велике значення має соціалізація, «сприйнятливність особистості до колективу», до вчителя, який одним словом може «вирішити долю дитини на все життя».

Комунікативна активність визначає своєрідний характер взаємодії людини в різноманітних ситуаціях спілкування, насамперед в тих, у яких вона об'єктивно необхідна. Комунікативна активність – це здатність людини самостійно, ініціативно вибудувати спілкування з людьми, бути автором чи співавтором різних форм міжособистісної взаємодії до самодетермінації і саморозвитку в спілкуванні і через спілкування, здатність до взаємодії з іншими людьми, уміння вносити в їхню індивідуальність зміни, проявляючи тим самим метаіндивідуальність.

Формування соціально-комунікативної активності передбачає аспекти соціального розвитку, основними з них є: соціальна сфера, вербальна або комунікативна, інтерактивна, сфера оцінних та самооцінних відносин, мотиваційна сфера. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми додамо ще три сфери особистості, які відіграватимуть провідну роль у процесі формування соціально-комунікативної активності. Це – інтелектуальна, вольова, емоційна.

Соціальна сфера особистості відображає міру зорієнтованості особистості в навколишньому світі (соціальне середовище, часове орієнтування та ін.).

Міра орієнтованості молодшого школяра в навколишньому середовищі включає в себе ті знання, якими він повинен володіти в певний період життя.

Комунікативна сфера розкриває здатність дитини до самостійної активності у сфері мовного висловлювання, уміння вступати в діалог, дотримання етикетних форм спілкування. Для дітей, які приходять до школи, має особливе значення здатність до активних мовних дій. Йдеться про словниковий запас, володіння необхідними формами мовного висловлювання, багатством мови, уміння розуміти зміст висловлювання інших людей, уміння вступати в діалог, ініціювання комунікативного процесу, творчу комунікативну поведінку.

Інтерактивна сфера розкривається через уміння самостійно організувати процес взаємодії з іншими людьми та адаптуватися щодо вимог у груповій діяльності. З розвитком інтерактивної сфери здійснюється спілкування та взаємодія людей, спрямована на узгодження і об'єднання їхніх зусиль з метою налагодження відносин, у яких кожен учасник є носієм активності і передбачає її у своїх партнерах. Розглядаючи основне відношення ситуації розвитку – відношення вимог та очікувань, спрямованих від соціального середовища.

Сфера оцінних та самооцінних відносин визначає специфіку ставлення до себе та до інших людей. Самооцінка – це особливий рівень розвитку

самосвідомості. Її сутністю є усвідомлення людиною самої себе, власних вчинків, мотивів і цілей своєї поведінки, свого ставлення до навколишньої дійсності. Самооцінка виконує регуляторну функцію. Ефективність всіх видів діяльності молодшого школяра залежить не лише від рівня засвоєних знань і володіння прийомами розумової діяльності, а й від рівня самооцінки.

У самооцінці інтегрується те, чого досягла дитина і те, до чого вона прагне, тобто проект перспективи. Для реалізації безболісної шкільної соціалізації молодшому школяреві потрібна нова самооцінка і нова самосвідомість.

Мотиваційна сфера забезпечує усвідомлене бажання йти до школи, бути у новій для себе ролі, здійснювати нову діяльність у специфічних формах спілкування і взаємодії з людьми. Мотивація – це сукупність мотивів поведінки і діяльності. Соціальними мотивами, що впливають на поведінку молодших школярів є такі: мотиви, пов'язані з цікавістю дітей до світу дорослих з прагненням бути схожими на них; мотиви, пов'язані з установленням і збереженням добрих стосунків з дорослими в родині та школі; мотиви самоствердження особистих досягнень; змагальні мотиви.

Емоційна сфера молодших школярів охоплює переживання нового, здивування, сумніви, радощі в пізнанні, які стають основою формування пізнавальних інтересів, допитливості учнів. Розвитку моральних почуттів сприяють групові заняття та ігри, які формують відповідальність та товариськість. Молодші школярі дуже емоційно вразливі. У них розвивається почуття симпатії: для учнів молодшого шкільного віку важлива думка педагога, який є для них авторитетом і може одним жестом чи поглядом створити дитині емоційний.

Вольова сфера визначає успішність дитини у набуванні здатності виконувати цілеспрямовані дії, долати при цьому труднощі у навчанні та спілкуванні, підпорядкувати їм свою активність, довільно регулювати поведінку, вміння активно керувати своєю увагою, слухати, думати, запам'ятовувати, узгоджувати свої потреби з вимогами вчителя.

Інтелектуальна сфера ототожнюється з системою розумових операцій таких, як мислення, пам'ять, сприймання, увага.

Під комунікативними здібностями молодших школярів, що виступають засобом їх соціальної адаптації, ми розуміємо комплекс індивідуально-психологічних якостей особистості молодшого школяра соціальної спрямованості (контактність, емпатія, доброзичливість); рівень знань, умінь і навичок соціально-комунікативної діяльності (знання законів безконфліктного спілкування з оточенням, навички культури поведінки, вміння швидко орієнтуватися в знайомій і незнайомій ситуації та ін.); бажання і потреба вступати в соціально-комунікативну діяльність; вміння аналізувати і адекватно оцінювати соціально-комунікативні ситуації і відстежувати свій стан в ділових і особових контактах з оточенням.

Молодший шкільний вік, як показує наш досвід, це оптимальний період активного навчання соціальної поведінки, сентизитивний мистецтву спілкування між дітьми різної віку, засвоєння комунікативних, мовних умінь, способів розрізнення соціальних ситуацій. По-перше, зі вступом до школи дитина відкриває для себе нове місце в соціальному просторі людських відносин. У неї з'являються постійні обов'язки, пов'язані з навчальною діяльністю. Близькі дорослі, учитель, навіть сторонні люди спілкуються з дитиною не лише як з унікальною людиною, але і як з людиною, що узяла на себе зобов'язання вчитися, як усі діти в його віці.

Як відмічають Б. Ельконін, В. Давидов, дитина в початковій школі засвоює спеціальні психофізичні і психічні дії, які повинні виконувати арифметичні дії, читання, фізкультуру, малювання, ручна праця і інші види навчальної діяльності. На її основі, за сприятливих умов навчання і достатньому рівні розумового розвитку дитини, у виникають передумови до теоретичної свідомості і мислення. По-друге, у молодших школярів вже досить розвинені рефлексії і здібності. У цьому віці істотним досягненням у розвитку особистості дитини виступає переважання мотиву «я повинен» над мотивом «я хочу». Молодший школяр пристосовує себе до стандартних умов. Окрім засвоєння спеціальних розумових дій, дитина під керівництвом учителя починає опановувати зміст основних форм людської свідомості (науки, мистецтва, моралі та ін.) і вчиться діяти відповідно до традицій і нових соціальних очікувань людей.

Навчальна діяльність вимагає від дитини нових досягнень у розвитку мови, уваги, пам'яті, уяви і мислення; забезпечує новими умовами для особового розвитку дитини. По-третє, школа ставить перед молодшим школярем нові вимоги відносно мовного розвитку: при відповіді на уроці мова має бути грамотною, короткою, чіткою за думкою, виразною; при спілкуванні мовні побудови повинні відповідати культурі, традиціям, і це має істотне значення для формування комунікативних здібностей. Дитина вимушена брати на себе відповідальність за свою мову і правильно її організувати, щоб встановити стосунки з учителем і однолітками.

Серйозною віхою в розвитку молодших школярів є формування так званої соціальної мови, в якій тримається спроба повідомити щось іншій людині. Спостерігаючи за розмовами дітей, Ж. Піаже з'ясував, що соціальна мова є егоцентричною, яка не розрахована на спілкування з іншими. Довгі розмови з самим собою у присутності інших Піаже назвав колективним монологом. Він вважав, що процес полягає в поступовому переході від егоцентричної мови, з властивим їй колективним монологом, до соціалізованої мови, що зв'язує дітей у процесі їх спілкування. Виготський вважав, що егоцентрична мова спрямовує розвиток дитячого мислення і діяльності, допомагаючи дитині в рішенні завдань перш, ніж вона, подібно до дорослих, оволодіє внутрішньою мовою. Він довів, що егоцентрична мова не зникає, а зливається з думкою, перетворюючись на внутрішню мову. Коли мислення і мова зливаються повністю, дитині для управління своїми діями не обов'язково промовляти команди, що вголос даються собі, замість цього вона використовує беззвучну внутрішню мову. Це відбувається і в тих випадках, коли дитина вирішує соціальні проблеми поведінкового характеру, там, де їй треба прийняти адекватне рішення. Наприклад, під час переходу вулиці, в рішенні конфліктних ситуацій, що виникають у грі і т. д.

Отже, формування комунікативних здібностей дитини відбувається на основі оволодіння засобами мовлення: уміння вільно виражати свої думки мовними засобами, використовуючи при цьому різні типи пропозицій, дотримання логіки передаваної інформації, оскільки найважливішим чинником здійснення комунікативної діяльності є потреба і уміння користуватися мовленнєвими засобами в мовній практиці. Мова молодшого школяра, як і дорослої людини, є однією із специфічних форм людської свідомості і одночасно його наочним виразником. По тому, як дитина говорить слід зазначити ще одну важливу особливість молодших школярів, яка дозволяє ефективніше вирішувати проблему

формування комунікативних здібностей, що стають засобом соціальної адаптації: діти не втратили своєї цікавості до гри і, що найважливіше, гру вони використовують як полігон для напрацювання навчально-виховних умінь. Отже, гру з таким же успіхом можна використати і для напрацювання комунікативних умінь, для вирішення життєво важливих в цьому віці завдань, для формування соціальної поведінки. Цю особливість ми використали максимально повно. Нами розроблений методичний посібник, в якому ми зібрали ігри, що використовувались нами для закріплення отриманих знань і умінь комунікативної діяльності дітей як на уроках, так і у позаурочний час (на змінах, інтерактивних перервах, виховних заходах).

У молодших школярів, психологічно не готових до школи, як правило, відзначається відсутність своєчасно сформованих відповідних якостей і умінь. Їх поведінка характеризується неорганізованістю: вони або надмірно, безладно активні, або, навпаки, надзвичайно повільні, неініціативні, замкнуті. Такі діти погано усвідомлюють специфіку ситуацій спілкування і тому часто неадекватно поведуться. Вони порушують правила, конфліктують. Такі діти безвідповідальні: легко забувають про доручення, не хвилюються з приводу того, що не виконали обіцяного. Відсутність схильності до формуванню необхідних якостей особистості ускладнює процес формування комунікативних здібностей, а отже, і соціалізації молодших школярів.

Таким чином, початок навчання в школі дозволяє дитині зайняти нову життєву позицію і перейти до виконання навчальної діяльності. Тоді ж у більшості дітей молодшого шкільного віку складаються передумови формування важливих соціальних якостей, сприяючих успішній соціальній адаптації молодших школярів. Формування комунікативних здібностей молодших школярів в навчальній діяльності багато в чому визначає рішення соціальних проблем, що на сьогодні є дуже актуальним завданням в роботі учителя початкових класів.

Додаток А. Б

За допомогою критерію Фішера φ^* порівнюємо відсоток респондентів у контрольних групах з відсотком респондентів в експериментальних групах, які характеризуються високим рівнем сформованості соціально-комунікативної активності і знаходяться на конструктивній стадії сформованості.

$$\varphi^1(24,7\%) = 1,16$$

$$\varphi^2(15\%) = 0,7$$

підррахуємо емпіричне значення φ^* за формулою:

$$\varphi^* = (\varphi^1 - \varphi^2) \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}};$$

де φ^1 , що відповідає більшій долі,

φ^2 - кут, що відповідає меншій долі.

n_1 – кількість досліджуваних в 1 групі,

n_2 - кількість досліджуваних в 2 групі.

Емпіричне значення φ^* повинно бути більшим за 2,31, тоді різниця в отриманих даних між ЕГ та КГ вважається суттєвою.

У нашому випадку

$$\varphi^* = (1,16 - 0,7) \times \sqrt{\frac{470 \cdot 468}{470 + 468}} = 7,04$$

Отримане емпіричне значення φ^* знаходиться в зоні значимості. Отже, відмінності між результатами в ЕГ та КГ є суттєво вираженими.

Додаток А. Г

**Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Бондаренко Вікторії Володимирівни «Формування соціально-комунікативної
активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»**

зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика виховання

(СКАНОВАНИ КОПІЇ)



Україна

**Комунальний заклад «Березківський навчально-виховний комплекс
«Загальноосвітня школа - інтернат – ліцей I-III ступенів»
Миколаївської обласної ради
55114 с. Берізки, вул. Ковальського, 10, тел. 9-45-34 e-mail
bsinternat@ukr.net**

«07» вересня 2018 р.

№ 841

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

матеріалів дисертаційного дослідження з теми «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності» Бондаренко Вікторії Володимирівни (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання)

Протягом 2013– 2018 навчальних років на базі навчального закладу КЗ «Березківський НВК «Загальноосвітня школа-інтернат-ліцей I-III ступенів» Миколаївської обласної ради було проведено експериментальне дослідження та впровадження його результатів Бондаренко В. В. «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності». Процес впровадження здійснювався шляхом удосконалення умов навчання та виховання урочної та позаурочної діяльності в специфіці формування соціально-комунікативної активності учнів початкових класів на основі науково-методичних розробок і рекомендацій, складених Бондаренко В. В. відповідно результатів дослідження.

Упродовж 2013 – 2018 років впровадження процесу дослідження формування соціально-комунікативної активності здійснювалась практикою роботи експериментальної педагогічної лабораторії формування соціально-комунікативної активності особистості у початковій школі «Взаємодія XXI століття», діяльність якої була спрямована на створення умов для

формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра, розвиток емоційної, соціальної, комунікативної, інтерактивної, мотиваційної, вольової сфер особистості, сфери оцінних та самооцінних відносин як розвитку самосвідомості молодшого школяра; а також для аналізу процесу дослідження, спостереження за процесом формування СКА у молодших школярів; для взаємодії педагогів, об'єднаних спільною зацікавленістю в проблемі та підвищення їхньої майстерності на основі набутих завдяки експерименту теоретичних знань та практичних умінь і навичок формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

На базі лабораторії був розроблений навчально-виховний комплекс занять з гурткової роботи під назвою «Ідея», в основу якого була покладена авторська організація творчого учнівського колективу «Спількова система формування соціально-комунікативної активності» для реалізації авторської програми гурткових занять «Ідея». Впровадження процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відбувалось завдяки проведенню гурткових занять «Ідея» за тематичним планом, розробленим Бондаренко В. В. У процесі творчої праці школярі були активізовані у нових видах діяльності, спрямованих на виділення особистісних смислів; почали швидше налагоджувати позитивні контакти з дорослими та однолітками, інтеріоризували свою соціальну належність, почали ініціювати зміни в міжособистісних відносинах, регулювати комунікативні процеси та ін.

Навчально-виховний процес був побудований як багатобічна, партнерська, інтенсивна комунікація та соціальна взаємодія; було створене спеціальне організаційно-методичне забезпечення навчально-виховного простору для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів; для досягнення сприятливої позитивної психолого-педагогічної атмосфери в дитячому колективі; для підготовки молодших школярів до самодіяльного процесу навчання та виховання у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра, розвиток емоційної, соціальної, комунікативної, інтерактивної, мотиваційної, вольової сфер особистості, сфери оцінних та самооцінних відносин як розвитку самосвідомості молодшого школяра; а також для аналізу процесу дослідження, спостереження за процесом формування СКА у молодших школярів; для взаємодії педагогів, об'єднаних спільною зацікавленістю в проблемі та підвищення їхньої майстерності на основі набутих завдяки експерименту теоретичних знань та практичних умінь і навичок формування соціально-комунікативної активності молодших школярів.

На базі лабораторії був розроблений навчально-виховний комплекс занять з гурткової роботи під назвою «Ідея», в основу якого була покладена авторська організація творчого учнівського колективу «Спілкова система формування соціально-комунікативної активності» для реалізації авторської програми гурткових занять «Ідея». Впровадження процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відбувалось завдяки проведенню гурткових занять «Ідея» за тематичним планом, розробленим Бондаренко В. В. У процесі творчої праці школярі були активізовані у нових видах діяльності, спрямованих на виділення особистісних смислів; почали швидше налагоджувати позитивні контакти з дорослими та однолітками, інтеріоризували свою соціальну належність, почали ініціювати зміни в міжособистісних відносинах, регулювати комунікативні процеси та ін.

Навчально-виховний процес був побудований як багатобічна, партнерська, інтенсивна комунікація та соціальна взаємодія; було створене спеціальне організаційно-методичне забезпечення навчально-виховного простору для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів; для досягнення сприятливої позитивної психолого-педагогічної атмосфери в дитячому колективі; для підготовки молодших школярів до самодіяльного процесу навчання та виховання у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.



Україна

**Вознесенська загальноосвітня школа – інтернат I-III ступенів
«Обдарованість» Миколаївської обласної ради**

**56500 м.Вознесенськ вул.Соборності буд.20, тел./факс.(05134) 4-31-69
(05134)4-55-34 E-mail. internatlenina@ukr.net**

«7» вересня 2018р

№ 741

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

матеріалів дисертаційного дослідження з теми «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності» Бондаренко Вікторії Володимирівни (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання)

Протягом 2013 – 2018 навчальних років на базі Вознесенської загальноосвітньої школи-інтернат «Обдарованість» була проведена апробація та впровадження результатів дослідження Бондаренко В. В. «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності». Процес впровадження здійснювався шляхом удосконалення умов урочної та позаурочної діяльності в специфіці формування соціально-комунікативної активності молодших школярів. Впровадження втілювалось на підставі науково-методичних розробок і рекомендацій, складених Бондаренко В. В. згідно з результатами дослідження.

Упродовж 2013 – 2018 років у навчальному закладі було реалізовано такі компоненти підготовки: організація навчально-виховного процесу як багатобічної, партнерської, інтенсивної комунікації та соціальної взаємодії; спеціальне організаційно-методичне забезпечення навчально-виховного простору для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів; досягнення сприятливої позитивної психолого-педагогічної

атмосфери в дитячому колективі; підготовка молодших школярів до самодіяльного процесу навчання та виховання у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Впровадження процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відбувалось завдяки проведенню занять шкільного гуртка «Ідея» в основу якої покладено спілку систему інтелектуального, духовного, творчого зростання особистості молодшого школяра за тематичним планом, розробленим Бондаренко В. В. Ці заняття сприяли формуванню мислення, комунікативних умінь учнів, соціально-комунікативної взаємодії їх в колективі, розвивали мотиваційну, інтерактивну сферу дитячої особистості, сферу оцінних та самооцінних відносин, розкривали індивідуальність кожної дитини, формували особистість молодшого школяра як інтелектуальну одиницю.

Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів здійснювалась шляхом використання спектру інтерактивних технологій, актуальних у процесі даного дослідження. Реалізація педагогічних умов передбачала широке коло традиційних та нетрадиційних форм роботи з молодшими школярами: семінарські заняття, мікроуроки, вправи, тренінги, факультативи, клуби, лялькові театри, патрулі, загопи друзів, індивідуальна робота, організація учнівського самоврядування, особливе проведення перерв відпочинку, уроки в специфіці формування соціально-комунікативної активності та ін.

Результати впровадження засвідчують, що матеріали дисертаційного дослідження Бондаренко В. В. є актуальними в умовах сьогодення, мають наукову новизну та практичну значущість і сприяють формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Директор



Л. О. Доценко

діяльності; спеціальне організаційно-методичне забезпечення навчального простору. Реалізація цих компонентів передбачала використання інтерактивних методів навчання в урочних та позаурочних формах навчально-виховної роботи.

Запропоновані Бондаренко В. В. компоненти підготовки учнів початкової школи були доцільними у формуванні соціально-комунікативної активності молодших школярів, становленні їхніх особистісних сфер.

Результатом впровадження експериментального дослідження є сформованість і розвиток необхідних здібностей та сфер особистості в контексті соціально-комунікативної активності, а саме: інтелектуальних здібностей; соціальних здібностей, які відображають міру орієнтованості дитини в навколишній дійсності і визначають ті знання, якими вона повинна володіти в певний період життя; комунікативних та інтерактивних умінь; здатності оцінювати себе та інших людей; мотиваційної сфери особистості, що розкриває усвідомлене бажання приймати участь в життєво-практичній діяльності, бути в новій ролі, здійснювати нову діяльність в специфічних формах спілкування.

Результати впровадження засвідчують, що матеріали дисертаційного дослідження Бондаренко В. В. є актуальними в умовах сьогодення, мають наукову новизну та практичну значущість і сприяють формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Директор НВК



В.Д.Коломійченко



У К Р А Ї Н А
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 ВІДДІЛ ОСВІТИ БУЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
БУЧАНСЬКА СПЕЦІАЛІЗОВАНА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ № 5
З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ
БУЧАНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 Адреса: 08292, Київська обл., м. Буча, вул. Вокзальна, 104
 т/ф (04597) 49380; 48630; nmp50@ukr.net; ідентифікаційний код 22208965

«09» 10. 2018

№ 219/1

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

матеріалів дисертаційного дослідження з теми «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності» Бондаренко Вікторії Володимирівни
 (спеціальність 13.00.07 – теорія і методика виховання)

Протягом 2013 – 2018 навчальних років на базі навчального закладу була проведена апробація та впровадження результатів дослідження Бондаренко В. В. «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності». Впровадження відбувалось шляхом удосконалення умов навчання та виховання урочної та позаурочної діяльності в специфіці формування соціально-комунікативної активності учнів 1-4 класів. Процес впровадження здійснювався на основі науково-методичних розробок і рекомендацій, складених Бондаренко В. В. відповідно результатів дослідження.

Упродовж 2013 – 2018 років у навчальному закладі було реалізовано такі компоненти підготовки: організація навчально-виховного процесу як багатобічної, партнерської, інтенсивної комунікації та соціальної взаємодії; спеціальне організаційно-методичне забезпечення навчально-виховного простору для формування соціально-комунікативної активності молодших школярів; досягнення сприятливої позитивної психолого-педагогічної атмосфери в дитячому колективі; підготовка молодших школярів до самодіяльного процесу навчання та виховання у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів здійснювалось шляхом застосування інтерактивних технологій. Реалізація педагогічних умов передбачала широке коло традиційних та нетрадиційних форм навчально-виховної роботи з молодшими школярами: семінарські заняття, мікроуроки, вправи, тренінги, факультативи, клуби, лялькові театри, загони друзів, індивідуальна робота, робота з батьками, організація учнівського самоврядування, особливе проведення перерв відпочинку, уроки в специфіці формування соціально-комунікативної активності, класні години, самопідготовки та ін.

Впровадження процесу формування соціально-комунікативної активності молодших школярів відбувалось завдяки проведенню занять гуртка «Ідея» за тематичним планом, розробленим Бондаренко В. В. У процесі діяльності школярі були активізовані у нових видах діяльності, спрямованих на виділення особистісних смислів; почали швидше налагоджувати позитивні контакти з дорослими та однолітками, інтеріоризували свою соціальну належність, почали ініціювати зміни в міжособистісних відносинах, регулювати комунікативні процеси та ін.

Результатом змісту впровадження експериментальної роботи є формування і розвиток необхідних здібностей та сфер особистості в контексті соціально-комунікативної активності, а саме: інтелектуальних здібностей, які ототожнюються з системою розумових операцій (мислення, пам'ять, сприйняття, увага); соціальних здібностей, які відображають міру орієнтованості дитини в навколишній дійсності і визначають ті знання, якими вона повинна володіти в певний період життя; комунікативних здібностей - розкривають здатність молодших школярів до самостійної активності в сфері спілкування (словниковий запас, форми володіння мовного висловлювання, вміння вступати в діалог; дотримуватися етикетних форм спілкування, вміння відстоювати свою точку зору, вміння переконувати); інтерактивної сфери особистості, яка має велике значення для загального психологічного розвитку шляхом соціального наслідування, засвоєння суспільного досвіду; сфери оцінних і самооцінних відносин та визначає

специфіку ставлення до себе і до інших людей; мотиваційної сфери особистості, що розкриває усвідомлене бажання дитини йти в школу, або приймати участь в іншій життєво-практичній діяльності, бути в новій ролі, здійснювати нову діяльність в специфічних формах спілкування.

Результати впровадження засвідчують, що матеріали дисертаційного дослідження Бондаренко В. В. є актуальними в умовах сьогодення, мають наукову новизну та практичну значущість і сприяють формуванню соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності.

Директор

школи



М.П.Наконечний

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації***

1. Бондаренко В. В. Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий, 2009. Вип. 29. С. 56–62.
2. Бондаренко В. В. Соціально-комунікативна активність особистості молодшого школяра як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. 2009. № 166. С. 24–27.
3. Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини Умань: ПП Жовтий. 2010. Вип. 35. С. 236–243.
4. Бондаренко В. В. Роль учнівського самоврядування у формуванні соціально-комунікативної активності молодшого школяра. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 17: Теорія і практика навчання та виховання. Київ, 2011. Вип. 16. С. 219–231.
5. Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*: зб. наук. пр. Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ПП Жовтий О. О., 2011. Вип. 39, ч. 1. С. 92–97.
6. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в освітньому середовищі. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 42–44.
7. Бондаренко В. В. Интерактивное обучение как основа социально-коммуникативной активности младших школьников. *Наука и мир*. 2015. Т. 2, № 8. С. 40–43.
8. Бондаренко В. В. Психолого-педагогические условия формирования социально-коммуникативной активности личности младшего школьника в процессе урочной деятельности. *Наука и мир*. 2015. Т. 2, № 9. С. 39–41.
9. Бондаренко В. В. Модель формирования социально-коммуникативной активности младших школьников в процессе интерактивного обучения. *Наука и мир*. 2015. Т. 2, № 11. С. 56–61.

Опубліковані праці апробаційного характеру

10. Бондаренко В. В. Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра – актуальна проблема сучасної освіти. *Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 6–7 трав. 2010 р. Херсон, 2010. С. 30–35.

11. Бондаренко В. В. Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів. *Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 7–8 жовт. 2010 р. Умань: ПП Жовтий, 2010. С. 36–39.

12. Бондаренко В. В. Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності. *Традиції та інновації в підготовці вчителя початкової школи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 3–4 лист. 2011 р. Умань: ПП Жовтий, 2011. С. 21–24.

13. Бондаренко В. В. Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності. *Інновації в освіті: здобутки та перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11 жовтня 2017 р. Умань, 2017. С. 19–23.

***Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації***

14. Бондаренко В. В. Формування позитивної мотивації молодших школярів до розвитку соціально-комунікативної компетентності. *Калейдоскоп*: Збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: ФОП Жовтий О. О. 2017. Вип. 9. С. 13–23.

15. Бондаренко В. В. Цілеспрямоване використання в урочній та позаурочній діяльності інтерактивної технології. *Калейдоскоп*: Збірник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: Візаві. 2018. Вип. 10. С. 10–22.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Бондаренко Вікторії Володимирівни «Формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»
зі спеціальності 13.00.07 – терія і методика виховання

Масові науково-практичні заходи міжнародного рівня:

1. «Роль едукативного середовища в підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2010). Форма участі – виступ на секційному засіданні, публікація тез «Історія розвитку теорії і практики соціально-комунікативної активності молодших школярів» у збірнику матеріалів конференції.

2. «Дошкільна, передшкільна та початкова ланка освіти; реалії та перспективи» (Одеса, 2011). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему «Формування соціально-комунікативної активності молодших школярів в освітньому середовищі».

3. «Науково-педагогічна спадщина О. Захаренка як джерело виховання особистості (Черкаси, 2012). Форма участі – виступ на секційному засіданні, публікація тез «Особливості уроку в процесі формування соціально-комунікативної активності молодших школярів» у збірнику матеріалів конференції.

4. «Дидактика Яна Амоса Коменського як універсальне мистецтво надання та здобуття освіти» (Умань, 2014).

5. «Дидактика Яна Амоса Коменського: від минулого до сьогодення» (Умань, 2015).

6. «Модернізація педагогічної освіти: виклики XXI століття» (Київ, 2016).

7. «Формування особистості в багатоступеневій системі освіти: досвід, реалії, перспективи» (Умань, 2017).

8. «Актуальні проблеми сучасної психодидактики: філософські, психологічні та педагогічні аспекти» (Умань 2017).

9. «Творча спадщина Василя Сухомлинського у вітчизняному та міжнародному вимірах» (Кропивницький, 2018).

Масові науково-практичні заходи всеукраїнського рівня

10. «Сучасні технології розвитку професійності майбутніх вчителів» (Умань, 2008). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему «Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціально-комунікативної активності особистості молодшого школяра».

11. «Формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах ВНЗ» (Умань, 2009). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему «Педагогічні умови використання інтерактивних технологій навчання у навчально-виховному процесі школи-інтернату».

12. «Психолого-педагогічні умови організації розвивального середовища в закладах освіти» (Херсон, 2010). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему, публікація тез «Формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра як актуальна проблема сучасної освіти» у збірнику матеріалів конференції.

13. «Традиції та інновації у підготовці вчителя початкової школи» (Умань, 2011). Форма участі – дистанційна, публікація тез «Специфіка педагогічної стратегії вчителя початкової школи в процесі формування соціально-комунікативної активності молодшого школяра в урочній діяльності».

14. «Підготовка майбутніх вчителів до професійної діяльності в умовах варіативного змісту початкової освіти» (Бердянськ, 2011). Форма участі – виступ на секційному засіданні на тему «Роль комунікації у соціалізації молодшого школяра».

15. «Неперервна педагогічна освіта в Україні: стан, проблеми, перспективи» (Умань, 2014);

16. «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2014);

17. «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2015); «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2016);

18. «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії педагога з дитиною» (Кам'янець-Подільський, 2017),

19. «Інновації в освіті: здобутки та перспективи» (Умань 2017). Форма участі – «Модель формування соціально-комунікативної активності молодших школярів у взаємодії урочної та позаурочної діяльності»

20. «Тенденції сучасної підготовки майбутніх учителів початкової школи» (Умань, 2018).